

revista arhivelor

ANUL XLVIII

VOL. XXXIII

NR.

4

DIRECȚIA GENERALĂ A ARHIVELOR STATULUI
DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

Revista Arhivelor

ANUL XLVIII

VOL. XXXIII

Nr. 4

BUCUREȘTI

1971

COMITETUL DE REDACȚIE

Vasile ARIMIA, Florea BOERAȘ, Ioana BURLACU, Ștefan HURMUZACHE — redactor șef,
Dumitru IVĂNESCU, Ioan MĂRCUȘ, Maria PÎRVULESCU, Ioan PUȘCAȘ, Ioan RANCA, Maria
SOVEJA, Gheorghe UNGUREANU.

Redactori: Ioana BURLACU, Viorel GROZAV

Secretar de redacție: Mioara TUDORICĂ.

Coperta: VALENTINA BOROȘ

IZVOARELE PRIVIND RELAȚIILE AGRARE DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA

UNELE CONSIDERAȚII

FL. CONSTANTINIU

Efortul remarcabil, întreprins în ultimii ani, de lărgire a bazei documentare a studiului relațiilor agrare în perioada destrămării feudalismului¹ a permis anchetei istoriografice să se orienteze în direcții noi și să dea la iveală evenimente și procese rămase până acum în obscuritate. Investigațiile de arhivă nu sînt încă încheiate, dar această etapă de documentare care a luat sfîrșit prin publicarea celor două volume privind relațiile agrare în Țara Românească și Moldova în veacul al XVIII-lea, impune un bilanț necesar nu numai viitoarelor cercetări, ci și aprecierii rezultatelor dobîndite pînă în prezent în studiul economiei domaniale din veacul al XVIII-lea.

Soliditatea concluziilor desprinse din studiul materialului documentar depinde în chip firesc de doi factori : primul de caracter obiectiv — valoarea informațiilor oferite de izvor ; celălalt de caracter subiectiv — profunzimea analizei datelor furnizate de surse. Ni s-a părut, așadar, util să încercăm aici o discuție a surselor istorice privind domeniul feudal în veacul al XVIII-lea, destinată să permită stabilirea unui inventar al mărturiilor istorice referitoare la structura și funcționarea sistemului domanial, evaluarea critică a informațiilor furnizate și, implicit, a limitelor impuse cercetării de caracterul surselor — în sfîrșit, fixarea direcțiilor în care documentarea, deficitară acum, trebuie continuată și îmbogățită.

Izvoarele istoriei societății feudale, societate prin excelență rustică, privesc în cea mai mare parte a lor pămîntul și oamenii care îl stăpînesc sau îl lucrează, astfel că arhivele medievale ale istoriei românești poartă din plin pecetea vieții agrare. Principal factor de bogăție, autoritate și prestigiu, pămîntul a constituit obiectul donațiilor, confirmărilor, actelor de transfer — vînzare sau succesiune — reglementărilor urbariale etc. La nivelul seniorial ca și la cel țărănesc, dobîndirea sau păstrarea pămîntului a fost preocuparea majoră. Atitudine mentală generată de realități

¹ În cadrul unei colecții tematiche, pregătite de Institutul de istorie „N. Iorga” au apărut *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*, vol. I. Țara Românească, vol. II, Moldova, București, 1961—1965; iar în alte două volume Ilie Corțus, *Documente privind relațiile agrare din Țara Românească în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, vol. I, 1801—1831, vol. II, 1831—1848, sînt predate la Editura Academiei.

economice — caracterul agrar al economiei feudale și, în consecință, însemnătatea decisivă a factorului funciar — cu importante urmări pe planul izvoarelor istorice. Dispunem, după cum este indeobște știut, de o masă impresionantă de documente privind stăpînirea de pămînt în epoca feudală. Cercetări minuțioase au permis reconstituirea etapelor de formare și evoluție a domeniului domnesc sau al unor importante familii boierești² și au fixat zonele în care „expansiunea seniorală” s-a lovit de rezistența țărănimii libere care a izbutit să-și conserve stăpînirea asupra pămîntului. Stăpînirea de pămînt feudală — laică sau ecleziastică — își dă astfel la iveală, în urma acestor investigații, contururile sale mobile, iar în interiorul ei se distinge cu mai multă sau mai puțină claritate, în funcție de materialul documentar păstrat, cadrul teritorial al domeniului.

Rezultate valoroase, dar insuficiente. Marele domeniu este un organism complex, în cadrul căruia pămîntul se asociază oamenilor, un raport bilateral pentru a cărui înțelegere este necesară cunoașterea ambilor termeni. Componenta umană a domeniului include, la rîndu-i, un alt raport, o relație de caracter economic și extraeconomic — între stăpînul pămîntului și oamenii care îl valorifică prin munca lor. Raport determinant, căci reprezintă piesa esențială a mecanismului domanial. Ce ne oferă despre el izvoarele?

Se cuvine subliniat, dintru început, că împotriva unei imagini de imobilitate, pe care ritmul lent al evoluției societății feudale ar putea-o îndreptăți, raporturile dintre senior și țărani — șerbi sau liberi — sînt dinamice, cei doi parteneri manifestînd tendințe divergente, ale căror șanse de impunere sau reușită depind de conjunctură. Dar, în cadrul acestor variații, uneori de mare amplitudine, istoricul trebuie să deosebească elementul fortuit, temporar de cel care se integrează într-un proces profund de modificare a înseși bazelor sistemului. E vorba, prin urmare, de a distinge în izvoarele aflate la dispoziție, vestigiile de germeni, permanențele de accidente, dezideratele sau tendințele de realitate.

În ansamblul surselor privind relațiile socio-agrară în veacul al XVIII-lea, partea masivă revine *izvoarelor documentare*, acte ale cancelariei domnești și acte private. Urmărind în succesiune istorică principalele aspecte ale raporturilor dintre țărani și stăpînii de pămînt, prima problemă care se impune atenției cercetătorului este caracterul șerbicii în ultima fază de existență și locul ei în economia marelui domeniu.

Pentru cunoașterea aspectelor esențiale ale instituției șerbicii, cercetătorul dispune de următoarele categorii de documente; acte de vinzare în rumânie — cu sau fără pămînt — acte de răscumpărare din rumânie, eliberări din rumânie acordate de stăpîni, decizii ale domnului țării în liti-giile de rumânie, învoieli între rumâni și stăpînii de pămînt privind obligațiile primilor față de cei din urmă.

Ceea ce trebuie remarcat dintru început este că, în ciuda unei relative abundențe, izvoarele de care dispunem pînă acum, referitoare la țărani șerbi nu permit elucidarea unor aspecte fundamentale ale condiției șer vile. Dificultatea cea mai însemnată, asupra căreia vom avea prilejul să revenim,

² Vezi, de exemplu, I. Donat, *Le domaine princier rural en Valachie XIVe—XVIe siècles* în „Revue Roumaine d'Histoire”, VI, nr. 2, 1967, p. 201—231; C. Rezachevici, *Domeniul boieresc al lui Radu Șerban* în „Studii”, t. 23, nr. 3, 1970, p. 469—492.

este numărul redus de documente privind domeniul feudal laic, ceea ce îngustează simțitor perspectiva de cercetare. Prin dispariția arhivelor boierești și a unei importante cantități de documente eminate de cancelaria domnească, istoricul este pus în imposibilitate de a depăși formulările ipotetice într-o serie de probleme esențiale³.

O altă problemă, deopotrivă de însemnată, este aceea a locului Țării Râșului în ansamblul structurilor socio-economice feudale la începutul veacului al XVIII-lea. Era rumânia o instituție agonizantă, pe cale de dispariție, sau ea continua să îndeplinească o funcție esențială în sistemul de exploatare a marelui domeniu? Ambele puncte de vedere își au susținătorii lor⁴. Și în această privință analiza statistică se dovedește, după opinia noastră, neconcludentă. Actele privind eliberările din rumânie sînt mai numeroase decît cele care menționează căderi în Țării Râșului. Acest raport numeric indică oare o direcție de evoluție socială? Aservirea țăranilor la începutul veacului al XVIII-lea îmbracă cel mai adesea forma silnică, care nu lasă urme în documente decît dacă victima ajunge înaintea judecării domnești. Un document de la Constantin Brîncoveanu dezvăluie procedeele abuzive ale stăpînitorilor de pămînt pentru a spori numărul țăranilor Țării Râșului de pe domeniile lor; într-o carte din 26 septembrie 1713 dată țăranilor din Rîșeni pentru a fi apărați de rumânie, domnul indică motivele emiterii ei „temîndu-se ei ca să nu-i învîlăuască mînaștirea vreodinioară, au altcineva în urma vieții domnii mele, după cum mulți cu vremea năpăstuesc”. Dimensiunile sociale ale acestei „năpăstuii” rămîn însă necunoscute pentru că procesul nu a fost înregistrat decît sporadic de surse. În această situație, compararea numerică a cazurilor de eliberare și a celor de aservire nu poate genera decît o imagine alterată a realității.

Pentru perioada care începe cu reformele lui C. Mavrocordat — adică de la 1740 înainte — și mai ales după 1774, dată de la care există numeroase condiții domnești, sporul de documente privind relațiile agrare este cu totul remarcabil. Activitatea intensă a cancelariei domnești care reflectă extinderea politicii de reformă a domnilor fanarioți de la sfera fiscalității la celelalte sectoare ale vieții publice, oferă un material bogat și valoros în legătură cu regimul de obligații al țăranimii clăcașe, abuzurile săvîrșite pe moșii de către stăpînii de pămînt și formele îmbrăcate de rezistență țăărănească.

Din nefericire, dificultățile majore nu lipsesc nici pentru această perioadă. Alături de numărul restrîns de date despre domeniul boieresc, se cuvine semnalat caracterul în parte iluzoriu al creșterii numărului de documente privind relațiile agrare. Dacă un spor de informație este incontestabil, trebuie însă spus imediat că el nu este de proporțiile pe care cantitatea documentației l-ar lăsa să se bănuiască. Începînd de la 1756, cînd C. Mavrocordat emite un nou așezămînt agrar care avea să servească drept temelie pentru toate reglementările urbariale de pînă la

³ Pentru preponderența actelor din arhivele mînaștirești, vezi și observațiile lui I. Donat *Numărul și valoarea documentelor provenite din mînaștirile oltene*, în „Mitropolia Olteniei”, 1970, nt. 5—6, p. 886.

⁴ *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*, vol. I, Țara Românească (citată mai departe D.R.A.), București, 1961, p. 180.

Regulamentul organic⁵, poruncile domnești privind obligațiile țăranilor clăcași nu fac de obicei decât să repete stereotip, prevederile acestei hotărâri; obiceiul devine regulă după apariția „Pravilniceștii Condicii” (1780), ordinele domnului limitându-se la simpla reproducere a capitoulului respectiv din legiuirea lui Al. Ipsilanti. S-ar putea crede, în absența altor documente, că această uniformitate de conținut a documentelor reflectă un regim uniform de obligații. În realitate, situația e cu totul alta; ori de câte ori între stăpîn și clăcași se ivește un diferend, organele de stat trimit stăpînului de pămînt o poruncă, în virtutea căreia el îi poate sili, prin mijloace proprii sau cu sprijinul aparatului de constrîngere al statului, pe clăcașii de pe moșie să-i presteze renta feudală. Această poruncă este însă, așa cum s-a spus, reproducerea articolelor din „Pravilniceasca Condică”. Dintr-o serie de documente, rezultă însă, cu limpezime că după emiterea acestei porunci, se ajunge de cele mai multe ori la o învoială între cele două părți în ceea ce privește îndeplinirea îndatoririlor (reducerea numărului zilelor de clacă, convertirea clăcii în bani, restrîngerea dreptului de monopol al stăpînului moșiei etc.). Aceste învoieli, valoroase în cel mai înalt grad pentru că reprezintă însăși realitatea raporturilor economice, nu ni s-au păstrat decât în puține cazuri, fie pentru că nu au fost fixate în scris, fie că s-au pierdut. Apariția formularului-tip de cancelarie pentru poruncile de obligații împiedică cunoașterea situației reale de pe moșiile cărora le erau destinate; ele ascund, întocmai ca un capac, de ochii cercetătorului, împrejurările adevărate de viață rurală.

Mai este de amintit apoi că nici măcar în ultimul sfert al veacului al XVIII-lea, cînd condicile domnești, păstrate în mare număr, furnizează informații bogate, cercetătorul nu are la dispoziție, decât foarte rar, plîngerile adresate de țărani autorităților. Chiar atunci cînd, în urma anchetei, nemulțumirile sau revendicările țăranilor sînt înfățișate în anaforaui înaintată domnului, prezentarea lor se face într-o formă concisă, uneori tendențioasă, adesea cu totul insuficientă pentru reconstituirea faptelor. Dintre cei doi parteneri ai raportului economic domnial, cunoaștem satisfăcător doar pe unul singur — stăpînul — celălalt — țăranimea clăcașă — fiindu-ne de cele mai multe ori înfățișată prin optica deformată a celui dintîi sau ignorată cu desăvîrșire.

În legătură cu intervenția domnului în raporturile dintre marii stăpîni de pămînt și țărani, sînt de amintit și *izvoarele juridice* — așezăminte numite și *testamente*, pravile, coduri etc. — care reflectă efortul autorității centrale de a uniformiza regimul de obligații al țăranimii pentru a asigura stabilitatea demografică, condiție fundamentală pentru buna funcționare a aparatului fiscal. Dacă cercetări recente au adus lumină noi asupra împrejurărilor în care a fost elaborată *Pravilniceasca Condică*⁶, mai este de așteptat ca un norocos descoperitor să găsească *testamentul* promulgat de Grigore Ghica în 1759 (?) al cărui text s-a pierdut, dar despre care există indicații sigure că a fost trimis isprăvnicatelor din țară⁷.

⁵ Vezi aplicări ale acestui așezămînt în *D.R.A.*, p. 535—539.

⁶ Vezi Valentin Al. Georgescu — Emanuela Popescu, *Legislația agrară a Țării Românești (1775—1782)*, București, 1970.

⁷ Bibl. Acad. R. S. România, Doc. CCCLXII/182; G. Potra, *Mănăstirea Cobia*, București, f. a., p. 42.

Imaginea adevărată a raporturilor dintre stăpînul pămîntului și țărani care îl lucrează nu poate fi căpătată decît prin confruntarea regimului stipulat de poruncile domnești cu datele cuprinse în condicile de venituri și cheltuieli ale moșiilor care indică concret modul de prestare și realizare a rentei feudale.

Disponem de foarte valoroasele sămii ale mănăstirilor din Țara Românească (Arh. St. Buc., Ms. 377) și de condicile de venituri de cheltuieli ale Mitropoliei Țării Românești din veacul al XVIII-lea (Bibl. Acad. R.S. România, msse 129, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622) al căror studiu se află abia în faza debuturilor. Aceste condici constituie cel mai prețios izvor pentru cunoașterea economiei domaniale, de la „inventarul uman” al moșiei și pînă la funcționarea sistemului domanial⁸. Folosul pe care cercetătorul îl poate trage din amintitele condici este însă restrîns de numărul lor mic și de felul în care diversele date privind recolta, înșămînțările, vînzarea cerealelor, perceperea dijmei sau prestarea elăcii sînt înregistrate. Este de prisos a stărui asupra prudenței cu care aceste date trebuie luate în considerație; „îndoiala metodică” trebuie să-l însoțească permanent pe cercetător în parcurgerea acestor „sămii”, ai căror redactori, din motive ușor de înțeles, nu făceau din sinceritate o virtute. Un exemplu: în urma unei cercetări la fața locului se constată că moșiile Pătroaia și Băsești, care după declarația ispravnicului de moșie ar fi avut 50 de case, numărau în realitate 86 de case⁹. Cîte din asemenea mărturii inexacte au rămas nedescoperite?

O altă dificultate în studiul economiei domaniale, și care ridică obstacole, uneori de netrecut, în calea analizei cantitative, este imposibilitatea de a stabili rubrici omogene¹⁰ și cadre largi. Cantitățile de cereale recoltate sînt înregistrate într-o diversitate de măsuri, uneori deconcertantă. Dacă în unele cazuri există indicații care să permită transformarea diferitelor unități de măsură folosite într-una singură (se arată, de exemplu, cîte oca arc un cevert), altele aceste indicații lipsesc cu totul. E de la sine înțeles că o curbă a recoltei de grîu sau porumb, trasată după rubrici numai aparent omogene este o simplă iluzie „statistică”, lipsită de orice valoare istorică. În ceea ce privește cadrul temporal, sămii nu oferă decît date pentru un număr redus de ani¹¹; condicile mitropoliei, cele mai numeroase, nu permit urmărirea pe serii continue îndelungate a producției unei moșii sau grup de moșii. Din această cauză tendințele de lungă durată ale economiei domaniale sînt greu de sesizat și analizat.

Desigur că dintre toate izvoarele cu care cercetătorul ia contact în ancheta sa, condicile de venituri și cheltuieli răspund cel mai bine întrebărilor sale. Coincidența de optică — și pînă la punct, de interes — între

⁸ Pentru însemnătatea acestei categorii de izvoare vezi Mircea Grosu, *Valoarea documentară a condicilor mănăstirești de socoteli*, în „Studii”, t. 23, nr. 1, 1970, p. 43—54; o analiză a datelor economice furnizate de ms. 377 de la Arh. St. Buc. a fost întreprinsă de S. Columbeanu, *Date privitoare la economia agrară din Țara Românească în prima jumătate a secolului al XVIII-lea*, în „Studii”, XV, nr. 1, 1962, p. 111—34.

⁹ Bibl. Acad. R.S. România, ms. 621, f. 11.

¹⁰ Cf. J. Meuvret, *Les données démographiques et statistiques en histoire moderne et contemporaine*, în vol. *L'Histoire et ses méthodes*, Paris, 1961, p. 914—924.

¹¹ O excepție constituie mănăstirea Cotroceni pentru care avem date pentru o perioadă de 11 ani: 1729—1740.

autorii acestor sămi și cercetător facilitează investigația, dar precizia și rigoarea dorită de istoric are de întâmpinat atitudinea indiferentă a omului medieval față de cifre — fie că e vorba de efectivul unei armate, fie de recolta unei moșii — și care, alături de gradul de cultură, explică numeroasele greșeli de calcul întâlnite în sămi. Dar dacă și autorul sămii și cercetătorul au comun interesul de a ști cât și ce a produs moșia, conceptul de „rentabilitate” îi desparte. Fără a discuta aici problema mentalităților economice în veacul al XVIII-lea, se cuvine amintit că în ampla relație de călătorie pe care ne-a lăsat-o mitropolitul Neofit al Țării Românești, aprecierile asupra valorii economice a moșiilor vizitate nu depășesc evaluări cantitative vagi care nu pot servi drept indicii de apreciere¹². Mentalitate elocventă prin ea însăși, dar care ridică în fața cercetării istorice un obstacol greu de trecut. Datele din sămi privitoare la cantitățile de cereale însă-mînțate — puține la număr — îngăduie abia o schițare a problemei atât de importante a randamentului semințelor.

Dificultățile enumerate mai sus aparțin investigației desfășurate la nivelul domeniului feudal. De îndată ce analiza problemelor semnalate mai sus trece de la planul micro-economic la cel macro-economic, adică al întregii țări, greutatea crește în proporții sporite. S-a amintit că în documentația referitoare la relațiile agrare, materialul furnizat de așezămintele bisericesti reprezintă o importantă majoritate. Desigur că stăpînirile de pămînt eclesiastice ocupau o suprafață însemnată din teritoriul țării — în ajunul secularizării averilor mănăstirești ele ocupau 27,69% din teritoriul Țării Românești¹³ — iar structura economică a domeniului bisericesc și regimul obligațiilor țărănimii de pe acest domeniu prezintă un interes incontestabil. Dar în acest diptic al stăpînirii de pămînt feudal, ce reprezintă de fapt cele două „panouri” — laic și eclesiastic? Pentru a detecta tendința forțelor profunde și a direcției dominante de dezvoltare care se manifestă peste oscilații și conjuncturi, cunoașterea situației domeniului boieresc este de imperioasă necesitate. Domeniului laic nu-i pot fi „lipite” concluziile desprinse din studiul domeniului eclesiastic. Fără a ambele au trăsături caracteristice comune, întrucît, fiind forme ale stăpînirii de pămînt feudale, ele sînt exploatate pe bază de rentă feudală. Dar în funcționarea sistemului domanial și în tendințele de dezvoltare apar elemente *distinctive* sau chiar *divergente*. Un egumen nu are aceleași mijloace de constrîngere de care dispune un mare boier; moșia unui schit nu oferă același adăpost sigur în fața organelor fiscale ca moșia unui mare dregător. Ceea ce este însă mai important de relevat sînt desigur țelurile fixate economiei domeniiale de către stăpînii de pămînt. A asigura un standard de viață potrivit stării sociale căreia îi aparține individul („standesmäßige Existenz”) a fost principiul călăuzitor al oricărei activități economice medievale¹⁴. Din acest punct de vedere, direcția imprimată producției de pe domeniul feudal laic și eclesiastic a fost deosebită.

¹² „Biserica Ortodoxă Română” II (1875), p. 315—327, 632—640, 737—744, III (1876), p. 6—22, 175—183, XIV (1890), p. 718—724.

¹³ C. C. Giurescu, *Suprafața moșiilor mănăstirești secularizate la 1863*, în „Studii”, XII, nr. 2, 1950, p. 155.

¹⁴ *Азус Маркса-Энгельса*, vol. II (VII), p. 110 citat la M. I. Siuziumov, *Cu privire la legea economică fundamentală a formațiunii feudale*, în „Analele româno-sovietice”, nr. 4, 1954, p. 95.

Afirmația nu trebuie înțeleasă îngust, în litera ei, ci în spiritul ei. Firește, stăpînul laic și cel eclesiastic aparțin fiecare unei stări distincte : nobilimii și, respectiv, clerului, iar ambele stări aparțin aceleiași clase de stăpîni de pămînt feudali. Solidari prin sistemul de exploatare, ei se diferențiază prin mentalitatea economică. Un egumen și un boier își trag amîndoi veniturile din renta feudală, dar în administrarea averii lor, mobilurile sînt altele la fiecare. La mănăstire și la conac, „existența potrivit stării sociale” este văzută prin prisme diferite. Conducătorul unei obști monahale, în cazul cînd nu va fi preocupat numai de chiverniseala personală, va căuta să asigure un trai îmbelșugat colectivității monastice, dar preocupările sale legate de gospodăria domanială nu vor depăși, în timp, perioada egumeniei lui, iar în spațiu limitele domeniului mănăstiresc. Aceeași satisfacere abundentă a necesităților va fi urmărită și de boier, dar poziția sa socială, dorința de a ocupa dregătoria, îndatorirea de a asigura o „situație” copiilor săi — zestre și moștenire — îl vor împinge să se intereseze deopotrivă de soarta averii și după moartea sa, de situația celorlalți boieri cu care se va înrudi sau va intra în concurență pentru o demnitate. Fermentul transformărilor economice este pe domeniul boieresc, astfel că procesele caracteristice trecerii de la feudalism la capitalism s-au conturat aici mai viguros și mai de timpuriu. Economiei statice, uneori contractate a domeniului eclesiastic, i se opune dinamismul domeniului laic. E probabil ca diferența de regim în ceea ce privește numărul zilelor de clacă datorate, constatată pe moșiile boierești și mănăstirești — 12 și, respectiv 6 zile — în 1754¹⁵ să reflecte tendințele distincte de evoluție ale celor două tipuri de domenii.

Văzută din această perspectivă, ceea ce părea a fi o documentație abundentă se dovedește în realitate a fi insuficient. Anchetei noastre îi scapă, datorită lipsei de informații privind moșiile boierești, nu numai un însemnat element cantitativ — stăpînirile de pămînt boierești ocupă majoritatea teritoriului țării — dar și unul calitativ ; orientarea economică a domeniului laic e alta decît cea a domeniului eclesiastic. În tentativa sa de a distinge particularitățile domeniului boieresc, istoricul este silit în această perioadă mai mult să conjectureze decît să demonstreze. Folosirea unor informații mai tîrzii pentru a pătrunde obscuritatea ce învăluie domeniul boieresc din primele trei pături ale veacului al XVIII-lea rămîne metoda cea mai potrivită de investigație.

Un aspect esențial al studiului economiei feudale în veacul al XVIII-lea este determinarea gradului în care gospodăria domanială a fost antrenată în comerțul cu grîne și stimulată de acesta. Satisfacerea nevoilor pieței interne și a livrărilor către Poarta otomană era asigurată prin producția gospodăriilor țărănești sau a celor senioriale ? Care era proporția ? În ce măsură comerțul cu grîu a influențat regimul de obligații al țărănimii ? sînt întrebări care își așteaptă încă răspunsul. În ultimii ani, studiul documentelor otomane¹⁶ a îngăduit o primă evaluare a cantităților de grîne pe care Moldova și Țara Românească erau constrînse să le livreze Porții, dar masa principală a documentației otomane rămîne încă inaccesi-

¹⁵ D.R.A., p. 527.

¹⁶ Dispunem acum de un foarte bun instrument de lucru pentru cunoașterea documentelor otomane conservate la noi : M. Guboglu, *Catalogul documentelor turcești*, vol. I—II, București, 1960—1965.

bilă în arhivele turcești, iar informațiile de care dispunem fixează un nivel aproximativ și nu oferă nicidecum precizările dorite. În ce privește condițiile de venituri și cheltuieli, ele nu procură decît sporadic date care pot sluji cel mult ca indice privind negoțul de cereale. În sfîrșit, să amintim că încălcarea monopolului otoman prin comerțul de contrabandă nu putea lăsa urme în izvoarele vremii în măsură să satisfacă exigențele cercetării istorice.

Pentru Țara Românească, nu dispunem înainte de 1774 nici măcar de o condică domnească, ca aceea a lui C. Mavrocordat pentru Moldova anilor 1741—1742¹⁷, care să dezvăluie mecanismul de procurare a grînelor destinate capanului și să indice ceea ce va fi fost politica de prețuri a domniei.

O valoare deosebită prezintă pentru studiul domeniului feudal, documentele din timpul ocupației austriece în Oltenia (1718—1739)¹⁸. Administrația imperială a întreprins analize minuțioase asupra instituțiilor și situației economice a provinciei, anchete ce concordă într-o anumită măsură cu însuși efortul de cunoaștere al istoricului. Materialele oltenești ajută însă istoricului și în înțelegerea unor procese mai adînci; scoasă de sub dependența Porții, Oltenia a putut să cunoască timp de două decenii, un alt regim în cadrul căruia monopolului otoman i s-a substituit comerțul liber, iar autorității domnești o administrație care căuta formule de conciliere a sistemului de guvernare habsburgic cu realitățile locale. În aceste condiții, procese care se dezvoltau lent în Muntenia au fost precipitate în Oltenia, iar tendințe care se încheau abia pe domeniile muntene s-au maturizat și manifestat cu vigoare pe cele oltene. Fără documentația din dreapta Oltului, studiul realităților din stînga Oltului nu poate face pași serioși înainte. Cele două decenii de stăpînire austriacă anticipează în desfășurări și reforme veacul de reforme al domniilor fanariote¹⁹.

În așteptarea explorării sistematice a arhivelor otomane, care poate limpezi decisiv rolul și locul comerțului cu grîne în faza de tranziție de la feudalism la capitalism, sîntem obligați să ne mulțumim cu informațiile mai puțin satisfăcătoare ale documentelor interne și ale surselor narative.

După cum se știe, izvoarele narative privind istoria Țării Românești, deși relativ numeroase, se repartizează din punct de vedere cronologic în chip inegal²⁰. Cronicile lui Radu Popescu, Radu Greceanu și Anonimul brîncovenesc îmbrățișează toate primele două decenii ale secolului al XVIII-lea, în timp ce „Istoria Țării Românești” a banului Mihai Cantacuzino este scrisă în ultimul sfert al aceluiași veac, iar crono-graful lui Dionisie Ecclesiarhul, scris între 1814 și 1820, începe de fapt, expunerea cu domnia lui Al. Ipsilanti (1774)²¹. De valoare înegulă, aceste cronici nu oferă, cu excepția lucrării lui Mihai Cantacuzino, decît sporadic informații

¹⁷ Publicată de N. Doga în *Studii și documente*, vol. VI, p. 200 și urm.

¹⁸ La cele trei volume ale lui C. Giurescu, *Material pentru istoria Olteniei sub austriece*, vol. I—III, București, sînt de adăugat documentele publicate în *D.R.A.*

¹⁹ Vezi pe larg Ș. Papacostea, *Oltenia sub stăpînirea austriacă (1718—1739)*, București, 1970.

²⁰ Pentru cronicarii veacului al XVIII-lea vezi Al. Piru, *Literatura română veche*, București, 1961, p. 280 și urm.

²¹ Perioada cuprinsă între anii 1761—1771 este tratată sumar de autor.

privind economia domaniană și raporturile sociale. Prea „banale” pentru a merita atenția cronicarilor, realităților sociale și economice întruchipate în obișnuitul cotidian apar rar în paginile de cronică. Este lesne de înțeles ce abundență de știri valoroase ne-ar fi procurat Dionisie Eclesiarhul care înțelegea — ceea ce este cu totul remarcabil — că șerbia abolită în timpul Revoluției franceze era de fapt o „rumânie”²² și care, datorită intensei sale activități de caligraf, cunoștea un număr impresionant de documente din arhivele stăpînitorilor de pămînt, dacă ar fi făcut un loc mai larg în scrierea sa, problemelor de viață agrară.

Alături de informațiile prețioase ale lui Mihai Cantacuzino privind structurile socio-economice ale societății muntene în veacul al XVIII-lea, se cuvine subliniață valoarea știrilor din „Cronica Ghiculeștilor” care lămuresc, uneori în chip decisiv, activitatea reformatoare a lui C. Mavrocordat²³.

O altă categorie de mărturii istorice care trebuie reținute pentru istoria agrară o constituie *relațiile de călătorie*. E de prisos în a stăruia asupra valorii inegale a acestor surse²⁴. Alături de ample descrieri ale țării și locuitorilor, întîlnim simple itinerarii care indică localitățile străbătute și distanțele dintre ele. Spre deosebire de cronicari, călătorii străini, dau relații mai bogate despre numărul locuitorilor, tehnicile agricole, regimul alimentar, peisajul rural etc., dar, firește, informațiile lor trebuie acceptate cu rezerva cuvenită. Mai întîi, așa cum s-a mai observat, călătorii se deplasează pe drumuri, din a căror vecinătate locuitorii au fugit din pricina îndatoririlor grele de găzduire și transport, în timp de pace, sau a prădăciunilor, în timp de război. De aici, impresia de pustiu, ale cărei proporții sînt uneori sporite intenționat pentru a șoca sensibilitatea lecturului occidental. Dar chiar atunci cînd nu sînt tributari clișeele literare, călătorii străini nu oferă întotdeauna o imagine fidelă a peisajului rural românesc. Veniți de obicei dintr-un mediu în care teoriile, la modă, ale fiziocraților proclamă primatul agriculturii, iar o literatură agronomică abundentă discută căile de perfecționare a culturii solului, ei înregistrează și judecă realitățile de la noi după criterii valabile pe alte coordonate geografice. De îndată ce călătorului apusean, hrănit cu lecturi, i se substituie un altul venit din regiuni mai apropiate, decorul înfățișat se schimbă, astfel că, aceleași locuri prilejuiesc constatări și aprecieri diametral opuse.

Sumara enumerare a surselor istoriei marelui domeniu, încercată mai sus, arată că la dispoziția cercetătorului se află un material insuficient

²² „Deci într-acest chip stăpînindu-se Franța... s-a scociorit altă turburare... cum să nu mai fie rumânie, supuși ca niște robi unii la alții fiind un neam, ci să fie slobozi, numindu-se unul cu altul frați... Aceasta spun unii că a izvodit-o Bonaparte, și sfătuindu-se și cu unii și cu alții, întărind să se facă treaba în fapt, și fiindcă acest sfat era plăcut la tot norodul ce era rumâni ca să fie slobozi, o dată toată mulțimea norodului s-a sculat și s-a adunat la palaturile de judecătorie, cu un glas toți au cerut slobozenie de rumânie, sau va porni zarbă asupra boierilor. Apoi n-au avut cum să facă boierii a-i avea rumâni mai mult, ci s-a făcut deslegare și slobozenie rumâniei Franței (ca și odinioară rumâniei Țerii Românești)”. Dionisie Eclesiarhul, *Cronograful Țerei Românești*, ed. C. S. Nicolescu-Plopșor, Craiova, 1934, p. 146—147.

²³ Ca de pildă în problema apariției instituției scutelnicilor, vezi *Cronica Ghiculeștilor*, ed. N. Camariano, A. Camariano-Cioran, București, 1965, p. 566—567.

²⁴ Cf. și observațiile Mariei Holban în *Introducere generală la Călători străini despre țările române*, vol. I, București, 1968, p. XVIII—XXII.

și de valoare informativă redusă. Desigur că șansa de a dispune de ceva asemănător cu *Domesday Book* este rarissimă, dar ceea ce devine supărător e lipsa unor categorii de izvoare, care ar putea procura lămuriri esențiale. Dintre aceste surse absente, e îndeajuns să fie amintite instrucțiunile stăpînilor de pămînt către intendenții moșiilor, din al căror studiu se pot desprinde concluzii valoroase. Absența lor în Țara Românească care nu poate fi pusă numai pe seama pierderilor, ci trebuie explicată și prin caracterul arhaic al exploatării domaniale, privează pe cercetător de un mijloc de bază în reconstituirea sistemului domanial²⁵. Izvoarele existente informează îndeosebi asupra relațiilor juridice din cadrul marelui domeniu, dar sînt laconice în ceea ce privește fundamentele lor economice.

Direcțiile viitoarelor cercetări pentru sporirea surselor se desprind cu ușurință; în țară, depistarea materialelor documentare privind moșiile boierești, în afara granițelor, exploatarea sistematică a fondurilor de arhivă, îndeosebi a celor otomane²⁶ și austriace. Problemele care astăzi sînt insolubile, cînd sînt interogate sursele românești, își vor afla rezolvarea cînd vor fi cunoscute informațiile cuprinse în arhivele otomane. Pînă atunci „materialul de construcție” istoriografică rămîne cel înfățișat mai sus. El fixează un prag investigației științifice, lăsînd o zonă largă de incertitudini sau ignoranță. Materialul documentar descoperit pînă în prezent nu permite așadar concluzii definitive, dar studiul lor este absolut necesar pentru continuarea cercetării, chiar dacă acum, într-un șir de probleme importante, nu pot fi formulate decît ipoteze de lucru.

RÉSUMÉ

Cet article établit l'inventaire des catégories principales de sources concernant la structure et le fonctionnement du système des propriétés foncières au XVIIIe siècle en essayant d'évaluer d'une manière critique les informations fournies.

L'auteur met en évidence la valeur des renseignements offerts par les sources récemment découvertes — comme les registres de comptes — et les difficultés de l'analyse quantitative de ces renseignements tout en insistant sur la nécessité de faire une différence entre les recherches effectuées dans le domaine laïque et le domaine ecclésiastique. Finalement, l'auteur indique les sens de la continuation et de l'enrichissement de la recherche qui est encore déficitaire.

²⁵ Pentru caracterul puținelor izvoare de acest fel, reproducem instrucțiunile date de mitropolit unui ecomon de moșii la 27 noiembrie 1793 : „... să-ți deschizi ochii, ce dînd Dumnezeu sănătate, la împlinirea anului să te arăți cu economie vrednică, adică nu numai mitropolia să rămîie limpede de datorie, ci încă să economisești ca venit(ul) să sporească peste cheltuieli, iar nu cheltuiala peste venit” (Bibl. Acad. R.S. România, ms. 654, f. 9.)

²⁶ Cf. M. Guboglu, *Despre materialele arhivistice otomane din Turcia și importanța lor pentru istoria țărilor române*, în „Revista Arhivelor”, IX, nr. 2, 1966, p. 175 și urm.

DATE NOI PRIVIND VIAȚA ȘI ACTIVITATEA LUI ALEXANDRU IOAN CUZA PÎNĂ LA ALEGEREA SA CA DOMNITOR AL PRINCIPATELOR UNITE

D. IVĂNESCU, VIRGINIA ISAC

Despre viața și activitatea lui Alexandru Ioan Cuza s-a scris foarte mult. Fie că e vorba de volume masive¹ sau de studii și articole răs-pîndite în diferite periodice, autorii lor s-au ocupat în special de persoana lui Cuza cît a fost domn al Principatelor Unite. Perioada dinainte de a fi ales domn a fost mai puțin studiată, iar cei care au scris despre ea au făcut o cercetare sumară, excepție făcînd puține studii², încît putem afirma că pe cît de amănunțit este cunoscută opera sa ca domnitor, pe atît de puțin cunoscută este activitatea sa anterioară.

Considerăm că unele date noi obținute prin cercetarea unor documente de arhivă vor contribui la mai buna cunoaștere a vieții și operei lui Alexandru Ioan Cuza.

Prezenta lucrare își propune, pe lîngă precizarea unor date referitoare la funcțiile publice ale lui Alexandru Cuza, evidențierea unor acțiuni întreprinse de el înainte de a ajunge domn, din care se conturează viitoarea sa personalitate. Valoroasele documente aflate în Arhivele ieșene, unele publicate, altele necunoscute, oferă importante informații biografice despre Alexandru Cuza, atestă participarea sa la Revoluția de la 1848 și contribuția pe care a avut-o la înfăptuirea Unirii Principatelor și a reformelor ce au urmat.

Tatăl lui Alexandru, postelnicul Ioan Cuza, s-a născut în satul Bărboși, din ținutul Fălciu, în luna aprilie a anului 1784, după cum reiese din condica de calități a membrilor Departamentului din Lăuntru, întocmită în anul 1834, cînd postelnicul ocupa funcția de pîrcălab de Galați³.

¹ A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza Vodă*, vol. I și II, Iași, 1903, C. C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, București, 1966.

² N. Corivan, *Precizări la funcțiile publice ocupate de Alexandru Cuza pînă la alegerea lui ca domn în Omagiu lui P. Constantinescu-Iași*, București, 1965, p. 481—489. P. Păltănea, *Alexandru Ioan Cuza și Galații*, în „Danubius”, nr. 2, 3, p. 121—136.

³ Arh. St. Iași, fond Secretariatul de Stat al Moldovei, nr. 342, f. 26. În legătură cu data nașterii sale mai există o informație în foaia de calități a lui Ioan Cuza întocmită în anul 1837 pe cînd deținea postul de președinte al Judecătoriei Covurlui. În ea se spune că Ioan Cuza s-a născut la 17 ianuarie 1785. În lipsa unui alt document care să stabilească ca

Din condică aflăm că Ioan Cuza a învățat la un pension din Iași „gramatica, aritmetica, limba moldovenească și grecește”⁴. De asemenea în momentul cînd a fost întocmită condica Ioan Cuza cunoștea limba franceză și rusă. Ambii părinți vorbeau foarte bine limba greacă, de la ei o învață la fel de bine și fiul lor Alexandru. Apare astfel evident mediul în care au crescut Alexandru și Dimitrie Cuza și din acest motiv sînt justificate insistențele ulterioare ale tatălui care dorea ca fiii săi să-și continue studiile universitare la Paris.

De foarte tînăr Ioan Cuza va îndeplini diferite funcții publice. Începînd cu anul 1800 ocupă timp de 5 ani, postul de diac la Vistierie, după care se va achita pe rînd de obligațiile ce-i reveneau în calitate de sameș în ținuturile Fălciu și Tutova și de ispravnic în aceleași ținuturi⁵ pînă în anul 1830. Competența cu care își rezolvă obligațiile profesionale îl determină pe un contemporan al său, care critica modul de administrare a ținutului Covurlui, să afirme la 7 noiembrie 1824 că „... alta este isprăvnicia Tutovei sau a Tecuciului și alta e Pircălabia Galați...” iar pentru îndreptarea lucrurilor arată că la conducerea ținutului ar fi nevoie de dregători ca „... spătarul Ioan Cuza, ca spătarul Vasile Coroi sau ca spătarul Dumitrache Bondrea”⁶.

Între anii 1825–1829 documentele dovedesc că spătarul Ioan Cuza era ispravnic al ținuturilor Fălciu și Tutova⁷, cu excepția unei scurte perioade din anul 1827 cînd a ocupat funcția de pircălab⁸.

La Galați, Ioan Cuza vine abia în 1830. Tot acum își construiește și casa sa aproape de schela Dunării și nu în 1827 cum s-a susținut pînă acum⁹.

perfect valabilă una dintre date, înclinăm să credem ca mai exactă prima dintre ele deoarece sursa de informație e cu mult mai amănunțită. (Ibidem, fond Ministerul de Justiție, tr. 1382, op. 1560, dosar 966, f. 27 și Tribunalul Covurlui, dosar 27/1837, f. 27–28.)

⁴ Ibidem, fond Secretariatul de Stat al Moldovei, nr. 342, f. 26 v.

⁵ Ibidem.

⁶ Ibidem, Colecția „Documente”, P. 784/1.

⁷ Spre argumentare cităm cîteva dintre ele. E vorba de un grup de documente, începînd de la 3 iulie 1826 pînă la 19 noiembrie 1826, ce poartă printre altele și numele spătarului Ioan Cuza cu ocazia unor hotărînicii la care a luat parte în calitate de ispravnic al ținutului Fălciu, între două familii răzeșesti din acel ținut, aflate în proces (Ibidem, Colecția „Documente”, P. 783/1).

La începutul anului 1828, în februarie 3, postelnicul Ioan Cuza semnează alături de spătarul Crupenschi „Incredințarea” unei copii, după o poruncă a Vistieriei, către Isprăvnicia ținutului Fălciu, (Ibidem, fond Isprăvnicia ținutului Fălciu, tr. 627, op. 689, dosar 4, f. 8) dar cea mai demnă de încredere informație o constituie catagrafia ținutului Tutova din 1828. La 9 decembrie 1828 postelnicul Cuza se afla în tîrgul Birladului, la casa sa din mahalaua Mijlocului, și avea pentru rezolvarea treburilor casei trei oameni. (Ibidem, fond Vistieria Moldovei, tr. 166, op. 184, nr. 12, f. 251). Este bine știut că în catagrafie nu putea fi trecut cineva care nu avea domiciliul stabil în localitatea respectivă.

⁸ În această calitate el semnează la 25 februarie 1827 un raport către Epitropia Spitalelor Sf. Spiridon în legătură cu impunerarea unei proprietăți din schela Dunării, iar într-un document din 17 aprilie 1827 vechilul aceleiași Epitropii cerea superiorilor săi ca pentru rezolvarea favorabilă a acestor probleme „Să se scrie dumnealor boierilor pircălabi, mai virtuos dumisali spătarului Cuza”. (Ibidem, fond Epitropia generală a Spitalelor Sf. Spiridon, dosar 12, f. 15–16. Idee susținută și de P. Păltănea, *op. cit.*, p. 121).

⁹ Cu ocazia unui împrumut de 100.000 lei făcut de Alexandru Cuza la Cleopatra Rôset, în anul 1851, Judecătoria îi întărește un zapis de împrumut iar pe verso sînt trecute toate proprietățile sale din Galați, cu datele cumpărării lor, rămase de la Ioan Cuza. Toate aceste proprietăți apar în ambele foi de calitate ale postelnicului, excepție făcînd un loc învecinat cu schela Dunării cumpărat de Ioan Cuza la 15 august 1830 de la Epitropia Spitalelor Sf. Spiridon Iași, pe care își construiește casa. (Ibidem, colecția „Documente”, P. 553/183).

Rămas definitiv în localitate, la începutul anului 1831 „cînd s-au rînduit pîrcălab”, Ioan Cuza era proprietarul moșiei Bărboși din ținutul Fălciu, avea o casă în Galați, „cinci magazine și alte binale (case) în Iași”¹⁰. La 1 ianuarie 1832, era „întărit pe trei ani înainte” în postul de pîrcălab, pe care îl ocupă și la finele anului 1834, dînd dovadă de o purtare „neprihănită” și fiind „bun și vrednic în slujbă”¹¹. Chiar în 1834 pîrcălabul Ioan Cuza își etalează calitățile de bun administrator prin aducerea de grîne de peste Dunăre pentru „îndestularea Țării de Jos”¹².

Cu cîțiva ani înainte de a se stabili la Galați, la 20 ianuarie 1828, spătarul Ioan Cuza primește rangul de postelnic¹³.

Din anii cînd a fost la conducerea ținutului Covurlui datează unele documente destul de interesante ce privesc persoana lui Ioan Cuza. Unul dintre ele e actul de cumpărare a veniturilor vămilor din Moldova pe perioada 1 februarie 1833—31 decembrie 1835. La 20 ianuarie 1833 la propunerea Obșteștii Adunări și cu aprobarea vicepreședintelui Mircovici, se comunică Sfatului Administrativ că se acordă acest privilegiu postelnicului Ioan Cuza¹⁴.

Postelnicul Ioan Cuza deține aproape șase ani, consecutiv, funcția de pîrcălab, de la începutul anului 1831 și pînă la 8 septembrie 1836, cînd prin decret domnesc, dat chiar din Galați, este numit președinte al Judecătoriei ținutului Covurlui. Decretul domnesc menționa că această numire se face pentru „vrednicia și destoinicia dumatăle chemîndu-te de a ocupa acest loc”¹⁵. Datorită poziției sociale și a funcției de pîrcălab de Galați pe care o deține, Ioan Cuza este ales, la 13 noiembrie 1832, deputat în Obșnuita Obștească Adunare din partea ținutului Fălciu¹⁶ pe timp de 5 ani, iar la 31 octombrie 1837 este reales¹⁷ pentru a doua legislatură de 5 ani (1838—1843). În calitate de membru al Adunării Obștești este numit de președintele acestei Adunări, mitropolitul Veniamin Costache, în comisia pentru verificarea sîmii Vistieriei Moldovei pe anul 1837, alături de logofătul Grigore Ghica, vornicul Ștefan Catargiu, vornicul Sandu Crupenschi și postelnicul Gheorghe Sturza. Numirea s-a făcut la 26 ianuarie 1838, iar pe data de 2 februarie comisia prezenta deja un raport foarte documentat¹⁸.

La 25 octombrie 1837 postelnicul Ioan Cuza a fost numit din nou pîrcălab¹⁹.

După această dată informațiile privind viața și activitatea postelnicului Cuza sînt mai sărace. Știm că în anul 1838 ia în posesie moșia

¹⁰ Ibidem, fond Secretariatul de Stat al Moldovei, nr. 342, f. 27.

¹¹ Ibidem.

¹² Ibidem, fond Vistieria Moldovei, tr. 644, op. 708, dosar 221.

¹³ Ibidem, colecția „Documente”, P. 48/2, f. 35 v.

¹⁴ Suma era însă destul de mare pentru acea vreme — 15.460 galbeni — și e greu de crezut că Ioan Cuza ar fi putut s-o depună singur. Chemat pentru încheierea contractului, Ioan Cuza răspunde în scris la 2 februarie 1833 că acest „otcup” îl are luat pentru Neculai Negroponti și nu pentru dînsul. (Ibidem, fond Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 279, f. 2, 4).

¹⁵ Ibidem, fond Tribunalul Covurlui, dosar 14/1836, f. 114.

¹⁶ Gh. Ghibănescu, *Cuzeștii*, Iași, 1912, p. CCLVI.

¹⁷ „Buletin, foaie oficială”, anul V, 1837, nr. 90 din 14 noiembrie, p. 347.

¹⁸ Arh. St. Iași, fond Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 467, f. 10—12.

¹⁹ Ibidem, fond Tribunalul Covurlui, dosar 27/1837, f. 71.

Sultanul ²⁰, din ținutul Covurlui, proprietatea mănăstirii Slatina, iar doi ani mai târziu reînnoiește contractul de arendă pentru anii 1841–1842. Nu putem însă preciza dacă în acești ani mai deținea o funcție publică.

Ioan Cuza s-a îngrijit ca fiii săi să capete o pregătire superioară prin studii făcute în străinătate. După cum se știe Alexandru Cuza, în anul 1835 ia bacalaureatul în litere la Paris, iar apoi se înscrie la facultatea de drept. Se întoarce la scurt timp în țară continuându-și studiile împreună cu fratele său Dimitrie. Ultimul apare an de an, de la 1837 până la 1840, în matricolele Academiei Mihăilene din Iași în calitate de elev la cursul gimnazial și de cursant în anul I de filosofie ²¹.

Preocupările pentru învățătură ale lui Alexandru și Dimitrie reies și din demersurile făcute de tatăl lor în 1837 pe lângă hatmanul miliției moldovene, logofătul Teodor Balș pentru încadrarea lor în slujba miliției ²², la cavalerie, solicitând totodată să fie scutiți până la terminarea studiilor ²³ pe care le făceau atît în țară cît și la „... Academiile din Paris” ²⁴. În acest scop era necesară eliberarea unor atestate de către Miliție pentru scoaterea pașapoartelor. Atestatul este eliberat doar pentru Alexandru Cuza, fratele său rămînînd în țară. Și de această dată viitorul domn este scutit a îndeplini slujba în cadrul Miliției pămîntești și în același timp este recomandat pentru continuarea studiilor la Paris „fiind liber a purta și uniformă” ²⁵. Nu mult după aceasta pleacă la Paris.

Unele rapoarte ale Consulatului francez aflate în fondul Secretariatului de Stat al Moldovei fac dovada că din octombrie 1837, în anul 1838 și parte din 1839 Alexandru Cuza s-a aflat la Paris și nu în țară. Dintr-o notă ²⁶ a Consulatului francez înaintată domnitorului Moldovei, la 1/13 martie 1840, era evidențiată opoziția lui Alexandru Cuza față de unele datorii bănești contractate la Paris, arătîndu-se că la toate demersurile făcute în august 1839, la Galați, unde era stabilită familia Cuza, nu s-a putut ajunge la nici un rezultat. Din aceeași notă reiese că în anul 1838 Alexandru, avea împliniți doar 16 ani. Aceasta ar însemna că data nașterii lui Alexandru Cuza să fie 1822. Se pune imediat întrebarea dacă în împrejurările în care se face afirmația amintită nu avem de-a face cu o croare intenționată. Indiferent că avea 16 sau 18 ani, tînărul Cuza n-ar fi putut semna atunci polițele reclamate de negustorii francezi și pare justificat refuzul lui Ioan Cuza de a le achita. Important însă din toată această corespondență a Consulatului francez cu oficialitățile Moldovei este că ea dovedește prezența la studii a lui Alexandru Cuza. Se știe, însă nu cu precizie, că a început studii juridice la Paris, probabil după ce a luat bacalaureatul în litere. Ele au fost întrerupte de venirea în țară. Apare obligatorie întrebarea dacă această nouă plecare s-a făcut pentru continuarea studiilor juridice sau aceștia sînt anii cînd a făcut studii superioare la Paris. Pare mai plauzibil prima variantă. O dovadă ar fi și faptul că din prima zi a numirii sale, la Judecătoria Covurlui, Cuza ocupă postul de prezident și nu de membru,

²⁰ Ibidem, fond Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 896.

²¹ Ibidem, fond Academia Mihăileană, dosarele 2/1837, 2/1838, 3/1839, 4/1840

²² Ibidem, fond Miliția pămîntească, tr. 1760, op. 1/2009, dosar 285, f. 41.

²³ Ibidem, f. 44, 46.

²⁴ Ibidem, fond Miliția pămîntească, tr. 796, op. 906, dosar 1056, f. 9.

²⁵ Ibidem, f. 10.

²⁶ Ibidem, fond Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 632, f. 74, 81.

ceea ce pentru cei aproape 22 ani era un lucru deosebit și suplinirea lipsei de experiență profesională se făcea datorită studiilor de specialitate urmate la Paris.

Nu există nici un dubiu că după venirea de la Paris Alexandru Cuza se reintegrează în rindurile armatei. El, ca și fratele său Dimitrie, ca M. Kogălniceanu, N. Bălcescu, V. Cîrlova și ca mulți tineri din acea vreme, erau atrași de uniforma militară deoarece vedeau în armată un mijloc de îndeplinire a idealurilor naționale. Nu rămîne în armată decît pînă la 8 februarie 1840 cînd demisionează.

Fratele său mai mic, Dimitrie, despre care se știe foarte puțin, s-a născut în anul 1823, și este dat din timp la învățătură. În anul școlar 1837—1838, la vîrsta de 14 ani, era înscris în anul I la cursul gimnazial, evidențiindu-se prin calificativele obținute, de bine și foarte bine la geografie, aritmetică, gramatică, latină, franceză și „hronologie”²⁷.

După terminarea celor trei ani de gimnaziu se înscrie în anul I la filozofie (1839—1840), prezentîndu-se la examenele de logică, matematică și franceză²⁸ iar în anul următor își continuă studiile la Paris²⁹.

După demisia din armată prezența lui Alexandru Cuza într-o funcție publică e atestată la 20 februarie 1842, cînd, în calitate de prezident al Judecătoriei Covurlui, ia parte la prima ședință și semnează primul jurnal de ședințe³⁰. O cercetare minuțioasă a lucrărilor pe care le rezolva în această calitate scoate în evidență faptul că, în toate situațiile Cuza a urmărit respectarea legilor, indiferent de starea socială a celui în cauză, cerînd același lucru și de la cei aflați în subordinea sa. Astfel, la 5 ianuarie 1842, ordona unuia dintre privighetorii de ocol ca „fără întîrziere să urmeze potrivit poruncii ce i s-au dat” și să trimită judecătoriei răspunsul ordinului după ce va poseda „vrednice dovezi” asupra problemei în cercetare³¹. Iar la 9 noiembrie 1843, privighetorul ocolului Horincea, care dăduse spre rezolvare una dintre lucrările sale unei alte persoane, îi aduce la cunoștință că el este acel care trebuie să rezolve lucrarea iar dacă „în viitorime va mai urma asămîine să vor lua diosăbite măsuri”³².

Aceeași corectitudine o dovedește și în rezolvarea lucrărilor sale. Chiar de la începutul activității de prezident ia în primire principalele documente — jurnalele judecătoriei pe anul 1841 — pe care le-a rezolvat

²⁷ Ibidem, fond Academia Mihăileană, dosar 2/1837, f. 38, 45, 114, 118, și dosar 2/1838, f. 62, 72, 103, 122.

²⁸ Ibidem, dosar 4/1840, f. 35, 39.

²⁹ Din informațiile oferite de documente știm cu precizie că în perioada 14 octombrie 1841—15 decembrie 1844 Dimitrie Cuza s-a aflat la Paris. În două note ale consulatului Franței în Moldova, semnate de A. de Codrîka, la 1/13 noiembrie 1846 și 12/24 februarie 1847, către Secretariatul de Stat al Moldovei, sînt reclamate unele încurcături financiare ale tînărului Dimitrie Cuza din perioada cînd acesta se afla în Franța. (Ibidem, fond Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 1455, f. 25—26, 145, 146). O parte din aceste datorii sînt achitate imediat iar altele rămîn a fi onorate de fratele său mai mare Alexandru Cuza. Într-o scrisoare a lui Alexandru Cuza, din 16 septembrie 1850, către Pîrcălabia Galați referitoare la datoriile făcute la Paris de fratele său, care murise între timp, arată că majoritatea dintre ele fuseseră plătite iar pentru rest se oferea a le achita imediat. (Ibidem, f. 221, 222). Se poate deduce ușor că fiul mai mic al postelnicului Ioan Cuza moare foarte tînăr, în perioada dintre 12/24 februarie 1847 și 16 septembrie 1850.

³⁰ Ibidem, fond Tribunalul Covurlui, dosar 31/1842, f. 42—43.

³¹ Ibidem, dosar 99/1842, f. 333.

³² Ibidem, dosar 78/1843, f. 181.

înaintașul său, le certifică și pune pecetea personală, inelară, avînd inițialele A.C. cu caractere latine. Atenția pe care o acordă muncii sale o dovedește și faptul că hîrțile intrate la judecătoria pe care o prezida poartă rezoluții detaliate și competente scrise de el.

Un alt aspect al activității desfășurate de Cuza la Judecătoria ținutului Covurlui îl constituie justetea hotărîrilor sale în pricinile țaranilor. La 19 martie 1842 pe jalba unor răzeși care se plîng împotriva postelnicului Zamfirachi Andoni, care le rășluia din pămîntul lor, moșia Slivna, Cuza pune următoarea rezoluție „să se trimită în copie privighetorului poruncindu-i-să a stăvili pe pîrit de la asămîne întindere și asupriri”³³.

Calitățile personale și interesul pe care îl acordă îndeplinirii funcției sale îl conving pe vel logofătul Catargiu, care, în 27 octombrie 1843, îl recomandă domnitorului Mihail Sturza pentru „destoinicia și sîrguința ce întrebuițează în această îndatorire”³⁴, cerînd în același timp și un rang pentru meritele sale. Din rezoluția pusă în aceeași zi de domnitor recomandarea făcută de vel logofătul Catargiu reiese că Mihail Sturza era de acord să-i dea rangul de agă pe care Cuza îl primește două luni mai tîrziu prin decretul domnesc nr. 1893 din 10 decembrie 1843³⁵.

În prima jumătate a anului 1844, în perioada martie-iulie, Cuza trimite către Marea Logofeție cîteva rapoarte prin care cere, în fiecare din ele, cîte un concediu. Ele pot fi raportate, după data la care sînt făcute, la două evenimente din acest an. Primul este căsătoria lui Alexandru Cuza, la 30 aprilie 1844, cu Elena Rosetti. Al doilea cauzat de plecarea sa, în urma cererii din 10 iulie 1844, la băile din Odesa³⁶.

La 9 iulie 1845, Departamentul Dreptății comunică Postelniciei o nouă cerere a lui Cuza ce avea „... neapărat trebuință de a merge peste hotar, la Odesa, pentru facire de feredei (băi)”, și solicită eliberarea pașaportului necesar³⁷. La două zile după aceasta, la 11 iunie 1845, Postelnicia eliberează pentru Cuza, pentru soția sa și un servitor, pașapoartele cerute pe care apoi le trimite Consulatului rus pentru viză³⁸. Înainte de plecare însă, la 10 iulie 1845, Teodor Rășcanu, membru al Asociației patriotice și probabil în relații apropiate cu Alexandru Cuza, dă cheazășie pentru ultimul că-l va reprezenta în pricinile de judecată sau în „alte pretenții ce s-ar arăta asupra-i” pînă la întoarcerea de la Odesa³⁹.

Aceasta dovedește că Alexandru Cuza a avut legături cu membrii activi ai Asociației Patriotice, la care se adaugă scrisoarea lui Cuza, din 9 iunie 1846, către Gheorghe Lambrino din Birlad căruia îi comunică o serie de informații privind acțiunea de urmărire și arestare a membrilor Asociației patriotice. Printre aceștia se afla și Teodor Rășcanu.

Înainte de a trece la o nouă perioadă din viața și activitatea lui Alexandru Cuza trebuie arătat că la Judecătoria ținutului Covurlui⁴⁰,

³³ Ibidem, dosar 99/1843, f. 246 v.

³⁴ Ibidem, fond Ministerul de Justiție, tr. 1756, op. IV, 1994, dosar 94, f. 140.

³⁵ Ibidem, fond Secretariatul de Stat al Moldovei, nr. 344, f. 41.

³⁶ Ibidem, fond Ministerul de Justiție, tr. 1756, op. V, 1994, dosar 215, f. 275.

³⁷ Ibidem, colecția „Documente”, P. 529/73.

³⁸ Ibidem, P. 529/72.

³⁹ Ibidem, P. 529/71.

⁴⁰ Ibidem fond Tribunalul Covurlui, dosar 5/1845, f. 36 (Deci Cuza a ocupat funcția de președinte al Judecătoriei Covurlui din februarie 1842 la 28 septembrie 1845).

ultimele acte semnate de el sînt din 28 septembrie 1845. În urma demisiei sale obligațiile funcției de președinte sînt preluate de unul din subalternii săi — I. Fote.

Este cunoscută activă participare a lui Alexandru Cuza la evenimente de la 1848, precum și felul în care a fost obligat să părăsească Moldova. El reușește să ajungă în Transilvania, unde revoluția era în plină desfășurare. Cu această ocazie, ia parte la impresionanta întrunire din 3/15 mai de la Blaj, ascultîndu-i pe Simion Bărnuțiu și Avram Iancu.

După o serie de peregrinări prin străinătate, Cuza se întoarce în țară la 8 iulie 1849⁴¹ cu puțin timp înainte noului domnitor, Grigore Ghica⁴², adept al unor principii liberale și susținător al Unirii. În timpul domniei acestuia Cuza ocupă, pe rînd, posturile de președinte al Judecătorei Covurlui, director al Ministerului de Interne și pîrcălab al ținutului Covurlui.

Ca președinte al Judecătorei Covurlui Cuza este numit la începutul lunii octombrie a anului 1849. Este perfect verosimilă această dată decît cea de 12 iunie 1849⁴³ din mai multe motive. În primul rînd nu există documente în fondul Judecătorei Covurlui care să poarte semnătura lui Cuza înainte de 20 octombrie 1849 și e greu de crezut ca timp de patru luni să nu fi semnat nici un act. La data amintită mai înainte Cuza comunică viceconsulului britanic din Galați că judecătoria nu rezolvă problemele administrative ale supușilor străini, instituția care se ocupă de aceste chestiuni fiind Pîrcălăbia⁴⁴. În al doilea rînd, ziarele timpului din care amintim două: „Jurnalul de Galați” și „journal de Bucarest” comentau abia la începutul lunii octombrie a anului 1849 numirea lui Cuza în acest post. Ultimul dintre ele informa pe cititorii săi că această numire a fost primită favorabil de locuitorii orașului Galați⁴⁵.

După ce primește postul de președinte Cuza ia o serie de măsuri pentru rezolvarea numeroaselor plîngerii trimise Judecătorei Covurlui. În rapoartele înaintate Departamentului Dreptății este explicată în mod detaliat situația existentă la Judecătoria Covurlui; numărul restrîns de salariați, față de avalanșa de lucrări, a determinat pe Cuza să angajeze alți „doi scriitori”, ce sînt plătiți de el și de membrii judecătorei, din dorința de a rezolva la timp toate problemele ce reclamau competența instituției ce o conducea⁴⁶. Inițiativa lui Cuza nu găsește ecou la forurile superioare, ba dimpotrivă, chiar angajaților permanenți ai judecătorei nu le sînt satisfăcute doleanțele și mai multe rapoarte ale lui Cuza, din august — noiembrie 1850, către Departamentul Dreptății, anunțau intenția acestora de a părăsi posturile pe care le ocupă⁴⁷.

Foarte intransigent se arată Cuza față de nerespectarea legilor. Două rapoarte trimise Departamentului Dreptății de către Cuza reliefează

⁴¹ Ibidem, fond Comitetul Sănătății, tr. 1434, op. 1634, dosar 514, f. 150 v. — 151.

⁴² Ibidem, f. 158 v. — 160. (Grigore Al. Ghica sosește în țară la 30 iulie 1849).

⁴³ P. Păltănea, *op. cit.*, p. 125. (Este vorba de o lectură greșită a documentului citat de autor; în loc de 12 noiembrie 1849, data corectă a zăpisului autentificat de Judecătoria Covurlui și semnat de Cuza. Și după cum am arătat mai sus la 12 iunie 1849 Cuza nici nu se afla în țară.)

⁴⁴ Arh. St. Iași, fond Tribunalul Covurlui, dosar 61/1849, f. 266.

⁴⁵ „Journal de Bucarest”, I, 1849, p. 259.

⁴⁶ Arh. St. Iași, fond Ministerul de Justiție, tr. 1756, op. V, 1994, dosar 1006, f. 71.

⁴⁷ Ibidem, tr. 1756, op. III, 1992, dosar 14, f. 408—410, 449.

insistențele lui în vederea rezolvării unor lucrări ale împricinaților țărani pe care maiorul Panaite Pavlov, fost asesor al Judecătoriei Covurlui, le-a luat la plecare din slujba pe care o deținea. Cu toate intervențiile lui Cuza către Pircălăbia Galați și Departamentul Dreptății, maiorul Pavlov nu restituie dosarele luate în mod ilegal. Insistențele lui Cuza se datorau mai ales fiindcă „acele acte sînt de fire răzeșești și giudecătoria să găsești plină și încungiurată de mulțimea acelor ce cu o simțitoare chel-tuială și struncinare, vin de pe la locuințele lor din ținut, cerînd punirea la cale fără a se putea regula nimic”⁴⁸. În cele din urmă Cuza apelează la Departamentul Dreptății, în speranța că acest for va rezolva definitiv problema dosarelor luate de maiorul Panaite Pavlov. Raportul — din care cităm cîteva rînduri — e un model de felul cum privea Cuza rostul misiunii sale și cum înțelegea să ia apărarea țărănimii: „... iar gios iscălitul odată cu așteptarea regularisirilor ci s-au cerut prin nenumărate raporturi, în diosăbite nevoi, cu răspect aduci la cunoștința celui cîstit departament că o mai multă întîrziere, pi di o parti discreditează pe tot ramul giudecătoresc, îndeamnă nerespectarea pravililor și a regulilor prescrisă, iar pi di altă diznădăjduiești pe împricinați, încît cu păreri di rău mă vād nevoit, împotriva celi mai vii dorinți de a sluji, să părăsesc funcțiile ce-mi încredințați în asămenea condiții”⁴⁹. Nu e exclus ca o situație similară să-l fi hotărît pe Cuza să demisioneze în februarie 1851 din postul de prezident al Judecătoriei ținutului Covurlui.

După cum e cunoscut, la 15 februarie 1851, Alexandru Cuza este numit director al Ministerului de Interne. Informația este oferită de publicația „Zimbrul”⁵⁰, la care se adaugă și alta de arhivă, ce susține că predecesorul său, vornicul Scarlat Roset, a funcționat⁵¹ pînă la 15 februarie 1851. Cu toate acestea *Gazeta de Moldavia*, citînd *Buletinul Oficial*, anunța că Alexandru Cuza, președinte al Judecătoriei Covurlui, a fost numit, la 21 februarie 1851, director al Departamentului Trebilor din Lăuntru⁵². Atîta timp cît a ocupat acest post Cuza a obținut o serie de rezultate ce i-au adus aprecierile superiorilor în frunte cu domnitorul Grigore Ghica. Printre primele probleme de care se ocupă după numire, dovedind că n-a uitat de timpul cînd era militar, erau organizarea și aprovizionarea unor unități militare din Moldova⁵³.

Încorodarea de care se bucura Cuza datorită calităților sale o dovedește și faptul că începînd de la 7 septembrie 1851 el ține locul ministrului Nicolae Cantacuzino plecat prin țară pentru a inspecta instituțiile administrative⁵⁴. Iar la 19 septembrie același an îl întîlnim pe Cuza semnînd alături de ceilalți membrii ai Sfatului Administrativ⁵⁵, G. Suțu, și A. Sturza, un raport către domn în urma referatului Ministerului de Interne din 5 septembrie 1851.

Cuza cîștigă simpatia celor cu care lucrează și datorită dezinteresului său față de problemele materiale. În calitate de prezident al Judecătoriei

⁴⁸ Ibidem, tr. 1756, op. V, 1994, dosar 1006, f. 89.

⁴⁹ Ibidem, f. 75, 78.

⁵⁰ N. Corivan, *op. cit.*, p. 482–483.

⁵¹ Arh. St. Iași, fond Ministerul de Interne, tr. 1772, op. 2020, dosar 45534, f. 2.

⁵² „Gazeta de Moldavia”, 1851, p. 207.

⁵³ Arh. St. Iași, fond Militia pămîntească, tr. 1710, op. 1942, dosar 283, f. 62, 67–69.

⁵⁴ „Gazeta de Moldavia”, 1851, p. 287.

⁵⁵ Arh. St. Iași, fond Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 183, f. 98.

Covurlui plătește din salariul său funcționarii suplimentar angajați, iar ca director al Ministerului de Interne, face cunoscut Vistieriei, la 29 august 1851 — după ce și la 30 mai o mai anunțase — că nu reclamă și nici nu dorește să primească adaosul încuviințat la leafa predecesorului său, vornicul Scarlat Roset⁵⁶. Cu toate că a ocupat pentru scurt timp această funcție, Cuza s-a dovedit un om foarte activ și numai „silit de serioase împrejurări casnice”⁵⁷, renunță la 1 octombrie 1851 la această îndeletnicire. Pe cererea lui Cuza, de retragere din postul de director la 3 octombrie 1851, domnul Grigore Ghica scria „cu părere de rău primesc demisionul dumisali A. Cuza de la postul ce au ocupat”⁵⁸.

În acest sens apare, la 4 octombrie 1851, în *Gazeta de Moldavia* următorul ofis domnesc: „Zelul și activitatea ce ați dezvoltat în funcția de director al departamentului ni-au pus în poziție, cu părere de rău, a vă primi demisia... exprimându-vă desăvârșita mulțămire ce am avut în tot cursul însărcinării dv., noi cu plăcere păstrăm prilejul ca împrejurările în curînd să vă cheme de a primi o altă funcție în care să cîștigați noi titluri la domneasca noastră bună voință”⁵⁹. Ciorna acestui ofis domnesc, aflată într-un dosar al Ministerului de Interne, este concepută și corectată de urmașul lui Cuza, M. Kogălniceanu, numit în acest post la 4 octombrie 1851.

Regretul pentru retragerea lui Cuza este ilustrat și de scrisoarea ministrului trimisă lui Cuza, scrisă tot de M. Kogălniceanu, în care se arăta că „nu lasă a trece și acest prilej spre a vă arăta mulțămirea sa pentru sprijinul ce a avut în dv. în îndeplinirea îndatoririlor grele ale Departamentului din Lăuntru... domnul stăpînitor au binevoit a vă exprima mulțămire ce au avut despre zelul și activitatea dezvoltată de dv... și lui nu-i rămîne altă spre a putea contribui la această, meritată domnească mulțămire decît a fi, acord în totul cu ea, cu atît mai mult cu cît am avut prilejul a cunoaște asămînea calități din împreună lucrare”⁶⁰.

Pînă în anul 1854, cînd Cuza este numit pentru a treia oară președinte al Judecătoriei Covurlui, rămîne în Galați. Un raport, din 17 ianuarie 1852, trimis Departamentului Învățăturilor Publice de către Consiliul Școlar din Galați, ne informează că la examenele ce au loc la Școala publică din localitate va participa Comitetul de inspecție și delegatul departamentului, *aga Alecu Cuza*⁶¹. În același an Epitropia Generală a Spitalelor Sf. Spiridon din Iași îl roagă, ca împreună cu Costache Negri, să accepte postul de epitrop al spitalului din Galați. Se pare că pe Cuza nu-l încîntă propunerea făcută fiindcă doi ani mai tîrziu, în decembrie 1854, Epitropia își reînnoiește rugămintea⁶².

Primul act purtînd semnătura lui Cuza, la a treia sa numire ca președinte al Judecătoriei Galați, este un raport din 16 decembrie 1854, înaintat Departamentului Dreptății referitor la încadrarea unui slujitor⁶³.

⁵⁶ Ibidem, fond Ministerul de Interne, tr. 1772, op. 2020, dosar 45534, f. 2.

⁵⁷ Ibidem, dosar 45616, f. 511.

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ Ibidem, f. 512.

⁶⁰ Ibidem.

⁶¹ Ibidem, fond Academia Mihăileană, dosar 20, f. 19.

⁶² Ibidem, fond Epitropia Generală a Spitalelor Sf. Spiridon, dosar 315, f. 38.

⁶³ Ibidem, fond Ministerul de Justiție, tr. 1756, op. IV, 1993, dosar 210, f. 209.

La puțin timp după numire, în 18 mai 1855, domnitorul Grigore Ghica, prin decretul nr. 1271, îi acordă rangul de vornic drept mulțumire pentru serviciile aduse ca „prezident al Judecătoriei ținutului Covurlui” cit și pentru „ale sale merite personale către Noi și Patrie”⁶⁴. Tot în cursul anului 1855, la 7 iulie, în urma unui concediu ce durează trei luni, Cuza pleacă în „staturile Europei” după cum ne informează lista călătorilor ce trec prin portul Galați, trimisă de Pircălăbie, la 7 februarie 1856. Secretariatul de Stat al Moldovei⁶⁵. Fiind cunoscut de către oficialități, lista pașapoartelor e săracă în informații privind persoana lui Cuza, cel care a completat-o mulțumindu-se să treacă termenul de „cunoscut” la câteva dintre rubrici.

Printre numeroasele lucrări de care se ocupă în cadrul judecătoriei este și pricina dintre răzeșii de Hulești și Grigore Candria. Pentru a cunoaște toate amănuntele procesului el solicită Arhivei Statului dosarul respectiv, acțiunea fiind mai veche, depus aici de Judecătoria Covurlui⁶⁶. La 28 martie 1856, la puțin timp după ce împrumutase dosarul amintit de la Arhivele Statului și văzînd felul în care documentele sînt păstrate la această instituție, Cuza face un control al arhivei Judecătoriei Covurlui și găsește o situație jalnică. Dulapurile cu arhivă erau atît de stricate încît nu mai puteau fi reparate iar dosarele stăteau pe jos „în colbăire, rupire și hrana guzganilor”⁶⁷. Din ordinul lui Cuza se iau o serie de măsuri urgente pentru înlăturarea acestei situații iar faptul în sine e adus și la cunoștința forurilor superioare.

Ultimul act⁶⁸ semnat de Cuza în calitate de prezident — un raport către Ministerul Dreptății — poartă data de 29 martie 1856, după care demisionează, și nu e înlăturat așa cum s-a crezut pînă acum. La 2 aprilie 1856, prin decret domnesc, Grigore Ghica numește pe aga Dimitrie Roset „după demisia ds. vorn. Alecu Cuza” în postul rămas vacant la Judecătoria ținutului Covurlui⁶⁹.

La 7 iunie 1856 domnitorul îl numește prin ofis domnesc pircălab de Galați în locul vornicului Iorgu Ghica⁷⁰ motivînd astfel „Și dar întru cunoștința vredniciei și a credinței ce vă caracterizează, domnia noastră, cu mulțămire, întărind alegerea făcută de Sfatul ocîrmuitor în persoana dumneavoastră, vă invităm ca să primiți această însărcinare și să pășiți în funcție cu aceiași activitate de care la mai multe prilejuri, ați dat dovadă guvernului și țării”⁷¹.

Începînd cu 8 iulie 1856 încetează domnia lui Grigore Ghica și conform prevederilor Tratatului de la Paris, este numit un caimacam în persoana lui Teodor Balș, antiunionist convins. În această situație Alexandru Cuza, adept al idealurilor de Unire, pentru care luptase la 1848, nu mai rămîne mult în această funcție. La începutul lunii septembrie a anului 1856 el înaintase deja caimacamului demisia⁷². La 3 septembrie 1856 ministrul

⁶⁴ Ibidem, fond Secretariatul de Stat al Moldovei, nr. 344, f. 44 v. vezi și C. C. Giurescu, op cit, p. 66.

⁶⁵ Ibidem, dosar 2085, f. 16, v. 19.

⁶⁶ Ibidem, fond Arhivele Statului Iași, dosar 12/1856, f. 14.

⁶⁷ Ibidem, fond Tribunalul Covurlui, dosar 234/1855, f. 17.

⁶⁸ Ibidem, fond Ministerul de Justiție, tr. 1756, op. IV, 1993, dosar 627, f. 139.

⁶⁹ Ibidem, colecția „Documente”, P. 566/8.

⁷⁰ Ibidem, fond Ministerul de Interne, tr. 1772, op. 2020, dosar 45696, f. 162.

⁷¹ Ibidem.

de interne, care luase act de această demisie, îl ruga pe Cuza să rămână în post pînă i se aprobă demisia și va fi rînduit un alt dregător în locul său ⁷³. Se pare că în urma acestei rugămînți Cuza ocupă formal această funcție pînă la 19 septembrie 1856 cînd Ministerul de Interne îl numește pe D. Mavrocordat ⁷⁴.

Trebuie arătat că și de această dată Cuza nu e înlocuit, după cum s-a susținut de unii cercetători ⁷⁵, ci și-a dat demisia. De fiecare dată cînd Cuza ocupă un post el nu-l solicită ci i se acordă, iar cînd părăsește o funcție nu e seos sau înlocuit ci își dă demisia. Demisiile sale au culminat cu cea din anul 1857. Aceste demisii ale lui Cuza reprezintă o opoziție la adresa birocratismului funcționăresc, a necinstei și incoretitudinii, a practicii necorespunzătoare de la ministerele de care depindea și atunci cînd a crezut necesar și față de caimacam.

La scurt timp după moartea lui Teodor Balș locul său e ocupat de Nicolae Vogoride, și acesta un adversar al Unirii, care din dorința de a-și face partizani, îl numește la 14 februarie 1857, din nou pe Cuza pircălab al ținutului Covurlui ⁷⁶. De asemenea, noul caimacam, îl reîntregiază pe Cuza în rîndul armatei cu gradul de sublocotenent și atașat Statului Major Superior, iar într-un timp record — 10 zile — îl avansează de la gradul de locotenent la cel de maior, mizînd pe faptul că în acest fel îl va câștiga adept al cauzei sale.

Funcția de pircălab implica luarea unor măsuri urgente și represive împotriva celor care încăleau legea și aceștia erau destui mai ales în portul Galați. Un exemplu edificator este raportul său, din 13 aprilie 1857, către Ministerul de Interne, în care se arată că Pircălăbia cunoștea de mai mult timp „necuviințele, mirșăviile și tâlhărășugurile” folosite de unii funcționari de la Directoriatul Sanitar din portul Galați, mai ales de Alecu Leon, comisar de exportatie, care de mai multă vreme, împreună cu cîteva persoane dubioase, se ocupa de sclavia albă pentru Turcia. Aceleași persoane nu se dădeau în lături de a ascunde făcătorii de rele căutați de cîrmuire sau să înlesnească ieșirea din țară a celor care aveau de achitat anumite datorii. Odată prinși Cuza cere ministrului ca pe-deapsa lor să fie exemplară pentru „satisfacția publicului” ⁷⁷.

Manifestîndu-se pentru unire și atunci cînd deținea postul de pircălab de Galați, Vogoride a încercat ca, în timpul alegerilor pentru Divanul Ad-hoc, Cuza să fie trimis într-o misiune secundară în afara Galațiului. La puțin timp după aceasta urmează demisia sa, din 24 iunie 1857, îndreptată împotriva administrației Vogoride și în mod special împotriva falsificării listelor electorale pentru alegerile în Divanul Ad-hoc. Dîndu-și seama că renunțarea la postul de pircălab va avea repercursiuni și asupra carierei sale de ofițer, Cuza cere un concediu ⁷⁸ de șase luni după cum ne informează ordinul de zi al Căimăcămiei din 10 august 1857.

⁷³ Ibidem, f. 321.

⁷⁴ Ibidem.

⁷⁵ Ibidem, f. 351.

⁷⁶ N. Corivan, *op. cit.*, p. 484—485, P. Păltănea, *op. cit.*, p. 126.

⁷⁷ *Documente privind Unirea Principatelor*, București, 1961, vol. I, p. 16.

⁷⁸ Arh. St. Iași, fond Ministerul de Interne, tr. 1772. op. 2020, dosar 38.291, f. 1,6.

⁷⁹ „Gazeta de Moldavia”, nr. 78 din 3 octombrie 1857, p. 309.

Cu ocazia noilor alegeri pentru Divanul Ad-hoc, unioniștii obțin o majoritate covârșitoare, dintre cei aleși nelipsind V. Alecsandri, Costachi Negri, Anastasie Panu și Alexandru Cuza. Ultimul ales de concetățenii săi deputat al orașului Galați. În fața triumfului unionist Vogoride nu mai poate face nimic, ba dimpotrivă, revizuindu-și atitudinea față de Cuza, la 20 august 1858, prin înaltul ordin de zi nr. 60 pentru oastea Principatului Moldovei, îl ridică la rangul de colonel⁷⁹. La puțin timp după această avansare, în urma demisiei colonelului Scheleti, prin ordinul de zi nr. 83, este numit ajutor al hatmanului Miliției moldovene⁸⁰, post foarte important atât în ierarhia militară cât și în conducerea țării.

După înlăturarea lui Vogoride, Căimăcămia de trei — Catargi, Sturza și Panu — avind în vedere „meritele ajutorului oastei, d. colonel Alecu Cuza”⁸¹ îi încredințează și obligațiile de hatman, ceea ce înseamnă că, la alegerea sa ca domn, Cuza îndeplinea funcția de comandant al armatei moldovene. Această considerație arătată colonelului Cuza, se datora mai ales atitudinii sale față de Unire.

Spre sfârșitul anului 1858, din ordinul Căimăcămiei, erau anunțate persoanele componente ale Consiliului Administrativ (guvernul), ce luau parte la toate problemele desbătute de Căimăcămie. Din Consiliul Administrativ făceau parte: V. Alecsandri, secretar de stat, Iancu A. Cantacuzino, ministru de finanțe, Gheorghe Cuciureanu, ministrul cultelor, A. Cuza, îndeplinitor funcțiilor de hatman al Miliției și Panaite Donici, ministrul lucrărilor publice⁸². De aici apare evident că Alexandru Cuza, alături de celelalte elemente progresiste din guvern, prin funcția pe care o avea, a putut contribui la înlăturarea Unirii încât alegerea sa ca domn n-a fost de loc întâmplătoare. Până la acest moment însă, în arhive, se găsesc o serie de documente referitoare mai ales la obligațiile colonelului Cuza în calitate de locotenent șef al Oastei, cum se intitulează el. Astfel, la 2 noiembrie 1858, datorită dispozițiilor sale către șefii de unități militare, granițele Moldovei sînt ocupate cu trupe regulate spre a se înlătura orice surpriză neplăcută din exterior, acum cînd se apropiau alegerile în Adunarea Electivă⁸³. Imediat după acest ordin Cuza, personal, inspectează o serie de unități militare din capitala Moldovei — companiile jandarmerești din Iași, unde găsește o bună administrare — cît și din afara capitalei⁸⁴. După toate aparențele, în urma acestor controale sistematice, Cuza întîlnește o serie de lipsuri ce-l determină ca la 23 noiembrie 1858, prin ordinul de zi nr. 127 către oastea Principatului Moldovei, să facă o serie de observații ofițerilor și comandanților de unități privind disciplina, uniforma, executarea ordinelor etc.⁸⁵. În preajma alegerilor pentru Adunarea Electivă, deoarece unii ofițeri superiori luau parte la alegeri, Cuza dă ordin comandanților de companii să fie luate toate măsurile pentru păstrarea ordinei, iar la 14 decembrie 1858 înaintează

⁷⁹ Adaos la „Buletin foale oficială”, nr. 75 din 18 sept. 1858.

⁸⁰ Arh. St. Iași, fond Miliția pămîntescă, tr. 1760, op. I, 2009, dosar 887, f. 141.

⁸¹ Ibidem, f. 181.

⁸² „Monitorul Oficial al Moldovei”, nr. 2 din 1 noiembrie 1858.

⁸³ Arh. St. Iași, fond Miliția pămîntescă, tr. 1760, op. I/2020, dosar 887, f. 182.

⁸⁴ Ibidem, f. 184 și următoarele.

⁸⁵ Ibidem, f. 204.

Ministerului de Interne cererea sa în care arată că fiind trecut în deosebite colegii electorale el optează pentru acel al alegătorilor direcți din districtul Fălciu ⁸⁶.

El cunoscut felul în care Alexandru Ioan Cuza a fost ales la 5 și 24 ianuarie domn al celor două țări. La puțin timp după alegerea sa, la 18 februarie 1859, o scrisoare din Paris, după toate probabilitățile aparținând unui român aflat în capitala Franței, afirma printre altele: „se spune aici că împăratul și guvernul francez, în ciuda Conferinței, vor sprijini dubla alegere a lui Cuza... Multe persoane consideră numirea lui Cuza ca un fapt îndeplinit. Cel puțin el este capabil de fapte mari și frumoase pentru patria sa. Pentru istoria Moldovei el devine un principal personaj” ⁸⁷.

Din studiul atent al actelor concepute de Alexandru Cuza în calitate de preșident al Judecătoriei Covurlui, pircălab al ținutului Covurlui, director în Ministerul de Interne, comandant al armatei moldovene, și membru în guvernul Moldovei în anul 1858 apare ca un om conștient de importanța misiunii sale, foarte corect în îndeplinirea obligațiilor profesionale, bun cunoscător al vieții publice, demn, neadmițând în nici o împrejurare compromisul, cu multă inițiativă, și cu înțelegere față de țărănime. Din datele oferite de documentele vremii putem contura cu mai multă precizie portretul viitorului domn, Alexandru Ioan I.

RÉSUMÉ

Les auteurs, s'appuyant sur des documents inédits, cherchent clarifier quelques dates concernant la vie et l'activité de Alexandru Ioan Cuza, jusqu'au moment de son élection.

Ces nouvelles dates se réfèrent au père du prince Cuza, Ioan Cuza, qui a accompli diverses fonctions administratives et judiciaires et à son frère Dimitrie, qui a fait de hautes études à Paris, mais qui mourut très jeune. Les informations se réfèrent particulièrement à l'activité de Alexandru Cuza, qui a été tour à tour, président du Tribunal Covurlui, administrateur du district Covurlui, directeur au Ministère des Affaires de l'Intérieur, commandant de l'armée et en 1858 membre du gouvernement moldave.

Sur toutes ces activités, les auteurs présentent des documents qui, encore une fois, révèlent un Alexandru Cuza conscient de l'importance de sa mission publique, correct, plein de dignité, n'admettant pas le compromis, manifestant à chaque occasion sa sympathie envers les paysans, connaissant à fond les problèmes concernant l'administration et la justice.

Il fut donc élu par la suite de ses mérites et non pas par un coup de hasard.

⁸⁶ Ibidem, fond Ministerul de Interne, tr. 1772, op. 2020, dosar 41254, f. 600.

⁸⁷ Ibidem, colecția „Documente”, P. 474/123.

STROEȘTI — ARGEȘ

File de cronică

NICOLAE și PETRE LEONĂCHESCU

Așezat pe valea Vilsanului lângă orașul Curtea de Argeș, satul Stroești atrage atenția vizitatorului prin frumoasa sa așezare geografică, prin bogatele păduri cu regim de codru¹ și prin oamenii săi harnici și cinștiți, cu caractere aspre, neînduplecate. Ceea ce nu poate afla imediat vizitatorul, este bogata istorie a acestui sat ale cărui începuturi se pierd în negura vremurilor și filele noastre de cronică încearcă să-l ajute, schițând evoluția unei microstructuri în care și-au găsit ecou evenimentele mari din viața poporului nostru.

Prezența omului în aceste locuri este atestată prin urmele culturii materiale descoperite întâmplător de stroeșteni. În depresiunea Șoptana, cetatea naturală a satului Stroești, s-au găsit ciocane de piatră și vase de ceramică veche², elemente cu care se deschide istoria nescrisă a satului. Din vremea colonizării Daciei de către romani s-au găsit monede cu efigia împăraților Severus (223 e.n.) și Constantius I Chlorus (293—305 e.n.)³. Aceste monede atestă existența unei populații dacice autohtone în Stroești și rămânerea ei pe loc după retragerea administrației romane (274 e.n.). Pe de altă parte, existența toponimicului „Bucura” de proveniență dacică și a unei văi denumită valea Romanșilor, consemnează prezența populației dacice și eventual a unui post avansat de coloniști romani.

Cine a întemeiat satul nu se poate dovedi documentar. Numele său provine probabil de la un cneaz Stroc.

Cert este că satul exista pe vremea lui Mircea cel Bătrîn⁴ ca mai toate satele din jurul curții domnești de la Curtea de Argeș. În acea vreme s-a făcut hotărnicia moșiei Stroești fie în urma unor neînțelegeri pe hotar cu orașenii argeșeni, fie din porunca domnitorului. Inițial locuitorii de pe moșia Stroești erau moșneni și își stăpîneau și munceau pământul în obște, fără să fie tulburați în dreptul lor natural. Principala lor ocupație

¹ Arh. St. Buc., fond Ministerul Agriculturii, Direcția Reformei agrare din 1921, jud. Argeș, dosar 1/1920, f. 69—71.

² Colecția colonel Ion B. Ionescu-Cruceru din Cluj

³ Colecția Gheorghe Truțășilă din Stroești.

⁴ *Documente privind istoria României. Veacul XVI. B. Țara Românească*, (În continuare D.I.R.), vol. III. (1526—1550), Edit. Acad. R.P.R., București, 1951, p. 314.

era creșterea vitelor deoarece pământ arabil era puțin, zona fiind împădurită.

Către sfârșitul secolului al XV-lea satul Stroești devine proprietatea marelui ban al Craiovei, Barbu Craiovescu. Deposedarea locuitorilor de pământ a fost favorizată de căsătoria jupiniței Neagoslava (Neguța) cu marele ban, căruia îi aducea ca zestre satul Stroești și câteva sălașe de țigani, după cum menționează un document din 1 iunie 1545 dat de Mircea Ciobanu voievod ⁵.

Documentar, satul apare pentru prima dată într-un hrisov prin care Vladislav al III-lea voievod scutește satele mănăstirii Bistrița-Vilcea de toate slujbele și dăjdiile lor ⁶.

În anul 1525 satul era proprietatea mănăstirii Bistrița, făcut danie de jupinița Neagoslava. Acest lucru nu se petrecuse cu mult timp înainte, pentru că la 10 aprilie 1520 satul nu figura printre satele mănăstirii, iar jupinița Neagoslava făcea danie mănăstirii la acea dată numai niște sălașe de țigani a căror proveniență nu se cunoaște ⁷.

Despre jupinița Neagoslava se afirmă că era fiica lui Vlad vodă cel Tânăr (1510–1512), mama ei numindu-se Anca ⁸.

Marele ban Barbu Craiovescu s-a călugărit în ultimele zile ale vieții sale sub numele de Pahomie chiar la mănăstirea Bistrița al cărei ctitor era ⁹.

După moartea soțului său, Neagoslava a închinat și satul Stroești mănăstirii Bistrița ¹⁰. Locuitorii lui s-au ridicat însă împotriva dreptului de proprietate pe care l-a avut Barbu Craiovescu, abia după moartea acestuia și chiar după schimbarea domnitorului Neagoe Basarab de la care nu se așteptau la o înțelegere din cauza legăturilor sale de rudenie cu Craioveștii.

Într-un hrisov din 20 mai 1526 se consemnează faptul că în divanul domnesc s-a judecat pricina dintre Tăbăci cu ceata lui din Stroești și jupinița Neagoslava ¹¹. Mențiunea că: „... au pîrit Tăbăci și ceata lui că au fost cotropiți încă de jupan Barbu ban...” scoate în evidență faptul că deposedarea de pământ a stroeștenilor s-a făcut brutal, fiind vorba de o cotropire și nu de un sat de zestre. Metoda de acaparare a moșiilor străine era caracteristică familiei Craiovescu, cea mai puternică familie din țară în acele vremuri și setei de înavuțire a Craioveștilor nu i-au putut rezista stroeștenii ¹².

Șansele lui Tăbăci și ale cetei sale de a-și redobîndi dreptul de moșneni asupra moșiei Stroești erau practic nule deoarece din divanul de judecată făceau parte frații și rudele răposatului ban Barbu Craiovescu, în frunte cu domnitorul Radu de la Afumați ginerele lui Neagoe Basarab.

⁵ *Ibidem*, p. 326.

⁶ *Ibidem*, vol. II, (1501–1525), p. 174.

⁷ *Ibidem*, p. 155.

⁸ C. Gane, *Trecute vieți de doamne și domnițe*, vol. I, ed. a III-a, 1936, tabelul II. În baza afirmației lui C. Gane, rezultă că Neagoslava era sora lui Moise voievod (1529–1530) și a lui Vlad voievod (1530–1532).

⁹ Șt. Metzulescu, *În jurul unui ctitor bisericesc*, în „Glasul bisericii”, 1959, p. 657.

¹⁰ *D.I.R.*, vol. I, (1501–1525), p. 174.

¹¹ *Ibidem*, vol. III, (1526–1550), p. 11.

¹² Șt. Ștefănescu, *Bănia în Țara Românească*, Edit. științifică, București, 1965, p. 89.

Domnitorul întărește jupiniței Neagoslava stăpînirea asupra satului Stroești. Aceasta hotărăște însă ca după moartea ei satul să rămînă mănăstirii Bistrița.

Bătrîna Neagoslava părăsită de toți și deposedată de averea soțului său și-a trăit probabil ultimii ani ai vieții ocupîndu-se de obligațiile bisericești fără a renunța cît a fost în viață la satul său de zestre, probabil sursa ei principală de existență.

Ca orice sat închinat mănăstirii satul Stroești a fost scutit de toate slujbele și dăjdiile de către frații Neagoslavei : Moise voievod la 12 mai 1529¹³ și Vlad Înnecatul la 23 iunie 1530¹⁴. Fiecare nou hrisov întărea dănia făcută mănăstirii Bistrița de Neagoslava.

Pricina se mai judecă în divan și pe timpul lui Vlad Vintilă voievod la 16 aprilie 1533 dar din nou Tăbăci și ceata lui din Stroești pierd procesul. Documentul menționează : „... am dat domnia mea lui Tăbăci cu ceata lui lege, 12 boieri, să jure și să mărturisească după dreptate și după lege, înaintea domniei mele că a fost cotropit Tăbăci și ceata lui de jupan Barbu ban. Iar ei n-au putut să jure, ci au rămas de lege... ”¹⁵.

Procedura juridică de clasă a vremii, amînările, distanța mare dintre sat și București unde era curtea domnească, la care se adaugă starea proastă a transporturilor și pericolele de a fi jefuiți sătenii pe drum sau chiar uciși, imposibilitatea practică de a lua „lege peste lege, 24 boieri” care să depună mărturie în favoarea stroeștenilor, au concurat la pierderea procesului.

Este demn de semnalat faptul că în hrisoave sînt menționate hotarele moșiei Stroești prin toponimice care se păstrează și astăzi.

Regimul agrar la care erau supuși locuitorii din Stroești era clasic : supunerea absolută față de stăpîn, iar cine nu se supunea era pedepsit și dus legat la domnitor¹⁶. Satele mănăstirii erau însă scutite de toate dările în afară de bir și de oaste¹⁷.

Din 1533 și pînă în 1544 cancelaria domnească nu mai emite acte despre Stroești, sau în orice caz astăzi nu se mai găsesc asemenea documente. Este probabil ca oamenii să se fi resemnat sau poate că Tăbăci, curajosul apărător al intereselor stroeștenilor, murise între timp. Moșia Stroești însă o stăpînește în continuare jupinița Neagoslava.

La 7 aprilie 1544 pe timpul lui Radu Paisie voievod, divanul domnesc judecă o pricină între orășenii din Argeș și călugării de la Bistrița pentru hotarul moșiei Stroești¹⁸. Cercetarea la fața locului făcută de Bolușin, mare pitar, dovedește că orășenii din Argeș cotropiseră o parte din moșia Stroești și acest lucru este posibil să fi fost făcut cu consimțămîntul stroeștenilor. Schimbarea proprietarului era un prilej pentru locuitori de a scăpa de „vecinie” trecînd de partea orășenilor în speranța unui regim agrar mai blînd. Mutarea hotarului trebuie să fi cuprins toată depresiunea Șoptana, cetatea naturală a satului, înconjurată de păduri

¹³ D.I.R., vol. III (1526–1550), p. 62.

¹⁴ Ibidem, p. 81.

¹⁵ Ibidem, p. 131.

¹⁶ Ibidem, vol. II (1501–1525), p. 174.

¹⁷ Ibidem, p. 155.

¹⁸ Ibidem, vol. III (1526–1550), p. 314.

din toate părțile, în care unii săteni locuiau și în care se retrăgeau în vremuri de invazie străină.

Se consemnează așadar că la 7 aprilie 1544 mănăstirea Bistrița intrase în stăpînirea moșiei Stroești și că orășenii din Argeș sînt primii care încearcă să cotopească hotarele moșiei. Acest lucru duce la concluzia că jupînița Neagoslava murise cu puțin timp înainte, poate chiar în acel an.

Hrisovul precizează că: „... această mai sus numită ocină, ei au hotărnicit-o din zilele lui Mircea voievod cel Bătrîn și din zilele răposatului Basarab voievod...”, fapt care atestă existența satului încă pe timpul lui Mircea cel Bătrîn.

Un an mai tîrziu, la 1 iunie 1545, Mircea Ciobanu întărește mănăstirii Bistrița și satul Stroești arătînd că: „... a dăruit băneasa cea bătrînă la moartea ei, un sat care i-a fost de zestre, anume Stroeștii toți...”, singurul ei sat de zestre¹⁹.

Faptul că Neagoslava a avut drept zestre un singur sat ne face să ne îndoim de genealogia sa. Fiica unui domnitor și soră a doi domnitori, nu putea primi ca zestre numai un singur sat. În orice caz legătura dintre Neagoslava sau dintre părinții săi și curtea domnească de la Argeș este indiscutabilă, aceasta intrînd în socotelile boierilor Craiovești în momentul încheierii unei căsătorii. În același timp și faptul că Neagoslava a avut pămînt în Stroești este indiscutabil, pentru că motivul de cotopire nu putea veni din altă parte, marele ban neavînd alte proprietăți funciare vecine cu satul Stroești. Este de presupus că frumusețea Neagoslavei l-a cucerit pe marele ban Barbu Craiovescu, iar pămîntul ce-l avea aceasta în Stroești a fost punctul de plecare pentru cotopirea întregului sat. Toponimicul „Poiana Doamnei” poate să întărească probabil această ultimă ipoteză.

Pînă în 1863 satul Stroești este din punct de vedere juridic un sat mănăstiresc. Analiza modului cum și-a exercitat mănăstirea Bistrița dreptul său de proprietate asupra moșiei Stroești scoate în evidență unele elemente de interes deosebit²⁰.

Mănăstirea și-a exercitat cu greu dreptul de proprietate asupra moșiei Stroești din cauza distanței mari (cca 140 km), a stării proaste a drumurilor, a mijloacelor primitive de transport și a pericolelor la care erau expuși călugării care mergeau pe drum prin zone cu păduri mari. Condițiile geografice nefavorabile unei exploatare normale a moșiei precum și faptul că numărul locuitorilor din Stroești era mic, a dat unor proprietari vecini ideea că din moșia Stroești se poate acapara pămînt. Cei care o fac în mod repetat sînt proprietarii moșiei Vîlsănești. Aceasta era în jurul anului 1615 proprietatea jupanitei Boloșina, soția lui Dima pitarul care neavînd copii dăruiește înainte de moarte întreaga moșie Vîlsănești locuitorilor din acest sat ca să fie moșneni²¹. Imediat însă satul Vîlsănești este cotoplit de logofătul Teodosie Rudeanu, care cotopește și moșia Stroești în întregime și cît a trăit, acesta a stăpînit ambele sate. De abia

¹⁹ *Ibidem*, p. 326.

²⁰ N. Leonăchescu, *Exercitarea dreptului de proprietate al mănăstirii Bistrița-Meca asupra moșiei Stroești din județul Argeș*, în „Mitropolia Olteniei”, nr. 9–10, 1969, p. 705.

²¹ *D.I.R.*, veacul XVII, vol. III (1616–1620), p. 87.

după moartea lui, Alexandru Coconul voievod împuternicește la 9 ianuarie 1626 călugării mănăstirii Bistrița să restabilească hotarul ²² și la 10 aprilie 1626 trimite poruncă logofătului Oprea din Rătivoești să execute hotărîrea domnească ²³.

Este posibil ca Teodosie Rudeanu să fi fost rudă cu Sima Rudeanca, soția lui Stroe Buzescu. Prezența acestuia în Stroești ne-o indică legenda unei lupte pe care Stroe Buzescu a susținut-o cu tătarii în acest sat pe locul unde astăzi se află spitalul și pe care i-a bătut, izgonindu-i din zonă.

Un alt proprietar al moșiei Vîlsănești și anume Vucina sirbul, mare paharnic, cotopește și el moșia Stroești, dar la 12 iunie 1641 Matei Basarab repune mănăstirea Bistrița în drepturile sale ²⁴.

Alte încercări de cotopire din acea epocă nu mai sînt consemnate în documente. Distanța mare dintre sat și mănăstire a făcut ca între călugării de la Bistrița și locuitorii din Stroești să intervină o învoială: sătenii plăteau anual către mănăstire o anumită sumă de bani și erau lăsați să stăpînească liberi moșia. Achitarea banilor s-a făcut cu intermitență și a încetat practic în perioada ocupării Olteniei de către austrieci între anii 1718—1739 ²⁵.

După pacea de la Belgrad (1739) mănăstirea Bistrița începe să-și exercite din nou dreptul său de proprietar ²⁶. Dar pentru stroeșteni epoca domniilor fanariote începuse cu acea perioadă de 20 ani în care scăpaseră controlului direct al mănăstirii Bistrița și intensificarea exploatarei precum și trecerea la reglementarea prin lege a obligațiilor față de proprietari, încălea vechile lor relații cu mănăstirea. Ei nu vor să se supună noului regim privind dijma și claca susținînd că ei au avut obicei să dea 20 taleri anual la mănăstire ²⁷.

Hrisovul din 19 martie 1741 arată cum s-a reglementat în principiu exercitarea dreptului de proprietate al mănăstirii Bistrița asupra moșiei Stroești-Argeș. Suma de 20 taleri anual nu era prea costisitoare pentru oameni, ea echivalînd prețul a 3—4 cai buni ²⁸. Acest aranjament financiar convenea stroeștenilor care aveau în felul acesta un statut de aproape totală independență față de mănăstire, pe cînd din punct de vedere juridic față de domni pentru moșia Stroești răspundea tot mănăstirea. Ei și-au apărut cu curaj acest statut și într-un fel au reușit ²⁹.

Egumenul Antonie încearcă în 1743 să supună satul la obligațiile curente față de proprietar ³⁰ cerînd în acest scop și sprijinul domnitorului Constantin Nicolae Mavrocordat ³¹.

Stroeștenii se opun cu hotărîre intenției de a li se ridica suma de bani la 75 taleri anual și avînd sprijinul preoților și orășenilor din Argeș,

²² *Documenta Romaniae Historica. B. Țara Românească* (în continuare D.R.H.), vol. XXI-Edit. Acad. R.S. România, București, 1965, p. 5.

²³ *Ibidem*, p. 75.

²⁴ Arh. St. Buc., fond Mănăstirea Bistrița-Vilcea, LVI/7.

²⁵ *Ibidem*, colecția Manuscrise, ms. 377, f. 613 și 614.

²⁶ *Ibidem*, fond Mănăstirea Bistrița-Vilcea, LVI/8.

²⁷ *Ibidem*, LVI/9 și LXVI/575.

²⁸ La 1709 un cal se cumpăra cu șase taleri. (Arh. St. Buc., colecția Manuscrise, ms. 1235, f. 63.).

²⁹ *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*, vol. I (în continuare D.R.A.), Edit. Acad. R.P.R., București, 1961, p. 471.

³⁰ *Ibidem*, p. 410.

³¹ Arh. St. Buc., fond Mănăstirea Bistrița-Vilcea, LXIII/246.

care confirmă statutul de moșneni al locuitorilor din Stroești ³², ei cheamă în judecată pe egumenul de la Bistrița ³³. Judecătorii greci D. Vlastos, F. Dadichis și V. Chipos hotărăsc la 12 februarie 1747 ca stroeștenii să plătească anual 75 taleri sau să se supună la dijma și claca obișnuită. Nemulțumirea stroeștenilor l-a făcut pe egumen să reducă suma de 60 taleri anual, dar și așa locuitorii nu vor s-o plătească, recurgându-se la forța publică ³⁴.

Egumenul Antonie recurge și la altă tactică, zălogind moșia Stroești ispravnicului județului Mincu Bucșănescu pentru 250 taleri plus 100 taleri dobândă ³⁵. Pentru banii împrumutați, ispravnicul era liber să-și ia venitul moșiei Stroești și căpăta și dreptul de monopol asupra vânzării băuturilor alcoolice. Stroeștenii însă îiucid slugile și-i întorc vinul, plătindu-i ispravnicului 250 taleri. Pentru restul de 100 taleri este nevoie de cartea de judecată din 12 februarie 1756 pentru ca stroeștenii să fie obligați să-i plătească ³⁶.

Atitudinea de tergiversare a achitării sumei de bani devenise la stroeșteni o metodă de împotrivire și ea includea și elemente care eventual le puteau fi favorabile ca : schimbarea frecventă a domnitorilor și a legilor, schimbarea egumenului și chiar prădarea mănăstirii cu distrugerea actelor de proprietate.

Fată de venitul pe care-l putea aduce moșia Stroești, suma anuală de 60 taleri era prea mică pentru egumenii de la mănăstirea Bistrița și distanța mare dintre sat și mănăstire făcea ca moșia să nu fie exploatată ca toate celelalte moșii mănăstirești. De aceea în 1775 se hotărăște efectuarea unui schimb de moșii care să apropie moșiile de proprietarii lor : mănăstirea Bistrița primea moșia Suhașul din județul Vilcea care era a mănăstirii de la Argeș și dădea în schimb moșia Stroești. Schimbul este perfectat în cele mai mici detalii ³⁷ și aprobat de domnitorul Alexandru Ioan Ipsilanti la 7 februarie 1775 ³⁸. Stroeștenii nu au acceptat acest schimb și cer la 30 martie 1775 anularea lui ³⁹, pe care o obțin la 2 iulie 1775, când li se dă la mină un hrisov ⁴⁰, prin care domnul confirmă dreptul de proprietate al mănăstirii Bistrița asupra moșiei Stroești-Argeș, dar îl limitează la plata unui embatic anual de 80 taleri, locuitorii păstrind toate drepturile asupra moșiei inclusiv dreptul asupra vânzării băuturilor alcoolice. Actul este recunoscut la 2 iunie 1786 și de domnitorul Nicolae Petru Mavrogheni ⁴¹.

Intrînd în posesia unui hrisov domnesc stroeștenii se consideră stăpîni moșiei așa cum erau de altfel dintr-un început, înainte de depozitarea forțată și acționează ca atare. Ei își apără singuri hotărârile moșiei așa cum fac în 1778 ⁴² și iau acte de hotărnicie pe numele lor ⁴³.

³² D.R.A., p. 424.

³³ Ibidem, p. 471.

³⁴ Ibidem, p. 484.

³⁵ Ibidem, p. 523.

³⁶ Arh. St. Buc., fond mănăstirea Bistrița-Vilcea, LVI/13.

³⁷ Ibidem, fond Episcopia Argeș, XXVII/23, XXVII/24, XXVII/25 și LXIX bis/61.

³⁸ Ibidem, XXVII/23.

³⁹ Ibidem, fond Mănăstirea Bistrița-Vilcea, LXII/124.

⁴⁰ Ibidem, fond Logofetia pricinilor bisericești, dosar 6555/1832, f. 11.

⁴¹ Arh. St. Pitești, fond Judecătoria jud. Argeș, dosarele 75—145/1832.

Dreptul de proprietate al mănăstirii Bistrița se neglijează treptat, treptat prin neachitarea embaticului. Egumenii fac nenumărate reclamații la domnitor fără să obțină vreun rezultat. Mănăstirea cere stăpânire deplină asupra moșiei Stroești la 26 iulie 1793 ⁴⁴, la 20 aprilie 1794 ⁴⁵, la 3 mai 1794 ⁴⁶ prin egumenul Nectarie, la 8 iunie 1797 ⁴⁷ și la 1800 ⁴⁸ prin egumenul Costandie, în timpul domniei lui Constantin Alexandru Ipsilanti prin Anania ⁴⁹, la 14 septembrie 1824 prin egumenul Avsentie ⁵⁰, la 4 ianuarie 1832 prin egumenul Gavriil ⁵¹ etc.

Stroeștenii plătesc atunci când vor embaticul, alungînd călugării care veneau să-l ceară, rămînînd astfel datori pe 9 și chiar 15 ani ⁵².

Petiția către domnitor a egumenului Nectarie din 3 mai 1794 este deosebit de interesantă deoarece arată starea economică a locuitorilor: "... Fiindcă deosebit de scuteala ce au de clacă, de dijmă din bucate i din fîn, de otașcina din vinuri, de otașcina din rachiuri, țin circiume cu alișverișuri din vin, țin mori îndestule, vite de strinsură pentru zahanale, osebit de vitele caselor lor. Ghinda din pădurile mănăstirii o au pentru hrana rămătorilor ce au de vînzare, care cînd ar vinde-o mănăstirea s-ar folosi numai dintr-însa cîte patru și cinci sute de lei pe an. Cherestelele de vînzare, osebi de lemne de foc nu numai a tăiat, ci și altora streini le dă. Capre țin la suhaturi și cu tutunuri fac mult alișveriș. ..." ⁵³.

Dintr-un proces purtat între Mareș birnicul din Stroești și Episcopia Argeșului în 1798, rezultă că în anul 1795 stroeștenii și-au împărțit între ei moșia, negînd total de la această dată dreptul de proprietate al mănăstirii Bistrița ⁵⁴. Ei cumpără și vînd pămînt, se judecă în procese pentru el și îl dau de zestre la copii ca niște adevărați proprietari.

Alinierea satului se va face în timpul Regulamentului organic (1834 — 1841) și mai tîrziu. ⁵⁵

În această perioadă diferențierea socială între locuitorii din Stroești se accentuează, după cum ne arată un document din 1 iunie 1800 ⁵⁶. Una din căile locale de acumulare a capitalului era aceea a strîngerii embaticului de către fruntașii satului și însușirea lui, fără să-l mai ducă egumenului ⁵⁷. Acum satul Stroești se dezvoltă prin stabilirea altor țărani fugiți

⁴² Arh. St. Buc., fond Episcopia Argeș, IV/33.

⁴³ Ibidem, fond Mănăstirea Bistrița-Vilcea, LVI/15, LVI/16, LXII/122, LXII/123; fond Episcopia Argeș, IV/41, IV/42, IV/43, IV/44, IV/45 și IV/46.

⁴⁴ Ibidem, fond Mănăstirea Bistrița-Vilcea, LXII/127.

⁴⁵ Ibidem, LVI/15.

⁴⁶ Ibidem, LVI/16.

⁴⁷ Ibidem, LVI/17.

⁴⁸ Ibidem, LXII/131, LVI/18.

⁴⁹ Ibidem, LXII/132.

⁵⁰ Ibidem, LVI/19.

⁵¹ Ibidem, fond Logofeția pricinilor bisericești, dosar 6555/1832, f. 1.

⁵² D.R.A., p. 817; Arh. St. Buc., fond Mănăstirea Bistrița-Vilcea, LXII/126, LVI/14, LVI/17, LXII/132; colecția Manuscrise, ms. 192, f. 570; fond Logofeția pricinilor bisericești, dosar 6555/1832, f. 7—10.

⁵³ Arh. St. Buc., fond Mănăstirea Bistrița-Vilcea, LVI/16.

⁵⁴ Ibidem, LXII/120 și Vornicia Țării Românești, dosar 6158/1835, f. 10—11.

⁵⁵ Arh. St. Pitești, colecția Administrative noi, doc. 126 și 19; Suboclrmuirea plășii Argeș, dosar 8227/1834, f. 7 și 18; Ocrlmuirea jud. Argeș, dosar 2178/1834, f. 606 și 649.

⁵⁶ Arh. St. Buc., fond Mănăstirea Bistrița-Vilcea, LXII/131 și LVI/18.

⁵⁷ D.R.A., p. 817.

de pe moșii cu regim agrar mai sever. În actele oficiale ale vremii moșia Stroești începe să figureze ca moșie de moșneni ⁵⁸, iar mănăstirea Bistrița de multe ori n-o mai trece pe lista moșiilor sale ⁵⁹.

Oamenii suportă din plin greutățile războaielor purtate între turci și ruși. Ei sînt siliți spre exemplu în noiembrie 1814 să plătească în afara birului (110 taleri) ⁶⁰ și banii pentru salahorii care lucrau la repararea cetăților și pentru chiria carelor (33 taleri) ⁶¹. În 1828 și 1829 li se iau vite pentru armata țaristă ⁶², iar în 1832 pe lingă vite, li se ia și porumb ⁶³, acordîndu-li-se totuși unele despăgubiri ⁶⁴.

Schimbarea condițiilor politice prin intrarea în vigoare în mai 1831 a Regulamentului organic, produce mari evenimente în viața satului Stroești. Egumenul Gavriil al mănăstirii Bistrița începe să ceară din nou stăpînire deplină asupra moșiei Stroești la 4 ianuarie 1832 ⁶⁵. Cartea de judecată din 5 martie 1832 nu poate anula hrisovul din 1775 al lui Alexandru Ipsilanti și menține situația de fapt ⁶⁶.

În 1835 se ridică iarăși problema ⁶⁷ și de data aceasta domnitorul Alexandru Dimitrie Ghica desființează privilegiile avute de stroeșteni pe baza art. 146 din Regulamentul organic, obligîndu-i la răspunderea tuturor sarcinilor care le reveneau ca clăcași ai mănăstirii Bistrița ⁶⁸. De la 9 iunie 1835 și pînă în 1864 stroeștenii au efectiv statutul de clăcași. În sat încep să apară străini. Administratorul pădurii Cod, Neculau care a avut mari conflicte cu stroeștenii ⁶⁹, pleacă din sat și este înlocuit de primul arendaș, Ion Teodoru din Pitești ⁷⁰. Lista arendașilor moșiei Stroești este următoarea :

1. Ion Teodoru din Pitești 9 iunie 1835 — 23 aprilie 1836
2. Vasilache Bița prin
Gheorghe Petrovici sirbu. . . . 23 aprilie 1836 — 23 aprilie 1839 ⁷¹.
3. Dincă Brătianu ⁷², mare clucer, prin
Matei Cioranu ⁷³. 23 aprilie 1839 — 23 aprilie 1842.

⁵⁸ Arh. St. Pitești, colecția Administrative noi, doc. 126; fond Subocîrmuirea plășii Argeș, dosar 6200/1832; Ocîrmuirea jud. Argeș, dosar 7308/1833.

⁵⁹ Arh. St. Buc., fond Mănăstirea Bistrița-Vilcea, LXI/58; colecția Manuscrise, ms. 377, f. 614.

⁶⁰ Ibidem, fond Vistieria Țării Românești, Administrative vechi, dosar 2152/1814, f. 615.

⁶¹ Ibidem, f. 180.

⁶² Ibidem, dosar 2359/1832, f. 17.

⁶³ Ibidem, f. 6.

⁶⁴ Ibidem, f. 35.

⁶⁵ Ibidem, fond Logofeția pricinilor bisericesti, dosar 6555/1832, f. 1.

⁶⁶ Ibidem, f. 7—10.

⁶⁷ Arh. St. Buc., fond Vornicia Țării Românești, dosar 6158/1835, f. 4, 10, 11 și 23.

⁶⁸ Ibidem, f. 6.

⁶⁹ Arh. St. Pitești, colecția Administrative noi, doc. 126; fond Subocîrmuirea plășii Argeș, dosar 8227/1834, f. 26, 27, 54 și 69.

⁷⁰ Ibidem, dosar 7533/1835, f. 178 și 193.

⁷¹ Arh. St. Buc., fond Vornicia Țării Românești, dosar 3306/1838, f. 35 și 70; fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 7787/1836, f. 3, 32, 35 v.

⁷² Ibidem, fond Mănăstirea Bistrița-Vilcea, dosar 1, II supliment/1837, f. 239 și f. 242.

⁷³ Ibidem, f. 248.

4. Costandin G. Moraitul, pitar, grec originar din Moreea 23 aprilie 1842 — 22 aprilie 1852 ⁷⁴.
5. Vasile Constantin . . . 23 aprilie 1852 — iulie 1867 ⁷⁵.
6. Costache Bogdan prin Nicolae Bogdan iulie 1867 — probabil 1875 ⁷⁶.
7. Nicolae Vasilescu grecu. . . probabil 1875 — 22 aprilie 1888 ⁷⁷.
8. Sterie Gheorghiu . . . 23 aprilie 1888 — 22 aprilie 1894 ⁷⁸.
9. George N. Vasilescu . . 23 aprilie 1894 — 22 aprilie 1897 ⁷⁹.
10. Ion Petre 23 aprilie 1897 — 22 aprilie 1902 ⁸⁰.
11. Constantin Costescu . . 23 aprilie 1902 — 22 aprilie 1917 ⁸¹.

Locuitorii din Stroești au luptat cu îndârjire de la 9 iunie 1835 și pînă la 22 aprilie 1839 împotriva aplicării în Stroești a prevederilor regulamentare, reușind să-l îndepărteze din arenda moșiei pe Gheorghe Petrovici sirbu, supus „prusienesc”. În această perioadă procesele se țin lanț, petițiile ajung la domn, oamenii refuză să plătească și să se supună ordinelor arendașului și administrației. În fruntea acțiunii protestatare s-au aflat: mazilul Costandin Giurca, logofătul Ioniță Galatioiu și logofătul Nicolae Năndrașu, Nicolae Căvescu, Din Trufășilă, Ghinea vătășelu și alții ⁸².

Gheorghe Petrovici semnalează mănăstirii faptul că logofătul Florea Dancovici, vechilul căminăresii Marghioala Rasti care stăpînea moșia Vilsănești, a ocupat samavolnic valea Pivniții cotropind din moșia Stroești ⁸³, așa cum sătenii din Mălureni cotropiseră și ei pămînt destul de la stroeștenii la Cerneți, pe valea Șoptana și pe valea Prișeaca ⁸⁴. Același lucru îl face în 1856 și pitarul Nicolae Popescu arendașul moșiei Costești,

⁷⁴ Ibidem, fond Logofeția pricinilor bisericești, dosar 1114/1842, vol. I, f. 118. Pentru perioada 1 martie 1845—23 aprilie 1852 se presupune că tot pitarul Costandin G. Moraitul a fost arendașul moșiei Stroești, ipoteză bazată pe continuitatea arendării acestei moșii de către Costandin G. Moraitul, fiul său Vasile Constantin și nepotul său Nicolae Vasilescu grecul.

⁷⁵ Arh. St. Buc., fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Administrative, dosarele 1585/1852, f. 17—20; 1493/1848, f. 3—6; fond Ministerul Agriculturii, Delimitări, dosar 349/1864, f. 122, 17 și 9; Bunuri mici, dosar 79/1863, f. 70.

⁷⁶ Ibidem, fond Ministerul Agriculturii, Delimitări, dosar 349/1864, f. 22, 37; 751/1864, f. 39 și 64.

⁷⁷ Ibidem, f. 37; Bunuri mici, Arendări, dosarele 143/1877, f. 2 și 54; 990/1882, f. 5 și 20.

⁷⁸ Ibidem, dosar 990/1882, f. 34 și 47.

⁷⁹ Ibidem, Ecarete, dosar 820/1893, f. 17.

⁸⁰ Ibidem, dosar 874/1893, f. 44.

⁸¹ Ibidem, Delimitări, dosar 349/1864, f. 54; Arh. St. Pitești, fond Judecătoria ocolului rural Stroești, dosar 3/17 din 1912.

⁸² Ibidem, fond Vornicia Țării Românești, dosar 3306/1838, f. 107—109 și 134, 137 și 144.

⁸³ Ibidem, fond Episcopia Argeș, IV/62; Mănăstirea Bistrița-Vlcea, dosar I, II supliment/1837, f. 5, 6; Arh. St. Pitești, colecția Administrative noi, doc. 126; Subocluirea plășii Argeș, dosar 4740/1838, f. 37 și 44. Partea respectivă de moșie mai fusese cotropită și de Teodosie Rudeanu și de Vucina sirbu, dar în 1838 ea este cotropită definitiv de Marghioala Rasti. Cu toate că recunoaște cotropirea cu ocazia confirmării hotărînciei și consimte să restabilească hotarul dintre Stroești și Vilsănești pe valea Romanaiților așa cum fusese înainte, prin distrugerea hotărînciei Marghioala Rasti a stăpînit samavolnic pămîntul în continuare și l-a dat de zestre fiicei sale Polixenia Rasti. În final pămîntul respectiv a fost vîndut în secolul al XX-lea de către colonelul Drăgulinescu oamenilor din Vilsănești.

⁸⁴ Arh. St. Buc., fond Mănăstirea Bistrița-Vlcea, dosar I, II, supliment/1837, f. 5, 6, 20, 25 și 562; Arh. St. Pitești, colecția Administrative noi, doc. 126; Subocluirea plășii Argeș, dosar 4740/1838, f. 37 și 44; Arh. St. Buc., fond Episcopia Argeș, IV/62.

cotropind niște pământ al stroeștenilor⁸⁵ pe care ulterior Episcopia Argeș i l-a dat cu embatic⁸⁶.

În această situație se declanșează acțiunea de întocmire a hotărâniciei moșiei Stroești, hotărânicie care nu s-a terminat niciodată. Frumoasa hotărânicie și planul moșiei Stroești, întocmite de inginerul hotarnic Grigore Pleșoianu la 28 noiembrie 1841⁸⁷ au dispărut pur și simplu din tribunal fără să se cunoască cel care a sustras-o. Delictul constatat în 1884, era și așa prescris prin trecerea vremii⁸⁸. Este posibil ca în timpul Revoluției de la 1848, când au fost distruse multe documente, sau în timpul lucrărilor de împroprietărire de la 1864 să se fi distrus și hotărânicia de către cei interesați.

Regulamentul organic, numit de Nicolae Bălcescu „charta sărăciei mulțimii poporului în favorul boierilor”⁸⁹, a accelerat și în Stroești procesul de acumulare a bogăției la un pol și al sărăciei la altul⁹⁰. În petițiile lor, rămase de cele mai multe ori fără rezultat, răzbat aprecieri dureroase precum : „... care cum s-au sculat ne-au jăfuit...”⁹¹.

Secularizarea averilor mănăstirești din decembrie 1863 face ca stroeștenii să nu mai fie clăcași ai mănăstirii Bistrița; ei rămân clăcași statului pînă în august 1864 cînd pe baza Legii rurale au fost împroprietăriți.

Problema pămîntului capătă un aspect nou în 1864 cînd stroeștenii redevin stăpîni pămîntului pe care truseră de secole. Lucrările pregătitoare împroprietăririi stabilesc că moșia este o moșie îngustă, de munte și că o treime trebuie rezervată statului. Se hotărăște ca Șoptana să fie treimea rezervată statului cu toată opoziția arendașului Vasile Constantin. Pe această hotărîre oamenii stăpînesc pămîntul pînă în iulie 1867, cînd se schimbă arendașul⁹². Noul arendaș Costache Bogdan reușește cu ajutorul inginerului hotarnic Pericle Zeuceanu⁹³ să scoată Șoptana de sub împroprietărire și să ia de la oameni înapoi, mult pămînt arabil. Din acel moment Șoptana este scoasă din circuitul agricol și devine un imens izlaz, așa cum este și astăzi.

În felul acesta, în loc ca foștii clăcași din Stroești să primească 897 pogoane⁹⁴, ei primesc numai 531 pogoane⁹⁵ pentru 123 familii. În anul 1879 mai sînt împroprietăriți încă 15 locuitori (însurăței) din Stroești,

⁸⁵ Ibidem, fond Mănăstirea Bistrița-Vilcea, dosar 1, II supliment/1837, f. 724.

⁸⁶ Bibl. Acad. R.S. România, fond Creditul funciar rural, dosar 712/1856, f. 76—81.

⁸⁷ Arh. St. Buc., fond Episcopia Argeș, IV/62.

⁸⁸ Ibidem, fond Mănăstirea Bistrița-Vilcea, dosar 1, II supliment/1837, f. 461.

⁸⁹ N. Bălcescu, *Despre starea soală a muncitorilor plugari în Principatele Române în deosbile timpuri*, în *Opere*, vol. I, E.S.P.L.A., București, 1960, p. 245, 276.

⁹⁰ Arh. St. Buc., fond Mănăstirea Bistrița-Vilcea, dosar 1, II supliment/1837, f. 865.

⁹¹ Ibidem, fond Vornicia Țării Românești, dosar 1232/1843, f. 15, 16 și 23. Pîlîngerea este adresată domnitorului Gheorghe Dimitrie Bibescu.

⁹² Arh. St. Buc., fond Ministerul Agriculturii, Delimitări, dosar 349/1864, f. 12 și 17; 751/1864, f. 39 și 64.

⁹³ Ibidem, dosar 349/1864, f. 28; Arhiva primăriei comunei Stroești, dosar privind împroprietărirea clăcașilor din 1864, f. 10, 14, 98.

⁹⁴ Arhiva primăriei comunei Stroești, dosar relativ la împroprietărirea clăcașilor din 1864, f. 71—73 și 82—84.

⁹⁵ Ibidem, f. 98.

Costești Vilsănești, și Mălureni, tot pe moșia Stroești, dându-li-se în total 105 pogoane⁹⁶.

Ideea că oamenii trebuie să aibă pământ puțin pentru a putea lucra pe pământul arendașului și al familiilor înstărite din sat a fost susținută și de aparatul administrativ.

Treimea rezervată statului este vîndută în 1888 tot locuitorilor.⁹⁷ Se constituiesc 34 loturi de cîte 5 ha. care se vînd unor grupuri de oameni în frunte cu un cap de lot⁹⁸. Deoarece actele au fost făcute pe numele capului de lot, ceilalți părtași puteau fi oricînd înșelați așa cum s-a și întîmplat în realitate. Pentru recunoașterea drepturilor unor părtași la loturile cumpărate s-au purtat procese ruinătoare între aceștia și șefii de lot care nu vroiau să le mai recunoască drepturile.

Astfel Mihai Ionescu s-a judecat cu fratele său Toma Ionescu șeful lotului nr. 4; Gh. Păun Brătianu (Păunoiu) și clăcașul Ion T. Ghinea au avut procese cu Ghică Ceașescu (Rafirescu) cap de lot; Ion Radu, ginerele lui Toma Lemnaru s-a judecat cu Ion G. Ciureanu șeful lotului nr. 5; Nicolae Diaconu (Nanu), Zamfir Beldie și Leonache Năndrașu au purtat procese îndelungate cu Nae Ionescu șeful lotului nr. 34; Toma Iordache s-a judecat cu Ion Micuț șeful lotului nr. 8 etc.⁹⁹.

În marea lor majoritate aceste procese s-au soldat cu depozedarea părtaşilor de pământul pentru care plătiseră ratele curente.

Punerea în posesie s-a făcut la 23 aprilie 1888 cu care ocazie a izbucnit răscoala din Stroești¹⁰⁰, răscoală legată de izgonirea arendașului Nicolae Vasilescu grecu și de intrarea în posesia loturilor cumpărate de la sate. Arendașul își cumpărase case în Stroești și vroia să se stabilească definitiv. acolo¹⁰¹. În toamna anului 1887 oamenii i-au dat foc la toate clădirile de fin și stogurile de coceni și în acea iarnă i-au murit arendașului vitele de foame¹⁰². În primăvara lui 1888 arendașul a vîndut tot ce a avut în Stroești și s-a mutat definitiv în Mălureni. Pentru precizarea loturilor, a fost trimis inginerul hotarnic Spiridon Demetrescu care împreună cu primarul Ion Ionescu și cu preotul Constantin Teodorescu comit o serie de abuzuri dînd pământ mai mult și mai bun preotului și rudelor sale. Oamenii în frunte cu șeful de garnizoană Badea Ionescu-Cruceru, finul popii au intrat forțat cu plugurile pe loturile anterior stabilite fiecăruia prin bună învoială, împotriva amenințărilor primarului. Acesta anunță prefectura

⁹⁶ Arh. St. Buc., fond Ministerul Agriculturii, Împroprietărirea însurăteilor, jud. Argeș, dosar 13/1878, f. 15.

⁹⁷ Ibidem, fond Mănăstirea Bistrița-Vilcea, dosar 1, II supliment/1837, f. 461. Vinzarea a fost hotărîită spre a se evita dificultățile legate de facerea unei noi hotărînicii în locul celei dispărute din tribunal.

⁹⁸ Ibidem, fond Ministerul Agriculturii, Bunuri publice, Arendări, dosar 990/1882, f. 30 și 51.

⁹⁹ Arh. St. Pitești, fond Judecătoria ocolului rural Stroești, jud. Argeș, dosar 345/1911 Judecăt în acel an era Eduardo Mirto, mai tîrziu ministru. S-au folosit și mărturii contemporane precum și hotărîrea judecătorească aflată la Toma Iordache.

O situație similară se va isca după primul război mondial între unii dintre cei care au cumpărat pământ în Costești la Mușcel de la chiaburul Niță Folescu, prin obștea „Izblinda țăranilor”.

¹⁰⁰ „Lupta” din 22, 23, 27–28 aprilie 1888.

¹⁰¹ Arh. St. Buc., fond Ministerul Agriculturii, Delimitări, dosar 349/1864, f. 63, 70.

¹⁰² O versiune romanțată a incendiului a prezentat-o Mihail Lungeanu în nuvela *Focul din Șoptana* publicată în volumul „Sfîrșituri”.

și la 23 aprilie 1888 ajung în Stroești companiile 5 și 7 dorobanți și compania a 3-a călărași în frunte cu locotenentul Pîrvulescu și cu pomojnicul C. Bărbulescu.

La insistențele locotenentului Pîrvulescu spiritele s-au liniștit și s-a ajuns la hotărîrea ca toți să respecte învoiala pe care o făcuseră între dinșii anterior abuzurilor primarului și ale preotului Dinu Teodorescu.

În urma vinzării acestor loturi statul și-a rezervat pădurea, casele arendașilor, o moară și niște zăvoaie. Acestea au fost arendate după 1888 succesiv lui Sterie Gheorghiu care s-a stabilit ulterior la Mușătești, lui George N. Vasilescu, Ion Petre și în final lui Constantin Costescu. Satul însă se constituie în obște și revendică de la stat la 17 septembrie 1894 stăpînirea asupra pădurii Stroiasca și asupra celorlalte bunuri funciare ale statului, dar acțiunea rămîne fără rezultat¹⁰³.

Problema agrară nu este definitiv rezolvată. Stroeștenii stăpîneau pămînt în lunca riului Vîlsan ale cărui revărsări erau frecvente¹⁰⁴. Pămîntul este mocirlos, nisipos, slab productiv, iar Șoptana rămăsese un izlaz prost folosit. Foștii luptători din primul război mondial, văduvele, invalizii de război și oamenii săraci din Stroești mai cer și în 1933 să fie împrumietăriți în Șoptana dar cererile lor rămîn fără rezultat¹⁰⁵. Burghezia satului lansase ideea că se înțelege greu cu stroeștenii cînd n-au pămînt, dar cînd vor avea pămînt nu se va mai înțelege. La aceasta s-a adăugat nepăsarea administrației și în mod deosebit atitudinea condamabilă a șefului ocolului silvic, Nicolae Mateescu, care își apără în primul rînd interesele personale în dauna populației. În fond era vorba de a se asigura existența mîinii de lucru ieftine, la dispoziția burgheziei satului și de aceea trebuia să existe în Stroești oameni săraci, fără pămînt.

Numărul sătenilor din Stroești a crescut continuu și se constată documentar că ei nu au „spart” niciodată satul. În timpul invaziilor ei se retrăgeau în Șoptana și în pădurile care înconjurau din toate părțile satul. Cea mai veche informație demografică ne vorbește despre Tăbăci și ceata lui care trăiau în Stroești în jurul anului 1526¹⁰⁶. Numele lui Tăbăci derivă probabil de la meseria de tăbăcar și este posibil ca numele complet să fi fost Tăbăcilă. Documentele din secolul al XVII-lea nu consemnează nume de persoane ci vorbesc la impersonal despre locuitorii din Stroești.

Informații prețioase despre populație se găsesc în documentele din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea. Astfel la 8 mai 1743 existau în Stroești : popa Ion, Oancea pîrcălabul, Soare, Marin după vale, unchiaș Gheorghe, Oancea, Mihăilă și Ion Gaspar¹⁰⁷. La 24 decembrie 1754 sînt menționați : Oancea Ciolan, Ion pîrcălabu, Ghiorghe Ciovică, Radu, Soare din deal, Dragomir, Pătru lui Ciolan, Puiu și diaconul Tudor¹⁰⁸.

¹⁰³ Arh. St. Buc., fond Mănăstirea Bistrița-Vilcea, dosar 1, I/1837, f. 5 ; Arh. St. Pitești, fond Tribunalul județului Argeș, dosar 23.819/1894. Revendicarea, în numele satului, o fac Constantin Georgescu și Ion Toma Hogioiu. Procesul se amlnă în 1895 pentru probe, se suspendă și în 1907 se perimează.

¹⁰⁴ Arh. St. Buc., fond Mănăstirea Bistrița-Vilcea, dosar 1, II/1837, f. 79 și 80.

¹⁰⁵ Ibidem, fondReforma agrară din 1921, județul Argeș, dosar 9/1922, f. 153.

¹⁰⁶ D.I.R., vol. III (1526–1550), p. 11.

¹⁰⁷ D.R.A., p. 410.

¹⁰⁸ Arh. St. Buc., fond Mănăstirea Bistrița-Vilcea, LXII/130.

Astfel se observă că în jurul anului 1750 în Stroești existau sigur trei familii cu nume constituite : Ciolan, Gașpar și Ciovică toate provenind din Ardeal¹⁰⁹. De altfel în Stroești s-au stabilit în decursul timpului mulți români de peste munți. Ocupația de bază a stroeștenilor era creșterea vitei în obște, fără păzitor¹¹⁰. În același timp utilizau lemnul pentru confecționarea cherestelei, doagelor¹¹¹, șitei¹¹² și practicau pe scară largă cărăușia. Căruțele lor cu cai străbăteau distanțe mari, stroeștenii fiind chirigii vestiți, negustorii văii Vilsanului. Este posibil ca creșterea cailor să fi fost impusă de plata embaticului de 20 și apoi 80 taleri anual pe care îl puteau achita ușor prin vânzarea cailor la prețuri bune.

Între anii 1773 – 1774 se consemnează existența în Stroești a 22 familii dintre care 11 familii „cu avere”, 10 familii „cu ceva avere” și familia lui Stan sin Petru Puiu „sărăcă”¹¹³. Catagrafia din 1773 – 1774 menționează și familia Galatioiu (de la numele unei femei Galathea): Hristea Galatioiu ginerele lui Tudor Ciolan. Cele 22 familii erau înrudite între ele. Numele capilor de familie oăștinași erau de acest gen : Ion sin Dumitru, Radu sin Vlad, Stan sin Oprea, Neacșu sin Marco, Petru sin Apostol, Ion cel Mic (din care a rezultat familia Micuț), Ștefan sin Vasile etc. Numele de familie se vor forma mult mai târziu.

În fruntea satului se aflau preoții și pîrcălabii care stăpîneau sub regim de semiindependență în raport cu mănăstirea Bistrița, întreaga moșie Stroești, al cărui venit anual varia între 180 și 250 taleri, însumînd : claca, suhatul vitelor, dijma de fîn, bucate, livezi, pometuri și ghinda¹¹⁴. O figură proeminentă a vremii este popa Nițu care a condus acțiunea din 1775 de obținere a autonomiei parțiale față de mănăstire¹¹⁵. Tradiția orală pomenește și despre haiducul Niță Toteanu omorît pînă la urmă prin trădare de către arendașii greci, dar datele sînt încă neconfirmate documentar. Se remarcă de asemenea popa Nițu Galatioiu al cărui ginere, logofătul Nicolae Năndrașu este în fruntea acțiunilor îndreptate împotriva aplicării în Stroești a Regulamentului organic¹¹⁶. Din Stanciu Apostescu descinde preotul și fiul acestuia Ion sin preotul Marin care este punctul de plecare al familiei Ionescu.

O serie de familii apar cu denumirea meseriei pe care o practică principalul membru al familiei : Olaru, Olărescu, Diaconu, Diaconescu¹¹⁷, Baci, Circumaru, Cojocar, Lemnar, Trăistaru, Croitoru, Moraru, Cazan, Cruceru, Popa, Popescu¹¹⁸ etc. În perioada 1775 – 1835 și mai târziu se stabilesc în Stroești mulți fugari de prin satele cu regim agrar mai sever, ei purtînd numele locuitorilor de unde au provenit : Ungureanu (din Ardeal), Topliceanu (Toplița), Năndrașu (Valea Nandrii), Brătianu

¹⁰⁹ Din familia Ciovică (actualmente Ciuvică) unii urmași s-au stabilit în secolul al XIX-lea în Oltenia iar dintre aceștia cîțiva s-au căsătorit în R. P. Bulgaria.

¹¹⁰ Arh. St. Buc., fond Episcopia Argeș, IV/29.

¹¹¹ Arh. St. Pitești, fond Judecătoria județului Argeș, dosarele 394–430/1833.

¹¹² Ibidem, dosarele 61–105/1834, f. 1.

¹¹³ Ion Ionașcu, *Despre județele Olț și Argeș în catagrafia din anii 1773–1774 de la Moscova*, în „Mitropolia Olteniei”, nr. 3–4/1958.

¹¹⁴ D.R.A., p. 705.

¹¹⁵ Ibidem, p. 817.

¹¹⁶ Arh. St. Buc., fond Vornicia Țării Românești, dosar 3306/1838, f. 137 și 144.

¹¹⁷ Ibidem, fond Mănăstirea Bistrița-Vilcea, LXII/123.

¹¹⁸ Ibidem, colecția Administrative vechi, Vistierie, dosar 2152 d/1814, f. 1104 și 1105.

(Brătieni), Moldoveanu (Moldova), Dobrogeanu (Dobrogea), Rucăreanu (Rucăr), Retevoescu (Retevoiești). etc.¹¹⁹ Venind din părțile Circinovului se stabilesc în Stroești familiile Georgescu (Băcanii) și Toteanu.

De altfel căsătoriile exogame între locuitorii din satele Retevoiești, Vilsănești, Costești, Mălureni și Stroești sînt frecvente. Merită o mențiune aparte familiile Retevoescu și Teodorescu care au contribuit la dezvoltarea vieții materiale și spirituale a satului.

Populația crește neuniform. În 1814 existau în Stroești 33 familii de birnici : 5 „de frunte”, 5 „de mijloc” și 23 „de coadă”¹²⁰; în 1835 erau 78 gospodării¹²¹ iar în 1838, 94 de familii cu 299 locuitori¹²². Aceste cifre sînt mai mici decît cele reale fiindcă mulți se sustrăgeau operațiilor de recensare prin plecare din sat pe perioade mai lungi sau se ascundeau pentru a scăpa de obligații fiscale. În plus, în categoria birnicilor nu sînt trecuți mazilii, logofeții și boierii de neam.

La 1860 se constată existența unui număr de 127 familii¹²³, dată de la care numărul locuitorilor crește mereu ajungînd în 1902 la 742 persoane¹²⁴.

Primul război mondial a lăsat urme adînci în demografia satului Stroești. Stroeștenii sînt prezenți în luptele de la Predeal, Brașov, Dragoslavele, Richitașu, Baranicuț, Mărăști, Verdea, Rîmnicu Sărat, Jitea¹²⁵ etc., dînd înălțătoare pilde de eroism. Sergentul Truțășilă Nicolae este rănit la cota 650 lingă Mărăști, la 26 mai 1917 și după ce i se amputează mîna dreaptă cere să fie trimis din nou pe front, luînd parte la luptele de la Dealul Porcului, fiind citat prin ordinul de zi nr. 1161 și 251 al Armatei a II-a. Decorat cu „Virtutea Militară” clasa a II-a cu „Medalia Militară” și cu multe alte ordine și medalii, el a reprezentat satul Stroești la comemorarea a 50 ani de la luptele de la Mărășești¹²⁶. Similar, Nicolae Lionache Năndrașu a luptat vitejește la Pietrosu și a fost rănit la 18 iulie 1917 în luptele de pe cota 647, murind în spital la Sascut¹²⁷.

Războiul a lăsat cel puțin 55 văduve în Stroești ; 5 stroeșteni au murit de tuberculoză, 12 de tifos exantematic iar în captivitate au mai murit încă 12 prizonieri¹²⁸. Un bilanț complet al pierderilor satului în primul război mondial n-a fost făcut încă. Pagubele pricinuite locuitorilor de către trupele germane și austro-ungare în timpul războiului au fost evaluate la 175 767 lei pagube colective și 117.411 lei pagube nominale¹²⁹. Este remarcabil efortul tînărului Petre Lionache Năndrașu care a învățat singur limba

¹¹⁹ Ibidem, colecția Catagrafii, nr. 45, Plasa Argeș, jud. Argeș, f. 130—142; Arh. St. Pitești, colecția Administrative noi, doc. 126; Suboclrmuirea plășii Argeș, dosar 6218/1832, f. 23 și 32.

¹²⁰ Arh. St. Buc., colecția Administrative vechi, Vistierie, dosar 2152 d/1811; f. 1104 și 1105.

¹²¹ C. C. Giurescu, *Principatele Române la începutul sec. XIX*, Edit. științifică, București, 1957, p. . .

¹²² Arh. St. Buc., colecția Catagrafii, nr. 45, Plasa Argeș, jud. Argeș, f. 130—142.

¹²³ *Indicele comunelor orașiane și rurale din Muntenia*, București, 1861, p. 6.

¹²⁴ G. I. Lahovari, *Dicționarul geografic al județului Argeș*, București, 1888, p. 65.

¹²⁵ Arh. St. Pitești, fond Primăria comunei Stroești, dosarele 17/2; 11/2,—1915, f. 290.

¹²⁶ „Glasul țărânilor”, nr. 4, din 20 ianuarie 1919. S-au folosit și mărturiile eroului Nicolae Truțășilă care mai trăiește.

¹²⁷ Arh. St. Pitești, fond Judecătoria ocolului rural Stroești, dosarele 20/1919 și 104/1924.

¹²⁸ Ibidem, fond Primăria comunei Stroești, dosar 17/2.

¹²⁹ Ibidem, dosar 13/1 — 1918.

germană și a scăpat de multe ori bunurile confiscate de ocupanții germani restituindu-le văduvelor și orfanilor.

Astăzi satul numără 2.000 locuitori marea majoritate lucrind în agricultură și în industria orașelor Pitești și Curtea de Argeș.

Pînă la Regulamentul organic nu au existat școli în Stroești. Pe lângă biserică învățau să scrie și să citească unii din copiii preoților, diaconilor și ai rudelor lor, pentru a deveni grămățici, preoți sau diaconi. Prin Regulamentul organic se înființează în 1837 prima școală din Stroești condusă de un diacon, probabil diaconul Tudor¹³⁰. Școala nu avea local propriu la început și funcționa prin case particulare. În anul următor se construiește o școală tip în care copiii vor învăța carte pînă la Revoluția de la 1848¹³¹. Timp de 10 ani de la 1848 și pînă în 1857 în Stroești școala rămîne închisă din ordinul caimacamului, localul degradîndu-se și devenind inutilizabil¹³². În 1857 școala se redeschide în casa logofătului Nicolae Năndrașu, avînd ca învățător pe preotul Nicolae Retevoescu¹³³. Teodor sin Nicolae, numit diacon la 12 decembrie 1830 de către episcopul Ilarion al Argeșului la biserică din Stroești, este hirotonist preot în decembrie 1846 la aceeași biserică și după Revoluția de la 1848 nu s-a mai ocupat de școală¹³⁴. Preotul Nicolae Retevoescu îndeplinește funcția de învățător pînă la 1 noiembrie 1863 dată de la care învățătorul satului devine Ilie Retevoescu, fratele lui¹³⁵. S-a transmis pe cale orală dragostea Ilincăi Năndrașoia (născută Galatioiu) pentru școală, ea atrăgînd copiii spre școală prin faptul că le dădea în recreații să mănînce mere, nuci, prune uscate sau turtă. Copiii unor familii sărace veneau la școală uneori numai pentru masa din recreație, fiind obligați de bătrînă să asculte lecțiile.

Localul școlii se mută cînd la Nicolae Năndrașu, cînd în casa lui Ilie Retevoescu, cînd în localul vechii primării, la „Strajă”. După Ilie Retevoescu în 1885 devine învățătorul satului, Nicolae Stroian, fiul preotului Nicolae Retevoescu¹³⁶. Acestea lucrează neîntrerupt pînă în august 1892 cînd predă catedra lui Nicolae C. Teodorescu¹³⁷.

Activitatea lui N. C. Teodorescu merită un studiu separat, el lucrînd pînă la moartea sa survenită la 22 februarie 1926 atît la catedră, cît și ca publicist, dramaturg, scriitor, animator cultural și organizator al vieții

¹³⁰ *Anuarul oficial înlocuit de serviciul statelor personale și al statisticii*, Ploiești, 1910, p. 53. Presupunerea că diaconul Tudor (Teodor sin Nicolae) a fost primul învățător este întărită prin faptul că diaconii erau însărcinați să învețe copiii carte, iar învățătorii de mai tîrziu al satului provin și dintre urmașii săi, deci exista o tradiție în familie.

¹³¹ Arh. St. Buc., fond Vornicia Țării Românești, dosar 5390 I A/1838, f. 233.

¹³² Ibidem, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 1513/1848.

¹³³ Ibidem, dosarele 6033/1838, f. 169; 3135/1858, f. 68, 150, 216; 738/1862, f. 5, 21, 37; 704/1863, f. 26, 76, 95; 516/1865, f. 155; 374/1861, f. 43; 376/1861, f. 103; 377/1861, f. 333; 380/1861, f. 354; 382/1861, f. 521.

¹³⁴ Arh. St. Pitești, fond Episcopia Argeș, dosar 115/1846, f. 2.

¹³⁵ Arh. St. Buc., fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosarele 704/1863, f. 88; 756/1864, f. 11 și 12, 36, 77, 88; 296/1867; 1907/1872, f. 63 și 167; 2201/1873, f. 6; 2481/1874, f. 27; 3840/1875, f. 84.

¹³⁶ Ibidem, dosarele 4105/1887; 4579/1888, f. 2, 8, 90, 132; 4997/1889, 215/1890, f. 6; 254/1891; 25/1892; 24/1893, f. 6, 21, 30, 59, 81, 205, 210, 262, 277, 285, 330.

¹³⁷ Ibidem, dosarele 254/1891; 79 a/1894; 93/1895; 30/1896; 39/1897; 27/1898; 53 a/1899; 1/1900; 2/1901; 859/1902; 864/1903; 2569/1904; 2445/1905; 615/1907; 699/1908; 81/1909; 111/1910; 125/1911; 93/1912; 475/1913; 139/1914; 622/1915; 279/1916; 20 a/1917; 22 a/1921; 24/1893; 823/1906.

economice. Talentatul învățător a fost un prieten intim al lui Spiru Haret și a fost antrenat de acesta în diverse comisii. Viața sa este un exemplu de ce poate realiza un învățător de țară care se dăruie cu pasiune școlii și își pune talentul său în slujba oamenilor. Piese de teatru se joacă la serbări, iar poeziile sale sînt recitate de elevi. Cu ajutorul lui Florian Constantinescu administratorul plășii și al lui Mihail Lungeanu, înființează în 1909 societatea culturală „Murmurul Vîlsanului” cu sediul la Stroești¹³⁸. Acțiunea scizionistă a unor învățători de pe valea Vîlsanului a făcut ca activitatea acestei societăți să-și mute mereu sediul, să se dividă și tratat să se stingă cu toate succesele obținute.

Școala din Stroești a dat satelor din jur o serie de învățători care au făcut muncă de pionierat în aceste sate, printre care: Nicolae Stroian (Bădiceni, Mălureni, Brădet)¹³⁹, Constantin Costescu (Bădiceni, Mălureni, Costești)¹⁴⁰, Constantin Toteanu (Bădiceni, Mușătești)¹⁴¹, Constantin Ciolcă (Slătioarele), Gh. T. Ionescu (Uda de Sus, Mălureni)¹⁴², Badea Ionescu (Mălureni)¹⁴³, G. Stroian (Bădiceni)¹⁴⁴ etc. Pe de altă parte, deoarece în 1898 se înființează cel de al doilea post de învățător și mai tirziu altele, la școala din Stroești¹⁴⁵ au mai lucrat ca învățători: Nicolae Cristescu¹⁴⁶, Constantin Costescu¹⁴⁷, Ecaterina Anghelescu, Domnica Gheorghiu, Maria D. Dumitrescu¹⁴⁸, Dumitru Vișan¹⁴⁹, Elena Manolescu¹⁵⁰, Ion Sirbescu¹⁵¹, I. Al. Valescu¹⁵², Sofia M. Lungianu¹⁵³, Maria Moiescu¹⁵⁴, Gh. T. Ionescu¹⁵⁵ Ion și Mihai Sandu, Elena Ianotescu, Constantin Ciolcă etc.

Localul școlii se construiește în 1893 prin colectă publică, fiind cel mai modern local de școală pe pe valea Vîlsanului la acea epocă¹⁵⁶. Acest local a servit școlii pînă în iarna anului 1923, cînd sub greutatea zăpezii la 13 februarie, a căzut acoperișul și cursurile s-au întrerupt¹⁵⁷. Deoarece

¹³⁸ „Gazeta țăranilor”, nr. 16/19 aprilie 1909.

¹³⁹ Arh. St. Buc., fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosarele 25/1892; 24/1893, f. 6, 21, 30, 59, 81, 205, 210, 262, 277, 285, 350; 79 a/1894; 93/1895; 30/1896, f. 9 și 156.

¹⁴⁰ Ibidem, dosarele 4105/1887; 4579/1888; 4997/1889; 215/1890; 254/1891; 93/1895; 30/1896; 39/1897; 27/1898, vol. I; 1/1900; 2/1901; 859/1902; 2445/1905, f. 3; 24/1893; 53 a/1899.

¹⁴¹ Ibidem, dosarele 823/1906; 615/1907; 699/1908; 81/1909; 111/1910; 125/1911; 93/1912; 475/1913; 139/1914; 622/1915; 279/1916; 22 a/1921.

¹⁴² Ibidem, dosarele 125/1911 și 139/1914.

¹⁴³ Ibidem, dosar 1997/1872, f. 63 și 167.

¹⁴⁴ Ibidem, dosar 823/1906, f. 105.

¹⁴⁵ Anuarul oficial întocmit de serviciul statelor personale și al statisticii, Ploiești, 1910, p. 53.

¹⁴⁶ Arh. St. Buc., fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosarele 823/1906; 615/1907; 699/1908; 81/1909; 111/1910; 125/1911; 475/1913; 139/1914; 622/1915.

¹⁴⁷ Ibidem, dosar 859/1902.

¹⁴⁸ Ibidem, dosarele 859/1902; 864/1903; 2569/1904; 2445/1905.

¹⁴⁹ Ibidem, dosar 2569/1904, f. 42.

¹⁵⁰ Ibidem, dosarele 622/1915; 279/1916.

¹⁵¹ Ibidem, dosarele 139/1914; 279/1916.

¹⁵² Ibidem, dosar 622/1915, f. 22.

¹⁵³ Ibidem, f. 6.

¹⁵⁴ Ibidem, dosar 22 a/1921, f. 23.

¹⁵⁵ Ibidem, dosarele 93/1912; 475/1913; 139/1914; 622/1915; 279/1916; 22 a/1921.

¹⁵⁶ „Gazeta țăranilor” din 21 februarie, 18 iulie și 29 august 1893. Expunerea situației județului Argeș. Raport asupra stării generale financiare, economice și administrative a județului Argeș pe 1893.

¹⁵⁷ Arh. St. Pitești, fond Primăria comunei Stroești, dosar 18/1.

școala devenise neîncăpătoare, s-a construit un al doilea local de școală în 1927 sub conducerea directorului Mihai N. Sandu, ajutat de Constantin Gh. Ciolecă, preotul Ion N. Sandu și Ion Retevoescu.

Cu tot efortul depus de învățători, analfabetismul era în floare. În 1890 doar 5% din populația satului știa carte, femeile fiind toate analfabete¹⁵⁸. Cei mai mulți copii se angajau slugi sau rămîneau pe lîngă casele părintești devenind păstori, șitari, tîmplari, dogari, olari și în mare majoritate chirigii. Mulți dintre ei plecau din sat căutîndu-și norocul în altă parte.

Filele noastre de cronică consemnează în istoria contemporană a satului Stroești evenimente și fapte cu un conținut dens. Formulele administrative s-au succedat rămînînd optimă cea propusă de prefectura județului în anul 1900¹⁵⁹.

Practic viața satului în secolul nostru rămîne să o prezentăm cu altă ocazie. Menționăm totuși ca jaloane: societățile cooperatiste cu caracter economic și cultural, banca, judecătoria Stroești, joagărul, înființarea plasei Vîlsan cu sediul la Stroești etc. pînă la al doilea război mondial.

După 23 august 1944 sub conducerea Partidului Comunist Român viața satului capătă noi dimensiuni. Cu sprijinul deputatului de Argeș, comunistul Constantin Doncea, satul se electrifică în 1947, se amenajează torenții și șoseaua, se înființează casa de nașteri la inițiativa familiei Bucaleț. Electrificarea a constituit prima mare revoluție în viața satului. Între anii 1967 — 1969 s-a asfaltat șoseaua și prin construirea hidrocentralei Vîlsan și a lacului de acumulare de la Dohroneagu, satul este ferit de catastrofa inundațiilor, frecvente în această zonă.

Viața spirituală a stroeșteanului s-a îmbogățit și diversificat. Școala s-a dezvoltat prin construcția unui local modern. În sat au apărut semnele urbanizării și ale civilizației moderne: televizoare, aparate de radio, mașini de spălat rufe, aragaze, turisme etc. Nomenclatorul de profesii s-a racordat la dezvoltarea generală a țării, stroeștenii fiind puternic legați de industria orașelor Pitești și Curtea de Argeș.

Dar această pagină de istorie pe care munca și lupta stroeștenilor o povestesc vizitatorului trebuie scrisă pe măsura înfăptuirilor de azi.

RÉSUMÉ

L'ouvrage présente la monographie de la localité Stroești, du district de Argeș, située dans la vallée de Vîlsan.

Les vestiges de la culture matérielle démontrent la présence de l'homme à Stroești des plus anciens temps. Au début, le village était une „obște” (collectivité) libre, en devenant

¹⁵⁸ Arh. St. Buc., fond Direcția generală de statistică, dosar 1615/1890. Elementele populației din com. Costești-Stroești în 1890.

¹⁵⁹ *Expunerea situației județului Argeș pe anul 1900*, Pitești, 1900.

ensuite vers 1500, la propriété des boyards. L'histoire du village est liée au nom de Neagoslava, l'épouse du „ban” (haut dignitaire) Barbu Craiovescu. Elle avait reçu le village en héritage et avant de mourir elle l'a offert au monastère Bistrița-Vâlcea, la fondation des Craiovești.

L'ouvrage présente les relations établies entre le monastère de Bistrița et les habitants, les aspects de la vie économique, sociale, politique, juridique, les mœurs, les révoltes la participation à la guerre, etc.

On y présente succinctement des éléments démographiques ainsi que des aspects, du développement de l'enseignement dans cette localité.

L'ouvrage emploie un riche matériel bibliographique complété par de nombreuses notes.

LIGA DREPTURILOR ȘI DATORIILOR FEMEII

VICTORIA ȘOICULESCU

Lupta femeilor pentru recunoașterea drepturilor și considerația de care se bucură astăzi a fost perseverentă, dusă cu mult curaj.

Mărturiile acestei lupte le găsim și în fondul Liga Drepturilor și Datoriilor Femei.

Înființată la 10 noiembrie 1911¹, această societate pacifistă cu 100 de membri² a fost recunoscută ca persoană juridică abia în 1925 prin sentința Tribunalului Ilfov secția I nr. 49.

În 4 iunie 1913 Liga se afiliază la „Alianța internațională pentru sufragiul feminin” (International Woman Suffrage Alliance — I. W. S. A.) cu sediul la Londra³.

În anul 1919 sînt create filiale ale Ligii la Calafat, Tg. Ocna și Bîrlad⁴ iar la 24 mai 1923 se constituie cu sprijinul său Institutul italo-român din Roma⁵, avînd ca țel menținerea și dezvoltarea „din ce în ce mai mult în chip activ și reciproc” a legăturii dintre cele două țări „în toate cîmpurile : civil, politic, spiritual, literar, științific, artistic, industrial, comercial”⁶.

Din inițiativa și cu sprijinul efectiv al Ligii se creează societățile cooperative „Ileana”⁷ și „Horticola”⁸ din București; statutele celei din urmă fiind chiar publicate în anul 1916.

Liga al cărei fond arhivistic îl prezentăm a activat și pe plan publicistic, editînd sub direcția președintei Eugenia de Reuss Ianculescu,

¹ Arh. St. Filiala jud. Ilfov, fond Liga drepturilor și datoriilor femeii, dosar 13, f. 11.

² Dintr-un index alfabetic întocmit în noiembrie 1911 rezultă că membrii Ligii, printre care se aflau și bărbați, erau de profesii diverse ca : menajeră, casnică, lucrătoare, artistă, profesoară, funcționară, croitoreasă, ziarist, ofițer, pictor, brodează, oglindar, circumar, moașă, studentă, institutoare, proprietară, brutar, doctor, cofetar, deputat, comerciantă, legătoare de cărți, scriitoare, impletă, copistă, măcelar, avocat, pensionară, infirmieră, mecanic C.F.R., horticultor, școlar (fond. cit., dosar 76). Prin 1915—1916, numărul membrilor Ligii ajunge la 205, între ei numărîndu-se : Lia Hârsu, Zoe Pișculescu (Galaction), Ovid Densușcanu, Constanța Hodoș, Grigore Gala Galaction ș.a. (fond cit., dosar 79, f. 17—20).

³ Vezi fond cit., dosar 13, f. 11, precum și hîrțile cu antetul Ligii.

⁴ Ibidem, dosar 12.

⁵ Ibidem, dosar 7, f. 1—2.

⁶ Ibidem, f. 3.

⁷ Ibidem, dosar 21.

⁸ Ibidem, dosar 6.

revista „Drepturile Femeii”⁹. Avînd colaboratori de talia unui Gala Galaction sau Ion Pas, revista respectivă a publicat numeroase schițe, nuvele, povești, poezii, articole politice privind lupta împotriva războiului, pentru pace, colaborare și bună înțelegere între popoare etc.

În 1914 Liga depune la Cameră cel dintîi memoriu prin care cere drepturi integrale pentru femei. Printre motivele aduse fiind și următoarele :

„ — De ce-i dați femeii drept de a fi lucrătoare și a face parte din corporații, cînd e scalva art. 202 C. c. și în muncă egală nu are salar egal?

— De ce-i recunoașteți puterea de a cîștiga piinea de toate zilele cu același curaj și aptitudini ca și bărbatul — dovadă toate slujbele la care ați chemat-o dacă ea nu e stăpînă pe ce cîștigă?

— De ce dați femeii dreptul de a fi profesoară la universitate cînd nu-i dați dreptul de a vota, cel puțin cu aceiași pricepere cu care votează ușierul ori portarul de la universitate? !”¹⁰.

În februarie 1925 se depunea un al doilea memoriu semnat de 4000 persoane, în care făcîndu-se o trecere în revistă a atitudinii femeii în timpurile de restriște, de război, pomenind cu venerație pe Ecaterina Teodoroiu Ana Ipătescu, Cocuța Vogoride, Pelaghia Roșu, etc. se cerea :

„Modificarea legilor în ce privește restricțiunile juridice și civile ale femeii.

- Drepturi egale ale tatălui și mamei asupra copilului.
- Independența economică a femeii măritate.
- Admiterea principiului la muncă egală salar egal.
- Drepturi integrale pentru femei fără nici o deosebire de ale bărbatului”¹¹.

Fondul respectiv (1,35 m.l.), achiziționat în anul 1969 de la Viorica Constantinescu, fiica Dorinei Protopopescu -- ultima președintă a Ligii¹², format în mare parte din foi volante a fost clasat, constituit în 82 de dosare și fișat de arhiviștii Filialei Arhivelor Statului județul Ilfov, în depozitele căreia se păstrează în prezent¹³. Materialul este scris în mare parte în limbile franceză și engleză și relevă mai mult activitatea pe plan internațional.

Din corespondența purtată de conducerea Ligii cu personalități politice din țară și străinătate, reiese că asociația a militat, alături de celelalte asociații feministe din caurul „Alianța internaționale pentru sufragiu feminin” pentru emanciparea femeii atît în congresele internaționale feministe ținute la Praga, Paris, Roma, Berlin etc. cît și în cadrul Ligii Națiunilor la Geneva.

⁹ Ibidem, dosar 29, în care se păstrează cîteva numere ale revistei respective. Cheltuielile pentru editarea organului său de propagandă fie sub forma de revistă fie sub aceea de ziar, ca și a altor publicații, precum și toate celelalte cheltuieli ale Ligii au fost suportate timp de 12 ani, de președintă în a cărei casă se afla chiar și sediul acesteia (fond cit., dosar 5, f. 5).

¹⁰ Vezi fond cit., dosar 48, f. 5—6.

¹¹ Ibidem, f. 7—8.

¹² A aderat în 1950 la U.F.D.R.

¹³ Într-unul din procesele-verbale încheiate la întrunirile comitetului Ligii — 22 noiembrie 1935 — se consemna „Ridicarea tuturor dosarelor Ligii și legarea lor pentru a se depune la Academie la împlinirea a 25 de ani de existență” (fond cit., dosar 69, f. 1).

Principiile care stau la baza activității „Alianței internaționale pentru sufragiul feminin” se rezumau astfel în rezoluția expusă la întrunirea societăților feministe din 16 mai 1923 :

„Ceea ce a făcut pînă în prezent forța Alianței internaționale pentru sufragiul feminin, a fost unirea femeilor din toate țările. Trebuie ca nu numai această unitate de vedere să continue, dar ea trebuie să se dezvolte și să se intensifice din ce în ce mai mult. Trebuie ca femeile să devină din ce în ce mai conștiente nu numai de rolul și datoriile lor naționale, dar de marea acțiune și îndatorire internațională pentru care sînt chemate acum s-o îndeplinească, dacă ele vor să fie la înălțimea chemării lor. Femeile libere au în lume mult mai multă forță și influență decît celelalte, de aceea sprijinul lor este indispensabil femeilor din țările nelibere pentru a obține dreptul la vot. Nici una dintre ele nu trebuie să se simtă liberă în sufletul său, atît timp cît există femei lipsite de libertate”¹⁴.

Correspondența oglindește faptul că solidaritatea internațională, egalitatea în drepturi a femeii cu bărbatul „la muncă egală salariu egal” sau „egalitatea condițiilor de muncă între oărbat și femeie” — înscrise în programele de luptă ale sindicatelor muncitorești și ale comunistilor au fost idei care au influențat activitatea militantă a acestei organizații.

Cercetătorul documentelor acestui fond poate urmări dezvoltarea Ligii, orientarea sa spre stabilirea bunei înțelegeri și a păcii între popoare.

Din scrisoarea adresată președintei Ligii drepturilor și datoriilor femeii de către Alianța internațională — Comisia Păcii de pe lîngă Societatea Națiunilor, din noiembrie 1927, reiese că femeile organizate în societăți feministe prin delegatele lor la congresele ținute în cadrul Alianței Internaționale și-au adus în mod susținut aportul lor la lupta pentru pace în cadrul Societății Națiunilor, inițiind o conferință de studii la Amsterdam, între 17—19 noiembrie 1927. Conferința trebuie să constate mijloacele prin care Alianța internațională poate să progreseze în susținerea ideii de pace și înțelegere între popoare¹⁵.

Ca membră a Comisiei Păcii este numită și Eugenia de Reuss Ianculescu, președinta Ligii drepturilor și datoriilor femeii. În proiectul din 28 octombrie 1927, supus spre discuție conferinței de studii de la Amsterdam, în vederea conferinței de pace ce urma să se întrunească în cadrul Societății Națiunilor, Comisia Păcii formula ideia că : „Conflictele economice și divergențele de interes economic sînt poate pericolele cele mai serioase și cele mai constante, care amenință pacea lumii. Nu se poate conta pe nici o formulă de discutare a conflictelor internaționale atît timp cît politica lumii este astfel că ea creiază nu numai divergențe de interese între oameni dar un sentiment profund de nedreptate”¹⁶.

Față de pregătirile de război prin alocatii bugetare din ce în ce mai ridicate, la Societatea Națiunilor se făcea tot mai simțită opinia în favoarea păcii în lume. Aderind la lupta pentru pace și reducerea armamentului Alianța internațională pentru sufragiul feminin a înființat un „Comitet al organizațiilor feministe internaționale pentru dezarmare”, care să ia

¹⁴ Vezi fond cit., dosar 33, f. 55—56.

¹⁵ Ibidem, dosar 22, f. 4.

¹⁶ Ibidem, dosar 52, f. 4.

parte la conferința dezarmării din cadrul Societății Națiunilor, la Geneva la 2 februarie 1932. Scopul Comitetului feminin în legătură cu dezarmarea era acela „de a stimula și de a concentra eforturile femeilor din toate țările pentru a lua parte eficace la această sarcină”¹⁷.

Alianța internațională întocmea chiar un plan de acțiune în vederea susținerii ideii dezarmării la Societatea Națiunilor. În preambulul acestuia se spunea :

„Noi sîntem convinse că extinderea uriașă actuală a inarmării nu este numai o greutate financiară intolerabilă și una din cauzele care contribuie la criza economică actuală, dar și o amenințare directă contra păcii și un obstacol pentru dezvoltarea unei ordine internaționale juste și cere ca în convenția care va fi întocmită cu ocazia primei conferințe mondiale a dezarmării să se prevadă o reducere efectivă a armamentului de toate categoriile.

Noi nu credem în posibilitatea umanizării metodelor de război, nici în apărarea populației civile împotriva gazelor toxice sau altor metode de război modern. Unica siguranță constă în abolirea a însăși războiului. De altă parte noi sîntem în favoarea principiului de egalitate în drepturi și de securitate egală pentru toate națiunile și cerem ca această convenție să se inspire din acest principiu”¹⁸.

Pentru realizarea securității generale se mai cerea acceptarea de către toate statele a obligațiilor de a rezolva neînțelegerile internaționale prin mijloace pașnice, crearea, conform cartei Societății Națiunilor Unite, a unui sistem menit să asigure schimbările politice și economice necesare evoluției lumii fără a recurge la forță, precum și organizarea unei acțiuni colective și efective pentru a preveni sau în ultimă instanță a opri o ruptură a păcii mondiale¹⁹.

Alături de organizațiile femeilor din întreaga lume și această societate din România a lucrat și a pregătit documente pentru a susține în forul Societății Națiunilor drepturile femeii și datoria oamenilor de a lupta pentru pace, în scopul preîntîmpinării unui cataclism mondial.

Documentele fondului prezentat sînt mărturia cauzelor care frămîntă omenirea, mărturia luptei pentru înlăturarea inegalității sociale, pentru emanciparea femeii, a luptei pentru pace și colaborare pentru înlăturarea cauzelor principale ale războiului.

¹⁷ Ibidem, dosar 22, f. 36.

¹⁸ Ibidem, f. 67.

¹⁹ Ibidem, f. 68.

ILIE MINEA

V. GROZAV

Cel care avea să-i urmeze lui A.D. Xenopol la conducerea catedrei de Istoria românilor a Universității ieșene, Ilie Minea, fiul lui Ion și al Mariei, s-a născut în localitatea Turcheș de lângă Brașov la 15 iulie 1881¹.

A făcut studii strălucite la Liceul român „Andrei Șaguna” din Brașov², unde în anul 1900 — se numără, alături de Octavian Goga și Ioan Lupăș, printre cei 28 de „maturisanți”³. Un an mai târziu trece bacalaureatul și se înscrie la Facultatea de litere și filozofie a Universității din Budapesta, obținând titlul de doctor cu teza: *Magyar — bolgár — oldáh erintkezés Nagy Lajos alatt (1365—1382)* (Contact maghiar-bulgar-valah...)⁴. Urmează apoi cursuri complementare la Universitatea și Institutul istoriografic din Viena⁵, reușind — la institutul care „rivaliza, în erudiție și metodă de cercetare cu celebra École des Chartes pariziană” — să se remarcă prin vasele sale cunoștințe⁷. Cu ajutorul profesorilor

[Fig. 1. Ilie Minea (1881—1943).

¹ Arh. St. Buc., fond D.G.A.S., dosarele 861/1915, f. 42 și 868/1916, f. 145. Pentru alte amănunte vezi chestionarul păstrat în arhiva Universității Al. I. Cuza din Iași, fond Rectorat, dosar 70/1936, fișa personală nr. 12.

² Emil Diaconescu, *Opera științifică a prof. Ilie Minea*, Iași, 1943, p. 3.

³ A. Bârseanu, *Istoria școalelor centrale române gr. ort. din Brașov*, Brașov, 1902, p. 577.

⁴ Teza, publicată la Budapesta în anul 1907, are lungi trimiteri la scrierile istoricilor D. Onciul și N. Iorga, precum și la colecția de documente Hurmuzaki.

⁵ E. Diaconescu, *op. cit.*, p. 4.

⁶ A. Sacerdoțeanu, *Dimitre Onciul. Scrieri istorice*, Edit. științifică, București, 1968, p. 20.

⁷ J. Benditer, D. Berlescu, C. Cihodaru, M. Petrescu—Dîmbovița, V. Popovici, *Dezvoltarea științelor istorice*, în „Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași. 1860 — 1960” vol. II, București, 1960, p. 202.

de la acest institut își făurește tinărul Minea instrumentele de lucru cu care va răscoli arhivele și bibliotecile țării pentru întocmirea eruditelor sale scrieri istorice.

După ce între timp (1903—1904) își satisface și serviciul militar,⁸ Ilie Minea funcționează ca profesor la seminarul român greco-ortodox și la liceul de stat din Caransebeș, precum și la liceul din Presburg⁹, iar după o scurtă oprire în redacția „Tribunei”, în anul 1910 trece Carpații spre a fi angajat de Dimitre Onciul ca ajutor de bibliotecar¹⁰ la Arhivele Statului din București¹¹.

Patriotul transilvan Minea s-a înscris ca voluntar în 1914¹² și a fost mobilizat în armata română în perioada 1916—1918¹³, făcându-și și în calitate de rezervist din plin datoria.

La sfârșitul primului război mondial, mai precis în 22 decembrie 1918, ca urmare a detașării sale la sucursala din Iași a Arhivelor Statului, Ilie Minea — mulțumind directorului și maestrului său D. Onciul — își prezintă demisia pentru a pleca la „catedra ce o am la Gimnaziul «Ion Maiorescu» din Giurgiu”¹⁴. Aci pasionatul profesor de istorie a făcut cu elevii săi, în ore complimentare numeroase lecturi, menite să evoce pitorescul vremurilor dispărute”¹⁵.

În anul 1922, la recomandarea marilor profesori Onciul, Pârvan și Iorga, Ilie Minea devine titularul catedrei de Istoria românilor de la Universitatea din Iași, catedră pe care o suplinise încă din 1919¹⁶.

Din necesitatea sprijinirii studenților fruntași pentru a face cunoscute rezultatele activității seminarului condus de el, precum și pentru a publica propriile sale studii istorice, profesorul Minea editează, nu fără unele greutatea¹⁷, începând cu anul 1925, revista „Cercetări Istorice”¹⁸.

⁸ Arhiva Universității Al. I. Cuza din Iași, fond Rectorat, dosar 70/1936, fișa nr. 12.

⁹ Arh. St. Buc., fond D.G.A.S., dosar 845/1913, f. 26.

¹⁰ E. Diaconescu, *op. cit.*, p. 4.

¹¹ Arh. St. Buc., fond D. G. A. S., dosar 845/1913, f. 21. (Ordinul de numire este datat — 9 mai 1911).

¹² Ibidem, dosar 861/1915, f. 42.

¹³ E. Diaconescu, *op. cit.*, p. 4.

¹⁴ Arh. St. Buc., fond D. G. A. S., dosar 886/1919, f. 13.

¹⁵ Darea de seamă a Direcției publicată în „Anuarul gimnaziului «Ion Maiorescu» din Giurgiu pe anul școlar 1918 — 1919”, București, 1919, p. 13.

¹⁶ E. Diaconescu, *op. cit.*, p. 4. În arhiva Universității din Iași, fond Rectorat, dosar 37/1921, p. 157 — 162, se păstrează în original memoriul de recomandare semnat de profesorii ieșeni în același scop. Pentru o și mai completă informare a cititorilor dăm în anexă, în transcriere integrală scrisoarea prin care D. Onciul recomandă pe fostul său elev și subaltern Ilie Minea pentru catedra condusă cu atîta strălucire de A. D. Xenopol.

¹⁷ T. G. Bulat, *I. Minea*, în „Revista de istorie bisericească”, anul I. Craiova, 1943, nr. 1, p. 157.

¹⁸ Primul număr al acestui buletin al seminarului de Istoria românilor, apare la Iași avînd ca director pe însuși creatorul său. Încă din anul 1922. I. Minea ceruse Primăriei „urbei” Iași un ajutor de 8000 lei pentru publicarea acestui buletin (Arh. St. Iași, fond Primăria orașului Iași, dosar 297/1922, f. 1). Recenzînd primele trei volume N. A. Bogdan aprecia că Dl. Minea a făcut dovadă că lucrează cu deplină autoritate și competență în opera de erudiție ce a întreprins, și care va fi negreșit de mare folos, mai ales pentru tinerimea studiosă, ce se ridică și instruieste astăzi sub direcția și conducerea sa” („Arhiva”, anul XXXV, nr. 2, Iași, aprilie 1928, p. 150). Și ca om I. Minea era „mai presus de toate un suflet larg, generos, profund uman și mare iubitor al tineretului” (E. Diaconescu, *op. cit.*, p. 18),

Tot prin străduința lui s-a înființat Institutul de istorie „A.D. Xenopol” din Iași¹⁹.

Moare la 20 februarie 1943, în plină activitate creatoare, la numai câteva zile de când lucrase „într-o comisie de chemare la o catedră vacantă, la Școala de Arhivistică”²⁰.

Istoricul I. Minea, cunosător al „limbilor germană, franceză, maghiară, greacă și latină medievală”²¹, s-a distins prin „studii bine informate de istorie culturală și socială”²², fiind în același timp unul dintre „luminații profesori” care au făcut din catedrele universitare centre de amănunțite cercetări²³. El voia „reconstituirea unui eveniment istoric, cu toate detaliile, dar numai bazat pe cea mai sigură informație documentară, supusă unei riguroase și prudente analize critice”²⁴. Pentru documentare mergea prin arhive să caute „ce n-a fost cercetat, noutatea proaspătă a izvoarelor necunoscute cercetătorilor”²⁵.

Prin activitatea sa istorică²⁶, Ilie Minea, „va rămâne în rîndul cercetătorilor serioși ai trecutului nostru”²⁷, cu toate că nu o dată a minimalizat importanța generalizărilor, urmărind „să facă mai ales operă de erudiție”²⁸. Considerînd că „ideile, și în primul rînd ideile politice, călăuzesc omenirea, el pare să fi fost romantic, în sensul lui Ranke”, uneori „pur pragmatic sau empiric” chiar; respecta „foarte mult documentul istoric”, fiind adesea caracterizat ca „pozitivist” în sensul „metodei exacte de care s-a călăuzit ca istoric și nu în sensul școalei pozitivistice franceze și engleze”²⁹.

¹⁹ E. Diaconescu, *op. cit.*, p. 17; J. Benditer, D. Berlescu, C. Cihodaru, M. Petrescu-Dîmbovița, V. Popovici, *op. cit.*, p. 203. În 1968 amintirii lui I. Minea i-au fost dedicate comunicările: N. Corivan, *Viața și opera prof. Ilie Minea*; N. C. Bjenescu, *Activitatea didactică a prof. Ilie Minea*; C. Cihodaru, *Contribuția lui Ilie Minea la dezvoltarea situației istorice românești*; N. Grigoraș, *Cercelările prof. Ilie Minea în domeniul culturii feudale românești* și D. Ciurea, *Contextul de istorie universală al studiilor prof. Ilie Minea*. Memoriei lui I. Minea li mai fusese consacrat de altminteri și volumul al XVIII-lea din „Studii și cercetări istorice”, publicat tot de Institutul de istorie națională „A. D. Xenopol” din Iași, în noiembrie 1943.

²⁰ A. Sacerdoțeanu, *Ilie Minea* în „Hrisovul”, III, [București, 1943, p. 133; E. Diaconescu, *op. cit.*, p. 3.

²¹ E. Diaconescu, *op. cit.*, p. 17.

²² *Minerva. Enciclopedie română*, Cluj, 1930, p. 680, col. 2.

²³ I. Simionescu, *Țara noastră. Natură. Oameni. Muncă*, București, 1940, p. 516.

²⁴ N. Grigoraș, *Despre profesorul Ilie Minea. Amintiri*, Iași, 1943, p. 5.

²⁵ *Ibidem*, p. 5 — 6.

²⁶ A publicat peste 50 de studii și materiale (E. Diaconescu, *op. cit.*, p. 6 — 19). Iată câteva titluri: *Din trecutul stăpînirii românești asupra Ardealului. Pierderea Amlășului și Făgășului* (București, 1914, 80 p.), *Principatele române și politica orientală a împăratului Sigismund* (București, 1919, 280 p.), *Letopisele moldoveniști scrise slavonește. Din cursul despre „Izvoarele istoriei românilor ...”*, (Iași, 1925, 184 p.), *Despre Dimitrie Cantemir. Omul. Scriitorul. Domnitorul*, (Iași, 1926, 422 p.), *Reforma lui Constantin Vodă Mavrocordat. Cîteva leșii ținute la Universitatea din Iași*, (Iași, 1927, 156 p.), *Din istoria culturii românești ...*, (Iași, 1935, 190 p.).

²⁷ A. Sacerdoțeanu, *op. cit.*, p. 132.

²⁸ J. Benditer, D. Berlescu, C. Cihodaru, M. Petrescu-Dîmbovița, V. Popovici, *op. cit.*, p. 203.

²⁹ A. Boldur, *Știința istorică română în ultimii 25 ani. Constatări și remedii*, în „Studii și cercetări istorice”, vol. XX, (vol. III, din seria nouă), Iași, 1947, p. 61.

Deși uneori a fost criticat pentru stilul său confuz ³⁰, pentru „neglijență în utilizarea știrilor”, pentru „concluzii eronate și frecvente contradicții” sau chiar pentru „goana după originalitate cu orice preț” ³¹, Ilie Minea a adus — și asta nu o poate nega nimeni — „o importantă contribuție la cunoașterea unor probleme privind instituțiile, istoria politică și culturală a Țărilor Române în Evul Mediu” ³².

Fiind influențat de „mediul burghez în care a trăit, de școală și de profesorii săi, I. Minea a militat ca istoric de pe poziția de clasă a burgheziei”, punând pe primul plan istoria politică și acordând în cea mai mare parte a operei sale o atenție deosebită rolului personalității în istorie ³³.

Caracterizînd pe Ilie Minea profesorul Aurelian Sacerdoțeanu arăta cîndva că acesta este unul dintre elevii lui Onciul care „au descifrat cîte o pagină din istoria neamului nostru și la rîndul lor au dus mai departe «școala Onciul»” ³⁴, creînd el însuși „o adevărată școală” istorică la Iași ³⁵, că a fost „nu numai un om care și-a cînstit locul ci și cel mai bun cunosător al amănuntelor istorice naționale” ³⁶.

Ne fiind în intenția noastră o analiză critică a activității și concepției istorice a profesorului Ilie Minea, vom insista în continuare doar pe legăturile lui cu documentul arhivistic, scoțînd în evidență ori de cîte ori este posibil calitatea sa de prețuitor al arhivelor.

Atît în articolele publicate în buletinul seminarului său din Iași cit și în alte periodice ³⁷ sau chiar în volume independente, Minea acordă o atenție deosebită izvoarelor istorice în general, documentelor de arhivă în special. El publică documentele fie separat ca documente inedite din arhive, biblioteci sau din depozite particulare, fie ca anexe la diferite studii, fie în sfîrșit ca extrase sau citate care întăresc, verifică sau caracterizează în ultimă instanță o dată sau un eveniment oarecare. Pentru a întări cele de mai sus cităm din scrierile sale expresii ca : „Toate izvoarele sînt de acord că...”, „Studiul documentelor arată că...”, „Studiul izvoarelor ne impune să admitem că...”, „Hotărîtor pentru concluziile noastre este documentul din...” etc. El urmărește de asemenea și volumele de documente publicate de alții, le folosește în eruditele sale studii sau le face cînd e cazul, observații critice bine documentate. Folosește cu maximum de eficiență metoda confruntării știrilor rezultate din analiza critică a cronicilor sau altor izvoare cu documentul, edit sau inedit, indiferent de epoca la care se referă sau de limba în care sînt scrise acestea.

³⁰ Mai „puțin accesibil” după A. Sacerdoțeanu (*Ilie Minea*, ..., p. 134).

³¹ C. A. Stoide, *Notej pe marginea cărții d-lui I. Minea „Din istoria culturii românești”*, Extras din „Arhiva”, Iași, f. a., p. 3. Se pare că autorul vorbește de rău pe fostul său profesor pentru faptul că acesta îl criticase că-i folosise ideile fără a-l cita ; recenzia din „Arhiva” (1934, p. 56 și urm. ; 1935, p. 222 și urm.) sînt o dovadă clară în acest sens.

³² J. Benditer, D. Berlescu, C. Cihodaru, M. Petrescu-Dîmbovița, V. Popovici, *op. cit.*, p. 203.

³³ *Ibidem*, p. 202.

³⁴ A. Sacerdoțeanu, *Dimitre Onciul, Scrieri istorice*, vol. I, Edit. științifică, București 1967, p. 73.

³⁵ A. Sacerdoțeanu, *Ilie Minea*, ..., p. 133.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ În afară de „Cercetări istorice”, Ilie Minea, a mai publicat în următoarele reviste : „Arhivele Olteniei”, „Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice”, „Cetatea Moldovei”, „Convorbiri Literare”, „Cuget Moldovenesc”, „Ion Neculce”, „Însemnări Ieșene”, „Revista Arhivelor”, „Revista Istorică”, „Viața românească” (E. Diaconescu, *op. cit.*, p. 14).

Chiar în anul sosirii sale la Iași, 1919, viitorul profesor universitar Ilie Minea, pătrunde în arhivele ieșene pentru a culege materialul necesar întocmirii unui studiu destinat „Anuarului gimnaziului Ion Maiorescu din Giurgiu”³⁸. Tot acolo găsește sirguinciosul cercetător substanțiale informații pentru studiul *Un vechi cercetător al arhivelor noastre*³⁹, precum și argumente pentru multiplele sale cursuri și seminarii universitare.

Fig. 2.

Prin bunăvoința cunoscutului arhivist ieșean Gh. Ungureanu am obținut proba vizuală sigură a stăruirii lui Ilie Minea la Arhivele Statului din Iași. Este vorba de o fotografie (fig. 2) reprezentind pe Ilie Minea încadrat de Alexandru Băleanu și Gheorghe Ungureanu⁴⁰.

Dedicația scrisă pentru acesta din urmă pe unul din numerele revistei „Cercetări Istorice” (fig. 3) constituie încă o mărturie a prețuirii de care se bucurau în ochii lui I. Minea arhivele și slujitorii lor.

³⁸ I. Minea, *Ce citise generația unirii din Moldova*, București, 1919, 20 p.

³⁹ Publicat în „Revista Arhivelor”, III, partea I, nr. 6–7, București, 1936–1937, p. 47–49. În revista noastră I. Minea a mai publicat următoarele 10 articole: *Ceva despre mitropolitul unit Atanasie*, *Un document despre expediția principelui ardelean Gavriil Bathori în Țara Românească (1611)*, *Din legăturile lui Constantin Cantemir cu principele Mihai Apafi*, *Cînd a murit Nicolae Alexandru vv*, *Argument nou în contra autenticității uricului atribuit lui Iurg Coriatovici și Știri noi despre propaganda catolică în Moldova în sec. XVII* (vol. I, nr. 1–3, 1924–1926, p. 285–286, 287, 287–290, 290–291, 397–399 și 399–400); *Un vechiu cercetător al arhivelor noastre și Sfârșitul marelui logofăt Btrlădeanu și răscoala în contra lui Aron Vodă* (vol. III, partea I, nr. 6–7, 1936–1937, p. 47–47 și 104–107); *Două documente referitoare la mănăstirea Golia și Vicarul apostolic Barnabe* (vol. IV, nr. 2, 1941, p. 378–379 și 380).

⁴⁰ Originalul executat de posesorul său, se păstrează în colecția Gh. Ungureanu din Iași

Importanța pe care o acorda acesta arhivelor se vede și atunci când face analiza vreunei cronici ⁴¹, când cercetează personal în arhiva Muzeului ardelean de la biblioteca Universității din Cluj, ⁴² sau când scrie — la 30 august 1924 — lui I. Birlea, arhivarul județului Maramureș ⁴³.

Despre cronicarul Ian Dlugosz istoricul Minea scria că nu este informat cu documente de primă mână, că deși a trăit în imediata ei apro-

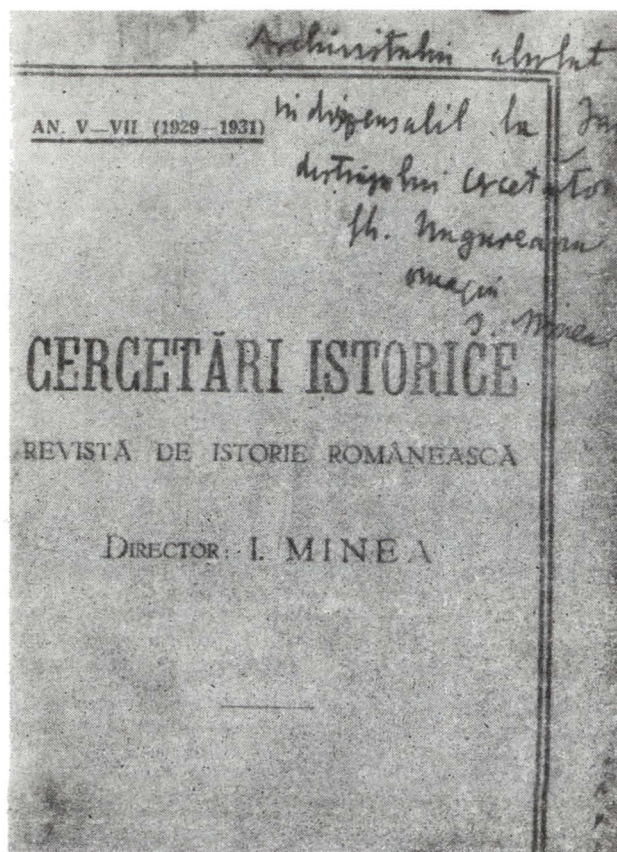

Fig. 3.

piere „cronicarul eracovian nu cunoaște arhiva regală decît cu mari lacune de informație, mai ales în ce ne privește pe noi” ⁴⁴.

Că Ilie Minea era un prețuitor al arhivelor ne-o dovedește și folosirea (uneori în colaborare chiar cu un arhivist) multor documente de la Arhi-

⁴¹ I. Minea, *Note și interpretări*, Iași, 1925, p. 5.

⁴² *Ibidem*, p. 17.

⁴³ *Ibidem*, p. 3.

⁴⁴ I. Minea, *Informațiile românești ale cronicii lui Ian Dlugosz*, Iași, 1926, p. 6.

vele Statului din București și de la Academia Română, cele mai multe direct în originalele lor slavone⁴⁵.

Pentru a fi cât mai completă prezentarea lui I. Minea ca prețuitor al arhivelor mai precizăm, în încheiere, că și pe linie didactică se poate constata o legătură strinsă între el și documentele istorice din arhive. Avem în vedere în primul rând cursul de diplomatică românească, predat de el mulți ani de-a rîndul, precum și exercițiile de critică a textelor din seminariile istorice pe care le conducea personal la Universitatea din dealul Copoului.⁴⁶ Cităm ca exemplu, în această privință, ampla analiză diplomatică făcută de profesorul Ilie Minea unui hrisov dat de Mircea cel Bătrîn mănăstirii Cozia într-o notă la unul din multele sale studii istorice⁴⁷.

ANEXĂ

1922 iunie 15, București. Scrisoarea prin care profesorul Dimitre Onciul recomandă pe Ilie Minea pentru a fi numit profesor titular la catedra vacantă de Istoria românilor de la Uiversnitatea din Iași.

Publicațiile D-lui Dr. Ilie Minea privitoare la istoria română, apărute parte în reviste de specialitate, parte în volum (1911–1922), sînt dintre lucrările cele mai bune ce avem cu privire la chestiunile tratate în ele.

Lucrările D-sale se disting prin o riguroasă metodă istorică, prin obiectivitate științifică, prin originalitate în tratare ca și în rezultatele obținute, cum și prin o expunere limpede și luminoasă. Chestiunile tratate sînt studiate după izvoare de înaltă mîină, unele inedite, cari sînt cercetate cu de-amănuntul și folosite cu metodă și critică istorică.

Aprecierea ce aceste lucrări au aflat la specialiști, cum arată și recenziunile asupra lor, mai ales în „Revista istorică” și în „Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe orientale”, a fost foarte bună.

Istoriografia română nu poate să fie decît recunoscătoare D-lui Minea pentru serviciile ce i-a adus, și așteaptă de la munca și cunoștințele D-sale rezultate însemnate ce ar mai putea să producă în viitor.

ss. Prof. D. Onciul

București,
15 iunie 1922

Arhiva Universității Al. I. Cuza din Iași, fond Rectorat, dosar 37/1921, f 163 – 164.
Orig. ms. cu cerneală neagră pe hîrtie filigran.

⁴⁵ I. Minea și L. T. Boga, *Despre Iane, mare ban de Craiova și ceva despre Mihai Viteazul*, în „Cercetări istorice”, X, Iași, 1934.

⁴⁶ Arhiva Universității din Iași, fond Rectorat, dosar 70/1936 fișa nr. 12.

⁴⁷ I. Minea, *Din trecutul stăpînirii românești asupra Ardealului. Pierderea Amlășului și Făgărașului*, București, 1914, p. 17–19. (Extras din „Convorbiri Literare” vol. XLVIII).

TREI ACTE DE CANCELARIE DOMNEASCĂ INEDITE DIN A DOUA JUMĂTATE A SEC. AL XVI-LEA

MARIA SOVEJA
TR. IONESCU NIȘCOV

1

*1569 (7077) ianuarie 21. București, Alexandru al II-lea Mircea
înlărește lui Vlaicul, mare vâtaf, ocină la Tămășești, pe care a cumpă-
rat-o de la Anca, fiica lui Dragoș, pentru 600 aspri gata și un bou*

† Милостію божію, Іо Пандандръ воєвод, внѣкъ [Мнѣне]¹ воєвода, сынъ прѣдобраго и великаго Мирчев воєводе. Даватъ господство ми сие пове[аѣ]¹нѣе господства ми сѣбѣ господства ми, жѣпанѣ Бланкѣа ѡт Тѣмѣшеци велики вѣтаѣх и сѣс сыновѣи си, елици емѣ богѣ приѣстѣтѣ, ꙗкоже да мѣ естъ учинѣ ѡ Тѣмѣшеци, делъ ѣнъ сва. вѣре елика мѣ сѣ: Хтѣтъ нѣзвѣратъ ѡт² и ѡт бродѣ и ѡт водѣ и ѡт пернѣолѣи и ѡт на вѣса учинѣ, делъ Драгосѣ² сва, ꙗкоже сие вѣше речѣна учинѣ² Драгосѣ и дѣцѣрѣи си ѣнѣе стара и права учинѣ и дѣдѣнна. Я потомъ га покѣпѣи Бланкѣа велики вѣтаѣх ѡт ѣнка и ѡт сыновѣи ѣнѣе на нѣе Стѣн и Стѣна и ѡт башѣи си [Кон]¹ко ѡт сынѣи Конковѣ, ѡт Стѣн и ѡт Стѣна и ѡт Рѣдоуѣлѣ и ѡт Нѣка за Х. аспри готѣи и за едни коловѣ. Бѣго радѣи и господство ми дадоу сѣбѣ господства ми жѣпанѣ Бланкѣаѣѣѣ велики вѣтаѣх, ꙗкоже да мѣ естъ сие вѣше речѣна учинѣ въ учинѣи и [вѣ ѡ]¹Хѣвѣ, емѣи и сыновѣи емѣи и внѣкомъ и прѣвѣнѣчѣстѣи емѣи, въ вѣкѣи. и нѣнѣ ѡтъ коже не потѣиновѣно по речѣи господства ми. Н сѣвѣдетѣи: жѣпанъ Добромиръ велики [ѣанъ краѣвѣси]³ и жѣпанъ Драгомиръ велики двѣрѣниѣи и жѣпанъ Рѣдоуѣлѣ велики логофѣтъ и Бѣдѣи вѣстиѣрѣи и Стѣнъ спѣтаръ и Нѣвѣшѣи стѣаниѣи и Гонѣцѣи пѣхарѣниѣи и Гра[м]ѣ⁴ комисъ и Стѣнка велики постѣаниѣи. Исправѣниѣи Рѣдоуѣлѣ велики логофѣтъ. И азѣ, Кѣлѣкѣа Стѣр ѡтъ Дрѣмѣвѣциѣи, еже начѣртаѣхъ въ настѣлѣи градъ Бѣзѣрѣциѣи, мѣстѣца генѣарѣи ка. дѣнѣ, ѡтъ Ядамѣи до сѣлѣи въ лѣтъ хѣѣѣѣ.

† Іо Пандандръ воєвода, милостію божію господѣниѣи.

Traducerea :

+ Din mila lui Dumnezeu, Io Alixandru voievod, nepotul lui [Mihnea] voievod, fiul preabunului și marelui Mircea voievod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele slugii domniei mele, jupanului Vlaicul din Tămășești mare vâtaf și cu filii săi, clii îi va lăsa Dumnezeu, ca să-i fie ocină la Tămășești, partea Ancăi, fiica lui Dragoș din Tămășești, partea ei, toată, oricât i se va alege din² și din vad și din apă și din livezi și de peste toată ocina, partea lui Dragoș² toată, pentru că această mai sus zisă ocină [a fost]³ a lui Dragoș și a fiicei lui, Anca, veche și dreaptă ocină și dedină.

Și după aceea, a cumpărat-o Vlaicul mare vâtaf de la Anca și de la fiii Ancăi, pe nume : Stan și Stana și de la tatăl lor, Voico, și de la fiii lui Voico, de la Stan și de la Stana și de la Radul și de la Neaga, pentru 600 aspri gata și pentru un bou.

¹ Rupt în original² Șters complet în original³ Completat după actul din 9.I. 1569 (DIR, XVI, B. III. Nr. 354).⁴ Deși în această perioadă comis era Mitrea, iar Vladul mare comis, totuși credem că lectura noastră nu poate fi pusă la îndoială

De aceea, am dat și domnia mea slugii domniei mele, jupanului Vlaicu, mare vătăh, ca să-i fie această mai sus zisă ocină, de ocină și de ohabă, lui și fiilor lui și nepoților și strănepoților lui, în veci. Și de nimeni neclintit, după spusa domniei mele.

Și martori: jupan Dobromir [mare ban al Craiovei] și jupan Dragomir mare vornic și jupan Radul mare logofăt și Badea vistier și Stan spătar și Ivașco stolnic și Gonțea paharnic și Grama comis și Stoica, mare postelnic.

Ispravnic, Radul mare logofăt.

Și eu, Vilcul cel Bătrîn din Dărmănești, care am însemnat în cetatea de scaun București, luna ianuarie 21 zile, de la Adam și pînă acum, în anul 7077 (1569).

+ Io Alixandru voievod, din mila lui Dumnezeu, domn.

Arh. St. Buc., colecția Achiziții Noi, MMCMLV.I/1

Orig. slav, pergament, pecete aplicată, căzută.

Actul foarte șters cu și rupturi.

Comentarii:

Obiectul actului de mai sus îl formează tranzacția civilă, prin care Vlaicul, mare vătăf, achiziționează o ocină la *Tămășești*. El o cumpără de la Anca și de la fiii ei cu 600 aspri și un bou. Tema e clasică pentru cancelaria domnească din Țara Românească. Un element deosebit îl constituie faptul că prețul ocinei a fost completat cu valoarea pecuniară a unei vite de tracțiune.

Toponimia. Singurul toponimic, care prezintă importanță în contextul actelor publicate de noi, este satul Tămășești, despre care ne vom ocupa în comentariul actului următor.

2

1574 (7082) mai 13, București Alexandru al II-lea Mircea, voievod, înțărăște lui Vlaicul ocină la Tămășești, cumpărată de la Badea cu 750 aspri, precum și un ogor de la Luca cel Bătrîn.

† Милостію божію Їш Пандандрь воєвода и господинъ вѣсон земає ЗггровлаХнское, сынъ вѣланкого и прѣдобраго Мирча воєвода, сынъ МиХнев воєводѣ. Дават господство ми сію повелѣнію господства ми слѣг господства ми, Бланкѣаше, със сыновн си бланѣ им богъ даст; ежкоже да мѣ ест учинѣ 8 Тѣмѣ-шци, діл Бадѣе сынъ Минѣаше, сва, вѣре елика се Хтѣт избрат ѡт село и ѡѣ полю и ѡт шѣмѣ и ѡт водѣ и ѡт по вѣсѣХ Хотаром и със мѣсто на виноград, занеже ѡм [ест]⁵ покѣпна ѡт Бадѣ за Ѣн-аспрн готовн. И продаа ю ест ѡм ѡт нѣхнѣ добром волю и със 8[зна]¹ниє вѣсѣм мѣгнѣшним ѡт гор и ѡт зѡл. И потом пакн покѣпн слѣг господства ми, еже ест вѣше писан, Бланкѣаше, едѣмъ нѣм 8 долни полю ѡт старѡга Лѣка за Ѣ. асѣмн готовн, ани да се знаєт за дѣлаго ѡт сѣл...⁵ дѡрн до краєцѣ Рѣсточєѣ ѡт кѣ рѣк. И продаа ю ест Лѣка старѡга за свѡн добром волю и със 8знаниє вѣсѣм мѣгнѣшним. Бєго радѣ дѣдѡХ и господства ми слѣг господства ми еже ест вѣше писан, Бланкѣаше, ежкоже да мѣ ест сію вѣше именнѣ учинѣ въ учинѣ и въ шѣбѣ им и сыновим и вѣком и прѣвѣчетѡм им и ни ѡт когѡждѡ не потѣкѡвною по [ѡ]⁶рѣзѡмо господства ми: жѣпан Драгомѣр вѣрѣни двѡрѣни и жѣпан Ївашѡ

⁵ Rupt în original.

⁶ lipsă în original.

велики лѡгофѣт и Стан спатар и Бадѣ стоаник и Дѣмитръ [вистѣар и Митръ комис и Гонца пѣхарник]⁷
и жупан Стопка велики постелник. И исправник Ивашко велик и логофѣт. Испаса азъ Брътнѣ граматик
въ настоа град Бѣкѣрици, мѣста маи гѣ дини, пѣкѣщемъ лѣтомъ хѣла.

† Io Alixandru voievod, mlaostnia bŕtŕiu gospodŕnŕ.

Traducere :

+ Din mila lui Dumnezeu, Io Alixandru voievod și domn a toată țara Ungrovlahiei, fiul marelui și preabunului Mircea voievod, fiul lui Mihnea voievod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele, slugii domniei mele, lui Vlaicul, cu fiii săi, cŕți Dumnezeu îi va da, ca să-i fie ocină la Tămășești, partea lui Badea, fiul lui Micul, toată, oricŕt se va alege, din sat și din câmp și din pădure și din apă și de peste tot hotarul și cu locul de vie, pentru că a cumpărat el de la Badea, pentru 750 aspri, gata. Și a vînduț-o el de a lui bunăvoie și cu știrea tuturor megieșilor, din sus și din jos.

Și după aceea, iarăși a cumpărat sluga domniei mele, care este mai sus scrisă, Vlaicul, un ogor, în câmpul de jos, de la Luca cel Bătrîn pentru 100 aspri, gata, însă să se știe, în lungime, de la sat pînă la marginea Răstoacei, de către apă.

Și a vîndut Luca cel Bătrîn de a lui bunăvoie și cu știrea tuturor megiașilor. De aceea, am dat și domnia mea slugii domniei mele, care este mai sus scrisă, lui Vlaicul, ca să-i fie această ocină, mai sus numită, de ocină și ohabă, lui și fiilor și nepoților și strănepoților lui și de nimeni neclintit, după porunca domniei mele.

Iată și martori punem domnia mea : jupan Dragomir mare vornic și jupan Ivașco mare logofăt și Stan spătar și Badea stolnic și Dumitru [vistier și Mitrea comis și Gonțea paharnic] și Stoica mare postelnic.

Ispravnic, Ivașco mare logofăt. Și am scris eu, Brătŕlă grămatic, în cetatea de scaun București, luna mai 13 zile, anul curgător. 7082 (1574).

+ Io Alixandru voievod, din mila lui Dumnezeu domn.

Arh. St. Buc., colecția Achiziții, Noi, MMCLVII/2.

Orig. pergament, pecete aplicată, căzută. Deteriorat, în cîteva locuri.

Comentarii :

Așa dar, după aproape cinci ani și jumătate, domnul întărește aceluiași boier, Vlaicul⁸ ocină la Tămășești, ca și în actul de mai sus, — însă, de data asta, și un ogor în Câmpul de jos, pentru care plătește 850 aspri (750 + 100). — Notăm delimitarea sumară și vagă, cu care sînt definite răzoarele ogorului din Câmpul de jos : „în lungime, de la sat pînă la marginea Răstoacei de către apă” ! Deși beneficiarul e același persoană, boierul Vlaicul, e clar că nu avem de-aface cu o reconfirmare a ocinei, care formează obiectul actului din 21 ianuarie 1569.

Interesant e și faptul că, mai tîrziu, exact după trei ani, la 30 mai 1577, Alexandru al II-lea Mircea emite un act în favoarea popii Stanciul, care achiziționează nu o parte de ocină la Tămășești, ca Vlaicul, ci trei părți, de la Drăgoslav, de la Stanciul și de la Radul, însă și un ogor în Câmpul de jos, tot de la Luca [cel Bătrîn]⁹, pentru care plătește 1300 aspri¹⁰. Comparînd cu partea de ocină și ogorul, cumpărate de Vlaicul (la 13 mai 1574),¹¹ cu 850 aspri, se poate stabili raportul dintre valoarea părților de ocină și a ogoarelor, chŕia și pe o perioadă mai scurtă.

⁷ Completat după actul din 25 mai 1574 (DIR, XVI, B. IV, N 140).

⁸ Adăogat de noi.

⁹ Vezi DIR., XVI, B. IV, no. 275. Din cauza unei lecturi grăbite, s-a strecurat o greșeală în transcrierea actului de la 30 mai 1577. Ogorul, cumpărat de la Luca nu se afla „în satul Dănăști”, ci la *Fintnă* (= în original : на клѣдѣнцѣ,) p. 275.

Toponimia: Întrucît se întîlnește într-o serie de acte din sec. al XV, ca și în cursul secolului următor, satul Tămășești necesită o identificare în ansamblul celorlalte menționări. Satul a existat atît în dreapta, cît și în stînga Oltului. Cea mai veche atestare provine din 28 oct. 1428, căreia îi urmează alta din 20 sept. 1444, cînd o suită de sate, printre care și Tămășești, au fost întărite mănăstirilor Vodița și Tismana¹⁰. În prima jumătate a sec. al XVI-lea mai exact la 14 iulie 1520¹¹ și la 23 aprilie 1527¹², satul, de care ne ocupăm, formea-ză obiectul unor tranzacții civile, însă, dincoace de Olt, în Vlașca. Din acest sat era Vlaicul vîtaf și deci cele trei acte, 21 ianuarie 1569, 13 mai 1574 și 30 mai 1577, se referă la Tămășești din Țara Românească.

În a doua jumătate a acestui secol, atestările privind toponimicul Tămășești, se mențin întimplător, într-un raport de egalitate: trei acte de cancelarie atestă existența satului în Vlașca¹³, alte trei se referă la *Tămășești* din ținutul Gorjului¹⁴.

3

1583 (7091) mai 22, București. Mihnea voievod întărește lui Bran, cu fiii săi, ocină la Urșești, cumpărată de la fratele său, Pătru, pentru uo bou și 13 oi; iar lui Pătru o vie pe care a cumpărat-o de la Oancea, pentru 160 aspri și un stup.

† Милоутиѣ божію, Іоу Млѣхѣ воєвода и господи́нь вѣсомъ зѣмлеѣ Угровѣлаѣтское, сынѣ великаго и прѣдобраго Пладандръ воєводѣ. Дават господство ми¹⁵ сѣю повелѣніе господства ми Брановъ сѣю ѡновнъ елицемъ бога дастъ: ѡкоже да мѣ естъ учинѣ сѣ Урсѣшѣн, делъ елиѣ за покѣпнѣ вѣсаѣ ѡтъ по вѣсомъ хотаромъ и делъ братѣ сѣ Пѣтровъ за покѣпнѣ вѣсаѣ, вѣре елика сѣ ѡтетъ избратъ, понеже ю естъ покѣпна Бран ѡтъ братъ его Пѣтрѣ делъ его за учинѣ ѡтъ покѣпнѣ вѣсаѣ за а. волъ и за гѣ. ѡщѣ. И Пѣтрѣ де¹⁶ сѣдѣжитъ учинѣ елиѣ за дѣденѣ, понеже сѣце сѣ сѣтъ бѣакиаа Пѣтрѣ сѣсѣ [братъ его]¹⁷ Бран ѡтъ прѣдъ господства ми. И пакъ покѣпна Пѣтрѣ а. виноградоу и а. ѡвошѣю ѡтъ ѡанчѣ ѡтъ сѣлъ за рѣ. аспри и а. пѣла. И пакъ промениа Бранъ сѣсѣ.....¹⁸ сѣсѣ знаніе вѣсемъ мѣлѣшомъ и ѡтъ горъ и ѡтъ долъ и ѡтъ прѣдъ господства ми Сѣго радѣ дадоу и господство ми Браноръ и братъ его Пѣтровъ. ѡкоже да ми сѣтъ учинѣ вѣ ѡ... ѡ[прѣвѣнѣ]¹⁹ четомъ и не ѡтъ когожде непотѣковѣно. по ѡ[в]²⁰ рѣзѣмо господства ми. Сѣже свидѣтелѣ поставѣлемъ господства ми: жѣпанъ Іѡашко великии дворникъ и жѣпанъ Лѣздѣт[вѣла логофѣт]²¹ и Дѣмитрѣ вѣла спатаръ и Костандѣн вѣла вѣстѣнаръ и Данчѣолъ столѣникъ и Рѣдоуѣлъ комисъ и Гонѣчѣ пѣхарникъ и жѣпанъ Мѣнѣ²² великии постѣлѣникъ. Исправникъ Лѣздѣтъ великии логофѣт]²³. Исписѣѣ азѣ Прѣда граматикъ вѣла настоѣ сѣ градъ сѣ Нѣвѣрѣцѣн, вѣла тѣстѣца мѣнъ ѡтъ. акии. ѡтъ Пѣдама до сѣго писанію текѣшѣмъ лѣтомъ, вѣла ѡтѣ. хѣча.

† Іоу Млѣхѣ воєвода, милоутиѣ господи́нь.

¹⁰ DIR., XIII, XIV, XV, B. No. 76 și 104.

¹¹ DIR., XVI, BI. No. 157.

¹² DIR., XVI, B. II, No. 29.

¹³ Actele din: 30.V.1577 (DIR, XVI, B. IV, No. 275), 20.V.1580 (*Ibidem*, No. 466) și 20.IV.1582 (DIR, XVI, B. V, No. 55).

¹⁴ Actele din: 23.I.1581 (DIR, XVI, B. V., No. 10), 13.VII–31.VIII 1587 (*Ibidem*, No. 329) și 7.IX.1587 (*Ibidem*, No. 342).

¹⁵ Cuvîntul ми scris deasupra rîndului.

¹⁶ де în locul particulei да.

¹⁷ Șters și ilizibil în original.

¹⁸ Fiind vorba de aceeași vocală sonoră, cu care se termină și se începe cuvîntul următor, are loc o eliziune. Fenomen frecvent în actele de cancelarie din sec. al XVI-lea.

¹⁹ S-au făcut unele completări după actul din 23 mai 1583 (DIR, XVI, B. V, Nr. 122).

²⁰ În loc de мѣнѣ, mare postelnic în această perioadă.

Traducere :

+ Din mila lui Dumnezeu, Io Mihnea voievod și domn a toată țara Ungrovlahiei, fiul marelui și preabunului Alexandru voievod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele lui Bran cu fiil, cîți îi va da Dumnezeu, ca să-i fie ocină la Ursești, partea lui de cumpărătură, toată, de peste tot hotarul, și partea fratelui său, Pătru, de cumpărătură, toată, oricît se va alege; pentru că a cumpărat-o Bran de la fratele său, Pătru, partea lui de ocină, de cumpărătură, toată, pentru 1 bou și pentru 13 oi. Și Pătru să țină ocina lui de dedină, pentru că astfel s-a întocmit Pătru cu [fratele său] Bran dinaintea domniei mele.

Și iarăși a cumpărat Pătru o vie și 4 pometuri de la Oancea, din sat, pentru 160 aspri și 1 stup.

Și apoi a schimbat Bran cu.....²¹ cu știrea tuturor megieșilor din sus și din jos și dinaintea domniei mele.

De aceia, am dat și domnia mea lui Bran și fratelui său, Pătru, să le fie ocină [....²¹ strănepoților] și de nimeni necîlîtit, după porunca domniei mele.

Iată, martori punem domnia mea : jupan Ivașco mare vornic și jupan Lăudat [mare logofăt]⁷ și Dumitru mare spătar și Constandin mare vistier și Danciul stolnic și Radul comis și Gonțea paharnic și jupan Menea mare postelnic. [Ispravnic, Lăudat mare logofăt]⁸.

Și am scris eu, Preda grămătic, în cetatea de scaun ; în București, în luna mai 22 zile ; de la Adam plină la această scriere cursul anilor, în anul 7091 (1583) —

+ Io Mihnea voievod, din mila lui Dumnezeu domn.

Arh. St. Buc., colecția Achiziții Noi, MMCMLVII/3.

Orig. slav, pergament (29 × 20) pecete timbrată, căzută.

Actul e pătat în cîteva locuri.

Comentarii :

Speța, care formează obiectul acestui act, e foarte simplă și nu se deosebește prea mult de marea majoritate a actelor emise în cancelaria domnească din Țara Românească. După cum se poate vedea, e vorba de un transfer de proprietate, cu deosebirea că, în loc de aspri, una din părți oferă, în schimbul ocinei de la Ursești, un bou și treisprezece oi. Prin urmare, avem de-aface, în realitate, cu un *schimb*, așa după cum precizează și pisarul în partea finală a *contextului*, folosind verbul *променяти*. Urmind desfășurarea stereotipică a formularului de cancelarie, redactorul actului a comis o inadvertență, care prezintă o dublă explicație : fie că verbul *копирити* a fost impus de rutină, de uzanță, fie că, în mentalitatea vremii, cele două căi ale unei astfel de tranzacții civile — *vînzare* și *schimb*, — exprimate prin verbele de mai sus, — erau foarte apropiate ca scris și consecințe juridice.

Deși schimbul de mai sus are loc între doi frați totuși, operația se efectuează cu știrea tuturor megiașilor și din sus și din jos, ceea ce înseamnă că dreptul de preemțiune opera și într-o atare situație.

În partea finală a actului, se spune că Pătru, fratele lui Bran, a cumpărat și el „o vie și patru pometuri de la Oancea”, pentru care a plătit 160 aspri și un stup. Nu putem afirma că dispunem de prea multe acte de cancelarie, — ne referim de astă dată la cele din Țara Românească — în care vitele sau știubele sînt consemnate ca valori de schimb. Astfel de elemente, intrînd în concurență tranzacțională, alături de alte ocine (ogoare, seliști, haturi, vii, braniști, iazuri, pometuri, sălașe de țigani ș.a.), ne oferă posibilitatea de a stabili, cu minimum de aproximație, raportul valoric dintre ele.

Toponimie. Iată un act de cancelarie cu un singur toponimic, *Urseștii*, care a avut, de altfel, o existență efemeră și incertă. E amintit, pentru înțlia oară, în actul de la Vlad Călugăru, din 1543 iunie 15. Tatomir Ursea și Bogdan, din părțile Gorjului, cărora domnul le întărise anterior stăpînirea asupra hotarului Băleștilor, înlocuiesc în textul „cărților” domnești, satul Bălești cu Urseștii. În actul menționat mai sus, Vlad Călugăru li demască și declară nule aceste cărți²².

²¹ Șters în original.

²² DRH. I, 1966, No. 240.

În alte două acte de la Mihnea Turcitul (1582.XI.1 și 1587.XII.16)²³, *Ursești* sînt menționați numai marginal în contextul unei scurte delimitări de hotare. În sfîrșit, la 27 iunie 1597, un oarecare „Gligore din *Ursești*” cumpără de la Miclea din Bălțați „5 pămînturi”²⁴. Și într-un caz și în altul, satul se afla în părțile putnene. Neavînd nici o relație geografică, care să ne înlesnească identificarea, nu credem că *Ursești* din actul pe care îl publicăm mai sus, ar putea fi situat în altă parte. De altfel, literatura de specialitate din ultima sută de ani nu l-a mai înregistrat.

²³ DIR., XVI, B. V, No. 90 și 354.

²⁴ După o copie românească a unei scurte adeverințe (DIR., XVI, B. VI, No. 294).

DATE NOI PRIVITOARE LA VIAȚA ȘI ACTIVITATEA LUI PETRU MAIOR

În anul 1968 am publicat un volum de „*Scrisori și documente inedite*”, cuprinzînd corespondența lui Petru Maior cu Ioan Bob, pe atunci episcop al Blajului, cu consistorul blăjean sau cu alte persoane din acest for.

Cercetări ulterioare ne-au pus în posesia a încă 19 documente provenind de la autorul „*Istoriei pentru începutul românilor în Dachia*” sau referindu-se la persoana sa. Evident, documentele au valoare inegală. Unele sînt acte administrative, altele depășesc cu mult acest interes pentru cercetătorul vieții și activității lui Petru Maior.

Prezenta corespondență (doc. nr. 1) explică întîrzierea lui Bob în numirea lui Petru Maior ca protopop al tractului Gurghiu cu reședința în Reghin. Antecesorul său, Danil Pop, de la Cătina, a prezidat sinodul protopopesce de la Mădărașul de Cîmpie (județul Mureș) prin care Ioan Bob fusese investit și instalat ca protopop al Tg. Mureșului. Deci, nu i-a fost tocmai ușor să ia protopopia Reghinului lui Danil, zis și Cătineanul, spre a i-o da unui tînăr clarissim de Roma, pînă atunci fără alte merite decît că fusese profesor în Blaj la cursul de filosofie și că părea a fi un cleric foarte cult și capabil. Danil Pop se referă și la tatăl istoricului, protopopul — pe atunci al Căpușului de Cîmpie — Gheorghe Maior, prezentîndu-l într-o lumină nu tocmai favorabilă. O spunem aici, bazați pe alte documente, că tatăl îl rugase stăruitor pe Bob să incredințeze fiului său protopopiatul Gurghiuului, fost odinioară al Singerului de Pădure (pe vremea lui Clain), protopiat pe care l-a condus chiar el înainte de Danil Pop.

Preferîndu-l pe Petru Maior, Ioan Bob ignora meritele lui Danil Pop, însă pentru viitor, Petru Maior era o frumoasă promisiune.

Documentele reflectă spiritul pătrunzător al lui Petru Maior în modul de apreciere a oamenilor (doc. nr. 6) și justetea cu care rezolva problemele de pastorație în emiterea unor verdicte sinodale (doc. 2—5).

Documentul nr. 8 se referă la un clopot provenit de la mănăstirea de la Capul Dealului din hotarul comunei Solovăstru, clopot pe care-l obține prin aprobarea lui Bob, pentru biserica sa din Reghin și care are săpat pe el numele achizitorului.

Documentele 10 și 11 ni-l prezintă pe Maior ca un cleric energic, apărător al intereselor bisericii pe care o reprezenta demonstrând în același timp profunde instincte familiale.

Documentele nr. 13—14 relevă un fapt demn de remarcat: fiind apreciat ca bun cunoscător al dreptului matrimonial (al canoanelor), Consistorul din Blaj îl împuternicește a judeca pricini matrimoniale (divorț) nu numai în protopopiatul său, ci și în altele; în cazul de față, la Tg. Mureș.

În anul 1808, Petru Maior, ca reprezentant al episcopiei Blajului, încheia un contract cu baronul Bornémiszá din Gurghiu, prin care ultimul se angaja ca, în locul mănăstirii și al școlii de pe lângă ea dărimată și mutată de la Podul Runcului din hotarul Hodacului în Ibănești, să reconstruiască alta aici, servind ca biserică pentru uniți.

Dar baronul trăgănează lucrările și nu construiește biserica promisă în Ibănești.

Maior l-a avertizat din timp pe Bob asupra caracterului maleabil al baronului Bornémiszá. Bob a intervenit la guvernul transilvan. Ca totdeauna foarte binevoitor față de Bob (doar îl împrumutase și pe el cu bani, înainte de a ajunge guvernator), baronul G. Bánffy dă ordin prefectului comitatului Turda, contele Teleki, să-l constrângă pe numitul baron a respecta contractul încheiat cu protopopul Maior. Organele administrative nu impun, ci solicită bunăvoința baronului Bornémiszá în îndeplinirea stipulațiilor contractului. De aceea, lucrurile se amână pînă în 1810, an în care Maior era deja instalat cenzor la tipografia Universității din Buda.

Abia în 1810 baronul Bornémiszá s-a hotărît să ducă la îndeplinire sarcina ce-i revenea prin amintitul contract (doc. nr. 12).

Ultimele două documente — și cele mai importante — (doc. 18 și 19) conțin date extrem de prețioase. Primul, o adresă către Ioan Bob, semnată de Fr. Săghi, curatorul (administratorul) tipografiei din Buda, se referă la „*Istoria bisericii*” și la „*Istoria pentru începutul românilor în Dachia*”, ambele rămase în vrafuri sau pachete, legate și nelegate, în numita tipografie după moartea autorului lor. Interesant e faptul că și Săghi și Szojkovits, vorbesc de un manuscris care ar fi constituit partea a II-a a *Istoriei pentru începutul românilor în Dachia* — despre care pînă acum nu se știe nimic.

Ultimul, cuprinde inventarul bibliotecii lui Petru Maior, așa cum a fost găsită imediat după moartea lui. Pe cît de selectă, pe atît de variată, biblioteca reflectă personalitatea intelectuală a fostului ei posesor.

Astăzi nu se cunoaște ce s-a întîmplat cu această bibliotecă după moartea lui Petru Maior.

După părerea noastră, un răspuns desprindem din reclamația surorii lui Petru Maior, Ana Pop-Maior din Reghin, către episcopul Lemeni (1834): „...milostivește batăr din cărțile ce să vînd în Cluj să mi să deaie a porunci la tătășișă (Ana, soția defunctului Mihail Maior,

fratele lui Petru, n.n.)... care toate dînsa le prăpădește și le răsipește; și nu numai acelea din Cluj, dară și alte cărți ce au lăsat lingă reversales să le folosească neamurile”¹

NICOLAE ALBU

1

1785 iunie 14, Reghin. Protopopul Danil Pop al Călinei (jud Cluj), roagă pe episcopul Ioan Bob de la Blaj să numească în acest scaun vacant pe fiul său Iosif solicitînd prioritățile față de Pavel (Petru) Maior, întrucît tatăl acestuia n-avea nici un merit întru apărarea bisericii. După cum se știe, Bob l-a preferat, totuși, pe ultimul.

PREA LUMINATE ȘI PREACSFINȚITE DMNE MIE MULT MILOSTIV ȘI SUFLETESC
PĂRINTE STĂPIN!

Cinstitul frate și protopop Giorgie al Căpușului acum în ziua Rusaliilor au venit aice la Reghin și au poftit Megiei oameni la sine: au și mers cîtiva neștiindu-i a frății sale voe; au fost și p. Gore față și dîndu-le vin din destul, au grăit pentru fiul său, fratele acum preoțit Pavel, cum (că) este aci rînduit de la mărie ta paroh și protopop Gurgiului și Apăfăii, ori ar voi ori nu, așa va fi că-i lucru isprăvit; ce i-au răspuns și popa și oamenii, frăția sa, de va vrea, poate spune, că puțin au putut verbului; numai ce au lăsat zvonate între acești buni creștini; de altceva aci tac; fie voia mării tale deplin și-numele Domnului binecuvîntat etc.

Iară la aceste am vrut cu adîncă plecaciune și cu lăcrămoasă inimă prin umilită instanția mea; de adevărat s. părinte și stăpin, precum știe tot clerul și Domniile și toți eparfiilenii de pe aice în ce chip protopopînd c. frate protopop Georgie în zilele cele bune, înainte de tulburările lui Sofronie. Pentru ale sale trăsură și jafuri și lăcomii, cîte săboară mici și mari să făcură, cîtă rușine, ghilaz; și la cîți au trebuit să le întoarcă bol, bani, lanțuri și cărți, și cu toate aceste puțin (de) nu rămase neprotopop; ba abia îl puturăm face inspector la Iceland, lăsînd Gurgiul stricat și învrăjbit; și așa rînduindu-mă pe mine, abie îl putui io iară așaza și pe preoți și pe oameni; după aceasta sosînd Sofronie cu tulburările lui, ce pierire, ce blăstămății, ce vrăjbi erau încătrău ne înturnam; tot cu capul în mînă, cu sufletul în buze, așteptînd numai în tot ceasul ce ni se va întîmpla în toate acele vremi primejdioasă și rele; cît am alergat, cît am cheltuit, cît am ostenit, zdrobot și cu toate aceste rămînînd numai puținii uniți, cu darul lui Dumnezeu, prin toate acestea, i-am adus parte cea mai mare și mai aleasă la credință și dragostea noastră și acum sînt așezați și odihniți și preoții și norodul, așa cu nemica ereasta.

Cu Apăfaia cînd am lăsat și am sucetăluit răposatului Gabor, era bună liniște, iară după acă, să făcu mai nimica. Răposînd, din porunca Domnului Vicarăș i-am luat grija plină acum; vîind aici, iară afiai stricări care începînd, apucară acuma neunții cu toate toleranțiile, s-au mutat și (indescifrabil n.n.) de la poruncile lor, dară să acătară de mine, cele ce era asupra lui Gabor de prin patru laturi în care cu nemica nu-s uns, nici vinovat și astăzi duc jugul și sărăcesc precum să vede, că la 70 de zloiți pînă acuma pentru Apăfaia, care de n-aș fi fost aici rînduit, nu s-ar fi acătat de mine.

Dară în Cătina mi s-au dat numai vreo 5 sate întregi; acuma-l eparhie și de nu nevenind toleranțe pînă acuma, toți ar fi așezați cu noi, fără de acestea, oare cine ar putea spune și număra ostenelile și cheltulele mele, propovedirile, vizitațiile, la regiment și în toate părțile cu răposatu vlădici și deosebi toate aceste tuturor sînt știute; le-am făcut pentru rîvna casei D-lui, pentru împăratul, pentru zidirea bisericilor și mai mare cînstea și întărirea scaunului vlădicesc.

¹ Petru Maior, *Scrisori și documente inedite*, ediție îngrijită, prefață, note și indici de Nicolae Albu. București, 1968, p. 141.

Nădăiduind și crezînd cum că afară de vecinica plată, oi avea mîngăiere și eu și pruncii miei de la ai miei mai mari.

Pentru aceasta din genunchi mă rog milii și grații mării tale să vezi cu ce înaltă înțelepciune mării tale și sufletească și părințeasca cunoștință și milostivă considerație deosebită relație mie și instanție aceasta avînd eu fecior vrednic (macar de s-ar și însura pe lege) de popie și de protopopie, să nu rămîie el de aici unde-l doresc și-l așteaptă toți dacă ceva vreme nu poate rămînea cum au fost, lezne om grăbi după a mării tale voe, patronie, și cu însuratul, de are voe, așa și cu popitu. doară va putea face și egzamenul pentru pacca de obște și liniște. Înțelepciunii mării tale las (spre) judecare : lui Pavel au lui Iosif să mai crede pe dreptate după cele mai sus pomenite a părinților lor de obște și de folos lucruri? Să nu fiu acuma la bătrînețe și la sfîrșitul vieții și badjocorit și obidat. Că greu ar cădea plugariului să are, să samene, să secere și așa gata să-i (ia) munca cea ce n-au lucrat nimica.

Cu aceasta, sărutînd cu smerenie blogoslovitoarea mîna mării tale milostiv și de mîngăiere valos așteptînd, sînt și rămîn

Al Mării tale

Reghin 14 iunie
1785

Din tot sufletul smerit fiu slujitoriu
Protop. Danil al Călinei

P.S. Aceasta odată acum vă rog să fie numai singur m. tale știută ca să nu să bucure de mine pizmașii mei și să zică unde este Domnul lui etc.

Arh. St. Blaj, fond Mitropolia greco-catolică, doc. 27/1785.

2

1785 septembrie 3, Reghin. Protopopul interimar Danil Pop face cunoscut consistorului din Blaj că a numit ca preot în Iernuțeni pe popa Șimon în locul popii Onu care nu-și vede de biserică. În Anexă, noul protopop al Reghinului, Petru Maior, atrage atenția celor din consistor asupra necanonicității măsurii luate de Danil Pop.

MĂRIA TA PEA LUMINATE ȘI PEAOSFINȚITE DOAMNE,
DOAMNE MIE MILOSTIV STĂPIN!

După milostiva rezoluție a Mării tale din 22 iulie a.c. în rîndul acestui sărac de popă destul am cercat și socotit unde l-aș putea așeza în vreo parohie, alt loc nu sa afla țara Ernotfaia, pe care sat s-au și hirotonit popă, fiindcă popa care iaste aici s-au fost hirotonit pă Căcuci, de acolo păstă porunca răpăusatului arhieru Maer și fără știrea mea au fugit la Apafia și s-au lăsat parohia, din Apafia la Ernotfaia, precum ei or ști mai bine, iară fără voia și știrea mea au lăsat și acest loc fără popă înaintea de un an, și iarăși s-au întors înapoi păstă un jumătate de an fără știrea mea; pentru aceste am judecat deacă-i om de capu lui nestatornic, să să scoată de aici și popa Șimon să să așeze în locul zisului p : (sic!) că afară de mai sus exțesu-muri, în toată primăvara lasă poporu și biserica și să duce cu plute la țara ungurească și făcînd eu mai nainte această rînduială afară de Onu, voindu-l toți oamenii, s-au și mutat cîte ceva acolo, iară cu schimbarea protopopii de-acuma, vrînd a mă înțelege cu frăția sa protopop Petru Maior, iată ce-mi răspunde în țidula sa supt A : opt zile să umplu după instanția(cuviosului) protopop Petre; pentru aceia am vrut aceia înștiința pă Măria ta să faci cum vei judeca milostivote despre acest popă sărăcit și urgisit.

Cu acestea sărutînd mîna Mării tale

Sunt al Mării tale
Reghin 3 sept. 1785

umilit fiu sufletesc
Protopopu Danil

Anexă :
Prea C. C. Părinți !

Deacă parohul din Iernotfaia, Popa Onu, pentru niscal vine trebuie să se scoată din parohia sa, aceasta după canoane nu să poate face fără judecată. Deci Indic. ipsi dies solitus 8va
ad respondem
Petru Maior
Protopop Gurgiului și
Inspector Abafăii

Arh. St. Blaj, fond Mitropolia greco-catolică, doc. 29/1785.

3

1785 septembrie 29, Reghin. Petru Maior recomandă să fie menținut în parohie popa Onu, pe care îl vrea și poporul cît și proprietarul de pămînt (nobilul) Nagy-Pál, popa Șimon, susținut de Danil Pop, urmînd să-și caute altă parohie.

ILLUSTRISIME. AC REVERENDISIME DOMINE
PRAESUL! DNE MIHI PATRONE GRATIOSISIME

Intuitu Popae Onu Parochi Radnotfaensium Graeci-Ritus Fidelium rogatus ad faciem loci Radnotfajam me contuli, uti congregati fideles omnes uno ore excepto Capra Szandu solo respuerant Popa Simon Petelejensem et modernum Popam Onu se retinere cum protestatione declararunt. Imo turmatium etiam possessores, Praedicantius, Procurator Nagy – Pál ad me convenere supplicantes Illtatis Vae ne Popa Onu ut pote probus est pacificus homo inde amoveret, quorum ultimus etiam articulum mihi citavit, cum debite Parochiam tenere, inquam consensus majores partis vergit. Certo, si Popa Simon Radnotfajam disponetur, motus non mediocrem ibidem inter fideles excitatum iri praevideo. Sed mihi alia etiam est ratio, cûr Popa Onu inde non debeat amoveri; est enim haec Parochia omnium miserrima et desperata adeo, ut ti Popa Onu, qui egestatem, paupertatem et omnem miseriam pati jam asvetur est, exesse inde jubeatur, sine Parocho mansura sit. Neq. Popa Simon ibi nisi hac hyeme degere intendit, quod ipsiusmet hominibus, imo etiam ex illo indirecte intellexi. Quare Popa Simon ad aliam Parochiam pingviorem sibi acquerendam esset dirigendus. Dum in profundissimo venerationis cultu persevero.

Illustratatis Vestrae
Reghin 29 7-bis
1785

humillimus Capellanus
Petrus Maior
Archid. Görgény. et Insp.
Abafaj.

Arh. St. Blaj, fond Mitropolia greco-catolică, doc. 31/1785.

4

1786 septembrie 16. Reghin. În cazul de adulter a doi preoți, P. Maior recomandă pe baza canoanelor bisericii răsăritului, care numai în situații grave aplica pedeapsa maximă (caterisirea), ca episcopul să nu avizeze alte măsuri decît cele aplicate de el.

ILLUSTRISIME, AC REVERENDISIME DOMINE PRAESUL!
DNE PATRONE GRATIOSISIME

Pius quidam exposuit mihi, duos sacerdotes sibi adulterium confessos fuisse, quos in conformitate canonum nostrae Ecclesiae a functione sacerdotali inhibuit affligi porro se, cum observet eodem non obstante sua inhibitione, fungi pergere. Ego respondi si peccatum

notorium non est, non oportunisse eos functione interdicere. Sed cum canones Patrum sonent de acculto etiam tale peccato usq. in reliqua Ecclesiam Orientali adhuc in vigore sint, mea responsione contentus non mansit.

Quare humillime supplico Illtati Vae, gratiose dignetur profutura etiam mei directione resolvere, an idgenus poenitenti etiam rite alias disposito deneganda sit absolutio, nisi sacris absteineat? Nam nisi praxis forte hujus Provinciae mitior sit, Canones Ecclesiae certo talibus non favent. In reliquo, profundissimo venerationis cultu emorior.

Illustritatis Vestrae
Réglin 16ma 7 bis
1786

Obsequentissimus cliens
Petrus Maior
Archid. Görgény

Arh. St. Blaj, fond Mitropolia greco-catolică, doc. 29/1786.

5

1785 decembrie 29, Reglin. P. Maior solicită sfatul episcopului în rezolvarea unor cazuri de încălcarea canoanelor bisericești în eparhiile Gurghiu și Apalina.

ILLUSTRISIME AC REVERENDISIME DOMINE PRAESUL!
DNE MIHI PATRONE GRATIOSISIME

In hisce Abafajensi utpote Görgényensi et Abafajensi praetear alia multae illegalitates in Negotio Matrimonii deprehendi, alii tenent suas sobrinas, alii nepotes ex consobrina, alii duo fratres duas sorores, alii sorores ex baptismo, alii habent duas uxores vivas, aliae duos maritos. Nihil tamen huicmodum sine scitu Illtatis Vae movers ausus sum. Humillime integ. supplico Illtatis Vae dignetur gratiose, quod e re visum fuerit, mihi committere. Dum profundissimo venerationis cultu persevero.

Illustritatis Vestrae
Réglin 29 Xbris.
1785

Obsequentissimus Cliens
Petrus Maior
Archid. Görgény. et Insp.
Abaf.

Arh. St. Blaj, fond Mitropolia greco-catolică, doc. 41/1785.

6

1786 martie 22, Reglin. Petru Maior raportează episcopului Bob că învâțătorul (ludimagistru) Demetriu (Pop) a ocupat cu familia întreaga clădire destinată pentru școală, pretinzând că obștează să încheieze un alt local, fapt care a produs mari nemulțumiri între parohialnicii săi, considerând că ar fi bine să se găsească un preot sărac care s-ar mulțumi cu o cameră și s-ar ocupa altu cu cantoria, el și cu dascălia. Astfel l-ar ajuta și pe el în cele preoțești fiind nou în acel oraș, necunoscând nici pe orășeni, nici pe țărani din parohie.

ILLUSTRISIME AC REVERENDISIME DOMINE
PRAESULI DNE PATRONE MIHI GRATIOSISIME!

Demetrius Ludimagister noster male sibi consuluit matrimonio sibi jungendo tiliam hujatis campanatoria adversus quem ludum irritati erant hujates fideles, propter quem modo contra Demetrium etiam concitati sunt tam pagenses quam oppidani, auxerunt malevolentiam

foemellae quoddam domesticae campanatoris, quae jactarunt Demetrium brevi parochum hic futurum, quare nonnulli ex primoribus dicunt se hoc in casu alia quaesturos templa. Itaque jam per omnia repugnant antiquum cantorem hinc exesse, eo a fortiori quod etiam supraedificata quoddam habeat, quae se soluturos negant, cum vix vires sufficientes ad erigendam domum Parochialem, qua nunc aedificant, habeant vituperant quoque Demetrii et lectionem et vocem praecipue oppidani. Ratio vero urgens ut antiquus cantor alio dissonatur est, quia secus domus pro schola non est, quanquam hac quoque cantoralis adeo est angusta, ut si Ludimagister quoque, in ea habitet, vix quinque studentes capiat; usquam ad S. Georgium hoc anno conduxerant mihi parochiani domum, quam scholae concepi videns impossibile esse ut in cantoralis pueri doceanturque ob non minimum eorum numerum, Demetrii vero vellet, ut in Cantoralis solus habitet scholam autem alibi habeat, quam conducere possumus ex lucro, quod ex venditione librorum scholasticorum aquirimus. Ego certo quid facto opus sit nescio, ex una parte bonum esset ut consolaremur Demetrium, ex altera timeo tumultum, sed mihi difficile valde futurum est sine cantore distincto, praecipue qui sciat loca et homines in oppido quos ego nunquam noscere potero, quive saepe solitarii per alienos mihi nunciant ut in spiritualibus necessitatibus ipsis succurram igitur si non habeam cantorem expertum ob ignorantiam domum eos adire nequeo taceo quod solus ad similia propter varias rationes nunquam... possim in quibus certo. Ludimagister praestasse non potest cum detrimento scholae.

Quid si sacerdotem aliquem pauperem reperirem qui proventibus cantoralibus contens tarentur? illud melius forte esset et impossibile non est, quo in casu requirentur ut Illtatis Vae dignetur resolvere, ut res in statu quo maneat velle enim Illtatem Vam ut hic cum restrictione Parochiarum loco cantoris capellarum mihi adjungat qua gratiosa Resolutione emanata ex utraque parte aemulatio cessaret hominibus quoque id non displiceret. Dum in profundissimo Venerationis cultu persevero.

Illustratiss Vestrae
Reginæ 22 Martii
1786

Obsequentissimus cliens
Petrus Maior

Arh. St. Blaj, fond Mitropolia greco-catolică, doc. 9/1786.

7

1786 martie 22, Reghin. Petru Maior raportează episcopiei Blajului că după moartea preotului Popa Petre, parohia Filpișul Mare devenind vacantă, a fost solicitată de Popa Lupu din Apallna, urmînd ca în locul acestuia să fie ordnuit Popa Vasilica; faptul că biserica unită din Rîpa de Jos, construită din lemn, e pe cale de a se ruina. În post-scriptum informează episcopia că ginerele defunctului Popa Petre, Popa Sandu, ar fi dorit de toți credincioșii din Filpișul Mare; chiar și ortodocșii în frunte cu nobilul Mihocea, ar trece la unire dacă ar veni el.

ILLUSTRISIME, AC REVERENDISIME DOMINE PRAESUL!
DNE MIHI PATRONE GRATIOSISIME!

Defunctu Parocho unito Popa Petre M. Fülpesiensi, ejates non uniti actum sum non unitum Parochum eliminatis inde orphanis dicti defuncti prolibus in domum parochialem via facti intenserant est porrecto memoriali ad I. Tabulum Cont. Judriam medio Cottensium obtentum est, ut praefatus nonunitus inde expellatur, jamquam domus parochia vacua manet, bonum foret si unus ex Abafajensibus Presbyteris eo illocaretur signanter Popa Lup, qui expensas quoq. in aedificationem illius domus per defunctum Parochum factas orphanis prolibus, refundere posset, cum sit bonus hospes, sed Abafajenses fideles mallent hunc de pago exire, quam alterum Popa Vasilika, qui vix respirare proepaupertate potest.

Templum vero Also — Repajense lapideum in defectu unitorum nonunitis traditum est qui se favisse Dñus V. Comes Ord. Josa catholicus non difitetur, titulo ne praesentans illud templum extremam ruinam patiat., neq. enim perfectum hiodum erat, utinam solum haec ratio eum ad hoc exequendum impulisset. Certo si templum traditum non fuisset disunitis poteramus unionem ibi sperare; nam Parochus nonunitum ad meam instantiam per I. Tabulam utpote in Moldavia ordinatus ob omni functione prohibitus extiterat, alterumquoq. sacerdotem senem qui a septem annis interdisunitos erat, ad nos redire feceram sed et cantor nonunitus unione amplexus fuerat, itaq. jam templum et sacrum nostrum frequentare homines ceperant. Agimus quantum possums caeterum Deus providebit suae Ecclesiae. Dum in profundissimo venerationis cultu persevero.

Illustritatis Vestrae
M. Reghin 22 Martii
1786

humillimus cliens
Petrus Major

P.S. Juneri dicti defuncti Parochi interfuerat Popa Szandu ex Moyşa qui placuisset M. Fülpesiensib. nonunitis loquebant. se ad unionem redituros si is Parochum ipsi esse vellet, ego eum adhortatus sum ad hoc, sed timebat ne frustraret hoc fine. Nunc verso retulit mihi Dñus Mihotsa Judex nobilium ord. M. Fülpesiensis possessor, omnio eos redituros ad unionem dummodo Popa Szandu eo veniret. Quare digneur Illtas Vae... mandare, ut pro bono Ecclesiae sine mora ad fatum munus se resolvat, quod ipsi difficile non erit cum habeat in Moyşa domi suo filium Popam fungentem postquam autem in fide hic confirmaretur, posset alia fieri dispositio et ille domum ad Moyşa redire. In hoc properare debemus ut tota res in hac quadragesima absolvatur, dum homines ad pietatem magis propendent. Quantum exemplum foret. Si eos homines et templum recuperaremus!

Arh. St. Blaj, fond Mitropolia greco-catolică, doc. 8/1786.

8

1786 iulie 10, Reghin. Petru Maior solicită avizul episcopiei pentru ca biserica să primească clopotul mănăstirii de la Capul Dealului ce a fost dăruită.

ILLUSTRISIME, AC REVERENDISIME DOMINE PRAESUL:
DNE MIHI PATRONE GRATIOSISIME

A demolito monasterio de la Capu Dealului (cu chirilice n.n.) inter reliqua manserat una campana que cum illud monasterium fuerit in teritorio G (örgény) Oroszfalvensi, ad Oroszfalu, translata extiterat, quia vero Oroszfalvensis Ecclesia praeterea duas adhuc campanas, nostrae vero M. Régenensis unam solum parvam porrecto supplici libello Inclytæ hinc Tabulae Cont. obtinui 29na Iunii s.n.a.c. ut dicta campana monasterii nostrae Ecclesiae traderet dummodo Illatis Vae quoq. consensus accedat.

Quare humillime supplico Illtatis Vae, gratiose dignet in hanc rem assensum proebere in exarato latino idiomate eo a fortiori, quod filii eorum, qui campanam monasterio donaverant in hac parochia existant, itaq. ad perficiendam domum parohialem inchoatam ex procurandos libros ecclesiasticos quorum magna apud hanc Ecclesia penuria est, magis hujates fideles animarent et allierent. Dum in profundissimo venerationis cultu persevero.

Illustritatis Vestrae
M. Reghin 10 iulii
1786

Devotissimus cliens
Petrus Maior
Archid. Görgény.

Arh. St. Blaj, fond Mitropolia greco-catolică, doc. 24/1786

9

1787 mai 10, Reghin. Maior solicită sprijinul episcopiei în problema celor patru familii din Filpișul Mare rămase în ortodoxie și care, îndemnate de unii străini, cer să li se dea lor biserica sau să li se restituie banii cu care au participat la construirea ei

ILLUSTRISIME AC REVERENDISIME DOMINE PRAESUL;
DNE MIHI PATRONE GRATISIME

Qualiter non unita Comunitas M. Fülöpösiensis ad avitam Religionem Graeco-Catholicam sponte sua nulla intercedente coactione redierit, uberius hic advolutum Testimonium repandit. Proinde, cum de Proelibata Comunitate sex duntaxat patres familias in non — unione perseverent, qui procul dubio conservando ejati templo eo minus se pares agnoscunt, quod casu quo illud unitis adjudicaretur, se quoq. Unionem amplexuros pollicentur, humillime Supplicō Illtati Vestrae gratiose dignetur, rem C. R. Gubernio raepresentare et proeattactum temptum mentionalis Conventitis Graeco-Catholicis restitui exoperari nam apud I. Offlat. I. Cottus Thord. responsum est acerbaterus mihi id excedere activitatem tuam.

In reliquo profundissimo venerationis cultu persevero.

Illtatis Vestrae
M. Reghin 10 Mai
1787

humillimus Capelanus
Petru Maior
Archid. Görgény

P.S. Eri noapte ne-au bătut beserica și au furat banii besericii.

Arh. St. Blaj, fond Mitropolia greco-catolică, doc. 139/1787.

10

1785 septembrie 9, Reghin. Protopopul Maior solicită episcopiei pentru cei doi nepoși ai săi Grigore și Gabriel Maior, ce și-au făcut studiile la seminarul din Blaj, parohiile Radnobaia și Apatina.

ILLUSTRISIME AC REVERENDISIME DOMINE PRAESUL,
DNE MIHI PATRONE GRATIOSISIME!

Humillime gratias acturus Illtatis Vae pro eo quod gratiose dignata sit nepotem Gregorium ad Seminarium suscipere, novis precibus Illtateni Vam paterna benavolentia fectus fatigare sustineo. Nemirum nepotem Gabriel, qui anno evoluto moralem Theologiam a Rmo Dno Kajan audivit, ac uti observa bene pro fecit, postquam ad has partes veniens duxit filiam Popa Abafajensis, ab Radnofajensibus nostris fidelibus communi voto expetitus est, qui in eo loco perdesertionem et dissensionem Popa Onu paracho vacuo sacerdos ordinaretur, ac effective eundem elegerunt, prouti uberius Testimonium demisse isthic acclusum rependet. Sane non modo fidelibus nostris, verum etiam Dnis Possessoribus Radnofajensibus valde placuit dictus Gabriel, praeter alia a ideo etiam quod calleat Lingvam Hungaricam. Hinc ego etiam eundem ut pote virum mansvetum, bonorum indolis et morum ac omnino probum et pium, quem spero, fore ut excolat in spiritualibus illos homines, qui antehac nescio propter improbitatem dicam aut supinam ignorantiam parochi non multum distabant ab animantibus, Illtati

Vae humillime commendo, Gratiose dignetur recipere. Cujus singularis et prorsus paternae Gratiae haud immemor futurus, in profundissimo venerationis cultu persevero.

Illustratis Vestrae
M. Reghin 9a 7bles
1795

Devotissimus servus
Petrus Major
Archid. Görgény.

Arh. St. Blaj, fond Mitropolia greco-catolică, doc. 60/1795.

11

1796 august 16, Reghin. Petru Maior roagă pe episcopul I. Bob să intervină la Crăiescul Gubernium pentru a obliga pe ortodocșii din Teleac să ajute la construirea bisericii unite fiindcă și uniții au contribuit la a lor.

PREA LUMINATE D-MNE ARHIEPISCOPE D-MNE MIE MILOSTIV PATRON

Ce decretum au ieșit de la Crăiescul Gubernium în rindul Teleceanilor, despre carii în 31 ianuarie a.c. am făcut relație M. Tale și care iaste prea umilita lor cerere, dintru cele aicea închise, milostivești vei cunoaște măria ta. Nu să poate spune cît au rămas de obidiți acei buni credincioși prin mai sus lăudatul decretum fiind de mîngăierea besericii lipsiți. Și cu toate acestea nădăjduiră întru solirea M. tale, măcar că nu lipsesc unii a-i adămana. Sînt statornici în Sf. Unire, carea au îmbrățișat. Dintr-aceia și eu cu adîncă smerenie mă rog Mării tale ca să te milostivești a le fi solitoriu către Crăiescul Gubernium întru cearerea lor, ca de nu s-ar putea doblîndi biserica îndărăpt, înca să vie neocolită silă asupra părții cei neunite ca să stea întru ajutoriu spre rădicarea besericii uniților. Deci încredințînd tot lucrul prea alesei înțelepciunii și Proniei Măriei tale, cu adîncă evlavie rămîi.

A(l) Mării tale
Reghin 16 avg. 1796

Prea umilit slugă
Protopop Petru Maior
al Gurg.

Arh. St. Blaj, fond Mitropolia greco-catolică, doc. 27/1796.

12

1798 octombrie 27, Reghin. Protopopul Petru Maior solicită consistorului blăjean aprobarea divorțului dintre Boar Todora și Oltean Onu.

PREA CINSTIT CONZISTORIUM!

După ce întru plînirea Comisiei prea cînsitului Consistorium din 21 a lunii acestia cu acea poruncă mie dată ca pe Boar Todora din Cajva, de nu va fi cu puțință amintirea prin Tisturile din afară să o dau îndărăpt la bărbatul său Oltean Onu din Gurgulu, am dojenit pe zisa Todora ca să meargă îndărăpt la bărbatul său și nici cum n-au volt, ba nice bărbatului ei nici odată n-au volt altă ceaia cu trapădul său fără ca să poată păși la o altă căsătorie

mai înainte de a mesteca pe Tisturile dinafară întru aceasta, mai virtos fiindcă mai sus lăudata Comisia Prea C. Conzistorium cu aceste cuvinte era încheiată: „Iară cum iaste aceia că prin Deliberatum să împreună, el zice că s-au despărțit a *Thoro* Conzistorium nu vede. Preț lucrului a fi am socotit ca mai pe larg să înștiințăm Prea C. Conzistorium despre cauza aceasta. Escindu-să întră Boar Todoră și întră Oltean Onu ură vrăjmășască, mult s-au nevoit săborul acesta ca să-i împăciuiască, de unde și cu sila pe Todora o au dat îndărăpt la Oltean Onu nu odată, iară cînd o au dat mai pe urmă, n-au fost apucat Todora bine a intra în casă cînd Olteanu Onu apucînd săcurea, au prins a o bate cît chilavă o au scos alții din mîinile lui. De unde venind iarăși la săbor, de bună voie lor s-au despărțit a *Thoro*, carea despărțire văzînd săborul vrăjmășia întră ei a fi nebiruită pentru ca să nu să întimplă întră ei ceva mai greu, precum prea asemenea iaste adevărul că s-ar întimpla de s-ar sili a lăcui laolaltă, au întărit-o, precum mai chiar (clar) să vede bine din acia închisă Hotărîrea săborului. Carea Olteanu Onu după sunetul înștanței lui să cădea să o anineaze la înștanția sa cea cătră Prea C. Conzistorium; ci scriitoriul din necunoștința scrisoriei rumânești au aninat (alt) Deliberatum mai înainte de hotărîrea aceasta făcută: de acolo s-au întimplat incurcarea cea de Prea C. Conzistorium pomenită.

Fiind dară de cînd s-au despărțit de Todora a *Thoro* nici o dată n-au poftit ca să mai lăcuiescă cu dînsa, nici acum nu arată cea voină carea și Prea Cînstitul Conzistorium îndestul au adevărit de vreme ce prin înștanția sa nimica alta nu pofteste, fără ca să să sloboadă la altă căsătorie, să roagă Todora Prea Cînstitului Conzistorium ca să nu fie silită a să întoarce la Olteanu Onu.

Și mie mi să pare, știind vrăjmășia ce iaste între dînșii că cu primejdia amîndurora va fi sila ca să lăcuiescă laolaltă. De unde, mă rog ca hotărîrea săborului acestuia cea despre despărțirea a *Thoro* întră Olteanu Onu și întră Boar Todora, de să va vedea Cînstitului Conzistorium, pîrintește să să întărească. Cu osebită plecăciune rămînînd.

A Prea C(institutului) Conzistorium.
Reghin 27 8

798

Prea umilită slugă
Protopop Petru Maior
al Gurg.

Arh. St. Blaj, fond Mitropolia greco-catolică, doc. 36/1798.

13

1800 octombrie 29, Tg. Mureș. Petru Maior este delegat de consistorul din Blaj să judece pricina de divorț dintre Man Maria din Săbad și Cioban Ion din Mureșeni. Procesul nu s-a putut dezbată din cauza absenței voite a ultimului.

SFÎNT CONZISTORIUM!

Pentru cauza de căsătorie a lui Cioban Ion neunit din Mureșeni cu Man Maria unită din Săbad, amîndoi din scaunul Modeșfalău mie din 10 oct. a.c. cu acea poruncă trimisă ca, sau părțile să se împăciuiască sau de nu, înaintea mea să-și urzască cauza, în 25 a lunei aceștia am venit la M. Vașarheiu și am poruncit ca să vie înaintea mea să-i arăt porunca Sf. Conzistorium și nevrînd Cioban Ion a da nici un răspuns de ales, de iznov a treia zi am trimis pe notarășu eparhiei aceștia la dînsul, căruia i-au dat acest răspuns: că el nici muierea nu o va primi, nici la sohorul nostru nu va veni, ci precum lucrul său și l-au trimis la Conzistoriumu neuniților, așa de-acolo așteaptă poruncă de îndreptare. După care aș fi dat la C. Ofițiolat ca să-l silească a se supune, ci văzînd că C. Ofițiolat mai virtos pe lîngă patronia curții va primi pretenzia lui, n-am dat. Că lipsește ca Sf. Conzistorium să scrie la Conzistoriumu neuniților ca să trimită aici declarație cum că cauza aceasta să cade a să judeca în săborul uniților: și atunci de să va mai împotrivi Cioban Ion, precum lesne iaste

de a o crede că se va împotrivi, să va da la C. Ofițiolat și nicecum nu va avea scâpare. Rămînînd

Al Sfîntului Conzistorium
M. Vășarheiu 29 oct.

Prea umilit slugă
Protopop Petru Maior
al Gurg.

Arh. St. Blaj, fond Mitropolia greco-catolică, doc. 50/1800.

14

1801 ianuarie 7, Petru Maior revine asupra cauzei de divorț dintre Man Maria și Cioban Ion recomandînd consistorului blăjean să se adreseze celui ortodox din Sibiu sau crăiescului gubernium.

SFÎNT CONZISTORIUM!

După relația ce am făcut la Sf. Conzistorium, cum că Cioban Ion din Medeșfalău neunit, bărbat Mariei Maniu din Săbad, unită, fiind sorocit la săborul nostru, au răspuns că nu să va supune uniților, ci de la Conzistoriumul neuniților așteaptă deliberatum și cum de la tisturile C. Scaun nu iaste a nădăjdui întru aceasta ajutoriu: mi-au venit de la Sf. Conzistorium poruncă din 15 9-brie a anului acum săvîrșit ca să cerc C. C. Tisturi a Scaunului Murășului pe lingă arătarea rînduieiîi împărătești întru aceste lucruri dată, carea se află la C. Inșpector Iovian în copie și cu bună samă îl vor sili a veni. Întru împlinirea lăudatei porunci am dat Inștanție la C. Ofițiolat, de unde ce răspuns mi s-au adus astăzi, dintru aicea închisă rezoluție deplin va vedea Sf. Conzistorium. Mic mi să pare în lucrul acesta că de avem puterea sau să scrie Sf. Conzistorium la Conzistoriumul neuniților după cum m-am rugat întliu sau la Cr. Gubernium.

De nu, să se trimită cauza toată la Conzistoriumul neuniților ca să nu să trapede și să se cheltuiască acești oameni atîta și să plătească pentru nehotărîrea lucrului. Cu plecaciune rămînînd.

Al Sf. Conzistorium
Reghin 7 Ian.
1801

Prea umilit slugă
Protopop Petru Maior
al Gurg.

Arh. St. Blaj, fond Mitropolia greco-catolică, doc. 34/1800.

15

1803 iunie 11, Reghin. Sentința Soborului protopopesce, prezidată de Petru Maior, în procesul de divorț dintre Muntean Toader¹ din Măerău și Muntean Gața din Jabenîța.

(PROCES-VERBAL)

A(nul) 1803, 11 iunie fiind săbor adunat în M. Reghin, s-au luat la judecată cauza de căsătorie de lui Munteanu Toader din Măerău ca A(cuzator) asupra muerii sale Muntean Gața din Jabenîța ca I(nculpată, n.n.)

A (cuzatorul, n.n.) plăsește cum că el au luat pe I. fiind silit, dară dragă nu i-au fost nici odată, ba s-au aflat și aceia că-i iaste cuscră I. precum și poftind cheltuiala, trapadu, tudumănește.

I. răspunde că cununia lor au fost cu vestiri și după toate poruncile și cu dragoste. Iară cuscria întră neamul lor nici odată nu s-au băgat în samă încă și mai aproape. Ba înainte de cununie, ca nimene să nu să meastece să pețească pe I. și șease ani trăind ei și avînd laolaltă 3 copii, din cari doi au murit și o pruncă trăiește, să veade că au fost cu dragoste cununia lor; numai dintr-una să lasă de aceea cale și să trăiască laolaltă. Iară de s-ar întimpla despărțire, pofteaște zeastre ce a luat A. și toată cheltuiala și tudumănește.

A: au dat zeastre zloți 13; dintră aceia au luat un taler I. și și-au cumpărat cisme; ceilalți i-am băgat într-un cal.

I: așa iaste: atîta am adus zeastre.

DELIBERATUM

Dovedindu-să din vălătașul dinaintea săborului dat, cum Iancu văr primar a I. Muntean Gaței din Jabenîța mai înainte au fost luat pe o soră bună a A. Muntean Toader din Măerău, au aflat săborul cum fiind împedecare de cuscrie dărămătoare întră A. și I. Muntean Gața. Drept aceia să dă voe Imbelor părți a păși la altă căsătorie, purtînd părțile cheltuiala întocma. Iară zestrea A. să o întoarcă înapoi precum și pentru hrana pruncuței carea să îngăduie să o lînă I. să dea Inc-tei (inculpatei n.n.) peste tot 15 vonași.

I. mută legea la Sf. Conzistorium.

I. Tudumănește de cheltuielile fiitoare.

S-au hotărît:

A să trimită. Dat din protocolul eparhiei Gurgiului, Anul, Ziua, locul mai sus.

Petru Maior
protopop

Popa Irimie (Suseni)
notarăș

Arh. St. Blaj, fond Mitropolia greco-catolică, dosar 132/1803.

16

1805 mai 20, Reghin. P. Maior înaintează consistorului blăjean spre confirmare cauza de divorț dintre Boar Todora din Cașva și Oltean Onu din Gurghiu, proces dezbătut și în sinod protopopesc.

EXCELLENTISSIME, ILLUSTRISIME AC REVERENDISSIME
DOMINE, PRAESUL, DNE PATRONI MIHI GRATIOSISSIME.

Posteaquam Boar Todora ex Kasva unitae religioni addicta confirmatoria sententia V. Consistorii Unitorum a suo marito Oltyan alias Marsinan Onu ex G. Sz. Imreh solum quoad sorum, haud vero quoad vinculum divortiatum extitisset, super quo eo fine ab eodem V. Consistorio sub 2^a 9bre 1798 certionatus sum ut qua para est cura et solitudine, ne quo pacto sive Boar Todora, sive Oltyan Onu donec... (ilizibil n.n.) pars esset in vivis ad alias adtransat nuptias invigilare haud intermittam; ac Boar Todora non obsente (? n.n.) V. Consistorii Deliberato se se cum Provide Moldovan Iuan ex possessione Sos Sz. Marton I. Căltui Torda ingremiata non unito matrimonii nexu construxisset, Excellentiae Vae, I. Offlatum, I. Cottus Thordensis, quo hocce illegitimum conubium dissolvere, Todora q. ad proprios Lares redire complere dignetur requisitum esse sub 31^a Martii 1800 Nor. 70. Gratiose insinuata dignata esse: quod omnino Praelaudatus K. Offlatus mēdo Proceusualis Dni V. Judlium tunc efectuavit. Curenti vero anno noviter Boar Todora facta contractualibus sub A. et maxime confirmatoriis honorabilis Ioannis Brancovits archidiaconi nonunitorum Idetspatakaensis, in quibus Archidiaconus in obversum Deliberati V. Consistorii unitorum per I. Offlatum I. Cottus Torda executioni demandati, hocce praeinstanti Moldovan Iuan matrimonium legitimus esse comperisse declarat sub B. humillime ishic advolutis ad illegitimum virum saepefatum

Moldovan Iuan Sos Sz. Martoniensem redivit, cum eodemq. conubiliater convivit. In quorum sequelam ego quidem praeememoratam Boar Todora, ut hucdum absq. ullo effectu ad Synodum citari curavi. Quod dum urgeo et urgebo humillime supplico Excellentia Vestrae, Paternae dignetur praetitulatum Archidiaconum olim ob suos enormes excessus septem circiter annis supplementum nunc iterum fungentem propter hoc facimus, quod et Juri Canonico et Legibus Patrae contrariari comperitur condigno poenaltico obnoxiiari et similibus attentatus impostorum abstinere ab C. Regio Gubernio exoperari. Nam et nuper in Toplitz quosdam unitos effective divortiasset, nisi Procesuale D-nus V. Inclit. eundem impedivisset; quidvis deniq. propter turpe . . . (ilizibil n.n.) attentaturus est, nisi Excelsa Auctoritate coerecatur.

Dum in profun- tissimo venerationis cultu persevero.

Excellentiae Vestrae
Reghin 20 Mai
1805

Humillimus servus
Petrus Maior
Archid. Görgény.

Arh. St. Blaj, fond Mitropolia greco-catolică, dosar 46/1805.

1/

1810 mai 2, Gurghiu. Baronul Bornémiszá comunică episcopiei Blajului hotărârea sa de a ridica o biserică de piatră în Ibănești în locul mândstirii și a școlii de lângă ea de la Runcu, dăruimă de el. Această obligație a fost cuprinsă în contractul încheiat între el și protopopul Reghinului, Petru Maior, cu cîțiva ani înainte.

FÖ-TISZTELENDŐ ESPEREST UR!

Az Libánfalvi Monaszteriáról készült csere Contractussa szerint obligáltatom vala a több pontokon kívül, azon Monaszterianál lévő Templomnak Libánfalvára való le költöztésére és egyszersmind tökéletes fel építésére is tulydon azon Templom fából, materialeiból; de mivel azon Templomnak fái meg rom ladoztanak, el senyvedeztenek és meg rodhattanak lehetetlenek áltom azokból újra Templomot rakatni; ha nem leg jobbnak ittlván azon rakando Templomat köből és teglából, lenni az Libánfalviakkal olly meg egyezésre léptem, hogy ők a Materialek meg szereseben Zorgolmatosok lesznek, melly egyezés serint tartoznak ők: Követ elegendőt meg hordani, a Téglá meg égetésére fat és azon meg égetett Téglát a ki szabot Templom helyére költörtetni és az töldem adandó Epítő Mester — emberek melle napszámost elegendőt álitani; én részemről kész valtam és mostis azon készségem mellet maradván jo szivel hozza láttam volna és látnék a dolghoz; de a Libánfalviak meg igit kötele-ségek meg felelésében, nagy holgatást tapasztalván ajánlomazért a Fötiszt. Esperest Ur gondos meg hagyásában azon Libánfalvi fungens Papnak a ki azon egyezesten jelen volt hogy a Libánfalviakat öztönözze az igit kötele-ségek tellyesítésére, mért en azt akorom hogy légyen egy állando tisztéséges közönséges Templom mely ha meg lesz azon nem Unitus reszis a melle fog allani reménlem a mint halomasbolis értem.

A Fö — Tisztelendő Esperest Urnak

Jo akorja
Br. Bornémiszá

Arh. St. Blaj, fond Mitropolia greco-catolică, doc. 125/1810.

Traducere:

Die 2 mei 1810 Gurghiu

PREA ONORATE DOMNULE PROTOPOPI

După prevederile contractului privitor la mutarea mănăstirii din Ibănești (de la Runcu n.n.), fusesem obligat, pe lângă alte multe și cu construirea în întregime, din lemnele și materialele acelei mănăstiri, a unei biserici în Ibănești (sat n.n.). Dar fiind că lemnele și materialele provenite din fosta mănăstire sînt degradate, deteriorate, ba chiar putrede, susțin că-i imposibil ca din ele să se construiască o biserică. Însă eu socot că ar fi mult mai bine să se construiască acea biserică din piatră și cărămidă. Cu locuitorii am ajuns la învoiala ca ei să se sîrguiască în procurarea materialelor, după care învoială urmează că ei ar fi datori a căra piatra necesară, lemnele necesare pentru arderea cărămidzilor și cărămidile arse să fie cărate la locul ales pentru construirea bisericii, iar lângă maiștrii constructori, dați de mine, să dea și ei oamantii de lipsă de lucru.

Din parte-mi, am fost și sînt gata și acum să mă apuc cu toată inima de lucru, însă am observat la ibășteni o mare rezervă.

Recomand prea onoratului Domn protopop ca prin preotul locului, care de altfel și dînsul a fost de față la încheierea contractului, să-l îndemne pe sătenii la îndeplinirea obligațiilor, pentru că eu aș vrea ca acea biserică să fie durabilă și impunătoare, căci, dacă va fi astfel construită, după cum am auzit din popor, s-ar putea spera ca și partea neunită a locuitorilor să se alipească la ea.

Al prea onoratului Domn protopop

voltor de bine

Br. Bornémisz

18

1822 aprilie 13, Buda. Francisc Ságht, administratorul tipografiei din Buda, raportează vice-archidiaconului Fr. Szójkovits despre situația lucrărilor lui P. Maior: „Istoria bisericii” și „Istoria Daciei” (Istoria pentru începutul românilor în Dacia), citi și despre alte lucrări rămase de la el în manuscris.

ADMODUM REVERENDE DOMINE VICE-ARCHI-DIACONE,
DOMINE MIHI PECULIARITET COLENDISSIME!

Cum exemplaria Operam, quae donatus Censor *Petrus Maior* in Typographia hac Regia imprimenda curavit, hic loci impedimento sint, et inaniter spatium, quo alii libri collocari possunt in Depositorio occupent, transmitto in septem fascibus omnia exemplaria *Historiae Ecclesiasticae*. In duobus fascibus remanent exemplaria *Historiae Daciae* ab aliquo Molnar compilatore, cum quibus neque ocius disponi oro, cum eadem, sicut priora, impedimento sint.

Eadem hac occasione officiose refero: quod intuitu *Historiae Ecclesiasticae* denatus nullum cum Typographia hac Regia iniverit et intentionem habuerit, sua opera in Transylvania et Valachia distrahendis, sciens, quod Typographia Regia in distractionum operum privatorum semet immittere non possit. An vero 2da pars existat vel ex M-scriptis denatis suppleri possit, iudicari debet ex scriptis quae post mortem illius inventator sunt.

It denique impensis orando ut M-scriptum Lexici Valachici, quod Typographiae hujus Regiae proprietas est, restituendum curare dignetur veteranis amicis. Affectibus commendatus, peculiari cum honoris cultu persevero.

Adum Rvmae DVestrae

devotissimus servus

Francisc Ságht

Typogr. Regae Curator

Budae die 13 aprilie 822

Bibl. Acad. R. S. România, filiala Cluj, Secția manuscrise, fond Petru Maior, pachet 4; scrisoarea pare a fi adresată vice-archidiaconului Fr. Szójkovits.

19

1821 februarie 13. Inventarul bibliotecii lui Petru Maior

Tablou de bunurile mobile inventariate în 13 februarie 1821

I. Libri Latini

1. Van Espen — Jus Ecclesiasticum	tomi	3
2. Celestini — Dictionarium	„	1
3. Liguori — Theologia Moralis	„	1
4. Thomasini — Vetus et Nova Ecclesiae Disciplina	„	3
5. De re sacramentaria	„	2
6. Petri de Marca — Concordia sacerdotii et Imperii	„	1
7. Pray — Annales Hunorum	„	1
8. Pray — Annales Regnum Hungariae	„	1
9. Concordia Graecae et latinae Ecclesiae	„	1
10. Pray — Dissertationes Historico-Criticae	„	1
11. Bossuet — Defensio Cleri Gallicani	„	1
12. Binchamii — Opera de Antiquitatibus Ecclesiasticis	„	6
13. Palma — Notitia rerum Hungaricarum	„	3
14. Historia Conciliorum Generalium	„	3
15. Biblia Sacra	„	10
16. Brumellii — Lexikon	„	3
17. Benkő — Historia Transylvaniae	„	2
18. Vindiciae — Doctrinae Majorum-Scholae Parisiensis	„	2
19. Pray — Specimen Hyerarhiae Hungaricae	„	2
20. Elementa Juris Civilis Pandectorum	„	2
21. Schrevalii — Lexicon graeco-latinum et vicisim	„	1
22. Páris — Pápai — Dictionarium	„	1
23. Currius Ruffus	„	1
24. Moschemis — De Rebus Christianorum	„	1
25. Saladius — De Statu Ecclesiae	„	5
26. Hubert — De Sacramentis	„	7
27. Simionis Chuchich — Philosophiae	„	4
28. Puffendorffii — Jus naturae	„	1
29. Notitia Foundationis Korlatovichianae	„	2
30. Antoine — Theologia Moralis	„	2
31. Montalitii — Litterae Provinciales	„	1
32. Josephus Flavius — De Bello Judaico	„	1
33. Commentatio de Istro	„	1
34. Bibliotheca Slavica	„	1
35. Ammiani Marcellini	„	2
36. Scriptores Rerum Hungaricarum Belii	„	3
37. Prudentia Humana	„	1
38. Josephi Mikoczy — Otii Croatiae	„	1
39. Historiae Augustae Scriptores Lex	„	2
40. Joannis Obstat — Dissertatio de Locis Theologis	„	1
41. Elementa Matheseos	„	1
42. B. Petri — Vaticana Confessio	„	1
43. Cornides — Anonimus Belae Regis Notarius	„	1
44. Salmasius — De Primatu Papae	„	1
45. Baumeisterii — Philosophia moralis	„	1
46. Haineceii — Jurisprudentia Romana	„	1
47. Verbőczii — Decretum Tripartitum	„	1
48. Bonefidii — Jus orientale	„	1
49. Grammatica Lingva Sirlanae	„	1
50. Thomae Brovnes — de Religione medici	„	1
51. Haineceii — Recitationes in Elementa Junis	„	1

52. Muretti — Orationes, Epistolae, Poëmata	tomii	1
53. Cornelius Nepos	„	1
54. Terentius	„	1
55. Apulei — Opera	„	1
56. Selectae e profanis Scriptores Historiae	„	1
57. M. Tullii Cicerone — De Philosophae	„	1
58. Canones Concilii Tridentini	„	1
59. Plauti — Comediae	„	1
60. Descriptio Foundationis Eppatus et Capituli M. Varadini	„	1
61. Miscellanea Dissertationem Polemicarum	„	2
62. Schola Salernitana	„	1
63. Doupin — Dissertationes historicae	„	1
64. Institutiones Grammaticae	„	1
65. Acta Synodi Ultraiectensis	„	1
66. Muratorii — De Moderatione	„	1
67. Syntagma Juris Hungarici	„	1
68. Duofu — Opus grammaticum haebreorum	„	1
69. Suetonius — Tranquillus	„	1
70. Institutiones de Locis Theologicis	„	1
71. Cornelius Tacitus	„	1
72. Lis Transylvanica	„	1
73. Graeca Grammatica	„	1
74. Synopsis Historiae Romanorum Imperatorum	„	1
75. Institutio pro Tabula Regia Transilvanica	„	1
76. Institutiones Canonicae	„	1
77. Valerius Paterculus	„	1
78. Frusta Thesium diversarum et Schematismorum	„	1

II. Libri Italici

79. Vocabula Latini Sermonis Vernaculae Italo redita	„	1
80. Orditure di Sermoni	„	1
81. Il Cristiano Instruito	„	1
82. Vocabulario Italiano e Latino	„	1
83. Frattenimenti Eruditi del Padre Menochio	„	1
84. Quaresimale del Padre Segneri	„	1
85. Vocabulario Italiano el Spagnolo	„	2
86. Catonni in Dacia	„	1
87. Il Theatro Comico del sig. Destouches	„	1
88. Il Segretario moderni	„	1
89. Novo Dizzionario di Fasca Italiano	„	1
90. Esercizi Spirituali di S. Ignatio	„	1
91. Missione Eterne	„	1
92. Verita Eterne	„	1
93. La verità de la Christiana Religione	„	1
94. Il Confessione instruito	„	1
95. Orthographia Italiana	„	1
96. Avertimenti grammaticali	„	1
97. Le aventure di Telemach	„	1

III. Libri Hungarici et Germanici

98. Kosztolány Sándor — Praedicatio	„	6
99. Fehér György — Beszédi	„	2
100. Az emberekkel való tarsalkodás	„	1
101. Erbia — Pálffy Samuel által	„	1
102. Közöséges Geographia	„	1
103. Csisio ABC. Könyvecske	„	1
104. Kunst in 2. Monathen Italienisch zu lesen	„	1
105. Deutsch — russisch Vörterbuch	„	1

IV. *Libri Valachici, Graeci, Haebraici*

106. Frusta Calendariorum ab A. 1814—1914	1
107. Vita Alexandri I. Russicae Imperatoris	2
108. Historia Serviae	1
109. Geographia mundi	3
110. Novum Testamentum Graecum	1
111. Observationes Linguae Valachicae	1
112. Pedagogia pro docendis	1
113. Articuli militares	1
114. Liber Horarum graecus	1
115. Gallorum Pernicies in Russiae	1
116. De vicissitudinis Napoleonis	1
117. Grammatica Valachica	1
118. ABC — graecum	1
119. Oeconomia ruralis	1
120. Ars legendi	1
121. Homo moralis	1
122. Psalteria Valachica	2
123. Commentatio de Natione Valachica	1
124. Valachica Grammatica	1
125. America Detectio	1
126. Lexicon Haebraicum et Chaldaicum	1
127. Regulae morales	1
128. Selecta e graecis Scriptoribus	1
129. Psalterium graecum	1
130. Historia Principis Moldaviae-Kantheniri	1
131. Confessio orthodoxe fides	2
132. Xenofontis Selectae e libris Socratis	1
133. Rituale graecum	1
134. Liber precatorius	1
135. Misale Valachicum	1
136. Theologia Dogmatica et Moralis	2
137. Novum Testamentum.	1
138. Psalterium Valachicum	1
139. Evangelia Dominicalia.	1
140. Regulamentum protopresbiteriorum M.S.	1
141. Conciones pro Diebus Dominica et Festis	3
142. Instalatio Eppli Fogarasiensis Bab	3
143. Biblia Sacra Valachica	1
144. Specialitem moralitatis	1
145. Conciones funebres	1
146. Conciones funebres	1
147. Arithmetica	1
148. Biblia Valachica	1
149. Historia Georgii Brankovits	1
150. Rituale	1
151. Missale	1
152. Historia de Origine Moldavorum M.S.	1
153. Liber Cantus	1
154. Manus Damasceni indicans Festa	1
155. Lexicon Russico — germanicum	1
156. 27 Frusta antiquorum Calendarium	1

V. *Opera in cruduo preexistencia*

157. Lexicon Valachico-Latino-Hungarico Germanicum M.S.
 158. Telemachus valachicus reviditus in multis exemplaris.
 159. Conciones Dominicales et Festivales Valachicae.

160. *Ortographia Latino-Valachica.*
161. *Historia Romanorum in Dacia.*
162. *Reflexiones de origine Valachorum.*
163. *Psaltirium Valachicum.*
164. *Észre vetelek a Schwartzner statistikája*
165. *Conciones funebres.*
166. *Fabulae Aesopi Valachicac.*
167. *Discussio Disertationis de Nationis Valachica.*

Bibl. Acad. R. S. România, filiala Cluj, Secția manuscrise, fond Petru Maior, pach. 2.

DOCUMENTE INEDITE FRANCEZE ÎN ARHIVE ROMÂNEȘTI

Revoluția franceză din 1789, rămâne un subiect de studiu, o veșnică preocupare în cercetarea și găsirea oricăror indici referitori la această epocă atât de importantă nu numai pentru istoria poporului francez, dar și pentru istoria tuturor popoarelor. Prin idealurile sale, pentru libertate și pentru independență, precum și prin visul ei pentru egalitate frățească, rămâne mereu vie în memoria oamenilor.

Depistarea unui grup de scrisori originale în fondul Casa regală, deținut de D.G.A.S., unice în cadrul Arhivelor Statului, ne dă posibilitatea să aducem o modestă contribuție la adâncirea și aprofundarea cunoașterii evenimentelor din anii II (1794), III (1795) ai Revoluției franceze, precum și a perioadei ce a urmat, respectiv anii : 1801, 1805, 1806, 1809, 1813. Deși disparate, considerăm că pot aduce completări la tabloul evenimentelor din acea epocă. Scrisorile în număr de 14, au fost scrise de o serie de generali, personalități de seamă ai Revoluției ca : Moreaux, Jourdan, Schaal, Kleber, Kellermann, Pichegru, care s-au remarcat atât în războaiele din timpul Revoluției cât și în campaniile napoleoniene. Unele dintre ele au fost mesagerile unor ordine și dispoziții privind organizarea și deplasarea de trupe și aprovizionarea cu alimente și muniții a acestora. Altele se referă la măsurile de restabilire a ordinii în rîndul armatei sau la îndeplinirea diverselor ordine de front. De asemenea, se pot desprinde concluzii ce relevă dificultățile de aprovizionare a trupelor ca urmare a situației economice precare în care se găsea Franța la acea dată.

Deosebit de importantă și demnă de subliniat ni s-a părut forma de prezentare a unora dintre aceste scrisori care, în cadrul unor vigniete poartă antete ce amintesc de idealurile progresiste ale Revoluției franceze : „Libertate — Egalitate — Fraternitate”, subliniind încă odată că Republica Franceză a fost considerată de la începuturile ei : „unică, indivizibilă și democratică”.

Deși puține la număr, scrisorile aduc, prin conținutul lor, importante referiri la o perioadă îndelungată de timp și pot contribui la îmbogățirea bazei documentare a studiului epocii la care se referă. *

NICODIM UNȚANU, ALEXENIA SLIVĂȚ

* N. R. În transcrierea documentelor autorii au respectat ortografia originalelor.

1

1794 septembrie 14, Newstatt. Scrisoarea generalului Michaud trimisă generalului de brigadă Schaal, comandantul diviziei a 8-a, prin care anunță că trebuie să participe la o ședință cu toți generalii de divizie precum și în legătură cu o mișcare de trupe a armatei Mosellei.

Armée de Rhin

La victoire ou La mort!

LIBERTÉ – ÉGALITÉ
FRATERNITÉ

Au quartier – général a Newstatt le 26 jour du mois Fructider l'an 2-ème de la République française une et indivisible.

Michaud, comandant l'Armée du Rhin à Schaal Général de Brigade Commandant la 8-e Division.

Demain après que les Découvertes seront rentrées tu voudrais mon cher Cammarade te rendre a Neustatt ou les généraux de division doivent être rendûs a Midy au plus tard.

Salut fraternel MICHAUD

Desepranger me fait part d'un rapport par lequel on lui assure qu'un Courier est Venû annoncer a Mollendorst un Mouvement de la part de l'armée de la Moselle et que ce Général va se porter avec Kalkrent du coté de Trevu pour s'opposer aux progrès de l'armée de la Moselle, que déjà des magasins considerables qui étaient a abzey? partent pour être transferé Les Derrieres on assure en avoir vu partir plus de 300 voitures chargée de Grain et de fourage. Employé tous les moyen qui sont en ton pouvoir pour t'assurer s'il et possible si les rapports sont vrais.

MICHAUD

Arh. St. Buc., fond Casa regală, Diverse, dosar 10/1794, f. 1.

2

1795 ianuarie 28, Guntersblum. Scrisoarea trimisă de generalul de divizie Bournier, șeful statului major, generalului de divizie Schaal aflat la Oppenheim, în legătură cu operațiunile ce trebuie să le întreprindă pe Rhin divizia de jandarmi ce va fi cantonată la Gernsheim.

Armée du Rhin

LIBERTÉ ÉGALITÉ FRATERNITÉ

Au quartier général à Guntersblum, le 9 Pluviose de l'an 3-e de la République Française, une et indivisible.

Le général de Division, Chef de l'Etat Major Général: Au Citoyen Schaal G-ral de Division a Oppenheim.

(Je) te previens mon camarade que la Division de Gendarmerie actuellement à Alsheim repartira aujourd'hui pour se rendre à Gernsheim ou elle sera cantonnée. Elle fera des patrouilles sur le Rhin depuis Rhinturekam jusqu'à Rundshelm.

Je viens de prévenir directement le G-ral de cette disposition.

Salut fraternel
BOURNIER

Arh. St. Buc., Fond Casa regală — Diverse, dosar 10/1794, f. 2.

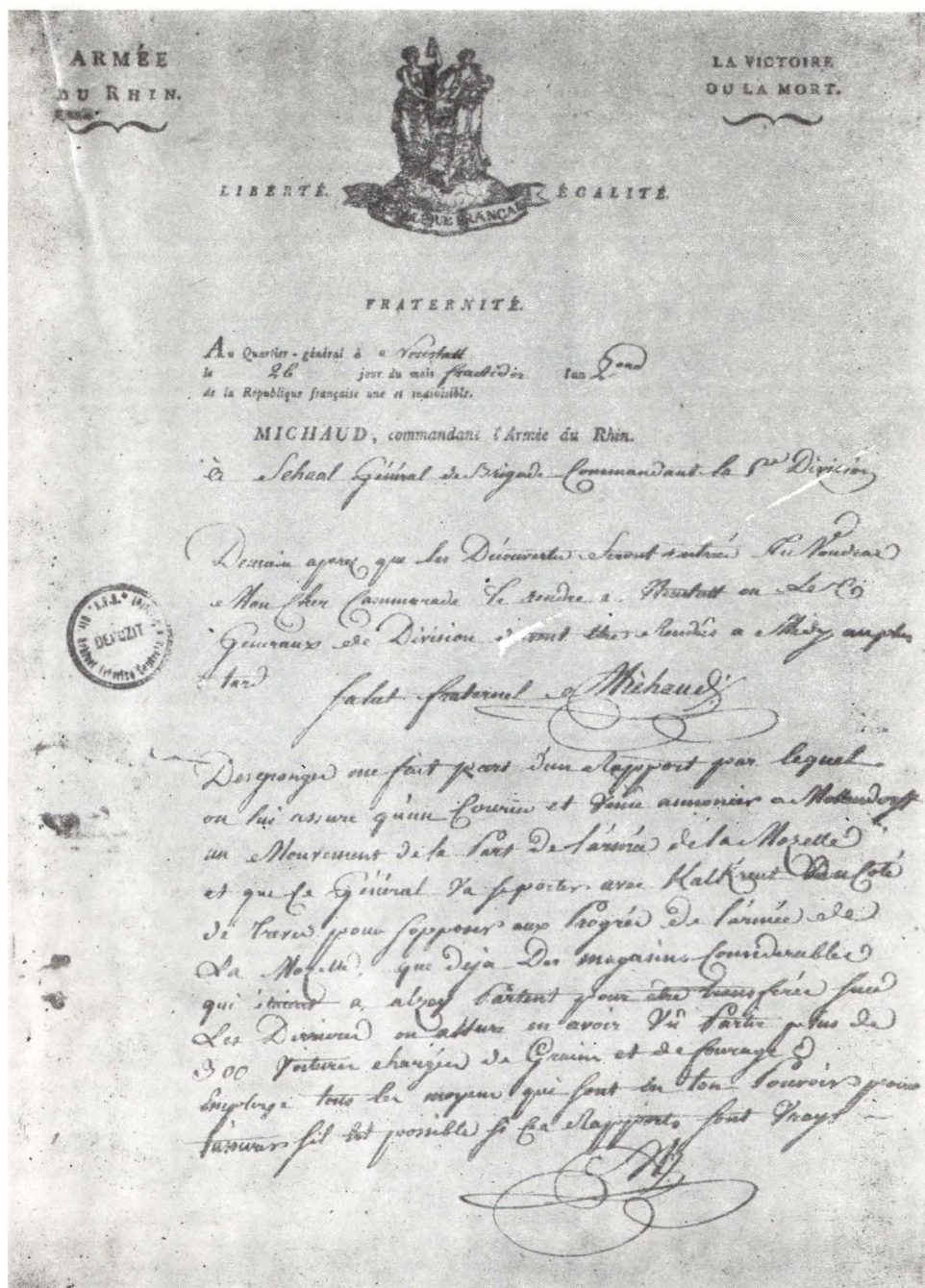

Fig. 1. 1794 septembrie 14, Newstatt. Scrisoarea generalului Michaud trimisă generalului de brigadă Schaaf (Arh. St. Buc., fond Casa regală — Diverse, dosar 10/1794, f. 1). — doc. 1.

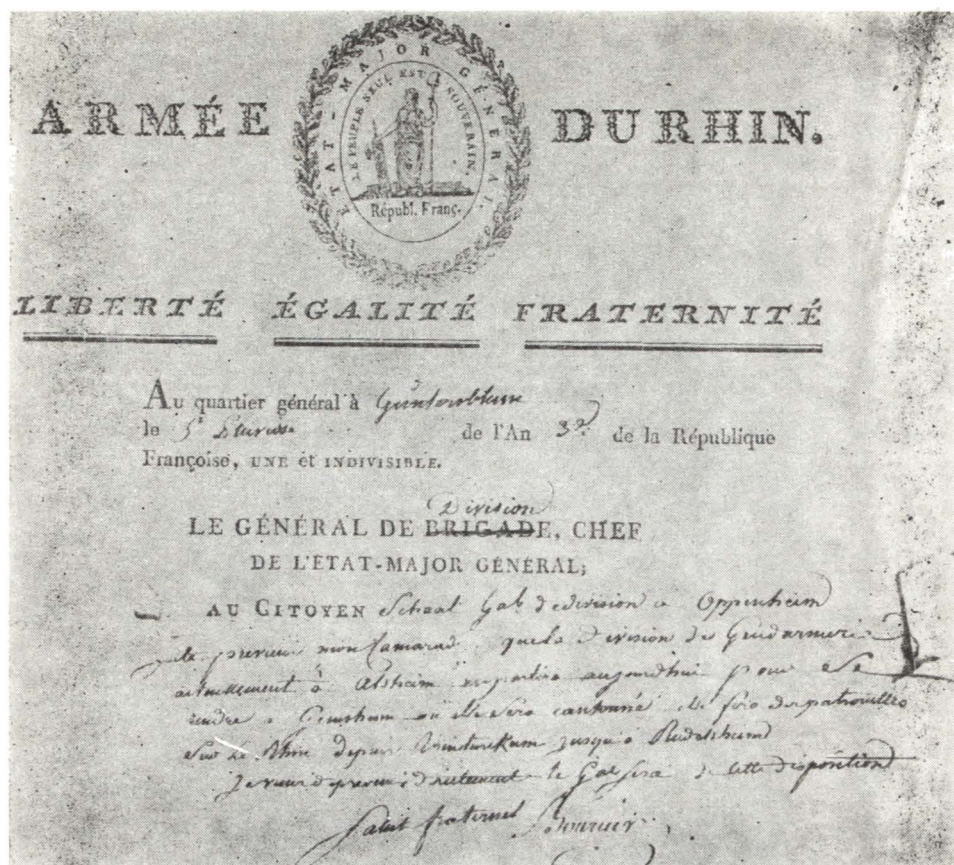

Fig. 2. 1795 ianuarie 28, Guntersblum. Scrisoarea trimisă de generalul de divizie Bournier, șeful Statului Major, generalului de divizie Schaal (Arh. St. Buc., fond Casa regală — Diverse, dosar 10/1794, f. 2) doc. 2.

3

1795 februarie 3, Rastadt. Raport trimis de (indescifrabil) în legătură cu situația trupelor austriece aflate între Kehl și Philisbourg anunțând că au intrat în cantonament de iarnă, iar malul drept al Rinului este slab apărat ceea ce ar permite din partea francezilor foarte facilă victorie. Face cunoscut totodată unele mișcări de trupe conduse de generalul Condé.

RAPORT DE RASTADT 23 PLUVIOSE AN 3-E

Ce n'est que le 21 de ce mois que les troupes autrichiennes qui gardent la rive du Rhin depuis Kehl jusqu'à Philisbourg sont rentrée dans leur quartiers d'hiver. Leur repos ne sera pas de durée car on assure qu'il a été arrêté au Conseil de Guerre que les troupes Commenceront à Camperd est le 24 Mars prochain on va établir à cette fin un Camp dans les environ de Stollsssten.

La rive droite du Rhin n'est dans ce moment que faiblement gardée et la terreur et panique regne tellement parmi les Autrichiens des que la Moindre menace de la part des Républicains sera capable de leur donner le chasse.

Le corps de Condé est parti le 21 pluviôse de Brachtaal et l'Eveché de Spire pour aller prendre ses quartiers d'hiver à Rothenbourg sur le Neckar.

pour copie Conforme
Le représentant du peuple
(J) WERAUD

Arh. St. Buc., fond Casa regală — Diverse, dosar 10/1794, f. 3.

4

1795 iunie 16, Vorms. Scrisoarea generalului Pichegru către generalul Schaal prin care confirmă primirea ordinului de a trimite 6000 de oameni pentru Armata Alpilor și-i solicită generalului Schaal să-î înlocuiască pe aceștia prin trupele vecine pentru asigurarea succesului atacului.

Armée de
Rhin et Moselle

Au Quartier Général à Vorms
Le 28 préréal An 3-eme de la République Française
Le Général en Chef

au Général Schaal

Je viens, Général, de recevoir ordre de faire partir six mille hommes pour l'Armée des Alpes ce qui nous enlève quatorze Bataillons. J'en prends trois dans l'attaque de droite où je ne les ferai pas remplacer parce que ces six mille hommes dorment nous être remis par l'Armée de Sambre et Meuse, à leur arrivée, je ferai porter une Demi Brigade à cette attaque (?) Vous voudrez bien, Général prendre les mesures nécessaires pour que ce vide soit provisoirement rempli ou suppléé par les troupes voisines de la Demi Brigade, qui va partir de manière que la sûreté de cette attaque ne puisse être compromise.

Salut fraternel
PICHEGRU

P.S. J'ai reçu le courrier d'aujourd'hui, le Tableau qui m'avait été annoncé il y a deux jours, ne s'y en pas trouvé — Ce sera probablement pour demain.

Arh. St. Buc., fond Casa regală — Diverse, dosar 10/1794, f. 4.

5

1795 iulie 28, Bonn. Scrisoarea generalului Jourdan — comandantul șef al armatei Sambre și Meusei adresată generalului de divizie Schaal în legătură cu trimiterea unui corp de 10 000 de soldați armatei Rinului și Mosellei.

Armée de
Sambre et Meuse

RÉPUBLIQUE FRANÇOISE
LIBERTÉ — ÉGALITÉ

Au Quartier — général à Bonn le Thermidor l'an 3-eme de la République française, une et indivisible.

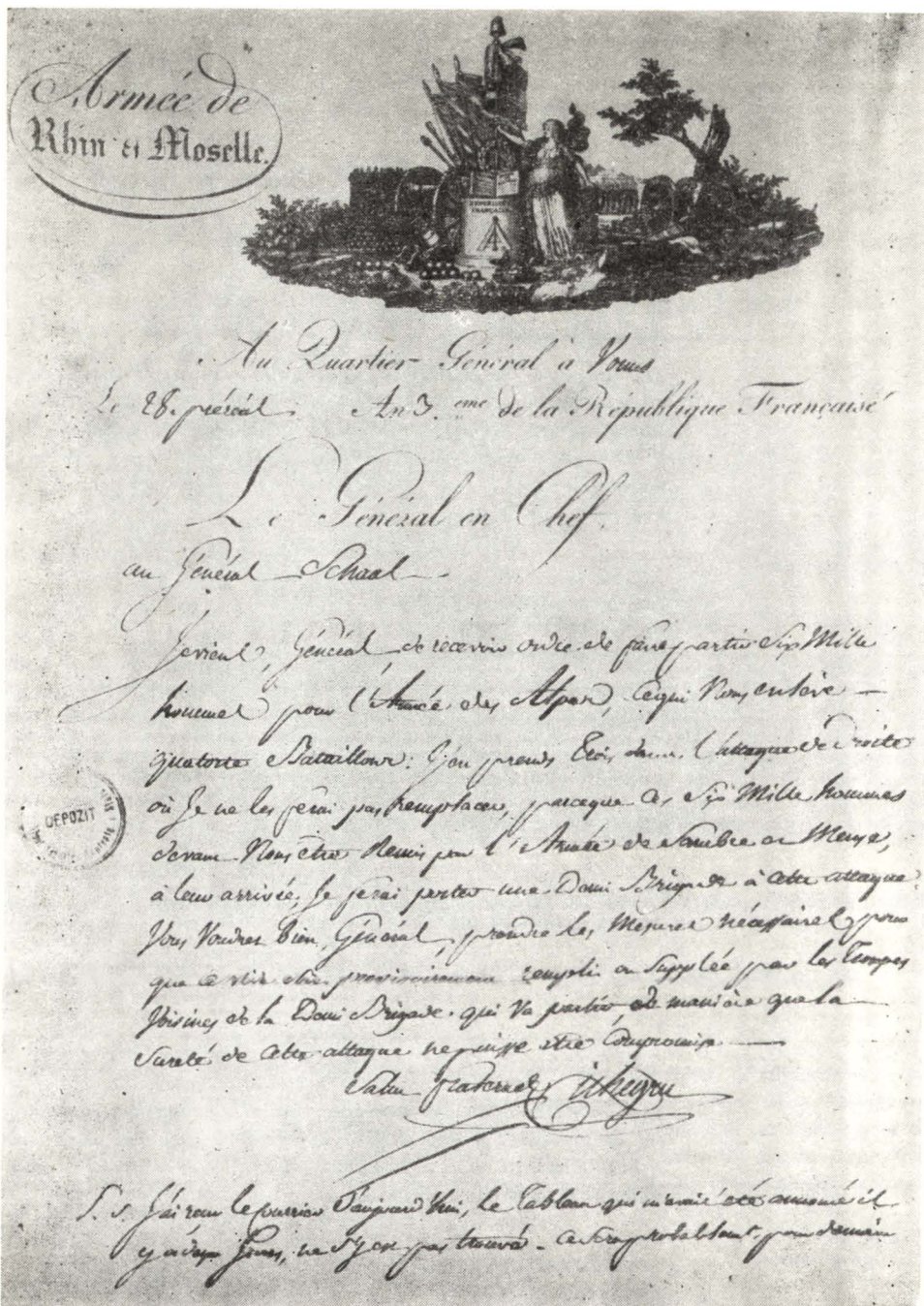

Fig. 3. 1795 iunie 16, Worms. Scrisoarea generalului Pichegru către generalul Schaal (Arh. St. Buc., fond Casa regală — Diverse, dosar 10/1794, f. 4) — doc. 4.

Jourdan, Commandant en chef l'armée de Sambre et Meuse

Au Général de Division Schaal-

Le Corps de dix mille hommes que je suis chargé de faire passer a l'armée de Rhin et Moselle. Citoyen Général est parti ce matin et arrivera le treize a Creusnach. J'ai écrit au général Pichegru le Six dernier pour ces objets le Chef de l'Etat major de l'armée de Sambre et Meuse a écrit le même jour a celui de l'armée de Rhin et Moselle pour le prévenir du départ de ce corps de troupes et lui a adressé l'état de sa composition; je pense que le général Pichegru où son chef d'Etat major vous auron adressés des ordres en conséquences.

Salut et fraternité

JOURDAN

Arh. St. Buc., fond Casa regală — Diverse, dosar 10/1794, f. 5.

6

1795 septembrie 1, Nieber — Ulm. Scrisoarea generalului de divizie Gurion St. Cyr. adresată generalului Schaal prin care îl anunță că-i trimite o scrisoare a generalului Duvergne ce se referă la promptitudinea și severitatea măsurilor luate pentru stăgnarea dezordinii și la rezultatele unei inspecții.

Armée du Rhin

LIBERTÉ — EGALITÉ — FRATERNITÉ

Au quartier général à Nieber-Ulm le 15 fructidor de l'an 3 de la République Français, une et indivisible.

Le Général de Division S. Cyr.

au Citoyen Schaal G-1 commandant l'armée
devant Mayence.

Je vous envoie citoyen Général une lettre du G-1 Duvergne vous verrez combien il est insistent de prendre des mesures sévères et promptes pour arrêter les desordres qui deviennent effrayant quand on pense aux suites qu'ils peuvent avoir. J'ai fait hier une tournée sur la ligne et j'ai vu que le Regt. de Blenkenstein n'était point partie.

Salut et fraternité

GOURION ST. CYR.

Arh. St. Buc., fond Casa regală — Diverse, dosar 10/1794, f. 6.

7

1795 octombrie 6 Walen. Scrisoarea generalului Kleber către generalul Schaal prin care se atestă primirea ordinului generalului șef Jourdan de a prelua comanda trupelor de la Mayence pe cele două maluri ale Rinului și fixarea întâlnirii cu generalul Schaal pentru a-i da informații.

De Walen le 14 Vendémiaire 4 année

Le Général Kleber

Au Général Schaal

Je viens de recevoir l'ordre du Général en chef Jourdan de prendre le Commandement du blocus de Mayence sur les deux rives du Rhin; Vous êtes sans doute prevenu Général de cet arrangement, puis qu'il s'est fait sous vos yeux, mais ayant en même temps ordre de

me rendre près de vous afin de vous mettre à même de me donner tous les renseignements relatifs à ce Commandement pour ce qui concerne les troupes sur la rive gauche, je vous prie d'agréer pour lien de notre rendez-vous le Village de Weinheim j'y serai rendu aujourd'hui à deux heures après midi. Veuillez faire accompagner par le Général d'artillerie, l'adjutant G-al chargé du détail de votre état major et du chef du génie Chasseloup.

Salut et fraternité
KLEBER

P.S. G-1 Sera également utile de vous faire accompagner par le Commissaire ordonnateur pour avoir des assurances sur les subsistances s'il ne pouvait se déplacer il ne fera passer les renseignements.

Arh. St. Buc., fond Casa regală — Diverse, dosar 10/1794, f. 7.

8

1795 octombrie 17. Scrisoarea generalului Moreaux, comandantul armatei Mosellei, trimisă generalului Schaal, în legătură cu indicațiile ce i-a dat generalului de brigadă Molary de a rămâne pe poziții până va primi ordin de la generalul Michaud. Amintește în același timp de situația precară în care se află armata Mosellei cu aprovizionarea

Armée
de
La MOSELLE

LIBERTÉ ÉGALITÉ

Au Quartier — général à Creutznach le 27 Vendemiaire l'an 3-ème de la République française, une, indivisible et démocratique.

Le Général Moreaux, commandant l'armée de la Moselle,

Au citoyen Shaal Général de Division

Le chef de Brigade Molary, mon cher camarade, m'a écrit ce matin pour prendre mes ordres et pour me demander des vivres.

Je lui ait répondu de rester a sa position jusqu'à nouvel ordre; je crois cette mesure fort prudente jusqu'à ce que tu aye reçu des ordres du G-ral Michaud pour faire quelques mouvements. Je t'invite de me les communiquer. Quand aux vivres l'éloignement dans lequel se trouve l'armée de la Moselle l'oblige de vivre en partie de réquisition ce que ne lui permet pas de partager ces faibles ressources.

Salut et fraternité
MOREAUX

Arh. St. Buc., fond Casa regală — Diverse, dosar 10/1794, f. 8.

1795 octombrie 22, Coblenz. Scrisoarea generalului de divizie Marcea trimisă generalului Schaal aflat la Obermgelheim, în legătură cu acțiunile trupelor de sub conducerea sa : ocuparea localității Oberwesse în Bavaria ; situația frontului ocupat de trupele sale ; precum și acțiunile ce ar trebui întreprinse în scopul menținerii pozițiilor strategice cîștigate. Amintește totodată de activitatea de campanie a generalului Jourdan și a generalului Kleber.

Armée de
Sambre et Meuse

Liberté — Egalité — Fraternité

Au Quartier Général à Coblenz le 30 du mois des
Vendemiaire 4-cme année Republicaine.

Au général Schaal,

Les instructions qui m'ont été transmises par le général Jourdan, portent que les troupes a mes ordres garderont jusqu'a St. Goard en conséquence je n'ai point pris les anciens postes que j'avais quitté. Sur l'avis que l'armée du Rhin et Moselle n'avait personne depuis Bingen jusqu'a St. Goard je me suis décidé à faire occuper Oberwesse en Bavarie. Je puis garder Ces postes, et quelques compagnies tirées de Bingen pourront aisément venir jusqu'aux hauteurs de Bavarie. Je ne puis, avant d'avoir su du général Jourdan s'il consent que je fasse jusque la faire aucun mouvement ma ligne étant très faible et une partie des troupes à mes ordres étant campée sur la rive gauche de la Mosella. Je vous prie général de prendre vos disposition en conséquence de la position que j'occupe.

Je ne crois pas que l'ennemi qui ne doit point avoir des moyens de passage puisse jamais tenter quelque chose de bien serieuse entre Bingen et Mayence ; quelques démonstrations pour retenir des troupes, de petites tentatives partie l'attaque en règle des lignes de Mayence ; la question du territoire des troupes française de la rive droite du Rhin répond y par venir de grandes manœuvres militaires, tels pouvant être les dessins de l'ennemi il faut espérer qu'il ne parviendra pas et que nous conserverons au moins de notre campagne l'avantage de quelques têtes de ponts. Le général Jourdan est encore sur la rive droite du Rhin je ne sais si son intention est de conserver le duché de Bergen. Je ne sais s'il en a les moyens mais je repond que cela est possible pour peu qu'il soit secondé par les administrations du et des chevaux l'armée restait victorieuse et pouvait surment couvrir l'ennemi mais comme vous manquez l'un de l'autre de ces grands ressorts de la guerre de manière que toutes ses opérations ne peuvent être suivies comme il le foudrait.

Je reste moi sur la rive gauche, le général Kleber est à ma gauche avec deux divisions nous avons encore une tête de pont a Neuwied que ; pas terrible ce que cependant nous tiendrons

Donnez moi de vos nouvelles
Salute fraternité
MARCEAU

10

1801 noiembrie 24, Bordeaux. Scrisoarea trimisă de generalul de brigadă Malet, cetățeanului Sauria fost general de brigadă, inspector administrativ silvic în departamentul Jura în legătură cu o serie de chestiuni particulare: numirea lui în subdiviziunea Girondei aflat la Bordeaux, semnalează scumpețea din oraș, precum și relațiile dintre armată și administrație. Amintește de o serie de prieteni comuni comunicându-i că n-a reușit să rezolve rugămintea lui în problema lui Verillot, totodată îi dă o serie de detalii asupra familiei.

1-me Division Militaire
— Division de Gironde —

Liberté — Egalité
Au quartier général à Bordeaux, le trois frimaire an
10 de la République Française
Malet, général de brigade
Comandant la subdivision de la Gironde
Au son ami Sauria,

Ta lettre, mon cher Sauria, apres m'avoir été chercher à Montpellier est revenue me trouver ici qui a été ma dernière destination pour 1-an dix; tu ne dois pas douter que sous tous les rapports j'eus préféré de rester dans le 6-m division et même d'être placé à Tous-de-Sauhirer; si cela eût en quelque désagréments j'en eus été dédomagé par la facilité de quelques amis que j'estime et que j'aime et tu sais que tu es de ce nombre; mais dans le moment ou je suis partis je ne pouvais pas demander cet emplacement puisqu'il était occupé et puis j'ai pour principe de ne rien demander; il y a apparence que l'on m'a envoyé dans la 11 division parceque personne n'en voullait; il m'em a Couté cent louis pour me transporter ici avec ma famille et en arrivant j'ai trouvé la ville la plus chère de toute la republique. Sans même en excepter Paris et on est loin d'y trouver les mêmes agréments malgré la grande réputation de Bordeaux qui a tous les désagréments des grandes villes sans en avoir les /avantages/ d'ailleurs. Comme dans toutes les villes de commerce, le militaire y est assés mal vu. En outre d'un préfet nous avons un Commissaire général de police qui sont l'un et l'autre remplis de prétention de manière que nous ne nous voyons pas; tout au plus pour des affaires de service; encore nous laissons le Commandant d'armes traiter ces choses la. J'ai retrouvé ici le général Dufour comandant — de — la division avec lequel j'avais deja servi a Besançon en l'an 4; Je connaissais les principes républicaines et j'ai été bien aise de me trouver sous ses ordres. Je suis bien fâché, mon cher ami, de n'être plus à même de faire quelque chose pour le Cn. Verillot dont tu me parle, mais tu peux en ecir de ma part au général Manard qui commande toujours le 6-m division: il fera surement rendre justice à ton protégé.

Si Chave? est à Tous-le-Souhirer rappelle moi à son souvenir; j'ai été bien fâché qu'il n'y fut pas lorsque j'y ai passé. Tu ma feras plaisir en me donnant quelque fois de tes nouvelles, lorsque tes occupations te le permettront; je promets d'être exacte à te répondre Si j'ai paru negligéant tu ne dois l'attribuer qu'a mon mauvaise santé et au dégout de tout ce que je vois en rentrant en France; mais j'ai vu qu'il ne fallait pas perdre courage.

Adieu, mon cher Sauria. Compte sur ma sincère. amitié.

MALET

Ma femme est sensible a ton souvenir, elle a fort bien supporté le voyage et Aristide encore mieux. Nous avons fait 280 lisues tant par terre que par eau. Je pense que Gruzei doit être à Tous-de-Sauhirer dis lui que je suis devenu girondin et que je ne l'en aime pas moins.

11

1805 noiembrie 9, Strasbourg. Ordinul mareșalului armatei Kellermann către generalul de Divizie Schaal primarul orașului Schlestatt, în legătură cu organizarea cohorții arondismentului din Barr la Schlestatt cu intrarea în activitate a companiei de vânători și de grenadier, precum și în legătură cu reîntoarcerea companiilor de trăgători.

3-e Corps d'Armée
de la Réserve

Au quartier général à Strasbourg
le 9 Brumaire an 14.

Le Maréchal d'Empire Kellermann
Sénateur, membre du grand Conseil
de la Légion d'honneur.
Au général de Division Schall, Maire de la
ville de Schlestatt.

Vous voudrés bien, mon cher Général, faire vos dispositions, pour que le cohorte de l'Arrondissement de Barr soit réunie à Schlestatt le 15 de ce mois. J'y coucherai le même jour; et elle sera organisée définitivement le lendemain 16.

Je donne le ordre pour que la compagnie de Grenadiers et celle de Chasseurs soient armées et entrent en activité de service le même jour. Ces deux compagnies resteront à Schlestatt jusqu'à nouvel ordre et concourront avec les autres troupes de la place à l'escorte des prisonniers de guerrs.

Les 8 compagnies de fusiliers retourneront dans leur foyers, et se tiendront prêtes à être reunies au premier ordre pour entrer en activité de service. Je donne également des ordres pour leurs armement.

J'ai l'honneur de vous saluer
KELLERMANN

Arh. St. Buc., fond Casa regală — diverse, dosar 10/1794, f. 14.

12

1806 octombrie 19, Mecklenburg. Scrisoarea unui general maior adresată mareșalului Kellermann prin care îl roagă să-i trimită cel mai urgent itinerariul convoiului de obuze pe care l-a trimis la 12 octombrie din Mayence.

Mecklenburg le 19 octobre 1806

A MONSIEUR LE MARECHAL KELLERMANN,

Je vous prie, monsieur le maréchal, de m'adresser le plutot possible l'itinéraire qui suivra le convoi de fonde de deux million que vous avez fait partir de Mayence le 12 octobre.

Le Major Général
/ss/ Indescifrabil

Arh. St. Buc., fond Casa regală — Diverse, dosar 10/1794, f. 15.

13

1809 septembrie 29, Mayence. Scrisoarea ducelui de Valmy (generalul Kellermann) adresată generalului Schaal prin care, confirmă primirea scrisorii din 29 septembrie și a actelor anexate, aprobă măsurile luate și cere judecarea vinovaților arestați la Mayence pentru restabilirea ordinii.

Armée
de
Réserve

Au Maistenze le 29 septembre 1809

Général, j'ai reçu votre lettre du 29 et les pièces y jointes.

J'approuve toutes les mesures que vous avez prises et qui sont très sages ainsi que l'envoyé à Trêves de la campagne de marche tirés de la garnison de Mayence si les circonstances le rendaient nécessaire, je vous autorise à y envoyer généralement tout ce que vous aurez de disponible. J'ai écrit au G-al commandant la 3-e division à Metzafin qu'il dirigent promptement sur Trêves quelques centaines d'hommes qui y seront à la disposition du G-al Rigau.

Vous ferez traduire les coupables qui seront arrêtés, dans les prisons de Mayence.

Je transmets au Ministre de la Guerre copies, de votre lettres et des prières que vous m'avez adressées.

Enfin, Général, je m'en remets à votre zèle, à votre sagesse et à vos talents qui me sont bien connues, pour l'arrestation des coupables et pour que ces troubles soit promptement et entièrement apaisés.

Vous me rendrez exactement compte du résultat de vos opérations.

Recevez, mon cher Général, la nouvelle assurance de ma considération très distinguée et de mon attachement.

Le M-al d'Empire, Sénateur
Commandant l'armée
DUC DE VALMY

P.S. Comme il doit venir de l'infanterie de Strasbourg et même quelque cavalerie dirigez les sur Trêves et après la tranquillité rétablie ils marcheront par Luxembourg à Maistenze enfin je vous laisse le maître de faire toutes les dispositions des troupes pour terminer cette révolte et arrêter les menaces pour en faire exemple.

le M-al
DUC DE VALMY

Arh. St. Buc., fond Casa regală — diverse , dosar 10/1794, f. 16—17.

14

1813 februarie 4 Paris. Circulară trimisă de ministrul de război, ducele de Faltre, generalului comandant al diviziei militare 26 aflată la Mayence, în legătură cu măsurile ce trebuiesc luate pentru asigurarea călătoriei curierilor guvernamentali.

3-eme Division
du Ministère de la Guerre
Bureau des Operations Militaire
Circularre

Paris, le 4 Février 1813

Général, M. le Comte de la Valette, directeur général des postes de l'Empire, vient de me donner à connaissance que plusieurs postillons des relais expédiés en Estaffettes, pour porter des dépêches du Gouvernement, sont souvent arrêtés dans leur marche pendant la nuit.

par les difficultés qu'ils éprouvent à se faire ouvrir les portes des Places de Guerre ou Villes fermées.

Comme il ne doit être apporté aucun obstacle à la libre circulation des couriers du Gouvernement, vous voudrez bien, Général, donner les ordres nécessaires aux Commandans des Places de Guerre, ou des villes fermées dependantes de la Division Militaire que vous commandez de faire ouvrir les portes pendant la nuit aux courriers ou Estaffettes chargés des dépêches du Gouvernement, de leur ordonner en même temps de prendre toutes les précautions prescrites à cet égard, par les reglements militaires de manière à ce qu'il n'en résulte aucun abus et qu'aucune autre personne ne puisse profiter du passage des courriers pour s'introduire pendant la nuit dans les places.

Vous voudrez bien, Général, me donner connaissance des ordres et instructions que vous aurez donnés à ce sujet.

Recevez, Général l'assurance
de ma parfaite considération.
Le ministre de la Guerre
DUC DE FALTRE

Au Général Commandant
la 26-e Division Militaire.
A Mayence

Arh. St. Buc., fond Casa regală — diverse, dosar 10/1794, f. 18—19.

VENITURILE ȘI CHELTUIELILE CASEI MANUC-BEI ÎN ANII 1815 — 1818

ION IONAȘCU

Momentul în care încep socotelile Casei Manuc coincide cu sfârșitul războaielor napoleonice, care — după cum arată Lenin- au fost războaie imperialiste, „ele au cuprins o întreagă epocă și au vădit o neobișnuit de complicată rețea de raporturi imperialiste, care se împleteau cu mișcări de eliberare națională”. Lenin continuă: „Și ca urmare istoria a mers înainte, — prin toată această epocă neobișnuit de bogată în războaie și tragedii (tragedii ale unor popoare întregi)- de la feudalism la capitalismul „liber”¹.

Țara Românească, unde se produc — în mare parte — veniturile și se fac cheltuielile Casei lui Manuc Mirzaianț, un armean născut în 1769 la Rusciuc și decedat în 1817 la Hincești, se află acum în perioada de trecere de la feudalism la capitalism, denumită a descompunerii relațiilor feudale. În această vreme are loc procesul acumulării de mari sume de bani, care constituie o premiză a producției capitaliste. Această acumulare de capital se realizează prin comerț, cămătărie, arendășie, concesionarea ocnelor și vămilor de stat, venalitatea dregătoriilor și împrumutul către stat. Capitalul acesta este comercial și deținătorul lui se străduiește să-l mărească prin negoț, nu să-l folosească în producție, în întreprinderi industriale². O importantă sursă de acumulare bănească este și camăta. Marx a arătat că asupra modurilor de producție precapitaliste, camăta are, în general, o influență revoluționară, dar că în anumite forme, cum sînt de pildă cele asiatice „camăta poate dura multă vreme fără a provoca altceva decît o decădere economică și corupție politică”³. Trăind sub regimul dominației otomane, țările române au cunoscut, în oarecare măsură, rolul dăunător al cametei. Totuși ea a contribuit la apariția germinilor modului de producție capitalist. Prin cămătărie marii negustori și arendași vor cumpăra moșiile boierilor atrași în cheltuieli de consum, ruinîndu-i⁴.

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 27, București, 19, p. 34—35.

² *Istoria României*, vol. III, Edit. Acad. R.P.R. București, 1964, p. 586—587.

³ K. Marx, *Capitalul*, vol. II—2, București, 1955, p. 571.

⁴ *Istoria României*, vol. III, Edit. Acad. R.S.R., București, 1964, p. 588.

Unul dintre acești mari negustori și cămătari din Țara Românească în primele două decenii ale secolului al XIX-lea a fost Manuc Mirzaianț. Înainte de a analiza socotelile Casei Manuc în cei trei ani, găsim că este necesar să cunoaștem care a fost calea de formidabilă îmbogățire a acestui armean născut în sudul Dunării.

Dacă pentru unii mari boieri, ca Grigore Brincoveanu, se poate spune că „sursa inițială din care s-au constituit capitalul comercial și cel cămătăresc a fost exploatarea moșiilor”⁵, această concluzie nu se poate raporta la Manuc, care era fiu de negustor⁶ cu stare în Ruscui și de la vârsta de 12 ani a început a face ucenicie în prăvăliile unor negustori armeni din Moldova⁷, apoi a trecut la practicarea negoțului pe cont propriu în Ruscui. Primele documente relative la Manuc sînt din anii 1793—1794 și se referă la un litigiu de comerț cu un negustor armean din Suceava, Bogos⁸. În 1795 cumpără cu 125 piaștri o parte dintr-o moară din satul Cule, pe Lom⁹, iar în mai 1802 cumpără, împreună cu Hagi Manciu, două grădini în același sat cu 250 de piaștri¹⁰, tranzacție întărită de Tersenicoglu¹¹, aianul Rusciucului. Este clar că aceste mici cumpărări de pămînt nu ne prezintă pe un mare acaparator de bunuri funciare în vederea acumulării de capital, ci pe un negustor pentru care exploatarea agricolă este o preocupare cu totul secundară acum.

În schimb, Manuc — fiind extrem de inteligent¹², versat în afaceri de negoț, care îi aduceau importante cîștiguri bănești, și totodată abil,

⁵ *Ibidem*, 587.

⁶ Tatăl său, Mardiros Mirzaianț, emigrase din satul Capri, regiunea Ararat, la 1744 și se stabilise mai întîi la Burgas, apoi la Ruscui. Din a doua căsătorie cu Mamica, fiica unui negustor bogat, Hanum-oglu, naște în 1769 pe Manuc. Mama moare în iulie 1779, iar tatăl în aprilie 1800 (G. Bezviconi, *Manuc-bei*, ed. II, Chișinău, 1938, p. 4). Știrile cu data morții părinților lui Manuc, ne-au fost comunicate de eruditul orientalist H. Dj. Siruni, căruiia îi adresăm deosebite mulțumiri). Manuc a avut un frate, Ovanes, mort la Ruscui în 1806 și o soră care trăia în 1816.

⁷ Rămase la Iași și Botoșani patru ani (1781—1785), cu care prilej învătă desigur și limba română. Manuc se căsătorie prima oară, prin 1786, cu fiica negustorului Avet (Avedian) din Ruscui, care decedă în 1794, și se recăsătorie în anul următor cu Mariam, fiica lui Hagi Haritium (Informații de la H. Dj. Siruni și din testamentul lui Manuc. G. Bezviconi — *op. cit.*, p. 35, 46 — consideră greșit că Manuc a avut o singură soție, din familia Avedian).

⁸ M. Guboglu, *Catalogul documentelor turcești*, vol. I, București, 1960. Editat de Direcția generală a Arhivelor Statului din R.P.R., p. 133, 136, nr. 532, 535 (rapoarte austriece).

⁹ Acest act, ca și altele ce se vor cita ulterior, se găsesc în colecția alcătuită de Ion Ionașcu și H. Dj. Siruni: *Documente din arhiva Manuc-bei*, cuprinzînd circa 650 de piese în peste 2000 de pagini dactilografiate, care sperăm că se vor publica. Multe din aceste acte sînt scrise de Manuc în limba turcă și cu litere armenice, și au fost descifrate de distinsul armenolog și turcolog H. Dj. Siruni. Sînt și multe documente originale în limba turcă-osmană, relative la cheltuielile efectuate de Manuc, ca vistier al serascherului Mustafa Bairactar, pentru aprovizionarea oștilor turcești și întărirea cetăților de la Dunăre, în anii războiului ruso-turc (1806—1808), materiale care interesează pe cercetătorii din statele balcanice și din Uniunea Sovietică. Se va cita colecția indicîndu-se nr. documentului. De pildă, cel menționat mai sus are nr. 2.

¹⁰ Colecția Ionașcu-Siruni, nr. 7, 8 și 9.

¹¹ Tersenicoglu aga Ismail a devenit aian la Ruscui în 1795 și a fost asasinat în vara anului 1804, probabil de adversarii reformei pe care voia s-o introducă în armată sultanul Selim III (1789—1807). Manuc, un aderent, la reformă, scotit și „eminența cenușie” a cercului de la Ruscui, reușise să-l convingă și pe Tersenicoglu de utilitatea ei.

¹² A. F. Miller, *Mustafa pașa Bairactar*, în l. rusă, Moscova—Leningrad, 1947; cf. și recenzie de A. Vianu, în „Studii”, XI, nr. 3, 1958, p. 137—139.

cum se va vedea, în probleme politice, — a atras atenția aianului Tersenicoglu, analfabet, fost sacagiu, apoi îndrăzneț șef de bandă, ca apoi Poarta să-l numească aian la Ruscuc¹³, pus să anihileze acțiunile rebelului Pazvantoglu de la Vidin. Puternica influență a lui Manuc asupra lui Tersenicoglu, — în ce privește administrarea regiunii, măsurile eficace luate pentru dezvoltarea comerțului și înflorirea economică a Ruscucului, situat pe Dunăre, la răscrucea importantelor drumuri de comerț ce veneau din țările române, din Imperiul habsburgic, din Rusia, întilnindu-se aici cu cele din Imperiul otoman, în primul rînd din întreaga Peninsulă balcanică — i-a adus din partea aianului mari privilegii, care l-au situat în scurt timp printre cei mai mari deținători de capital comercial și cămătăresc de la Dunărea de Jos.

Unul din biografii lui Manuc, Mser Mserian, fost mulți ani profesor al copiilor lui Manuc, un om învățat care a stat la Hincești în anii 1836—1848, a cercetat atent toate hîrțile lui Manuc (dintre care multe se vor fi pierdut) și a notat amintirile celor contemporani cu faimosul bogătaș armean, ne informează că Manuc obținuse de la Tersenicoglu monopolul vînzării mătăsii, lînii, bumbacului, tutunului, mirodeniilor și cerii, realizînd anual profituri mari (se dă cifra pentru mătase, lînă și ceară de 320.000 de piaștri¹⁴, pe care desigur le împărțea cu aianul). Ca dovadă stă actul din 1804 mai 8¹⁵, prin care Tersenicoglu arată că și-a desfăcut toate socotelile cu Manuc, relative la negoțul și arenzile (probabil concesiunea strîngerii impozitelor) din districtele menționate mai sus. Mserian ne mai arată că prin mijlocirea lui Tersenicoglu, Const. Ipsilanti, domnul Țării Românești (1802—1806), i-a arendat lui Manuc pe 3 ani (1803—1806) și ocele țării, de la care realiza anual 300.000 de piaștri (lei)¹⁶. Pentru arendarea ocnelor nu era, firește, suficientă intervenția aianului, trebuia numărată anticipat o mare sumă de bani¹⁷. Pe lingă informația lui Mserian, există și documente contemporane care atestă pe Manuc „epistatul huzmetului”, începînd din octombrie 1805¹⁸. Printre cei care cumpără sare în anul 1806 sînt un bulgar din Siștov și trei turci din Șumla, Hirșova și Turtucaia, cea mai mare cantitate provenind din ocna Slănic-Prahova¹⁹.

Între Tersenicoglu și Ipsilanti erau stabilite relații bune înainte de a trece acesta din urmă din Moldova pe scaunul muntean, prin intermediul fraților Bogos și Mesrop Sebastian din Ruscuc, care erau în slujba lui Manuc. Acest lucru rezultă din însemnările lui Bogos din august și septembrie 1802, în care arată că înainte de a fi numit domn Ipsilanti l-a trimis ca om de încredere la București, apoi cînd venea spre țară l-a însărcinat să ceară lui Tersenicoglu împrumut 500 de pungi (25.000 de piaștri), care i-a dat numai jumătate din sumă, întilnindu-se la începutul lui

¹³ G. Bezviconi, *op. cit.*, p. 5.

¹⁴ Colecția Ionașcu—Siruni, anexa 1.

¹⁵ Ibidem, nr. 17.

¹⁶ Ibidem, anexa 1.

¹⁷ În anul 1817 negustorul D. Aman arendează „vămile Craiovei” cu 190.000 lei anual (N. Yorga, *Studii și documente*, vol. XXII, p. 182). Greșit afirmă Bezviconi (*op. cit.*, p. 20) că Manuc împreună cu Hagi Moscu „răscumpără monopolul sării”.

¹⁸ Colecția Ionașcu—Siruni, nr. 26.

¹⁹ Ibidem, nr. 33, 34, 37, 38, 39.

octombrie aianul cu domnul la Sarsinlar, lângă Silistra²⁰. Ipsilanti era însă — după cum o declară într-o scrisoare către Czartoryski din martie 1808²¹ — devotat politicii țariste încă din 1796 și-l prezintă pe Bogos, în altă scrisoare către cancelarul Rumianțev, ca fost agentul său la Rusciuc, „om meritos care se bucură de foarte mare favoare pe lângă Mustafa pașa Bairactar”, fiindu-i secretar al său, fiindcă nici Bairactar, ca și Tersenicoglu, nu știa să citească²². O asemenea informație vine și din partea consulului francez Mériage, în aprilie 1808, că Sebastian a fost „agentul lui Ipsilanti”²³ și implicit al diplomației țariste.

În 1802, spre sfârșitul anului, ca urmare a demersurilor lui Tersenicoglu, Ipsilanti acordă lui Manuc titlul de serdar, iar în anul următor îl făcu paharnic²⁴, înscriindu-l în arhondologia țării și, ca boier muntean, câștigând dreptul de a cumpăra, cu imensul capital comercial ce acumulasese, moșii și imobile în Țara Românească. Sintem incredințați că achizițiile de bunuri funciare le-a început după prima călătoreală, în 1802—1803. Primul act pe care îl posedăm însă, este numai din 7/13 septembrie 1804²⁵, când Manuc paharnicul cumpără de la Nicolae Diamandi (Crimpu), zis și Saegiu²⁶, 12½ pogoane la București—Filaret, cu 2.500 de taleri, urmînd să plătească și mitropoliei, stăpîna locului, otaștina anuală de 24 taleri. De la același Saegiu cumpăraseră, probabil în primele luni ale anului o parcelă importantă din terenul fostei Curți domnești (Curtea Veche), pe care în anul 1798, Constantin vodă Hangerli dispusese să-l vîndă la mezat, sub pretext că îi trebuie bani ca să refacă Curtea Arsă de lângă mănăstirea Mihai Vodă. Întregul teren avea 25.000 m². În anul 1799 se ridică un plan al terenului, trasîndu-se 50 de parcele de diverse dimensiuni, dintre care una mai mare, situată peste drum de biserica Curții Vechi, se adjudecase asupra lui Saegiu²⁷. Dintr-un act ulterior, se vede că N. Saegiu era în slujba lui Manuc încă din 1801—1802²⁸. Nu încapă îndoială că înainte de a cumpăra via, Manuc, ca mare negustor cu experiență s-a gîndit să achiziționeze terenul de la Curtea Veche, loc central, pe care avea să construiască faimosul han Manuc. Nu cunoaștem suma plătită pe acest teren, însă trebuie să fi fost importantă, dacă avem în vedere zapisul din 15 iunie 1798, prin care marele vornic Radu Golescu — care cumpăraseră

²⁰ *Bibl. Acad. R.S. România, ms. oriental nr. 182, f. 10, 18, însemnări în l. armeană traduse de H. Dj. Siruni.*

²¹ P. P. Panaiteșcu, *Correspondența lui Const. Ipsilanti cu guvernul rusesc, 1806—1812*, București, 1933, p. 87.

²² *Ibidem*, p. (scrisoare din 1808 febr. 22 s.v.)

²³ Hurmuzaki, *Documente*, Supl. 1—2, București, 1885, p. 505, 508, nr. 659, 662.

²⁴ Colecția Ionașcu—Siruni, fragment din memoriile Mserian; G. Bezviconi, *op. cit.*, p. 6.

²⁵ Colecția Ionașcu—Siruni, nr. 18.

²⁶ Un saegiu era un negustor de oi pentru Poarta otomană. Un act emis de Const. Hangerli la 22 aprilie 1798 către caimacamul Craiovei, arată că Nic. Saegiu s-a plîns că unii locuitori din Romanaiți nu aduc oile la vînzare. Poruncește ispravnicului „să nu supere pe oamenii numitului Saigiu... ca să nu se întîmple vreun cusur” (V. A. Urechia, *Istoria Românilor*, vol. VIII, p. 515). În 1806, N. Saegiu figurează prenumerant cu 100 taleri la „Chiriacadromionul lui Sofronie de Vrața, tipărit la Rîmnice În 1806 (I. Bianu-Hodoș, *Bibliografia românească veche*, vol. II, București, 1910, p. 492).

²⁷ I. Ionașcu, *Un plan inedit al Curții Vechi din București, din anul 1799*, extras din „Revista istorică română”, XIII (1943), p. 57—58.

²⁸ Muzeul orașului București (în continuare: *M.O.B.*), nr. 26.603 din 17 iunie 1832 (procesul moștenitorilor lui Saegiu cu Casa Manuc).

la mezat pe locul Curtii Vechi 49 de stinjeni — vinde lui Ianache Scufa 11 ½ stinjeni, cu 2958,45 de lei, adică cu 245 tl. stinjenul, plus cele două parale la leu ale cutiei milelor ²⁹.

În februarie 1805, Manuc mai cumpără la poarta din jos a fostei Curți, pe podul lui Șerban Vodă, de la clucereasa Antița Ghiurgioaica un loc pe care a fost o cafenea ce arsese, cu 6250 de taleri ³⁰, iar în martie trei prăvălii în Cavafi cu 2200 de lei ³¹. La 15 iunie 1805, mai cumpără de la Dumitrache biv vel stolnic 700 stinjeni din Florești — Pantelimon ³².

După moartea lui Tersenicoglu (1806), locul de aian fu ocupat de Mustafa aga Alemdar Bairactar ³³, unul dintre devotații defunctului aian, cu toții formind cercul „prieteni de la Rusciuc” ³⁴. În conflictele în care aianii de la Rusciuc sînt atrași de faimosul Pazvantoglu, rebelul în Vidin, pînă la urmă recunoscut de sultan în iunie 1799 pașa al Vidinului și muhafiz ³⁵, sau de Ilicoglu de la Silistra, care urmăreau să slăbească poziția economică prosperă a Rusciucului, Manuc a depus serioase eforturi pentru a apăra nestingherită desfășurarea comerțului pe Dunăre și în Rumelia, opunîndu-se politiciii de jaf practică de dușmanii lui Tersenicoglu și Mustafa aga Bairactar. Unul dintre cei care au intervenit cu eficiență în numirea lui Bairactar ca aian a fost tocmai Manuc, avînd mari relații la Poartă. La fel ca Tersenicoglu, și Bairactar era analfabet și corespondența o rezolva Manuc ajutat de frații Sebastian, armeni și ei. Manuc, ca și în vremea lui Tersenicoglu, ba poate într-un mod mai accentuat, în situația nou creată prin declanșarea războiului ruso-turc de la sfîrșitul anului 1806, ținea socoteala veniturilor și cheltuielilor regiunilor administrate de Bairactar, el avea în grijă și răspundere directă de aprovizionarea oștilor turcești și a cetăților de la Dunăre și mare, acestea din urmă solicitînd repetat — în vremea războiului — reparații, întăriri și amplificări ³⁶. O parte din beneficiile realizate de Manuc din monopolul vînzării colonialelor, tutunului, mătăsii, bumbacului etc., din concesionarea perceperii impozitelor, din arendarea vămilor etc. reveneau lui Bairactar, așa cum se procedase și în vremea lui Tersenicoglu. Bairactar avea deseori nevoie de mari sume bănești pe care de asemenea le găsea oricînd la bancherul Manuc, care era socotit de consulul francez ca sfetnicul lui cel mai apropiat ³⁷.

²⁹ M.O.B., nr. 35828.

³⁰ Arh. St. Buc., fond M-reă Mihai Vodă, I bis/6.

³¹ Ibidem, nr. 7.

³² Colecția Ionașcu — Siruni, nr. 25.

³³ Supranumele Bairactar i s-a dat ca urmare unor fapte de vitejie militară, repurtate ca „bairactar”, turc. = purtător de steag. Cînd nu servea la oaste se îndeletnicea cu negoțul de cai (geambășia) după informația lui Bezviconi (*op. cit.*, p. 7).

³⁴ A. F. Miller, *op. cit.*, p. 8, 9, 197.

³⁵ Djevdet Pașa, *Istoria* (turc. Tarih), vol. VII, p. 44.

³⁶ Colecția Ionașcu — Siruni, *passim*.

³⁷ Mériage, în raportul către Champagny din 8 aprilie s.n. 1808, unde arată că bancherul „Manucci” era în același timp „boyard et grand propriétaire en Valachie” (Hurmuzaki, *Documente*, Supl., 1—2, p. 505, 508), Bezviconi (*op. cit.*, p. 8) arată că la 31 octombrie 1808, Mériage raporta lui Talleyrand, ministrul de externe francez că Mustafa pașa Bairactar ducea în secret tratative cu rușii prin agentul său „Manoucci”. Raportule real, dar nu putea fi adresat lui Talleyrand, deoarece acesta fusese destituit de Napoleon la 10 august 1807, după tratatul de la Tilsit cu țarul, descoperit că trăda interesele franceze țarului. (E. V. Tarlé, *Napoleon, București, 1958*, p. 244; idem, *Talleyrand*, p. 102).

Începînd războiul împotriva Angliei și Rusiei la 27 august 1805, după repurtarea strălucitei victorii de la Austerlitz (2 decembrie 1805), unde Kutuzov fu rănit, și încheierea păcii de la Bratislava (26 decembrie)³⁸, Napoleon — „cel mai mare comandant militar al lumii”, după caracterizarea istoricului Tarlé —³⁹, stăruie să atragă Turcia de partea sa. Într-o scrisoare a sa, din 8/20 iunie 1806, către sultanul Selim III, el îl îndemna să îndepărteze de la conducerea Moldovei și Țării Românești pe domnii fanarioți (Al. Moruzi și C. Ipsilanti), care sînt oamenii Rusiei, și să readucă domniile pămîntene, dacă vrea să nu piardă aceste țări⁴⁰. După puțin timp, trimise la Constantinopol pe generalul Sebastiani, care reuși să convingă pe Selim de înlocuirea domnilor Principatelor române, în august 1806⁴¹, cu Scarlat Callimachi și Alex. Suțu⁴², fără știrea Rusiei, călcînd hațișeriful din 1802. Au urmat energicele proteste ale Rusiei (prin Italinski) și Angliei (prin Arbuthnot) și decizia sultanului de a repune pe domnii îndepărtați. Însă țarul ordonă trupelor să se îndrepte spre Moldova (noiembrie 1806) spre a pedepsi pe turci pentru violarea tratatelor, ceea ce determină pe sultan să declare război Rusiei (decembrie 1806)⁴³. La 11/23 noiembrie, Napoleon scria sultanului din Berlin — unde cu două zile înainte decretase blocusul continental — că nu va face pace pînă ce Turcia nu va reintra în posesia Principatelor și nu vor fi repuși domni Callimachi și Suțu⁴⁴. În realitate, țările române au fost împinse în vârtejul politicii europene și au devenit — cum se va vedea — pionii de schimb pe eșichierul redistribuției teritoriale a lui Napoleon⁴⁵.

După ce Poarta a aflat că oștile țariste au trecut în Moldova, a ordonat lui Mustafa Bairactar, aianul Rusciucului, să trimită trupe în Țara Românească, în primul rînd la București. După o listă de alimentele (pîine și carne) date la 5/12 decembrie pentru 9 zile, rezultă că la acea dată se găseau la București 13.290 turci⁴⁶, o oaste importantă condusă de însuși Bairactar⁴⁷ și de Ahmed Efendi, un devotat al acestuia⁴⁸ și al lui Manuc. La început, Bairactar a avut o purtare dură față de populația Bucureștilor. A luat prizonieri pe „episcopul grec”, trei boieri și pe consulul rus Luca Chirico, ducîndu-i la Ruseiuc⁴⁹ și lăsînd în locu-i pe Ahmed

³⁸ E. V. Tarlé, *Napoleon*, p. 192, 197.

³⁹ Ibidem, 192.

⁴⁰ *Correspondance de Napoleon I-er*, t. XII, Paris, 1862, p. 580—581.

⁴¹ R. W. Seton-Watson, *Histoire des Roumains de l'époque roumaine a l'achèvement de l'unité*, Paris, 1937, p. 178.

⁴² La 2/14 octombrie 1806, Suțu adresa o proclamație clericilor și boierilor din Vlașca, anunțîndu-i că Poarta l-a numit domnul Țării Românești (Bibl. Acad. R.S. România, ms. rom. 1063, f. 173).

⁴³ R. W. Seton-Watson, *op. cit.*

⁴⁴ *Correspondance de Napoleon I-er*, t. XIII, Paris, 1863, p. 638—639.

⁴⁵ R. W. Seton-Watson, *op. cit.*, p. 179.

⁴⁶ Colecția Ionașcu—Siruni, nr. 43. Nu se indică numărul ostașilor, dar se arată că s-au dat 119.618 plini pe 9 zile, de unde am dedus efectivul de trupe.

⁴⁷ N. Iorga, *Acte și fragmente*, vol. II, București, 1896, p. 416—417 (raportul lui Bielefeld, agentul Prusiei la Poartă, către rege, din 11/23 decembrie, arătînd că Ibrahim Mustafa, aianul Rusciucului a pătruns cu oști în Valahia și la București).

⁴⁸ A se vedea și H. Dj. Siruni, *Bairactar Mustafa Pacha et Manouk-Bey „prince de Moldavie”, extrait de la revue „Balcenia”, VI, 1943, passim.*

⁴⁹ N. Iorga, *Acte și fragmente*, vol. II, p. 416—417. Potrivit raportului lui Senft von Pilsach, din 1/13 septembrie 1807, Chirico a fost eliberat după o captivitate de opt luni de zile (*Ibidem*, p. 428).

Efendi. Cînd s-a anunțat că rușii, conduși de generalul Michelsohn, au pătruns în Țara Românească și se apropie de București, turcii au început să jefuiască. Datorită intervenției lui Manuc pe lângă prietenul său Ahmed, orașul București a fost cruțat de jafuri, devastări și incendii. La fel, boierii, care urmau să fie luați prizonieri, au fost lăsați liberi, unii refugiindu-se în Transilvania. Au fost scăpați de Manuc, din mîinile lui Regep aga și a altor comandanți tureci și alți numeroși locuitori din țară, ce urmau să fie duși în robie la Ruscium⁵⁰.

După însemnarea de pe un manuscris român, rușii au intrat în București la 13/25 decembrie 1806, „joi la opt ceasuri”⁵¹. După ocuparea Moldovei și Munteniei de oștile țariste, turcii au fost obligați ca să adune toate proviziile necesare armatei de pe linia Dunării și din cetăți de la locuitorii din sudul Dunării și din părțile de apus nord-dunărene, cum ar fi Teleormanul, unde se mențineau încă ceva trupe turcești și unde însuși mazilitul domn Suțu trecuse de la Șîștov la Zimnicea, în martie 1807, să contribuie la stringerea zaharelor pentru turci, și să mențină relațiile cu Țara Românească, după cum raporta Porții⁵². Și în luna mai existau turci în regiunea Zimnicea, căci muhafizul (comandantul) Zimnicei trimitea, la 28 aprilie/9 mai, lui Manuc, vistierul seraschierului Mustafa Bairactar, socoteala banilor primiți (12.229 piaștri), dați pentru cumpărarea de vite, griu, orz și porumb⁵³.

Declarînd război Rusiei, Poarta nemi pe Bairactar seraschier (general șef) al armatei turcești de la Dunăre, fapt ce a supărat puternic pe Pazvantoglu de la Vidin⁵⁴. Numit seraschier, Mustafa Bairactar a trecut asupra bancherului Manuc sarcina de a aproviziona trupele de la Dunăre, după cum o atestă numeroasele acte în care se arată sumele date de Manuc pentru achiziționarea și transportul proviziilor din interiorul Bulgariei în cetățile de la Dunăre și Mare, de la Nicopole la Ismail și Varna etc.⁵⁵

Dar Manuc nu se ocupa numai de comerț, zărafie și aprovizionarea trupelor în epoca războiului din 1806—1812, ci și de probleme politice interne și internaționale. Deși pe față se arăta a sluji cu devotament Imperiul otoman, în taină Manuc era omul rușilor și al lui Constantin Ipsilanti, manifestînd o aversiune puternică față de politica imperialistă a lui Napoleon, care prin războaiele sale și blocusul continental a dat lovituri puternice comerțului european, chiar și în Imperiul otoman, aliatul Franței. Astfel în primăvara anului 1807, cînd generalul Marmont, conducătorul trupelor franceze din Dalmația, îi propuse lui Mustafa

⁵⁰ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VIII, București, 1906 (certificat dat de Luca Chirico, la 20 aprilie/2 mai din Pera, lui Manuc, în care se arată că acesta a știut să tempereze furia lui Bairactar împotriva rușilor și a lui Const. Ipsilanti).

⁵¹ Bibl. Acad. R. S. România, ms. 1319, f. 282.

⁵² Colecția Ionașcu—Siruni, nr. 56. La 16 februarie/1 martie 1807, Suțu împrumutase de la Bairactar 5.000 de piaștri (Colecția Ionașcu—Siruni, nr. 52).

⁵³ Ibidem, nr. 57. Se arată că cumpărăturile s-au făcut în localitățile: Suhaia, Flîntinele, Frumoasa, Bragadiru, Petroșani.

⁵⁴ Hurmuzaki, *Documente*, Supl. 1—2, p. 514, nr. 668 (raportul lui Mériage din Vidin, din 21 mai/2 iunie 1808).

⁵⁵ Într-un act din 1807, se arată că s-au adus în porturile Nicopole, Șîștov, Silistra și Varna, 50.000 de chile de pesmeți și făină, iar în altul, în care rămîn cele trei, iar în locul Varnei apare Ruscium, figurează 292.500 chile de făină și 781.999 chile de orz (Colecția Ionașcu—Siruni, nr. 53—54).

Bairactar să accepte pe teritoriul său „30.000 de francezi, destinați a se uni cu turcii pentru a combate pe ruși în Țara Românească și Moldova” și a trece apoi în Polonia pentru a ațîța o răscoală, Manuc sfătui pe Bairactar să respingă oferta, ceea ce a și făcut⁶⁶. Încă înainte de război, la 28 mai 1805, consulul general rus din Iași certifica că Manuc din Erevan are supușenie rusă⁶⁷. La 20 martie/1 aprilie 1806, C. Ipsilanti scria lui Bolcunov ca să acorde protecția rusă lui Manuc Mirzaianț⁶⁸, iar la 25 aprilie/7 mai, A. Czartoryski îi răspundea lui Bolcunov, în legătură cu supușenia rusă a lui Manuc, că ar trebui să se ceară acceptarea sultanului⁶⁹. Solicitînd opinia lui C. Ipsilanti, acesta s-a opus să se facă vreun demers la sultan, ceea ce Bolcunov a comunicat ministrului de externe rus la 10/22 mai 1806⁷⁰. În anul 1807 se produc două evenimente importante pe plan internațional: 1. ienicerii răsculați silesc pe Selim III să abdice, punînd în locu-i sultan pe Mustafa IV⁷¹; 2. Napoleon iscălește cu Alexandru I pacea de la Tilsit (26 iunie/8 iulie)⁷². Ca urmare a acestei păci s-a iscălit armistițiul de la Slobozia, lîngă Giurgiu (24 august 1807), pe care însă țarul nu l-a ratificat.

Mustafa Bairactar și „prieteni de la Ruscuiuc erau adepți ai centralizării imperiului otoman, însă nu se împăcau cu metodele practicate de Selim, ei căutînd să îndeplinească interesele generale ale statului cu ale feudalilor din Rumelia și Anatolia⁷³. Mustafa Bairactar a încercat să deschidă calea spre dezvoltarea burgheză a imperiului, căutînd să atragă burghezia comercială creștină în formare, prin acordarea de privilegii. Reprezentantul cel mai puternic al acestei burghezii, ca deținător al unui important capital comercial și cămătăresc, a fost Manuc și lui i s-a acordat un rol predominant în „Comitetul prietenilor de la Ruscuiuc” (constituind cel dintîi partid politic din Imperiul otoman), datorită tocmai acestui fapt. În vara anului 1808, Bairactar, vroid să repună în scaun pe Selim III, plecă cu o oaste însemnată spre Adrianopol și Constantinopol, dar sultanul Mustafa IV, văzînd primejdia de a-și pierde tronul, hotărî asasinarea lui Selim. Bairactar purcese la detronarea lui Mustafa⁷⁴ și proclamarea noului sultan, Mahmud II, care spre recunoștință avansă pe Mustafa pașa Bairactar, mare vizir. La 3/15 septembrie 1808, Mustafa mare vizir invită pe Manuc la Constantinopol⁷⁵, în ziua următoare îi dă instrucțiuni privind tratativele cu Prozorovski, generalul șef al armatei ruse din țările române⁷⁶, iar la 10/22 septembrie îl anunță că sultanul Mahmud i-a dat titlul de „principe al Moldovei”⁷⁷, deci de acum înainte Manuc va fi

⁶⁶ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VIII, p. 125–126.

⁶⁷ Colecția Ionașcu–Siruni, nr. 26 (act în l. italiană).

⁶⁸ Ibidem, nr. 29.

⁶⁹ Ibidem, nr. 30. 60.

⁷⁰ Ibidem, nr. 32.

⁷¹ G. Bezviconi, *op. cit.*, p. 8.

⁷² E. V. Tarlé, *Napoleon*, p. 237.

⁷³ A. F. Miller, *op. cit.*,

⁷⁴ Ca să-l atragă, Mustafa conferise anterior lui Manuc, pentru marile servicii aduse imperiului ca intendent al armatei de la Dunăre, titlul de dragoman al Porții (G. Bezviconi, *op. cit.*, p. 9).

⁷⁵ Colecția Ionașcu–Siruni, nr. 181; Hurmuzaki, *Documente*, XIX–2, p. 529–530 (text german).

⁷⁶ Colecția Ionașcu–Siruni, nr. 182

⁷⁷ Ibidem, nr. 186

designat de turci ca „bei”, termen cu care ei numeau pe domnii țărilor române. Pe cînd se găsea în drum spre Constantinopol, la 24 septembrie/6 octombrie, Manuc primește o scrisoare din partea lui Alex. Suțu⁶⁸. După un raport al ambasadorului austriac la Constantinopol, din 25 decembrie/1808/6 ianuarie 1809, Bairactar avea de gînd să așeze pe tronul Țării Românești, pe Manuc, încheind cu reflecția: Dacă Țara Românească trecînd de la domni greci la armeni ar avea de cîștigat, se va vedea⁶⁹. Dar intenția lui Bairactar nu s-a putut realiza, fiindcă la 4/16 noiembrie 1808 se produce o nouă răscoală a ienicerilor și uciderea marelui vizir Bairactar⁷⁰. Manuc bei și Mesrop Sebastian scapă prin ajutorul unor răzvrătiți și după mari și primejdioase peripeții ajung la Ruscuc, de unde vor trece temporar în Țara Românească, fiind protejați de ruși ca agenți secreți ai lor. Astfel, sosesc la București la 28 noiembrie/10 decembrie⁷¹. S-a afirmat de unii⁷² că Manuc ar fi sustras banii și lucrurile prețioase ale lui Bairactar. Însă între hîrțile din arhiva Manuc se găsește adeverința dată de Bairactar la 27 octombrie/8 noiembrie 1808, arătînd că a desfăcut cu Manuc toate socotelile privind negoțul de mătase⁷³. La 9/21 decembrie, Prozorovski însărcinează pe consulul Chirico să ofere lui Manuc o pensie și subvenții pentru pagubele suferite în Imperiul otoman, cum și ordinul sf. Ana cl. II, dacă se obligă să sprijine Rusia⁷⁴. Chirico îi raportează la 10 și 11 decembrie s.v. că Manuc refuză pensia și subsidiile, dar săse dea o subvenție lunară fraților Sebastian⁷⁵. Manuc dîndu-și seama că nu mai poate rămîne la Ruscuc, turcii urmărind să-l suprimе și să-i ia averile, solicită lui Prozorovski să-i aprobe stabilirea lui și a familiei la București, ceea ce s-a acceptat la 18/30 decembrie 1808, cînd s-au dat dispoziții corespunzătoare generalului Miloradovici și tuturor ofițerilor și civililor să i se ocrotească toate bunurile, iar casa lui din București să fie scutită de încartiruire. La 29 decembrie s.v., Manuc pleacă la Ruscuc să-și aducă familia, unde aveau să vină plenipotențiarul turci⁷⁶. La 13/25 ianuarie 1809 pleca la Ruscuc și Chirico să întîmpine pe plenipotențiarul care erau așteptați să sosească pentru ca să mcargă la congresul de la Iași. După patru zile revenit la București raporta lui Prozorovski convorbirile cu Manuc, care i-a declarat că, dacă va reîncepe războiul, datele și mijloacele lui vor avea un efect mai mare decît o oaste de 20.000 de ruși. La 26 februarie s.v. Manuc sosi și cu familia la București⁷⁷. El determină

⁶⁸ Ibidem, nr. 198 Căpitanul Bervitz venit la Ruscuc, raporta lui Prozorovski că Rosetti-Bibica, capuchehaia Moldovei și Manuc au fost chemați la Constantinopol.

⁶⁹ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XIX—2, p. 545—546 (text german). Se arată că Const. Filipescu e omul turcilor și al lui Al. Suțu.

⁷⁰ E. Lavise—A. Rambaud, *Histoire générale*, t. 9, Paris 1897, p. 675

⁷¹ Colecția Ionașcu—Siruni, nr. 218

⁷² Langeron (Hurmuzaki, *Documente*, supl. I—3, București, 1889). Auguste le comte de Lagarde (*Voyage de Moscou à Vienne...*, Paris, 1824) etc.

⁷³ Colecția Ionașcu—Siruni, nr. 210

⁷⁴ Ibidem, nr. 215

⁷⁵ Ibidem, n-rele 220—121. Prozorovski acceptă să plătească prin Chirico, lui Bogos și Mesrop, cîte 60 galbeni lunar, lui Gabriel 30. La 14/26 dec. Prozorovski comunică lui Salticov, adjunct la externe, cele stabilite. La reuniunea plenipotențiarilor, Manuc a propus să fie folosit Mesrop, care știe perfect limba turcă și poate afla gîndurile turcilor.

⁷⁶ Sosesc la Iași la 24 februarie/8 martie. Bibl. Acad. R S România, ms. 1668, f. 115).

⁷⁷ Colecția Ionașcu—Siruni, n-rele 246—247; Hurmuzaki, *Documente*, XIX—2, p. 558.

să fugă din Ruscuiuc și pe aianul Ahmed Efendi, căruia Poarta îi cerea să depună tezaurului suma fabuloasă de 48.000 de pungi (24.000.000 de piaștri), reprezentând averile lui Tersenicoglu și Mustafa Bairactar. La 19 martie s.v. Ahmed se găsea la București cu averile, care au fost depozitate în magaziile *hanului* de la mănăstirea Sf. Gheorghe Nou ⁷⁸.

După cum am arătat mai înainte, cel puțin din anul 1804, dacă nu din 1802—1803, Manuc — dându-și seama că situația tulbure din Turcia nu era de bun augur — a început să-și transfere o parte din capitalul său comercial în Țara Românească, achiziționând locuri și prăvălii în centrul Bucureștilor, cum și terenul de la Curtea Veche unde va construi cu gust și finețe faimosul *han Manuc*. Prima moșie cumpărată — în 1805 — cum o arată izvoarele ce posedăm, a fost Florești-Pantelimon (mai apoi numită și Pasărea-Moara Domnească). În anul următor era și stăpînul moșiei Dragomirești, cînd se învoia cu egumenul m-rii Cotroceni asupra hotarului despre moșia Tămăduiasca a mănăstirii ⁷⁹. Și moșia Dragomirești — una din cele mai întinse a lui Manuc — a cumpărat-o tot de la un mare boier, C. Bălăceanu. Pînă la 5/17 iunie 1809 el a mai cumpărat și moșiile Tîncăbești (de la boierul Cocorăscu), Pupăza numită și Hagi Gheorghe (de la boieroaica Smaranda Fălcoianu). Aceste moșii apar menționate în actul de privilegii pe care divanul Țării Românești îl acordă „dragomanului Manuc”, pentru că „au scăpat de vreo cîteva ori poliția București din primejdie”, a împrumutat în februarie 1809 vistieria țării, ce se afla în grea stare, cu 100.000 de taleri, dăruind dobînda lor pe patru luni (6.000 tal.), făcînd și un dar de 60.000 tal., pe care îi împrumutase țării mai înainte (1806). Pentru aceste „ajutorințe” divanul dispune ca satele ilfovene: Tîncăbești (impus de fisc la un lude ⁸⁰ și jumătate), Dragomirești (jumătate lude), Pupăza (două lude) și Moara Domnească -Pasărea (un lude), să fie scoase din „extracturile” isprăvnicatului și dajdea celor 5 lude s-o plătească Manuc direct la vistierie. Locuitorii acestor sate să fie scutiți de orice „angarale, podvezi și zaharale...”, și judecățile să și le caute ei la spărtărie sau la Divan”, nu la isprăvnicat. Să poată aduce coloniști străini pe aceste moșii, plătînd el la vistierie „pentru zece case un lude”, și să fie ei scutiți de orice obligații față de stat. I se acordă aceste privilegii, căci legea ithicească, cît și cuvîntul cel firesc ne îndatorază” ⁸¹.

În ce privește relațiile lui Manuc cu comandanții armatei rusești ele se mențin cordiale, după Prozorovski, cu urmașii săi: Bagration ⁸², Miloradovici ⁸³ și N. Kamenski ⁸⁶. Manuc va depune mari eforturi și va

⁷⁸ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XIX—2, p. 564 și urm. (rapoarte austriace din 13/25 III; 19.III/1.IV, 21.III/3.IV.)

⁷⁹ Colecția Ionașcu—Siruni, nr. 31 (act din 3/15 mai 1806).

⁸⁰ lude = unitate fiscală în care intrau mai mulți locuitori.

⁸¹ Colecția Ionașcu—Siruni, nr. 266 G. Bezviconi (*op. cit.*, p. 16—17) citează un hrisov din arhiva de la Hîncești, ce i-a fost pus la dispoziție de A. V. Sava, din martie 1809, prin care divanul îi acordă 50 de scutelnici. Colecția Ionașcu—Siruni nr. 256.

⁸² Acesta acordă lui Manuc un certificat de mulțumire la 13/25 sept. 1809 și altul de privilegii la 12/24 martie 1810 (Colecția Ionașcu—Siruni, nr. 276,297).

⁸³ Miloradovici emite certificatul de ocrotirea familiei și averilor lui M. la 25 ian. 6 febr. 1810, după ce în ajun Manuc îl împrumutase cu 5000 de galbeni (Colecția cit., nr. 289,290).

⁸⁶ Kamenski îi comunică lui M., la 6/18 iunie, că țarul i-a conferit ordinul sf. Vladimir cl. III pentru serviciile aduse Rusiei (Colecția cit., nr. 311).

face și cadouri prețioase plenipotențiarilor turci pentru a-i determina să iscălească, în chiar sala de recepții a hanului său bucureștean, tratatul de pace din 16/28 mai 1812, prin care Kutuzov iese din situația precară ce i-o crease țarul, înlocuindu-l cu amiralul Ciceagov, iar armata rusă din țările române va putea porni să lupte cu oștile lui Napoleon, care la 12/24 iunie vor trece Niemen-ul și vor înainta spre Moscova⁸⁵. Pe tot timpul ocupației ruse, Manuc a avut arendate ocnele de sare. În ianuarie 1810, el solicită comandamentului oștirii ruse să-i acorde o reducere de arendă pentru a-și acoperi pagubele de război⁸⁶. La 20 iunie/2 iulie, Manuc își mărește numărul moșiilor cu Popești, Imbodobitși și Dragomirești (probabil de Jos) dînd în schimb mănăstirii Mihai Vodă patru „acareturi” în București⁸⁷. În 1810, Manuc cumpărase cu 113.600 taleri de la Const. Dudescu mai mulți munți din Prahova și alții în Gorj de la o Bengească. În 1815, el posedă un număr de 15 moșii, deci era un mare latifundiar, care își investește o importantă parte din capitalul său comercial și cămătăresc în pămînturi, dovedindu-se prin aceasta un mare feudal, dar și un mare negustor. Plasarea capitalului în întreprinderi manufacturiere, deci situarea marelui bancher pe pozițiile burgheziei în început de dezvoltare, nu-l interesa. Printre cei care se despart de bunurile lor funciare în favoarea lui Manuc, găsim și pe fostul domn C. Ipsilanti, care îi vinde, înainte de septembrie 1809 moșia Giulești, astăzi integrată în municipiul București, fiindcă trăia la Kiev în mare strimtoare materială⁸⁸.

Paralel cu cumpărarea de moșii, Manuc nu a lăsat pe plan secundar negoțul, intrînd în relații de afaceri comerciale cu mari negustori ruși, greci, armeni și bulgari, aflați la Petersburg, Moscova, Odesa, Viena etc. Era pe punctul de a cumpăra o importantă manufactură de postav, nu departe de Moscova. Printr-un om al său de încredere, Eremia Eghiazarian din Petersburg comandă 100.000 puzi de fier și 130.000 de puzi unt siberian, pe care le transportă pe Don și Marea Neagră la Constantinopol⁸⁹. La Moscova, Manuc vinde o cantitate mare de mătase, prin Eghiazarian, de zeci de mii de ruble, înainte de septembrie 1809⁹⁰. De la un

⁸⁵ Tarlé, *Napoleon*, p. 317. Căderea în dizgrație a lui Kutuzov se datora și lui Barclay de Tolly, ministrul de război rus.

⁸⁶ Colecția Ionașcu—Siruni, nr. 285. După datele furnizate de Mériage în mai 1808, arenda ocnelor se ridica la fabuloasa sumă de două milioane lei (Hurmuzaki, Supl. 1—2, p. 517, nr. 673).

⁸⁷ Arh. Stat. Buc., fond M-reia Mihai Vodă. I bis/8. Este interesant faptul că Ipsilanti arăta în 1808 că venitul moșiilor lui s-a redus la 1/5, față de situația anterioară războiului (P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. ...), și în același timp Manuc își plasa o parte din bani în moșii și munți. Este de presupus că prețul cumpărării era scăzut și el era sigur că după încheierea păcii bunurile funciare vor deveni mai rentabile.

⁸⁸ Probabil întrebă de ministrul rus Czartoryski de ce nu cumpără moșii care să-i aducă un venit pentru subzistență, Ipsilanti îi răspunde cu ce să cumpere cînd nu are decît 40.000 de galbeni (560.000 taleri) (cf. Panaitescu, *op. cit.*). În septembrie 1808, Ipsilanti se plîngea lui Czartoryski că i s-a luat o mare cantitate de sare extrasă cu cheltuiela sa; apoi un „boier ticălos” i-a confiscat veniturile moșiilor. Are 8 copii și 80 de persoane. Din Țara Românească nu mai primește aproape nimic, a vîndut două moșii de acolo (P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 99—109).

⁸⁹ Colecția Ionașcu—Siruni, nr. 326,327.

⁹⁰ Ibidem, nr. 280 Prin scrisoarea din 21 septembrie/3 oct. 1809, Manuc propune prințului Hovachim Lazarian din Moscova relații prietenești mai strînse. După moartea lui Manuc, o fiică a sa se va căsători în Rusia cu fiul acestui Lazarian.

negustor armean din București achiziționează 5.500 ocale cafea, 7040 ocale zahăr și scrobeală, în valoare de 76.837 piaștri, dispunând să fie exportate în Austria⁹¹. Relații de comerț are și cu un negustor armean din Viena, căruia îi și împrumută suma de 319.753 florini (sau 63.952 florini noi)⁹². Manuc participă — după februarie 1810 — la compania de negoț pe care Ivan Chilifarov, Iane Almali, Gh. Sachelarie și T. Caleongiu o înființaseră la Odesa. Un bilanț din decembrie 1812 și altul din septembrie 1813 reprezintă operații de negoț de 131.894 piaștri și 174.868 piaștri, efectuate și justificate de T. Caliongiu față de Manuc⁹³. Alt bilanț, din decembrie 1813, reprezintă operațiile de negoț ale lui Mih. Almali din Constantinopol, în valoare de 384.288 de piaștri, în care Manuc era cointeresat⁹⁴. Un Tudor Almali din Moscova trimite lui Manuc bilanțul unor afaceri de negoț încheiate în august 1813, operațiunile ridicându-se la 253.937 piaștri (lei)⁹⁵. Deci și în timpul războiului din 1806—1812, și mai ales după pacea de la București, Manuc bei s-a lansat în mari afaceri de comerț, mărindu-și substanțial capitalul comercial și de camătă.

După iscălire și ratificarea tratatului de la București, Poarta dă tronul Țării Românești lui Ioan vodă Caragea, acesta fiind susținut de Halet pașa, favoritul lui Mahmud II. Manuc l-a întâmpinat curtenitor pe Caragea la Turtucaia, în drum spre țară, și i-a împrumutat, prin caimacamul trimis înainte la București, sute de mii de lei. Domnitorul i s-a arătat de la început dușmănos, și din îndemnul turcilor, care-l învinuiau ca autor principal al păcii din 1812 și-l acuzau de răpirea averilor lui Tersenicoglu și Mustafa Bairactar. Dar Caragea, un acumulator tipic de capital bănesc pentru teaurizare⁹⁶, urmărea constant suprimarea lui Manuc și răpirea bogățiilor sale. Anunțat în taină de Dim. Hangerli, cu care era în relații de afaceri, că zilele îi sînt numărate, Manuc fugi în Transilvania la 1/13 aprilie 1813, fiind ajutat de agentul austriac⁹⁷ și de consulul rus, stabilindu-se la Sibiu. La 12 mai s.n., Fleischhackl raporta lui Meternich că Vodă Caragea a sigilat averile lui Manuc și a interzis familiei acestuia să părăsească țara⁹⁸. În urma demersurilor repe-

⁹¹ Colecția Ionașcu — Siruni, nr. 365

⁹² Bibl. Acad. R. S. România, ms. MCCC.LXXV, f. 90—91 ;

⁹³ Colecția Ionașcu — Siruni, nr. 413, 414.

⁹⁴ Ibidem, nr. 416

⁹⁵ Ibidem, nr. 413

⁹⁶ I. Ionașcu, *Politica fiscală a lui Ioan vodă Caragea*, în „Studii și articole de istorie”, vol. XIV, București, 1966, p. 45—82.

⁹⁷ Încă din ultimii ani ai războiului, Fleischhackl se ocupă în rapoartele sale către Metternich, ministrul de externe austriac, de Manuc, arătînd că Manuc dă sfaturi lui Kutuzov cum să trateze cu plenipotențiarii turci (1811 mai 8 s.n.), sau participă la un banchet dat de generalul rus Staedter, alături de Italinski, Iosif Fonton Fleischhackl etc. (1811 iulie 10 s.n.), ori că la 24 decembrie s.v., marele dragoman D. Moruzi, din delegația turcă, a plecat din București la o moșie (sigur Dragomirești, unde stăplnul își făcuse un conac boieresc confortabil) a lui Manuc. În mai 1811 și Bogos se afla la Dragomirești (Bibl. Acad. R. S. România ms. armean nr. 182, f. 178). La 23 dec. 1812, se raporta că frații Sebastian (Bogos și Mesrop) au fost concediați din funcția de portar-bașa, la Iași și București. Apoi că Manuc e bolnav și n-a putut vizita pe noul domn. La 17 febr. s.n., se mai raporta că în ziarele străine s-a scris de mirile sume luate de Caragea de la Manuc; totodată agentul sublinia asupra uneltirilor lui Caragea împotriva lui Manuc bei și că acesta intenționa să ceară azil în Austria. La 1/13 aprilie, Fleischhackl raporta că Manuc a fugit în Transilvania și roagă a fi ajutat să se stabilească la Sibiu (Hurmuzaki, *Documente*, vol. XIX—2, p. 719, 727; vol. XX—1, p. 3, 62, 80, 91).

⁹⁸ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XXI—1, p. 93.

tate ale lui Italinski la Constantinopol, Poarta aprobă la sfârșitul lunii mai s.v., 1814, ca familia lui Manuc să plece din țară și el să-și poată vinde averile imobile⁹⁹. Familia se stabilește la Brașov, unde veni și Manuc¹⁰⁰. În august același an Manuc pleacă la Viena, unde urma să se deschidă Congresul celor opt puteri care avea să decidă noua hartă a Europei, după înfringerea lui Napoleon. G. Barițiu credea că „mitropolitul Grigore (e vorba de episcopul armean Zaharian) și Manuc bey fuseseră trimiși ca agenți naționali la congresul din Viena, ca să mijlocească emanciparea țărilor danubiene”¹⁰¹. Manuc dorea să vorbească cu țarul Alexandru, socotind că tratativele nu vor dura prea mult. Dar țarul sosi la Viena la sfârșitul lui septembrie¹⁰² și având întâlniri continue cu plenipotențiarii puterilor, n-a putut să primească pe Manuc decât la 22 februarie /6 martie 1815¹⁰³. Prin martie-aprilie 1815 Manuc reveni la Brașov. Aici, la 19/31 iulie, el își întocmi testamentul, în care arată că posedă un capital comercial de 961.876 lei, din care datorează 284.303 lei (lui Ahmed Efendi, fostul aian, 220.429 lei, restul la rude și apropiați), rămânând capitalul său curat 678.573 lei (în realitate: 677.573 lei)¹⁰⁴. Originalul testamentului a fost furat de hoți în 1824, însă s-au păstrat mai multe copii, una fiind făcută de episcopul Grigor Zaharian¹⁰⁵. În testament se dă numele tuturor moșiilor, arătând suprafața în stinjeni a fiecăreia, la unele (Dragomirești de Sus, Dragomirești de Jos, Giulești, Popești, Zurbaua și Ciorogirla¹⁰⁶, toate însumând 7212 stj.) indicându-se și prețul cumpărării (în total 957.600 lei). Celelalte moșii (Hagi Gheorghe-Pupăza¹⁰⁷, Boleasca și Tămăduiasca¹⁰⁸, Tincăbești, Imbrobodiți, Florești-Pasărea, Mudrugani¹⁰⁹ și Coconi¹¹⁰, totalizând 9149 stinjeni, firește că vor fi costat cel puțin un milion lei. Se menționează și o moșie Cunești (Cuhnești)¹¹¹ fără precizarea suprafeței. Nu apare moșia Chiajna, menționată în actul din 1816, prin care Manuc dă procură cumnatului său Avetov din București, să scoată în vânzare hanul și moșiile ce are în Țara Românească¹¹², urmînd să transfere capitalul la Hincești. În afară de via de la Filaret, de la Saegiu, despre care s-a vorbit mai înainte, Manuc a cumpărat

⁹⁹ Ibidem, p. 162 (raportul din 28 mai/9 iunie 1814).

¹⁰⁰ La 22 iunie/4 iulie Manuc scrie din Brașov fostului mitropolit Ignatie de Arta că a sosit aici, unde și-a găsit familia sănătoasă (M.I.B., nr. 35133, conceput în l. turcă cu caractere armenice).

¹⁰¹ G. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani în urmă*, vol. III, Sibiu, 1891, p. 417. Această informație o dă Barițiu în legătură cu refuzul mitropolitului Șaguna de a merge la Viena pentru cauza românilor transilvăneni, fiindcă acolo, cei doi armeni „la nici un ambasador nu puteau intra înainte de a împărți... bani puși în punguțe mici pentru portier, camerieri și feciorii din casă.”

¹⁰² E. V. Tarlé, *Talleyrand*, p. 203 ș.u.

¹⁰³ Colecția Ionașcu – Siruni, nr.

¹⁰⁴ Ibidem, nr. 472 În mai 1937, regretatul A. V. Sava a analizat pe larg conținutul acestui testament într-o comunicare la Arhivele Statului din București, care însă nu s-a publicat.

¹⁰⁵ Explicații inserate în copia testamentului din colecția citată.

¹⁰⁶ Cumpărată de la soția lui C. Samurcaș.

¹⁰⁷ Cumpărată de la boieroaica Smaranda Fălcolanu și de la vătaf Costache.

¹⁰⁸ Cumpărate de la m-reă Cotroceni.

¹⁰⁹ Cumpărată de la m-reă Mihai Vodă.

¹¹⁰ Cumpărată de la Smaranda Fălcolanu.

¹¹¹ Cumpărată de la copiii lui Mănculescu.

¹¹² Colecția Ionașcu – Siruni, nr. 550,557 (doc. din 13/25 sept. și 2/14 oct. 1816).

alte 4 vii : două de la Smaranda și Alecu Fălcoianu, una de la Cocorăscu și alta de la blănarul Hagi Andronic ; acestea erau situate în regiunea dealurilor (Prahova) și aveau suprafața de 45 pogoane. Urmează munții de la Dudescu și cei de la Bengescu. Nu e greu de observat că Manuc a cumpărat bunuri funciare de la un fost domnitor, de la mari boieri, de la mari mânăstiri ¹¹³, de la țigoveți, și nici unul de la țărani, prin aceasta subminând pe feudali și contribuind la întărirea procesului de formare a relațiilor burgheze din țara noastră. Menționează în afară de „Hanul numit Curtea Veche”, cu „sineturi” ce arată cîți stînjeni cuprinde terenul (sineturi de a căror urmă nu se mai știe) și de terenul „în partea cealaltă a girlei”, de 65 de stj., unde se găsea finăria hanului (căci negustorii și alți călători aveau nevoie de nutreț pentru cai, în afară de ovăz și orz), „locuința din București cu clădiri” și „casa mea cumpărată pe lângă biserică”. Credem că „locuința” sa este casa de pe podul Tîrgului de Afară (azi Calea Moșilor, 132), care apare scutită de încartiruire în privilegiile date de comandanții ruși în primii ani ai războiului.

Data construirii Hanului Manuc. Nu se cunoaște anul cînd s-a început clădirea splendidului han (nu se poate concepe că a putut fi terminat într-un singur an, dacă ținem seama de tehnica și condițiile de construcție în acea vreme). Mulți cercetători au admis că faimosul han a luat ființă în anul 1808 ¹¹⁴. Lt. Colonelul D. Papasoglu a venit cu informația că hanul marelui bancher, căruia i se zicea „prințul armenilor”, s-a construit în anul 1804 ¹¹⁵. Nu ne pronunțăm pentru 1804, fiindcă izvoare sigure lipsesc, dar socotim că anul 1808, admis oarecum oficial cînd s-a serbat inaugurarea hanului restaurat cu multă răbdare, pricepere și dragoste, este greu de argumentat, fiindcă în acest an Manuc a fost continuu reținut la Ruscuc de condițiile de război, apoi a mers la Constantinopol din septembrie, chemat de Bairactar, de unde abia și-a salvat viața de ienicerii răsculați în noiembrie. La începutul anului 1809, Manuc se stabilește definitiv la București, unde își aduce și familia de la Ruscuc. În consecință, ar fi de admis că în anii 1809—1811 să se fi putut înălța măiestrita clădire. În nici un caz, Manuc n-a locuit în han, în camera 127, cînd avea o casă de prim rang pe Calea Moșilor, în care după plecarea lui din București a locuit consulul rus, A. Pini.

Prin testamentul analizat, Manuc numi administrator al hanului, moșiilor și tuturor afacerilor lui comerciale pe cumnatul său, după prima soție, Asvadur Avetov, fixîndu-i o leafă anuală de 5.000 de lei. După moartea lui Manuc (20 iunie 1817) ¹¹⁶, văduva acestuia a lăsat lui Avetov să administreze în continuare, cu obligația de a face la 6 luni o dare de seamă. Avetov s-a eschivat, iar în primăvara anului 1820 a plecat de la conac, a luat o serie de documente și s-a stabilit la Chișinău. A urmat plîngerea văduvei la guvernator, că a administrat mai mulți ani moșiile fără să dea vreo socoteală, cît și capitalul „de aproape un milion”. Abia în iulie 1821 se instituie o comisie specială de cercetare, în august 1822 se

¹¹³ Sînt arătați și niște țigani cumpărați de la m-reă Snagov.

¹¹⁴ Această opinie se găsește și în *Istoria României*, vol. III, București, 1964, p. 1122.

¹¹⁵ *Istoria fondării orașului București*, ed. II, București, 1891, p. 130.

¹¹⁶ Moartea lui s-a produs prin congestie cerebrală și hemoragie puternică în urma unei cavalcade la Hîncești.

numesc trei tutori ai Casei Manuc, între ei fiind și Avetov, însă numai după ce va prezenta conturile administrării averilor comisiei speciale instituită¹¹⁷. A prezentat atunci o dare de seamă a veniturilor și cheltuielilor din iulie 1815, până în primăvara anului 1818¹¹⁸. Însă lucrurile nu s-au oprit aici, cercetările prelungindu-se ani de zile, fiindcă socotelile lui Avetov, urmărind să lichideze în favoarea sa o parte din patrimoniul Casei Manuc, nu puteau conveni reprezentanților minorilor. Însă problema procesului între părți nu intră în cadrul studiului de față, ne oprim deci la o scurtă analiză a dării de seamă din 1822. Despre modul cum Manuc a acumulat aceste bogății am stăruit în paginile anterioare, aici rămânând a sublinia numai unele aspecte mai interesante.

Avetov prezintă veniturile în șapte capitole, primul reprezentând banii dați de Manuc la 1 iulie 1815 (57.159,38 tal.) și cei retrași, în trei ani, de la Casa Hagi-Pop din Viena (176.538,36 tal.) de la bancherul Gheorghe Sachelarie (219.551,03 tal.), de la consulul Chirico (7000 de lei, împrumutați anterior lui C. Ipsilanti), de la m-reă Cotroceni (25.000 tal.), de la o Ghiculească (3191 tal.) și de la un Teodat (500 tal.). În total 488.941 taleri. Nu se înțelege din ce cauză acest capitol este trecut la venituri. Cap. II reprezintă veniturile moșiilor, indicându-se și arendașii, totalizând în 1816 lei 24950, în 1817, lei 25.635, iar în 1818 doar 308,14 lei. Aflăm cu interes, că în 1818 pe moșia Giulești exista o *moară de tutun* (manufactură). În acest capitol figurează și *hanul din București*, deosebit de *hanul nou* de pe moșia Pasărea Pantelimon. În 1816, hanul Manuc trebuia să aibă un venit de 21.531 lei (aproape echivalent cu al moșiilor !), însă se scad chiriile de 1322 lei pentru două prăvălii a doi armeni și cheltuielile cu repararea hanului, a podului pentru iluminat și pentru paznici lei 4720,10 lei, rămânând venit curat 15.488 lei, iar pe anul 1817 trebuia să se încaseze 20.274,20 lei dar se scad chiriile celor doi armeni, rude ale lui Manuc, 911 lei, cheltuielile de repararea hanului și lefurile paznicilor și a casierului, 3114,20 lei, rămânând net 16.249 lei. Totalul veniturilor din moșii, hanuri, moara de tutun pe trei ani, însumează doar 82.631,04 lei, sumă ridicolă dacă se are în vedere capitalul de milioane investit în moșii, hanuri etc. Este de remarcat că pentru prima oară avem date relative la hanul Manuc, foarte interesante, chiar dacă cifrele nu sînt reale. În cap. III se înscriu veniturile viilor de la Filaret și din regiunea dealurilor, totalizând 54 de pogoane, în felul următor : 1431,29 lei pe 1815, plus 750 lei de la struguri ; 44,35 lei în 1816, iar în 1817 un deficit de 1793 lei. Deci venit total pe trei ani la 54 pogoane de vie : 1611,19 lei. Aici se vede obrăznicia la culme a administratorului. Pe cînd în secolul al XVIII-lea cele mai importante venituri ale mănăstirilor din țară proveneau din vii, la începutul secolului al XIX-lea viile—după Avedian, reprezentau o pacoste pentru stăpîni !

Cap. IV cuprinde veniturile din vînzarea cașcavalului și untului ; arendarea unei cîrciumi din județul Prahova. Se menționează că produsele provin „de pe dealurile Cîmpinei”, în realitate ar fi vorba de munții din Prahova cumpărați de la risipitorul conte C. Dudescu, descris cu ames-

¹¹⁷ Anexa V.

¹¹⁸ Anexa I.

tec de legendă de Lagarde¹¹⁹ și Bellanger¹²⁰. Se încasa la 18 octombrie 1818 de la vătaful Alecu din Cimpina, care avea în grijă munții lui Manuc pe 6690 ocale de cașcaval și unt vindute lui Amer aga din Birlad și Iukuz aga din Rusciuc, cît și pentru arenda cîrciumei suma de 4618 lei, căci din suma realizată de 5217,20 lei, s-a scăzut plata transportului produselor și taxa cîntarului, 599,20 lei. La 25 octombrie 1815, vătaful Alecu varsă alți 5026 lei proveniți din 7021 ocale cașcaval și unt, 273 ocale brînză (cu 16 parale ocaua) și 300 lei arenda cîrciumei. Încasările vătafului fuseseră de 6026 lei, însă 1015,20 lei reprezentau diferitele cheltuieli. De observat că suma netă este în realitate de 5011,20 lei.

Nu se dă nici o explicație privind lipsa veniturilor pe 1816, căci se continuă cu 1817 octombrie 25, cînd se arată că vătaful a vîndut de data aceasta lui Sariz aga din Rusciuc 7.300 ocale cașcaval și unt (nu se dau cantitățile separat), cu un venit curat de 5056,03 lei, din totalul de 6767,20 lei scăzîndu-se „leafa vătafului”, taxele de cîntar și „alte nevoi” de 1711,17 lei. Pe doi ani munții din Prahova dau un venit curat de 14.684,23 lei, pe cînd 54 pogoane de vie în trei ani au adus doar 1611,19 lei! Nu rămîne nici o îndoială că și munții au produs mai mult și cifrele au fost măsluite, așa cum de altfel „cumnatul” Avetov a procedat cu toate, în așa fel că o mare parte din milioanele lui Manuc să se oprească în buzunarele lui, ajungînd proprietar de moșii și de capital comercial¹²¹.

Ceilalți munți, din Gorj, în număr de șapte, cumpărați de Manuc de la o Bengească (rămîne să se stabilească anume care) apar în socoteli încă din 1814 ca „arendăți mocanilor”. Arendașul principal, Ivan Strati rămăsese dator 1153 lei, ulterior îi dă lui Manuc 665 lei și Avetov mai încasează 368 lei, căci „muntele lui Stefan”, socotit cu venitul de 120 lei, rămăsese nearendat. În 1815, munții au adus un venit net de 1038 lei, căci s-a plătit celui ce a adunat banii, 115 lei. În 1816, arenda munților crește peste îndoit, 2.500 de lei, alături de „mocani” apare arendaș și un „căpitan”, mocanii ținînd patru munți, iar căpitanul trei. În 1817, nu mai figurează cei 4 munți (se poate să fi fost vinduți de Manuc), iar pe ceilalți 3, căpitanul achită 1347 lei. Venitul acestor munți reprezintă în patru ani 5253 lei, iar a celor din Prahova, în trei ani, 14.684,23 lei.

¹¹⁹ Auguste le compte de Lagarde, *Voyage de Moscou à Vienne*, Paris, 1824, fragmente în Hurmuzaki – Iorga, *Documente*, vol. X, p. 493–494. Există și o ediție în l. engleză, de un anonim: *Journal of a Nobleman, comprising an Account of his Travels and a narrative of his Residence at Vienna during the Congress*, London, 1831, 2 vol., unde apar deosebiri importante față de ediția franceză, ca: boierii mai toți vorbeau bine franțuzește și italienește. La Curte se întrebuința l. greacă, dar pledoariile se făceau în românește. Boierii vorbeau între ei limba țării. Plecînd din țară cu Dudescu au ajuns la Turnu Roșu, unde era vama austriacă, „un orașel întreg”. Pe cînd în ediția franceză (Lagarde) se spune că trăsurile nici n-au fost examinate de vameși, măcar că a lui Dudescu mirosea tare a esență de trandafiri, în ed. engleză se arată că vameșii s-au purtat brutal cu Dudescu, i-au vămuit turbanele de cașmir, argintăria. Nici tutun nu era îngăduit (cf. C. I. Karadzea, *Contele de Lagarde și călătoria sa*, în „Revista istorică”, IX (1923), p. 9–10). Acestea se petreceau în anul 1813, nu în 1812, cum afirmă G. Bezviconi (op. cit., p. 27).

¹²⁰ Stanislas Bellanger. *Le Keroetza, Voyage en Moldo-Valachia*, Paris, 1846.

¹²¹ Avea moșii la Balmaclia și Taracila și era un armean foarte influent (G. Bezviconi, op. cit., p. 54).

Primii au fost arendați, cei din Prahova administrați în regie printr-un salariat (epistat), vătaful Alecu Iorga, care dă mărturie în acest sens în 1829 ¹²².

Un alt capitol, VI, înregistrează veniturile cazanelor ce se aflau la Brașov și s-au vândut la 1 aprilie 1816 lui Tekir Neagli Celebi aga, fost „arhitectul” cetății Silistra, 3473 ocale cu 4,20 lei ocaua (15.628,20 lei), rămânând venit curat 14.593,20 lei, și la 27 mai lui Suluș aga din Silistra, 2816 ocale vândute cu 14.083,20 lei, dar cheltuindu-se pentru transformarea cazanelor stricate, transportarea de la Brașov la București și alte cheltuieli, 3.350 lei, s-a încasat net suma de 10.733 lei, în total lei 25.326.

Ultimul capitol înfățișează costul unor obiecte mărunte reprezentând 1436 lei. Totalul veniturilor se ridică la 619.883,29 lei.

Socotelile privind cheltuielile cuprind 16 capitole. În primul se arată cheltuielile făcute pentru familia Manuc, de la 15 iunie 1816 până la strămutarea ei la Hincești, făcute prin Hagi Iuzepov la București și Dumitru Cernovodeanu ¹²³ la Brașov. Totalul se ridică la 17.342,25 lei și reprezintă plata doctorului de casă (probabil Zucker) ¹²⁴ și a dr. Reisper (3920 lei), a preotului Agop, învățătorul copiilor (1500 lei), a bucătarului care l-a însoțit și la Viena pe Manuc (1566,17 lei), pentru trebuințe casnice (9603,28), pentru reparația casei lui Gh. Bacalu (unde probabil a locuit (252 lei) și dați unui Sotir (500 lei). În al doilea capitol se notează unele cheltuieli făcute cu strămutarea familiei de la Brașov, lei 5.158,25, plătiți însoțitorilor: 2 ofițeri, 11 arnăuți până la Focșani, 6 arnăuți până la Sculeni. bacșiș vizitiilor, cheltuiala drumului timp de 40 de zile (2558,35 lei) etc. În capitolul trei se arată că pentru transportarea familiei s-au închiriat 90 de cai pentru 2 carete, 2 briște și 9 „cară mari” (mocănești) numărându-se 3192 lei. Cifrele atelajelor aruncă o lumină clară asupra avuției mobile a acestui mare bancher. La 28 și 30 octombrie 1815 s-au cheltuit prin D. Cernovodeanu pentru familie 13.618,30 lei. La 27 decembrie se mai trimit lui Cernovodeanu alți 2800 lei, iar la 27 februarie 1816 încă 2100 lei. În mai 1816 se trimit lui D. Cernovodeanu prin nepotu-său Stefanache alți 2.800 lei, iar prin alt nepot Costache încă 1400 lei. Se indică alți 11.592 lei, care marginal sînt arătați ca cheltuiți de Avetov. Totalul este de 60.004,28 lei. La 1/13 mai 1816, Manuc scrie din Petersburg lui Avetov să meargă la Brașov și să treacă familia la Dragomirești sau Cîmpina, apoi la București ¹²⁵. În acest scop, Asadur Avetov, Babic Iacubiei și o slugă primesc pașaportul necesar de la consulul austriac Fleischhackl la 17/29 mai ¹²⁶. Un alt pașaport se dă și lui Șt. Cervenvodali. La 15/27 noiembrie 1816, Manuc anunță pe Ioachim Lazarian că

¹²² M.I.B., nr. 30.738 (4608/57), act din 15 februarie, prin care mai mulți mărturisesc că Manuc bei n-a stăpînit munții din moșia Breaza: *Cîldbucetu Mare și Piscul Cînelui*. Alecu Iorga arată că „am avut și munții slăvirii sale Manuc supt eplstășia mea”. Îscălesc și Costandin proin (fost) vătaf și Mihalache vătaf.

¹²³ Familia Cernovodeanu a stat mulți ani în slujba lui Manuc.

¹²⁴ În 1815, Manuc îl angajează și profesor la copiii săi. I. H. Zucker a publicat: Bessarabien. Bemerkungen und Gedanken, bei Gelegenheit eines mehrjährigen Aufenthaltes in diesem Land („Observații și cugetări cu prilejul unei șederi de mai mulți ani în această țară”), Frankfurt am Main, 1834. Autorul scrie prefața în București la 1 mai 1834, cartea fiind scrisă în 1831. Se ocupă ca medic de ciuma din 1829—1830. Menționează pe Bogos Sebastian Zucker a luat doctoratul la Erlangen în 1799 și a murit în 1848.

¹²⁵ Colecția Ionașcu—Siruni, nr. 522

¹²⁶ Ibidem, nr. 526

i-a sosit familia la Hincești. Dacă 40 de zile a ținut călătoria pînă la Sculeni și vreo 15 zile carantina, e greu de admis că la 25 iunie a trecut Prutul¹²⁷. Al patrulea capitol notează cheltuielile pe care Avetov le-a făcut cu cumpărăturile de cadouri și îmbrăcăminte la Constantinopol pentru Manuc, ce avea să plece la Petersburg, însumind 22.190,02 lei. În al cincilea și al șaselea capitol, cifrind cheltuieli de 38.197,39, se notează 1.050 lei pentru închirierea pe 1815–1816 a două încăperi în hanul sf. Gheorghe Nou pentru lucrurile lui Ahmed Efendi; salariul de 3.600 lei, de la iulie 1815–iulie 1816, dat lui N. Saegiu, „secretarul Casei Manuc”, apoi încă 1400 lei acestuia pe intervalul august 1817–1 mai 1818. Lipsește indicația pentru iulie 1816–iulie 1817. Tot pentru Saegiu s-au cheltuit 500 de lei, cînd Caragea l-a făcut sluger, „pentru muzica domnească și *ghedevelia*. S-au plătit 536 lei pentru facerea unei mori la Cățelu (Dudești), la 16 august 1815. Se fac alte plăți: fiului lui Ahmed Efendi (2893,10), norei lui Manuc (1045,34), polcovnicului Ioniță pentru drum la Hincești, bisericii armenesti, anual, (225 lei), pentru ridicarea aici a unui altar (500 lei), leafa pădurarilor de la Dragomirești (813,20 lei), pentru un consult de medici la Viena (235 lei), pentru obiectele de marmoră și rezervorul fîntinii arteziene, cumpărate de la Constantinopol (7.932,25 lei), pentru socoteli de sare (3.530 lei), pensii fraților Sebastian (8.038 lei) și unui cumnat al lui Manuc (1500 lei) etc. Capitolul al șaptelea este confuz; al 8-lea reprezintă 213.487 lei, din care 210.000 lei sînt banii trimiși pentru cumpărarea Hinceștilor. Marginal se contestă suma de 3223 lei cheltuită pentru efectuarea cercetărilor privind jafurile lui Caragea în 5 ani. Capitolul 9 înfățișează cheltuielile lui Avetov la București din iunie 1815 (15.067,38). Următorul capitol notează cumpărăturile de lucruri făcute la București pentru familia lui Manuc, după stabilirea la Hincești. Capitolul 11, înregistrează cheltuielile pentru bijuteriile date de zestre fiicei lui Manuc (6978,20 lei). La 27 iulie 1817, cînd Avetov veni la Hincești, Artiun Delianov i-a arătat acte că i-a dat lui Manuc, 207.502,11 lei. În cap. 13 figurează deficitul de 1.793,08 lei la viile din Prahova. Capitolul următor notează 10.000 lei dați lui Iusin aga, fiul lui Ahmed efendi. Capitolul 15 reprezintă datoria pentru mătase a lui Manuc față de Hagi Manciu Buiucoglu (ascendentul Buiuciliilor), plătită de Avetov (5097,15 lei), iar în ultimul capitol se arată datoriile lui Manuc față de Babic (15.000 lei) și alți armeni, în total 26.899,30 lei. Și încheie scurt Avetov: „Rămîn bani peșin 325,22 lei”

Prin testament Manuc obliga pe administratorul averii sale ca din venitul moșiilor să se cheltuiască „pentru întreținerea Casei” jumătate, iar cealaltă jumătate să se capitalizeze. Avetov n-a procedat așa. Veniturile moșiilor din Țara Românească se considera în 1822 că totalizau anual 70.000 de lei, iar Hinceștii 35.000 de lei, plus vînzarea lemnului de aici, 25.000¹²⁸. Avetov a redus venitul anual al moșiilor la circa 20.000 de lei, în afară de han. Mai mult, a și început să înstrăineze din pămînturi. În felul acesta a ajuns și el moșier și bancher, dintr-un mic funcționar al lui Manuc. Despre judecățile urmate între văduva lui Manuc, ginerele său, Lazarian¹²⁹, și apoi fiul cel mare al lui Manuc, Murat Manuc, ajuns major, nu este locul să ne ocupăm în articolul de față.

¹²⁷ Așa afirmă G. Bezviconi (*op. cit.*, p. 35).

¹²⁸ Anexa V.

¹²⁹ Anexele 2, 3, 4.

ANEXE *

1

1822

DARE DE SEAMĂ

de *veniturile* intrate, — după lichidarea socotelilor, adică de la 1 iulie 1815, provenite din averea funciară a defunctului *Manuc bei*, consilier de stat activ, și a celor provenite din polițe în timpul vieții acestuia — asupra administratorului averii sale, d-l consilier de curte *Asvadur Avelov*, și care au fost cheltuielile făcute din aceste venituri.

Întocmită în anul 1822.

* Toate cele cinci anexe sînt redactate în limba rusă; transcrierea după fotocopiii ce posedăm și traducerea în limba română s-au făcut de Elena Chișcă Georgescu-Tistu, căreia îi adresăm mulțumiri și pe această cale.

DARE

f.15 Care a fost venitul, după regularea socotelilor, adică de la 1 iulie 1815, provenit din averea administratorului averii sale, d-l consilier de curte Asvadar,

Luna ziua	Venituri	1815		
Exact în conformitate cu testamentul	După lichidarea la Brașov a gestiunii precedente, s-a primit din nou de la Manuc bei în depozit, spre preschimbare în iuzlci		57.159,38 exact	
	<i>După aceea :</i>			
Exact în conformitate cu testamentul	Din 27388 bucăți iuzlci și 147 taleri sau cara- groși expediați de către Manuc bei la Viena casei <de comerț> Hagi Constantin Pop, s-a primit de la ultimul, prin actele de vânzare tri- mise lui Avetov la București și Constantinopol :			
Iulie 1	prin 16 acte de vânzare	52.351,20		
Aug. 28)	prin 16 acte de vânzare	53.273,—7	105.624,27	
Sept. 5)				
Dec. 31	În schimbul celor 20 mii florini de argint dați de Manuc bei, cu poliță casei <de comerț> Hagi Constantin Pop din Viena, s-a primit de la aceea casă, prin cincisprezece acte de vânzare, și după registru, în total capital cu beneficiu 19614 flo- rini, la cursul/			
		Report	162.784,25	
16 Exact în conformitate cu testamentul	De 3 lei 2 1/6 parale în suma de 284 florini, la cursul de 3 lei 3 2/3 parale în suma de 887 lei 20 parale; 274 florini și 40 cre-<lițari> la cursul 3 lei 4 parale în suma de 851 lei 19 parale și 727 florini și 20 creiț. la cursul de 3 lei și 3 1/2 parale în suma de 2245 lei și 3 parale; în total 20.900 florini în sumă de	59.904 lei 17 par.		
	Și scăzând 747 flor. = 2306 lei 10 parale între- bulnțați din porunca lui Manuc bei pentru dife- rite cheltuieli înscrise în registrul primit de la ca- sa Pop din Viena, au intrat la venituri	63.888,19		
	Din porunca lui Manuc bei, a fost restituită suma de 15.000 galbeni olandezi împrumutată cu poliță de către Sachelarie Iordachi la diferite date, începând de la 14 decembrie 1815 până la 16 februarie 1816, socotind, la cursul de atunci, fiecare galben la 14 lei		61,582,9	
Exact în conformitate cu testamentul	În afară de aceasta pentru galbenii menționați, în curs de 81/2 luni s-au încasat procente	210.000,— 9.551—3	219.551,3	
	<i>1817</i>			
Febr. 25	S-au primit la București, de la consulul Kiricov, prin act de vânzare, 500 galbeni olandezi care fuseseră dați de către Manuc bei la Sankt Petersburg			
		Report	443.917,37	
f. 17	prințului Ipsilanti, fostul domn al Moldovei, cu poliță, socotind galbenul la 14 lei	7.000	7.000,—	
Nov. 8	Din suma de 8150 lei, dată de Manuc bei lui Hagi Constantin Pop, s-au primit de către Manuc bei cu însemnarea <făcută> de către el însuși pe poliță, 200 taleri și 30 galbeni olandezi în suma de lei 1570 lei. Apoi restul de capital de			

DE SEAMĂ

defunctului consilier de stat activ Manuc bei, intrat în timpul vieții acestuia pe seama și care au fost cheltuielile făcute din aceste venituri.

Luna ziua Cheltuieli

1815

1

Înainte de mutarea familiei defunctului Manuc bei în Basarabia, în satul Hincești, s-a cheltuit din porunca lui Manuc bei, din sumele aflate la Avetov de către Hagi Iuzepov la București și de către Dumitru Cernovodeanu la Brașov, începând de la data de 15 iunie anul 1816, anume: Salariul doctorului casei și al doctorului Raisper 3.920,—
Salariul popii Agop pentru lecțiile predate copiilor la Brașov 1.500,—
Salariul bucătarului Hagi Vilibariț (?) pentru un an și pentru drumul acestuia pînă la Viena. 1.566 lei 17 parale
Pentru stricăciunile cauzate la casa lui Gheorghe Bacalu din Brașov s-a plătit 252,—
Pentru diferite trebuințe casnice după cum se arată într-un registru special (C) 9.603,28

În afară de acestea :

S-au dat bani unui oarecare Sotir	500,20	17.342,25
Report		17.342,25

2

f. 16	Însoțitorilor familiei lui Manuc bei de la Brașov pînă la Sculeni s-a dat :		
	La doi ofițeri subordonați consulului rus	692,20	
	Celor 11 arnăuți care au însoțit familia pînă la Focșani și la 6 arnăuți care au însoțit-o pînă la Sculeni	1.532,—	
	La Sculeni s-a dat bacșiș vizitilor	98,—	
	S-au cheltuit de la Brașov pînă la Sculeni, în curs de 40 de zile pentru diferite trebuințe. .	2.558,35	
	Pentru trei basmale și un fes	29,20	
	Și pentru alte cheltuieli mărunte	247,30	277,10
			5.158,25

3

	Pentru închirierea a 90 cai pentru 2 carete, 2 briște și 9 care mari pentru transportarea familiei lui Manuc bei s-a achitat. . . .	3.192,—	
Oct. 28	Din porunca lui Manuc bei s-a plătit la București, prin actul de vînzare al lui Dumitrachi, pentru închirierea unei case pentru familie la Brașov	1.618,30	
	Report	4.810,30	22.501,10
f. 17	S-a dat la cererea lui Dumitrache, de cheltuială pentru familie 500 galbeni	7.000,—	
Oct. 30	De asemenea, în locul celor 5000 lei ce urma să fie expediate lui Dumitrache, pentru cheltuielile lui Manuc bei, primul a fost imputernicit prin scrisoare să-i primească de la Constantinopol .	5.000,—	
Dec. 27	Tot așa, s-au trimis lui Dumitrache 200 galbeni în sumă de	2.800,—	
	și încă, prin actul de vînzare a lui Dumitrachi, s-a achitat nepotului său Costachi 100 galbeni .	1.400,—	

	6580 lei din acea poliță, și procentele pentru întreg capitalul în sumă de 2752 lei 3 parale au intrat la venituri fiind văzute de către Sacherarie kir Iordachi	9.332,3
Exact în conformitate cu testamentul. Au rămas încă 10 mli lei datorie	S-au primit de la mănăstirea Cotroceni, după poliță, prima oară la 8 noiembrie anul 1817, prin mijlocirea consulului austriac, suma de 15071, iar a doua oară la 15 februarie anul 1818, prin mijlocirea aceluiași consul, 9929 lei. Total	25.000, —
	Procentele de la acest capitol au rămas la consulul austriac.	

1818

Febr. 16	S-au primit prin mijlocirea consulului rus Pini, de la Ghiculeasa 150 galbeni olandezi <socotit> flecăre la cursul de 12 lei	1.800
	Și procentele la această sumă pentru 7 ani cîte 1 leu pe lună	1.512 lei 3
		3.312 lei
	Și scăzîndu-se taxele fiscale plătite consulului atît pentru această sumă cît și pentru ce e	
	Report	485.250, —
f. 18 Febr. 16	de primit din Ianina de la Duca 50	
	Total 120 lei, rămîn	3.191, —
	S-au primit prin mijlocirea lui Hagi Ocan de la Teodat, pe poliță	500, —
	În total s-a încasat pe polițe, suma de 488.941.	

Al 2-lea

Venituri de la moșiile din Țara Românească, intrate

Pe anul 1816

Febr. 26	De pe 4 moșii, două denumite Dragomirești; una Chiajna; una Giulești de la arendașul Duca din Ianina	16.000, —
Apr. 23	De pe <moșia> Popești Zorba și Modrugani de la arendașul kir Iani Caribolu	2.500, —
	De la Pasărea și hanul Pantelemon, de la arendașul Delibași Mihail	1.150, —
	De pe <moșia> Tîncăbești, de la polcovnicul Ivaniță	2.000, —
	Și de la <moșia> Cunești, de la Mihalache.	800, —
	De pe ocinile Pupăza și Hagi Gheorghe, de la arendașul Dumitrachi Tociulescu	2.500, —
	Report	24.950, —
		513.891, —

În anul 1817

f. 19 Apr. 23	De pe 2 moșii, Dragomirești și una Chiajna, se cuvenea a se primi de la arendașul stolnicul Voicu	13.500 lei
	Din această sumă el a întrebuințat pentru reparația casei boierești de la moșie și a gardului de la vic	2.415 lei
	Apoi au intrat de la el la venituri	11.085 lei
	De pe <moșia> Giulești, de la arendașul Sotir, sluga lui Manuc bei	5.000, —
	Și de pe <moșia> Popești Zorba și Modragan, de la arendașul Kiurdeoglu	3.000, —

1816

Febr. 27	S-au trimis lui Dumitrache 150 galbeni. . . .	2.100,—	
Mai 13	S-au trimis lui Dumitrachi, prin nepotul său Stefanachi, 200 galbeni	2.800,—	
„ 22	S-au dat lui Stefanache pentru cheltuieli . .	7.000,—	Acești bani
Iunie 1	S-au achitat la Brașov lui Stefanache Cernovo-deanu 200 galbeni	2.800,—	au fost chel-
„ 5	S-au plătit, după cont, celelalte cheltuieli, aceluiași Stefanache	1.175,4	tuiți de
			Avetov însuși

Report — 36.885.3 4 — 22.501,10

f. 18	Iunie 5	Pentru diferite cheltuieli mărunte cum e notat în condica specială	617,24	37.503,18
-------	---------	--	--------	-----------

Total 60.004,28

4

Din porunca lui Manuc bei s-au comandat, conform registrului său, de la Constantinopol și s-au răscumpărat la București lucruri pentru cadouri și pentru îmbrăcăminte a lui <necesare> plecării sale la Sankt Petersburg. precum: Pentru tutun, lulele, lichior, postavuri, mătânii, șaluri de gît, garnitură de îmbrăcăminte, precum și pentru cafea 2.856,13

Pentru cumpărarea unei carete de la Kirkor Tomuşoglu și pentru alte cheltuieli 476,—

De asemenea s-au cumpărat la Constantinopol de către Haetgin Delianov și s-au trimis, conform registrului anexat, șaluri turcești, materiale <stofe> și alte lucruri, notate în acel registru M. 18.857,29

22.190,2

5

1815

Din porunca lui Manuc bei s-au dat bani slugii lui Manuc bei Hagi Nose (?)

Report 82.194,30

f. 19	Iulie 20	și soției sale, Mairamno în dar, pentru slujbă credincioasă	500,—	
		Pentru închirierea unei încăperi la hanul Sf. Gheorghe pentru depozitarea lucrurilor lui Ahmed Efendi, de la 23 aprilie pînă la 26 octombrie	200,—	
Aug. 16		S-au restituit polcovnicului Ioniță banii cheltuiți de el pentru construirea unei mori la moșia Cățelu	536,—	
Sept. 15		Pentru închirierea a două camere la susnumitul han Sf. Gheorghe pentru cealaltă jumătate a anului	200,—	1.436,—

6

1816

Apr. 25	S-au împărțit săracilor la Rusciuc	250,—	
	Pentru a nu se tăia pădurile de pe moșii s-a dat în total ispravnicului și funcționarilor . .	470,—	
Iunie 15	S-a trimis la Rusciuc, prin Chirkor Stefanov, fiului lui Efendi îmbrăcăminte și bani în total de	2.893,10	

De pe <moșia> Popazi Hagi Gheorghe și Cunești, de la arendașii Dumitrachi Tocilescu și Agop Hagi Avedisov	3.550,—	
De la Pasărea și Pantelemon, Hanul nou, de la arendașul Sirkiz Bogdosarov	1.400,—	
din care s-au cheltuit conform condiții prezen- tată de el, pentru repararea Hanului 400 lei.		
Restul	1.000,—	
De pe <moșia> Tincăbești, de la arendașul, pol- covnicul Ioniță	2.000,—	25.635
Report		539.526,—

1818

f. 20

Pentru arendarea moșiei Dragomirești de către
stolnicul Voicu, trebuia să se încaseze, după
remăsura¹⁾ ei, de la socrul lui Boiagi Vanghe-
li, 5000 lei.

I se poruncise să dea acești bani lui Stavru Ra-
dovici, iar acesta trebuia să-i dea lui Mardiros
Hagi Kizoglu; dar cum acești bani n-au fost
achitați în termen, s-au încasat procente 123 lei
3 parale, din care i s-a dat lui Radovici, pentru
5 mii lei, un comision de 25 lei 30 parale, apoi
au intrat la venituri

97,15

Morile de pe moșia Giulești, prin neprezentarea
cumpărătorilor au rămas nearendate timp de un
an și jumătate. Netkov a strîns de pe aceste
mori un venit de 102 lei din care cheltuielile
pentru mori, săpun și fier au însumat 21 lei
1 para. La venituri au intrat

80,39

Pentru *moara de tutun* s-a primit restanța <de
datorie> de la tutungiul Gheorghe.

130,—

Prin așezarea orînduită se cuvenea a se încasa
veniturile de la *Hanul din București*, pentru
anul 1816, lei 21.531; însă, pentru două camere
și o prăvălie de la acel han nu se trimisese la
timp de către Carabet

Report : 539.834,14

f. 21

Oglu 916 lei și 20 parale și a rămas restanța
pentru o prăvălie asupra unei rude a lui Manuc
bei, Hagi Agop Hanım Oglu, 405 lei 20 parale.
Pe lângă aceasta, s-a cheltuit pentru *repararea
hanului și podului*, pentru iluminat și pentru
paznici, după condică, 4720 lei 10 parale; apoi
au intrat la venituri 15.488,30 și pe anul 1817 —
20.274,20.

Și cu excluderea sumelor datorate pentru o pră-
vălie din acel han de către Carabet Filgingioglu
— 505 lei 20 parale, și pentru o altă prăvălie de
către ruda lui Manuc bei, Hagi Agop Hanım
Oglu 405 lei 20 parale, în total 911 lei; suma
folosită de asemenea pentru *repararea hanului*
și achitarea lefurilor cuvenite paznicilor și
încasatorului de bani 3114 lei 20 parale, total
4025 lei 20 parale. Au intrat la venituri

16.249 lei

31.737,30

În total au intrat venituri de pe moșii. 82.631 lei 4 parale

Report 571.572,4

¹⁾ În text e termenul переизъбрение fără sens și evident greșit, în loc de : переизъбрение

Nov. 8	La plecarea norii lui Manuc bei din București la Hîncești, i s-a dat pentru cheltulele de drum în total	1.045,34	
	Report	4659,4	83.630,30
f. 20 Nov. 8	Din porunca lui Manuc bei s-a cumpărat un inel cu diamante <în valoare de>	2.500,—	
	S-a plătit pentru închirierea camerelor la Hanul Sf. Gheorghe	650,—	
	La plecarea polcovnicului Ioniță la Hîncești, i s-a dat pentru cheltulele de drum	145,—	
	În urma dispoziției lui Manuc bei se dă anual bisericii armenesti din București cîte 225 lei, S-a dat pentru oficierea tedeumului pe timp de 4 ani	900,—	
	S-a dat pentru ridicarea în acea biserică a unui altar	500,—	
	Pădurarului pădurii Dragomirești, slrbului Velicu i s-a achitat leafa pe 2 ani	513,20	
	La doi pădurari ai aceleiași păduri li s-a achitat salariul pe un an	300,—	
	Slugerului Nicolae, secretarul casei, i s-a achitat salariul din luna iulie 1815 pînă în iulie 1816	3.600,—	
	Report	13.767,24	83.630,30
f. 21	În urma dispoziției date de către Manuc bei, s-au achitat pensii lui Boos Aga și Mesrob aga <ambii cu numele de familie> Sebastianov, de la 1 august 1815 pînă în februarie 1817. Total. S-a plătit suma fixată ca pensie soțului sorii lui Manuc bei, Isaia Ahakoglu, din iulie 1815 pînă în decembrie 1817	8.038,—	
	S-a dat, din porunca lui Manuc bei, tutorilor serdarului Giani și pitarului Manulachi, precum și procente datorate de către Manuc bei și conform socotelilor pentru sare	1.500,—	
	S-a achitat salariul pădurarilor de la pădurea Polugscago *)	3.530,—	
	S-a plătit pentru bucătarul Donică bucătarului Pilbas	427,30	
	S-a dat ofițerului Iancu pentru osteneli	217,—	
	S-a restituit lui Sachelarie Iordachi suma cheltuită pentru consultul de medici la Viena	50,—	
	Report	27.530,14	83.630,30
f. 22	cu ocazia bolii lui Hanlm	235,—	
	Pentru obiectele de marmură pentru baie și rezervorul pentru fîntina arteziană trimise de la Constantinopol de Hagi Ohan	7.932,25	
	S-a achitat leafă lui Stefan trimis de la Constantinopol de către bancherii Artiun și Agop	300,—	
	Pentru confecționarea hainelor bucătarului Donică	300,—	
	La cererea <înaintată> domnitorului Caragea, pentru a se acorda secretarului său, vistierul Nicolae, gradul de sluger, s-a dat pentru muzica domnească și ghedevelia după obicei	500,—	
	Salariul secretarului sluger din august 1817 pînă la 1 mai 1818, prin Ovanes Hacikov	1.400,—	38.107,39

*) lectură incertă fără sens.

f. 22

Al 3-lea

Au intrat la venituri din vinul vîndut.

1815

Oct. 18	Din viile denumite după locul așezării lor, Filaret, s-a vîndut grecului Sotir 6 butoaie de vin, măsurînd 538 vedre cu 578 lei 20 parale ; și cu excluderea sumei de 528 lei 21 parale cheltuite pentru lucratul viilor, culesul strugurilor și alte nevoi, au intrat la venituri	44,39
„ 30	Din viile din regiunea dealurilor s-au vîndut diversilor cumpărători 24 butii de vin cu 3333 lei 29 parale, și cu excluderea sumei de 1902 lei, întrebuițată pentru lucratul viilor, leafa vîtafului și alte trebuințe, a intrat la venit suma de	1431,29

1816

Oct. 30	De la viile din regiunea dealurilor au fost strînse 22 butoaie de vin, cu o capacitate de 2000 vedre ; din acestea s-a constatat o pierdere de 210 vedre iar restul de 1790 vedre de vin au fost vîndute diferitelor persoane cu 4014 lei 15 parale ; și cu excluderea	
---------	--	--

Report

571.572,4

1817

f. 23	sumei de 3969 lei 20 parale, folosită la cultivarea viilor și alte trebuințe, a rămas la venit	44,35
		1521,23

Nov. 12	S-a vîndut din viile de la Filaret stolnicului Voicu 353 vedre vin a 2 lei 20 parale vadra, în sumă de 882 lei 20 parale, iar tescovina cu 24 lei, total de 906 lei, 20 parale ; și cu excluderea a 832 lei 17 parale folosiți la îmbunătățirea viilor și la alte nevoi, au intrat la venituri	74,3
„ 27	De la viile din regiunea dealurilor s-au strîns de către postelnicul Toma, în conformitate cu condica prezentată 10 butoaie de vin cu o capacitate de 1685 vedre. După ce s-a scurs din toate butoaiile vinul curat a rămas un butoi cu drojdie, din care cauză, împreună cu vinul scurs dintr-un alt butoi care plesnise s-a produs o pierdere de 417 vedre, iar restul de 1268 vedre de vin a fost vîndut luîndu-se pentru el 3015 lei 10 parale. Iar pentru lucratul viilor și alte trebuințe s-au cheltuit 4.808 lei 18 parale. Prin urmare, nu s-au ajuns 1793 lei 8 parale, care lipsă a fost completată din veniturile intrate <arătate> mai sus, din vînzarea vinului și figurează în această dare de seamă la cheltuieli într-un paragraf special. 1816, august 20. Pentru strugurii vînduți de la Filaret s-au primit de la Hagi Isaia Mațupova 750 lei, și cu excluderea sumei de 734 lei 7 parale, folosită pentru lucratul viilor și la alte nevoi, rămîn la venituri	15,33
		1.611,19

Report

573.183,13

Al 7-lea

1816

Obiectele de diamante și briliante, date de către Manuc bei spre vânzare, și care

f. 23	Report		121.828,29
	fuseseră cumpărate la prețul de 8325 lei, au fost vândute la Constantinopol de Hagi Delianov cu 6363 lei prin urmare lipsă		1.962,—
	Pentru transportul acestor obiecte la Constantinopol		120,—
	Total		41.715,39
Febr. 16	15.000 galbeni primiți de la Iordachi, au fost trimiși din porunca lui Manuc bei la Iași, lui Marderos Hagi Kizoglu în timpul cumpărării Hînceștilor	210.000,—	
Depoziție falsă	Pentru efectuarea cercetării — cîte venituri cuvenite și necuvenite, încasate de domnitorul Caragea din întreaga Țară Românească în timp de 5 ani, conform regulamentului, s-au întrebuințat pentru cheltuielile necesare în acest caz S-a plătit pentru 2 ștampile gravate . . .	3.223,— 264,—	213.487,—

Al 9-lea

În timpul șederii lui Avetov la București, s-a întrebuințat pentru felurite cheltuieli casnice din porunca lui Manuc bei

f. 24	Report		337.397,29
	prin mijlocirea lui Hagic Aga Iuzepov, din anul 1815 luna iunie 1.		
Total . .			15.067,38

10

După sosirea familiei lui Manuc bei în satul Hîncești, din porunca lui Manuc bei s-au cumpărat de către Hacik Iusipov la București diferite lucruri trebuincioase pentru casă, în total pentru suma de 9421 lei 16 parale și cu excluderea sumei de 600 lei, cuprinsă aci și achitată drept leafă vătavului Hairabet și care va fi arătată în altă socoteală, s-au cheltuit . . .

8.821,16

11

Obiectele de diamant date de zestre domnișoarei <fiicei> lui Manuc bei, anume : cruciuliță, două perechi de cercei și inel, cuprinzînd aci manopera și caseta, total în sumă de

6.978,20

12

După sosirea la Hîncești a lui Avetov, după moartea lui Manuc bei la 27 iulie 1817, la verificarea efectuată gestiunii tovarășului Artîun Dellanov cu privire la cheltuielile făcute

Report 368.265,234

Al 4-lea

1. 24

1815

Veniturile provenite din vânzarea cașcavalului și untului și din arendarea unei circiume.

Oct. 18	Prin vătaful Alecu Climpineanu s-au primit de <pe moșiile de> pe dealurile Climpinei pentru 6690 ocale de cașcaval și unt, vindute lui Amer aga din Birlad și lui Iukuz aga din Rusciuc, precum și pentru o circumă de la vătaful Alecu, total 5217 lei 20 parale; și cu excluderea a 599 lei 20 parale întrebuițați pentru transportul cașcavalului și untului, taxa fiscală pentru cîntar și alte nevoi, au rămas	4.618,—
Oct. 25	De la același, pentru 7021 ocale cașcaval și unt, vindute lui Amer aga și Iukuz aga s-au primit 5616 lei 32 parale; de asemenea, pentru 273 ocale rămase de brînză, în contul vătafului, a 16 parale, 109,8 și pentru arendarea circiumei 300 lei anual, total 6026 lei; și cu excluderea sumei de 1015 lei 20 parale, întrebuițată pentru nevoile gospodăriei de la munte rămîn la venituri .	5.026,20

1817

Oct. 28	De la același, pentru 7300 ocale cașcaval și unt vindute lui Șariz aga din Rusciuc, s-au primit 6387,20; precum și pentru cele 200 ocale brînză, reținută de către vătaful Alecu pentru el,	
---------	---	--

Report

573.183,23

1. 25 Oct. 28	a 16 parale ocaua, s-au primit 80 lei; pentru arendarea circiumei, 300 lei ceea ce face 6.767,20. Și cu excluderea a 1711 lei, 17 par.; reținuți de către vătaful Alecu pentru leafă, taxa fiscală pentru cîntar și alte trebuințe, au rămas la venituri	5.056,3	14.684,23
---------------	--	---------	-----------

Al 5-lea

Venituri pentru munții Bendzaitskie (Bengeascăi) arendați mocanilor în anul 1814, s-a încasat restanța de 1153 lei pentru munții vinduți mocanului Ivan Strati, și cu excluderea a 665 lei, încasați de însuși Manuc bei și a sumei de 120 lei pentru muntele lui Ștefan, nearendat în acel an, au rămas apoi

368 lei

În anul 1815 <s-au primit> de asemenea 1153 lei și cu excluderea a 115 lei întrebuițați pentru călătoria unuia Sutor pentru încasarea veniturilor, au rămas apoi

1.038—

În anul 1816, pentru 7 munți arendați mocanilor și căpitanului Comanel (?) au intrat la venituri.

2.500,—

În anul 1817 au intrat venituri de pe 3 munți <arendați> căpitanului Comanel (?)

1.347,—

5.253,—

Cei 4 munți, arendați în anul 1816 de către mocani, în acest an n-au fost arendați

Report

593.121,6

f. 25

de acesta în timpul cînd Manuc bei era încă în viață s-a constatat din sumele avansate de către Avelov, după condică, suma de 216.842 lei 11 par, cheltuită în contul lui Manuc bei cu începere din luna ianuarie 1816; în această sumă este inclusă și suma totală de 9340 lei, încasată din vânzarea de către Artium Delianov a 5 șaluri ale lui Manuc bei, luate de acesta de la Apel, și alte lucruri arătate în condică; apoi se socoate în contul lui Manuc bei

207.502,11

13

În anul 1817 noiembrie 27 a intrat la venituri suma totală de 3015 lei 10 par. pentru 1683 vedre vin, culese de postelnicul Toma din vilele din regiunea dealurilor. Pentru lucrutul viilor și pentru alte trebuințe s-au cheltuit 4808 lei 18 par., fapt pentru care suma de 1793 lei 8 par. care lipsește, figurează aci, la cheltuieli

1.793,8

Al 14-lea

S-a dat de către Avelov din porunca lui Ahmed Efendi, fiului acestuia Iusn aga

10.000,—

15

S-a achitat de către Avelov o datorie a lui Manuc bei, pentru mătase, către Hagi Manciu Buiuciu Oglu—10

5.097,15

Report

592.658,17

f. 26

16

Grevează datoriile asupra persoanelor mai jos arătate :

Sluga lui	Manuc bei, Babic, cu poliță . .	15.000,—
„	— Agop Avedesov	900,—
„	— Kara Mogardici	1.000,—
„	— Babic Harimov	2.500,—
„	— Sarchiz Vartanov	298,30
„	— Gheorghe Tabaccin — fără poliță	130,7
„	— Hagi Kırkor Tomas Oglu fără poliță	280,—
„	— Kiavar Bonglu Oglu	1.000,—
„	— Locuitorii moșiei	796,—
„	— Socrul lui Manuc bei pentru 10 care de lemne —	40,—
„	— Agop Hanım Oglu	2.141,—
„	— Datorii pentru vin din anii trecuți .	2.214,—

Al 17-lea

Suma de 600 lei, ce figurează în socoteala de la Hîncești ca salar achitat vătavului Hairabet și apoi scăzuți din aceeași socoteală, se socoate aci în contul datoriei, pentru că această sumă va figura într-un cont special la cheltuieli, unde i se va trece salariul întreg

600,—

(L.S.)

f. 27

Al 6-lea
1816

f. 26	Apr. 1	Pentru cazanele de aramă vindute lui Tekir Neagll Celibi aga, fost arhitect al cetății Silistra, prin mijlocirea omului acestuia Tatos armeanul, în greutate de 3.473 ocale, la prețul de 4 lei de fiecare <oca>, <s-a Incasat> 15.628 lei 20 parale și cu excluderea sumei de 810 lei pentru 180 ocale care lipseau după expedierea lor de la Brașov la Silistra, și dăruite susamintitului mijlocitor, armeanul, drept 50 ocale cu 225 lei, restul	14.593,20
	Mai 27	Pentru cazanele de aramă stricate, rămase la Brașov, în greutate de 2816 ocale, vindute lui Suluș aga din Silistra cu 14.083 lei 30 parale, cu condiția ca din această sumă să fie achitați pentru transformarea cazanelor; drept care s-a dat meșterilor cîte 68 parale de fiecare ocă, în total 4.788 lei 19 parale, rămînînd la venituri 9295 lei 11 parale; și de la transformarea acestor cazane au rămas 488 ocale de aramă neutilizată care a fost vindută căldărarilor cu 3 lei 20 parale ocaua, total 1.684 lei 15 parale; din care scăzîndu-se 211 lei 26 parale plătiți pentru transportarea acelor cazane de la Brașov la București, și 35 lei pentru 10 ocale greutatea frînghiilor cu care fusese legată arama, total 246 lei 26 parale; au intrat la venituri 10.733,3	25.526,23
Report			618.447,29

f. 27 *Al 7-lea*
1817

Febr. 25	Pentru diferite obiecte vindute.		
	Pentru două zabale de mătase, vindute din porunca lui Manuc bei, împreună cu un armăsar	380,—	
	Pentru trei bivoli tineri de pe moșia lui Manuc bei	108,—	
	Pentru 10 coși de șal turcesc, vinduți de Manuc bei lui kir Iani Nicolopulo, a 40 lei cotul, s-a Incasat	400,—	
1818	Pentru o îmbrăcăminte numită Sevai Sindica, adusă de la Constantinopol pentru Manuc bei, degradată pe drum și vindută de către Avanes Hologicov	425,—	
	Pentru pieile vindute a 3 vaci	33,—	1.436,—
	S-a Incasat în total de pe moșii și pe polițe suma de șase sute nouăsprezece mii, opt sute opt zeci și trei lei, două zeci și nouă parale.		619.883,29
Suma			619.883,29

Total la cheltuieli şase sute nouăsprezece mii cinci sute cinci zeci şi opt, şapte parale . . .	619.558,7
Apoi rămân bani peşin trei sute două zeci şi cinci, două zeci şi două parale	325,22
Suma	619.883,29

2

f. 28 <1822> *Dare de seamă*

asupra sumei de capital dată de către defunctul Manuc bei lui Asvadur Avetov după lichidarea definitivă la Braşov a socotelilor vechi, cu condiţia să fie tovarăşi în ceea ce priveşte cifra de afaceri a acestui capital.

Luna Ziua

Lei parale

A se informa, 1. Manuc bei şi Avetov au făcut o înţelegere să fie dacă actul lui tovarăşi la capitalul lui Manuc bei în sumă de Asvadur era în 150.000 lei, şi în conformitate cu aceasta Avetov formă de con- a atestat prin contract primirea acestui capital, tract sau de în- iar Manuc bei, printr-un angajament scris de ţelegere, pe lângă acelaşi gen dat lui Avetov a încuviinţat ca Kilghipcea. profiturile ce avea să le aducă acest capital să fie împărţite între ei pe jumătate. Capitalul s-a obţinut în felul următor:

1815

Junie 28	După lichidarea contului vechi cu Manuc bei, după cum s-a arătat mai sus, suma rămasă la Avetov a fost vărsată la capital în total	111.660 lei
	După aceea s-a încasat din porunca lui Manuc bei, de la Enachi Băltăreţu la Bucureşti, suma datorată de acesta lui Manuc bei	10.500
	Report	122.160

f. 29	Manuc bei a dat 3 salbe, 3 perechi de cercei, 1 cruciuliţă şi 1 inel cu diamante; în afară de acestea, <a mai dat> 14 grame *) de diamante mărunte, în sumă de	12.500—
	Din porunca lui Manuc bei s-a încasat pe poliţă, datoria de la Artiun Delianov:	5.118—
	Şi în momentul când s-a încheiat înţelegerea dintre Manuc bei şi Avetov, ultimul a primit de la Manuc bei bani peşin:	25.222—
	Suma de	165.000 lei.

Suma exactă conform testa- mentului	Din ordinul lui Manuc bei, din această sumă Avetov a dat, cu poliţă şi procente, lui Artiun Delianov	15.000	just
Exact conf. testamentului.	După această <operaţie>, la Avetov a rămas suma fixată drept capital	150.000	just
	2. Avetov a luat ca tovarăş în această afacere pe Artiun Delianov şi a încheiat cu el un contract stipulând că întruclt capitalul menţionat trebuie să fie întrebuinţat la cumpărarea de mărfuri la		

*) În text = grafe.

Constantinopol, Delianov va trebui să le vîndă în Moldova și Basarabia și din profiturile încasate Avetov trebuie să dea lui Delianov a zecea parte, iar restul de nouă părți să le împartă pe jumătate lui Manuc bel. În conformitate cu înțelegerea încheiată, în acest scop s-a primit de la Delianov în capital suma ce îi fusese împrumutată 15.000

3. Din porunca lui Manuc bel au mai fost primiți părtași la această afacere de negoț Sarkiz Arakelov și Kirkor Delianov cu suma dăruită lor de către Manuc bel pentru serviciu credincios, fiecăruia cîte 2500 lei, ceea ce face 5000 lei; iar cu suma de 5000 lei, împrumutată <lor> cu poliță fără procente, face în total 10.000 lei; <aceștia participau> cu condiția ca din profiturile încasate să li se dea

f. 30	Report	165.000,—
	atita, cît li se va cuveni, proporțional cu capitalul investit de ei	10.000,—
	În total a fost pus în circulație un capital de	175.000,—

f. 30 *Dare de seamă*

Asupra sumei de bani cu care s-au cumpărat mărfuri la Constantinopol, București și Iași după condicile prezentate de către Asvadur Avetov lui Artiun Delianov care în virtutea contractului, era dator să le vîndă în Moldova și Basarabia, cît și s-a cheltuit pentru transportul acelor mărfuri în orașul Chișinău, și cît s-a cîștigat pentru mărfurile vîndute, începîndu-se cumpărarea și vînzarea mărfurilor la 28 iunie anul 1815 pînă la luna martie a anului 1817.

1. S-au cumpărat mărfuri la Constantinopol de către Hacik Delianov și Hagi Ohan Osaev, s-au recepționat după condica lor de către Asvadur Avetov, s-au și trimis în orașul Chișinău lui Artiun Delianov spre vînzare, în sumă de . .	483.776,10	parale
2. S-au cumpărat mărfuri la București de către Asvadur Avetov și s-au trimis la Chișinău lui Artiun Delianov spre vînzare cu suma de . .	68.822,23	
3. S-au cumpărat mărfuri la Iași de către Artiun Delianov și s-au transportat la Chișinău, în sumă de	143.798,30	696.397,23

În afară de aceasta :

a) S-au achitat de către Hacik Delianov	Report	696.397,23
---	--------	------------

f. 31	taxele vamale pentru mărfurile cumpărate la Constantinopol	6.934,34
	b) Lucrătorilor, după condica lui, pentru transportul mărfurilor la Vamă, salarii, pentru închirierea locuinței și pentru alimente . .	9.101,33
	c) Cheltuit de același, după această condică, la cumpărarea mobliei pentru locuința din Constantinopol :	413.—

d) Același a achitat la Constantinopol procentele pentru acest negoț	5290,33	21.740,20
--	---------	-----------

Și în afară de aceasta :

La predarea conturilor de către Hacı Delianov au fost lipsă	311.—	
Au fost întrebuințați de același la diverse cumpărături pentru Avetov	835,—6	
De asemenea, au fost utilizați de același, la Constantinopol, la diferite cumpărături pentru dînsul și Artiun Delianov	3009,32	
Au fost utilizați la Constantinopol de către Hagi Ahan pentru dînsul	207,15	4.363,13

Suma

Din porunca lui Manuc bei s-au cumpărat la Constantinopol : două gîar-șaluri albe pentru serdarul Zamfirache, în sumă de lei . . .	3.450.—	
--	---------	--

Report	3.450.—	722.501,16
Zece batiste de nas pentru Stamo, cum și un covor Serdjadé pentru același Stamo cu S-a cheltuit de către Asvadur Avetov pentru transportul mărfurilor cumpărate la București și cele aduse de la Constantinopol, precum și pentru comisionarii de la Rusciuc și Galați, și s-a dat pentru cheltuieli lui Merderos Hagi Kiz Oglu, în total	69,20 180. —	3.699,20
		12.593,11

Suma totală în circulație e de . . .	—	738.794,17
--------------------------------------	---	------------

Cîștigurile cuprinse în această sumă :

1) Cele arătate de Hacı Delianov, provenind din schimbul sumelor trimise acestuia	4.054—16	
2) Cele obținute prin actele de vânzare (cedare), provenind din procentele arătate de Avetov și expediate la Constantinopol lui Hacı Delianov	3.079—10	
Și scăzînd suma de 651 lei 6 parale, folosită de Avetov pentru expedierea banilor la Constantinopol, rămîn	6.482,20	
3) Suma trimisă de către Artiun Delianov din Chișinău lui Asvadur		
Report		6.482,20

f. 32

Avetov, cîștigată din vânzarea mărfurilor în bani peșin, și prin acte de vânzare (cedare), total	222.254—	
4) Banii trimiși de către Artiun Delianov pentru mărfurile cumpărate la Iași	143.798—30	336.052,30
Suma		372.535,10
După aceasta, rămînea în circulație suma de incluzînd		366,259,7
<Sumele> datorate pentru cumpărarea mărfurilor	191.259—7	
Capital <aparținînd lui :> Asvadur Avetov	150.000—	
Artiun Delianov	15.000.—	
Kirikov Delianov și		
Sarkiz Arahelov	10.000.—	
	366.259.—7	

<Notă ulterioară cu creionul :>

A se compara cu contul precedent sau cu conturile lui Manuc bei din anii 1816 și 817.

În anul 1817 iulie 10, Asvadur Avetov a făcut conturile cu Artiun Delianov, prin care <cont> ultimul a arătat datorii asupra negustorilor și scăzând <banii> primiți de către Artiun Delianov în contul acestor datorii și întrebuințați de el pentru nevoile lui Manuc bei

327,230 lei 2 parale

7.064 lei 29 par.

320.165,13

Rămneau la datorii

La acestea se socot drept datorii :

<Sumele> plătite de Artiun Delianov pentru Manuc bei la prăvălii și cele cheltuite pentru casa acestuia pentru diferite trebuințe, după cum figurează în condica lui Delianov, începând din anul 1815 pînă la 20 iunie 1817

209.140,24

A se vedea

De asemenea <sumele> cheltuite de Artiun Delianov de la 10 pînă la 19 iunie 817 în timpul vieții lui Manuc bei din porunca acestuia, și după încetarea lui din viață, pentru cele necesare în timpul înmormîntării

7.064,13

Tot așa s-a mai cheltuit în contul lui Manuc bei

37,14

Suma. 216.842,11

Și scăzîndu-se <banii> cîștigați de Artiun, în contul acestei sume, din vînzarea a 4 peruci Terșis <?> și urs <?> și 5 șaluri,

<Report

320.165,13>

f. 33

revenite lui Manuc bei pentru o datorie a negustorului Apel din S. Petersburg 9.340 lei, rămîneau asupra lui Manuc bei

207.502,11

Total datorie

527.667,24

În afară de aceasta :

Marfa nevîndută valora suma de 11.608,11
și Artiun Delianov a folosit-o pentru toate cheltuielile în această operație

79.082,37

90.691,8

La dispoziția lui Artiun Delianov se află în total suma de

618.358,32

În această sumă se cuprindea datoria asupra companiei <evaluată>, după condica prezentată de Artiun Delianov, la suma de

10.149,34

și după cele arătate de Asvadur Avetov la

196.259,23

201.409,17

Apoi rămîneau

416.949,15

Din această sumă Artiun Delianov a cheltuit, cum s-a arătat mai sus

79.082,37

Mare cheltuială

salariul lui Hacik, care a cumpărat mărfurile la Constantinopol, pe timp de 3 ani

4.500,—

Salariul lui Ahan Isaev, care a fost cu Hacik pe timp de 2 ani

1.250,—

Salariul lui Mugurdum Iacobov, care a stat pe lîngă Artiun, pe 3 ani

1.500,—

86.332,37

Apoi rămînea suma aparținînd companiei. .
incluzînd aci :

330.616,18

Capitalul lui Avedov 150.000,—

„ Delianov 15.000,—

Capitalul lui Araketov și Kirkor Delianov 10.000,—

175.000,—

și profitul

155.616,18

330.616,18

Din suma arătată la profit de 155.616 lei 18
 parale, la încheierea conturilor, a revenit:
 lui Manuc bei cu Avetov 133.386,12
 lui Artium Dellanov 13.338,19
 lui Sarniz și Kirkor 155.616,18

f. 34

Contul sumei ce aparținuse lui Manuc bei :
 1) Capitalul lui Manuc bei 150.000,—
 2) Din profitul de 133.386 lei 12 par, realizat
 din acest capital, în virtutea înțelegerii încheiate
 între Manuc bei și Avetov, o jumătate din
 profit se cuvine lui Avetov, iar a doua jumă-
 tate revine lui Manuc bei 66.693,61 216.693,6

Pe deasupra, la această sumă se adaugă :

A) banii ce fuseseră împrumutați de către
 Manuc bei, cu poliță lui Artium Dellanov și luați
 de către Avetov asupra sa. 15.000,—
 și B) la fel și 5000, împrumutați de către Manuc
 bei, cu poliță, lui Sarkiz Arakelov și Kirkor
 Dellanov 5.000,— 20.000

Totalul sumei ce aparținuse lui Manuc bei 236.693,6

f. 35

În anul 1817 Asvadur a primit de la Artium
 Dellanov banii odată cu socoteala, privind chel-
 tuielile făcute în casa lui Manuc bei 93.154,10
 În anul 1818 Asvadur Avetov a luat de la Artium
 Dellanov socoteala banilor privind cheltuielile
 făcute în casa lui Manuc bei 100.168,20
 În anul 1819 de asemenea. 12.000,—
 În anul 1820 de asemenea. 9.609,35
 214.932,25
 Scăzându-se capitalul de 170.000 va rămîne. 44.932,25
 Profiturile însumau, după cum s-a menționat
 mai sus 66.693—6
 Și scăzându-se 44.932 lei 25 par. rămîn pro-
 fituri — 21.760,21

În aceștia incluzându-se :

1) Din porunca lui Manuc bei, Artium Dellanov
 a dat împrumuturi, anume :
 Căminarul Zamflrachi 5.466,25
 Consilierului colegial Stamo 1.425,20
 Baronului Vasile Criste 1.449,20 8.341,25

2) Din marfa rămasă nevindută partea ce reve-
 nea lui Manuc bei cuprindea anume : . . .
 20 coți de șal bugur 1.000 lei

Report 8.431—25

O bucată șeai ghindic 230
 4 bucăți ghermesut ghindic 280—
 3 ghindici cetari 290,15
 3 bucăți bendar 330—
 1 bucată bugasi 12,22 2.142,37

3) Dellanov, însărcinat din nou cu încasarea
 datoriilor companiei a cheltuit cu această ocazie
 pînă în anul 1818 5.131 lei
 La fel, cheltuielile făcute de Avetov înainte,
 cu același prilej dar care nu figurau în cont. . .
 731 —
 5.862—

Din aceste cheltuieli trebuie scăzuți 586 lei 8 <parale>, partea cuvenită de la Delianov, rămân	5.275, 32	
Achitarea de către Delianov a salariului cuvenit persoanei însărcinate cu strîngerea banilor companiei	600,—	
	5.875 lei 32 parale	

f. 36	Din această sumă jumătate revine lui Avetov, iar cealaltă jumătate lui Manuc bei	2.937,36	
	Rămneau datorile mărunte ale companiei, după condică	622 lei 31 parale	
	Asupra lui Ahan oglu Marderos	7500—	
	— Malbas oglu Tanal	2580—	
	— spătarului Bucșenescu	200—	
	— vistierului Gheorghe Stano	399,15	
	— Costachi Crupenski	300—	
	— Tonița Amandi, 200 galbeni —	2800—	
	— Iacob Sarkiz din Grigoriopol	250—	
	— Croitorului lui Manuc bei	144—	
	— Arnăutului Bahmet	160—	
	— Turică Mogordicean	1720—	
	16.676—6		
	Jumătate din totalul acestei sume trebuie să treacă asupra lui Avetov, iar cealaltă jumătate asupra lui Manuc bei	8.338—3	21.760,21

Dare de seamă

asupra executării datornicilor, <executare> cu care Manuc bei l-a însărcinat pe d-l Avetov la 1 iulie 1815, adică după lichidarea definitivă a conturilor cu Manuc bei, dar care <datornici> nu sînt încă executați, și anume :	h		
De la Matei, fiul lui Costachi Ghica 400 florini = 400,—			
— armeanul Kir Sarkiz, negustor din Rusciuc		470 lei	
— Costachi, fiul lui Bibin		700—	
— negustorul armean Kevork Bungincoglu		2.500—	
— Hagî Agop Hanlmoglu		816,31	
	400 florini <plus>	4.486 lei 31 par.	
Pe lîngă aceasta, sînt datori cu veniturile <provenite> de la <i>hanul din București</i> , pe anii 1816 și 1817, Carabet Filgimgioglu și Hagî Agop Hanlmoglu, total	2.233,—		
Suma	400 florini <plus>	6.719 lei, 31	

Consilier de curte, Asvadur Avetov.

3

1823 decembrie 4, Odesa. R. M. Voronțov răspunde lui Cristofor Vladimirovici Lazarev, în privința succesiunii defunctului Manuc bei Mirzaian, că a dat dispoziții guvernatorului Basarabiei pentru numirea unor tutori cinstiți ai moștenitorilor lui Manuc, printre ei fiind și văduva acestuia. Aceștia vor cerceta cu atenție toate dovezile ce vor fi prezentate de fostul tutore și administrator al averilor lui Manuc, Asvadur Avetov, stabilind modul cum a administrat și din ce se compune averea mobilă și imobilă, precum și capitalul bănesc ce aparține moștenitorilor în conformitate cu testamentul lăsat de Manuc.

f. 265

STIMATE DOMNULE CRISTOFOR IAKIMOVICI

266

Satisfăcând intervenția Dvs. în favoarea moștenitorilor defunctului Manuc bei Mirzaian, consilier de stat activ, lămurită în cererea ce mi-a fost trimisă de Dvs., l-am însărcinat pe d-l guvernator civil al Basarabiei să dea fără întârziere dispozițiune pentru numirea, pe bază de legi, a tutorilor din numărul persoanelor din regiune cunoscute de el și de domnul președinte regional al corpului nobilimii, prin experiența, chibzuința și principiile lor severe de probitate și care să aibă, de asemenea, o vie participare la chestiunea privind moștenirea numiților minori, cu înțelegerea ca și însăși Doamna Manuc bei să aibă dreptul de participare la tutelă, dacă acest lucru va fi în concordanță cu circumstanțele procesului și cu legile.

După selectarea acestor tutori, d-l guvernator civil le va impune datoria ca după o riguroasă cercetare a circumstanțelor expuse de dvs. în cerere, obținând cu privire la acestea dovezi sigure să ceară de la fostul tutore și administrator al averilor lui Manuc bei, consilierul de curte Asvadur Avetov cea mai exactă gestiune bazată pe veracitate, și să se îngrijească de a o examina și studia în modul cel mai amănunțit, pentru a căuta să afle natura acțiunilor fostului tutore, să afle de asemenea, din ce anume trebuie să se compună averea mobilă și imobilă, precum și capitalul în numerar ce aparține moștenitorilor, în conformitate cu testamentul lăsat de defunct, unde se află toate acestea și în ce stare.

Având în vedere a vă comunica ulterior, grațiosule domn, informațiile cele mai amănunțite cu privire la măsurile ce se vor lua în această chestiune de către autoritățile locale, și asigurându-vă că nu vom lipsi a da cu privire la tot ce va fi nevoie, dispozițiile legale ce vor depinde de mine pentru protecția și apărarea moștenitorilor minori ai d-lui consilier de stat activ Manuc bei, am onoarea a rămâne cu adevărată stimă și devotament, grațiosule domn, a dvs. prea plecată slugă

R. M. VORONȚOV

• Nr. 3214.

4 decembrie 1823.

Odesa

<Adresa :> Domniei sale, prea nobilului născut V. I. Lazarev.

4

f. 267

1824 ianuarie 29, Odesa. R. M. Voronțov anunță pe Cr. Iachimovici Lazarev că președintele nobilimii a ales ca tutori ai averii moștenitorilor minori ai lui Manuc bei pe moșierii Lazo și Cazimir, cărora guvernatorul le-a cerut să cerceteze cu grijă reclamația făcută de succesori și gestiunea fostului tutore Avetov, stabilind care este averea rămasă pe urma defunctului, mobilă, imobilă și capitalul bănesc ce se cuvin moștenitorilor. Cîl privește numirea văduvei lui Manuc în consiliul de tutelă, nu s-a crezut oportună, căci în timpul tutelei precedente n-a acordat un concurs util, cum era de așteptat.

STIMATE DOMNULE CRISTOFOR IAKIMOVICI

f. 268

Spre completarea raportului meu din 4 decembrie cu nr. 3214 adresat dvs. grațiosule domn, vă aduc la cunoștință că în urma dispoziției dată de d-l guvernator civil al Basarabiei, au fost aleși de către președintele regional al nobilimii din această <provincie> tutorii averii moștenitorilor minori al defunctului consilier de stat activ Manuc bei Mirzaian, <în persoana> moșierilor Lazo și Cazimir, consilieri titulari, pe care d-l guvernator civil i-a însărcinat să examineze riguros circumstanțele reclamației succesorilor; de asemenea <le-a recomandat> să aibă grijă de a cerceta în continuare faptele fostului tutore, d-l Avetov/și de a afla din ce anume trebuie să se compună averea mobilă și imobilă, ca și capitalurile aparținînd succesorilor, în conformitate cu testamentul defunctului, unde sînt toate acestea și în ce stare se află? De asemenea, același domn guvernator civil recomandîndu-le <grija> pentru permanenta îndatorire cu care au fost însărcinați numiții tutori, le-a repetat să-și îndrepte în general atenția asupra asigurării și apărării proprietății minorilor.

În ceea ce privește propusa participare a văduvei însăși, doamna Manuc bei, la administrarea tutelară a averii moștenitorilor defunctului ei soț, d-l guvernator civil al Basarabiei adaugă că, în timpul tutelei precedente, d-na Manuc bei, cum vă este cunoscut și dvs., grațiosule domn, din neîncredere sau șovăială, nu a acordat concursul său util, după cum era de așteptat de la ea.

Cu adevărată stimă și devotament am onoarea a fi grațiosule domn plecata dvs. slugă

R. M. VORONȚOV

Nr. 1289.

29 ianuarie 1824, Odesa.

<Adresa:> Către prea nobilul născut C. I. Lazarev.

Arhiva Istorică centrală din Leningrad, fond 880, op. V, dosar 508, f. 267—268.

5

« Post 1828 octombrie 19 »

f. 302

EXTRAS DIN DOSARUL CONSILIERULUI DE CURTE
ASVADUR AVETOV.

Prin testamentul din 19 iulie 1815 al răposatului d-n Manuc bei, decedat la 20 iunie 1817, Avetov e numit administratorul moșiei și al tuturor afacerilor testatorului, pînă cînd fiul său Murat va atinge vîrsta de 21 ani, cu un salariu anual de 5000 lei. În același testament figurează sumele de bani: 56,802 pentru cumpărarea de monete și 150 mii lei, conform angajamentului său pentru tovărășie.

Cu învoirea rudelor și în virtutea testamentului, d-na Manuc bei l-a recunoscut pe Avetov ca administrator, prin dispozițiunea scrisă a episcopului Grigorie, cu condiția ca Avetov să facă o dare de seamă amănunțită în fața văduvei și a preasfințitului după trecerea fiecărei jumătăți de an.

Însă timp de trei ani Avetov nu a dat nimănui nici un fel de socoteală, nici informații cu privire la moșie și afaceri și, în cele din urmă, în anul 1820, a plecat de la moșie, lund cu el diferite documente, acte și conturi, fără să predea nimănui nimic. *Notă.* În acea vreme în Basarabia nu exista încă tutela.

În iunie 1820, în reclamația adresată lui Bahmetov, guvernatorul Basarabiei, d-na Manuc bei, plângându-se că Avetov a administrat 4 ani moșia fără să dea socoteală, iar astăzi, părăsind administrația locuște la Chișinău, ruga să i se ceară seamă de capitalul de aproape 1 milion lei care trebuie să fi rămas la el.

La 20 iulie 821, generalul Inzov a notificat că, pentru gestiunea <cerută> lui Avetov, a fost instituită o comisie specială.

În convocarea Departamentului executiv al Basarabiei din 17 august 822, expediată tutorilor Nadoba, Burda și Avetov se spunea că: la propunerea guvernatorului Basarabiei făcută cu autorizația generalului Inzov, aceștia sînt numiți tutori, ultimul admitîndu-se în această calitate nu înainte de a se fi justificat, prezentînd conturile, pentru perioada anterioară a administrației sale, conturi ce vor fi examinate de către o comisie specială.

1. 303

În 1822 septembrie 9, în contul aproximativ, prezentat tutorilor de d-l Christofor Iakimovici asupra veniturilor de pe moșii și a cheltuielilor, la venituri figurează: capitalul menționat în testament 961,876 lei, din care scăzîndu-se datoriile 283,303, și suma achitată pentru Hîncești —			
300.000 —, rămîn			378.573 lei.
Din veniturile presupuse: de pe moșiile din Țara Românească — 70 mii, de pe moșia Hîncești — 35 mii, și din vînzarea lemnului din pădurea de la Hîncești, care aducea 25 mii total 130 mii; scăzîndu-se jumătate din această sumă conform testamentului, pentru întreținerea casei, anual trebuie să fie un rest de 65 mii; iar din iunie 1817 pînă în martie 820, în intervalul de 2 ani și 9 luni, în care timp a fost administrator Avetov			
și procentele de pe suma de 378.573, cu 10 %	178.750	104.106	282.856. —
Din martie 820 pînă în septembrie 822 Avetov a trebuit să încaseze de pe moșiile din Țara Românească.			
și procentele pentru suma de 378.573 lei	125.000	94.642	219.642
Total			881.071. —

Această sumă — dacă nu una mai mare, în nici un caz mai mică — este aceea pe care sînt în drept s-o pretindă moștenitorii de la Avetov. Iar cheltuielile lui incorecte, pe care le prezintă astăzi, nu pot fi admise.

În cererea sa din 12 sept. 1822 adresată generalului Inzov, d-l Christofor Iakimovici explică: judecînd după informații sigure și după spusele văduvei lui Manuc bei, că venitul anual de pe moșii era de cel puțin circa 130 mii lei, iar cheltuielile de întreținere a casei nu depășeau suma de 30 mii lei, se poate socoti ca sigur că din venituri, capitaluri și procentele de la capitaluri, Avetov are o sumă importantă ce aparține moștenitorilor; pe lîngă aceasta, după spusele văduvei lui Manuc bei, Avetov a primit de la ea întreaga sumă, în bani lichizi, rămasă după moartea soțului ei; în pofida testamentului, Avetov a vîndut, cu de la sine putere, satul Sărata, a revîndut loturile de pămînt dela Stolniceni, a vîndut livezi din Țara Românească, a tăiat și a vîndut tot acolo întinse păduri; — ruga ca în virtutea testamentului, Clrmuirea să ceară socoteală lui Avetov, considerînd ca, capital de bază suma de 961.873 lei, care trebuie să fie sporit prin veniturile de pe moșii și din profiturile de la mărfurile aduse din Turcia, ca și prin procentele de la capitalurile primite deoarece o jumătate din venituri trebuia să rămînă, în conformitate cu testamentul, intactă și, după socoteala familiei lui Manuc bei jumătate din venituri cu procentele trebuia să ajungă pînă la 500 mii lei fără a include capitalul în bani care trebuie să fie efectiv; — <cerea ca> Avetov să restituie grădinile și loturile de pămînt vîndute de el în mod ilegal și să-i despăgubească <pe moștenitori> pentru distrugerea pădurilor; pentru încălcarea voinței testamentului și pentru daunele pricinuite, Avetov trebuie să fie lipsit de suma anuală de 5 mii lei ce-i fusese fixată; în anul 817, după moartea lui Manuc

bei, sosind de la București la Hîncești, în socotelile prezentate cu privire la veniturile din anul 815 pînă în anul 817, Avetov socotea că i se datorează o sumă considerabilă (O cerere cu conținut identic a fost expediată la 30 septembrie 823, contelui Voronțov).

Menționată cerere, cu prescripția din 13 septembrie 822, a fost expediată de către generalul Inzov tutorilor Nedoba și Burda spre a fi luată în considerație cînd se va face examinarea și verificarea conturilor lui Avetov, și dacă se va ivi vreo îndoielă întemeiată cu privire la ceva, să i se raporteze în amănunțime.

Comisia pentru revizuirea conturilor lui Avetov, prin decizia sa din 28 octombrie 1822 a conchis :

1) Că Avetov în timpul vieții și după moartea lui Manuc bei a avut la venituri 1.257.920 lei 17 parale, la cheltuieli 1.424.540 lei 12 parale, prin urmare cheltuiuse în plus suma de 166.619 lei 35 parale.

2) Datoriile contractate în timpul vieții lui Manuc bei să fie încasate prin măsurile pe care le va indica guvernul.

3) Comisia a predat chestiunea datoriilor contractate de Avetov și acea a cheltuielilor făcute pentru construirea casei din Hîncești, spre examinare și deliberare înaltelor autorități.

4) Actele ce lipsesc pentru unele articole la capitolul cheltuieli (în total pentru suma de lei 55. 500), Avetov să fie obligat a le prezenta în timp de 2 luni, și

5) Această concluzie să fie înaintată guvernatorului.

La 5 decembrie, Nedoba și Burda raportau guvernatorului că d-na Manuc bei nu prezintă informațiile necesare pentru verificarea conturilor lui Avetov.

La 13 februarie 823, d-l Christofor Iakimovici scria către guvernatorul Catacazi : dacă Comisia încheiasă <verificarea> conturilor lui Avetov, acestea să fie predate tutorilor și d-nei Manuc bei spre examinare.

f 304 De asemenea la 30 septembrie și de la același, către contele Voronțov/să se ordoneze a i se cere lui Avetov o nouă dare de seamă, întrucît cea prezentată de el este neîntemeiată și îndoielnică.

La 4 decembrie contele răspundea că după alegerea noilor tutori, guvernatorul le va impune să ceară de la Avetov conturile cele mai exacte, bazate pe veracitate și să se îngrijească de amănunțita lor examinare și cercetare.

La 29 ianuarie 824 același notifica faptul că au fost aleși tutori Lazo și Cazimir, cărora guvernatorul le-a impus obligația de a cerceta faptele lui Avetov.

La 12 august 824 d-l Christofor Akimovici scria contelui Voronțov că Comisia pentru verificarea conturilor lui Avetov nu a luat nici o hotărîre, a examinat darea de seamă fără nici un fel de argumente din partea tutelei; domeniul funciar din Țara Românească se află la dispoziția lui Avetov care stringe veniturile, administrîndu-l fără să dea socoteală, actele nu le-a restituit; se cere : să i se ia actele, moșiile să fie puse la dispoziția tutelei și comisia să trimită conturile lui Avetov tutelei spre examinare.

La 12 noiembrie 824, contele informa că a ordonat guvernatorului să se furnizeze tutelei o copie după socotelile lui Avetov, spre examinare.

La 14 ianuarie 825, același notifica că guvernatorul poruncește tutelei să se producă copii după conturile lui Avetov pentru d-na Manuc bei și d-l Christofor Iakimovici; iar în caz de sustragere a lui Avetov de a prezenta conturile, să fie constrins la aceasta prin măsuri legale, la prima somație a tutelei.

În prea supusa cerere din 11 octombrie 826, d-na Manuc bei expunînd între altele : că deși fusese numite, în diferite momente, comisii speciale pentru verificarea lui Avetov, însă în curs de cîțiva ani ele nu au isprăvit nimic și, spre ofensa minorilor, Avetov a fost apărut; cerea ca, după cercetarea de către autoritățile din Basarabia, acest proces să fie înaintat spre soluționare Senatului. În nota anexată la această cerere se spune : În darea sa de seamă, Avetov arată că veniturile de pe moșii sînt scăzute, ceea ce e în dezacord cu situația reală a moșiilor, iar cheltuielile excesiv de nemoderate și — după observația d-nei Manuc bei — dubioase și, de aceea nu pot fi luate în considerație. După presupunerea d-ei Manuc bei, cîștiguri la moșii nu există, dimpotrivă, pentru completarea cheltuielilor, Avetov a vîndut moșii și păduri. În afară de aceasta Avetov a arătat în conturi unele datorii, pe care Manuc bei nu le avea de fel.

La comunicarea din 20 august 828 a d-lui Christofor Iakimovici către consiliul de tutelă, între altele stă scris : lucrul principal constă în a reclama de la Avetov

întregul numerar al capitalurilor care sînt indicate în testament, deoarece dacă sumele nu ar fi fost intacte, dacă în ele ar fi fost lipsuri, în acest caz, fără mijlocirea cîrmuirii, fără aducerea legală la cunoștință după inventarele averii, Avetov nu ar fi procedat la administrarea, fără răspundere și arbitrară, a moșiilor, toate dările de seamă precedente ale lui Avetov, pînă la moartea lui Manuc bei, trebuie să fi fost cu totul fictive, false și nule.

Iar prin înștiințarea din 19 octombrie 828 s-au cerut, pentru verificarea conturilor lui Avetov: ultimele lui dări de seamă aflate la consiliul de tutelă ordinul contelui Palen pentru punerea de sechestru pe moșia lui Avetov, ordinul pentru examinarea și verificarea dărilor lui de seamă și actele originale, cerute de la Avetov prin guvernator.

În rubrica de față începem publicarea unui glosar de cuvinte extrase din documentele grecești păstrate în arhivele din Sibiu, Brașov, București. El va cuprinde termeni de origine străină, turcă, italiană, germană, maghiară, română etc., pătrunși în limba greacă scrisă în secolele XVIII și XIX de negustorii care și-au desfășurat activitatea comercială pe teritoriile române. Glosarul oglindește influențele diverse suferite de limba greacă în acest cadru teritorial, gradul variat de asimilare a împrumuturilor lexicale, soluțiile de transpunere grafică, tendințele de apropiere între oamenii din cele mai îndepărtate colțuri prin crearea unui limbaj profesional.

Glosarul tinde deopotrivă să trezească interesul lingviștilor și să fie de folos cercetătorilor istorici ai documentelor grecești din arhivele păstrate în Republica Socialistă România.

D. LIMONA

1. Ἀλκίρμεζ, ἀλκίρμες = cîrmlîz (plantă originară din America de Nord, ale cărei fructe, niște bobîțe roșii, se foloseau la colorarea vinurilor și a rozolurilor),
Reg. Comp. grec. Sibiu 59, p. 66
2. ἀμπαρτζής (turc.) = intendent la depozitul vamal
Registre Diverse Brașov 181, p. 111–114
3. ἀρᾶιτζής (turc.) = controlor
Reg. Diverse Brașov 181, p. 111–114
4. ἄσπιφεττα (ital. assa fetida), δηκαδή κακάτ δὲ δράκ substanță albă sau brună cu miros urît și gust grețos, extrasă din rădăcina unei plante umbelifere numită ferulă, care se folosește în medicină pentru proprietățile ei digestive și antispasmodice
Reg. Comp. grec. 78, f. 30–33
5. ἑάρτδης (germ. Bartwisch) = măturică de pene pentru ștersul prafului
Reg. Comp. grec. 78, f. 80–82
6. βατῖλ (ital. battello) = corabie, luntre, caic
Reg. Comp. grec. 59, p. 54
7. γάζτζε (germ. Gaze) = stofă de mătase, în etc. foarte ușoară și străvezie
Reg. Comp. grec. 78, f. 80–82
8. γερέστι μάνδελ (germ. geröstete Mandel) = migdale prăjite
Reg. Comp. grec., f. 1–3

9. γρήνσπαν (germ. Grünspan) = acetat de cupru
Reg. Comp. grec. 78, f. 30–33
10. δρέτι, δρότι (germ. Draht) = sîrmă
Reg. Comp. grec. 78, f. 76, 83–84
11. ἐντερμέ παρασί (turc.) = taxă de descărcare a mărfurilor pe chei
Reg. Diverse Braşov 181, p. 111–114
12. ἰνδιατόρια (ital. inviatore) = taxă pentru pază
Reg. Comp. grec. 35, f. 135
13. καρτάτζεν (germ. Kardätsche, Kirtätsche) = cardă, instrument de pieptănat lînă
Reg. Comp. grec. 78, f. 80–82
14. κάσα γκιούγκι (magh. kasagyöngy) = mărgăritare
Reg. Comp. grec. 59, p. 66
15. κίνερους (germ. Kienruss) = funingine calcinată
Reg. Comp. grec. 78, f. 30–33
16. κακάον σιάλεν (germ. Kakaoschalen) = coji de cacao
Reg. Comp. grec. 78, f. 80–82
17. κάπουτ μόρτουμ = cap de mort, otravă
Reg. Comp. grec. 78, f. 80–82
18. λάρφια, λάρπουα (germ. Larve) = măști
Reg. Comp. grec. 59, f. 66, 66 bis
Reg. Comp. grec. 78, f. 1–3
19. λεόνις πίντ (germ. leonisches Band) = panglică de Lyon
Reg. Comp. grec. 78, f. 1–3
20. μαγούνα (turc.) = barcă
Reg. Diverse Braşov 181, p. 111–114
21. μανζέστερ (engl. Manchester) = postav de Manchester
Reg. Comp. grec. 78, f. 80–82
22. μαρασλίνο, μαρστικινκο (ital. marasca) = rozol făcut din vişine
Reg. Comp. grec. 59, p. 66, 67 bis
23. μετὰλ δάλρηγ (germ. Metallwalfisch) = balenă de metal (lamă flexibilă din metal)
întrebuinţată la corsete
Reg. Comp. grec. 78, f. 1–3
24. μουσκατ πλίς (germ. Muskatblüte) = floarea şi înveliul seminţei plantei myristica
flagrans, din care se prepară un ulei eteric folosit la rozoluri şi parfumuri
Reg. Comp. grec. 78, f. 30–33
25. νάδελ πηξεν (germ. Nadelbüchse) = cutie de ace
Reg. Comp. grec. 78, f. 30–33
26. όφικζήρ πούσιεν (germ. Offiziersbüschel) = egretă
Eeg. Comp. grec. 78, f. 30–33
27. περιρικατζίόνι (germ. Briefkaution) = scrisoare de garanţie
Reg. Comp. grec. 35, f. 135
28. πασιτζιόκι (turc.) = plată pentru îndesarea bumbacului sau lînei în saci
Fond Anastase Persu Braşov 14
29. πλῆς πόρτεν (germ. Plüschborten) = galoane pluşate
Reg. Comp. grec. Sibiu 78, f. 30–33
30. πρίζελ (germ. Brasilienholz) = lemn de Brazilia întrebuinţat la vopsit
Reg. Comp. grec. Sibiu 78, f. 85–86

31. **ῥέτ** (germ. Röte, Färberröte) = planta rubia tinctorum, rubia turcica, folosită la vopsitul în roșu
Reg. Comp. grec. 78, f. 47, 48
32. **σάλμα γκιούγκι** (magh. szalmagyöngy) = mărgăritare inferioare
Reg. Comp. grec. 59, f. 66
33. **σλύφνιτζαις** (germ. Schlafmütze) = scufie de noapte
Reg. Comp. grec. 78, f. 47–48
34. **τζούκερ παχεράι** (germ. Zuckerbäckerei) = cofeturi, prăjituri
Reg. Comp. grec. 78, f. 82–83
35. **φακινες** (ital. facchino) = hamali
Reg. Comp. grec. 59, f. 54
36. **φίοπαϊν** (germ. Fischbein) = os de balenă
Reg. Comp. grec. 78, f. 7, 8

ION FRĂȚILĂ, NICOLAE WARDEGGER.
DOCUMENTE HUNEDORENE DIN ISTORIA MIȘCĂRII REVOLUȚIONARE 1920 – 1944. Deva, 1971, 508 p.

Fără îndoială că apariția unui nou volum de documente este întotdeauna întâmpinată cu mult interes. Documentele fundamentează teze. Cu ajutorul lor se ilustrează tabloul real al epocii, se relevă forțele înaintate apăsătoare pentru progres și se desprind învățăminte pentru cei de azi și generațiile viitoare.

Doi pasionați cercetători de arhive din Deva, Ion Frățilă și Nicolae Wardegger, au întâmpinat marele eveniment sărbătorit la 8 mai, semicentenarul creării Partidului Comunist Român, culegând 231 documente privind istoria mișcării revoluționare din perioada 1920–1944 într-un volum de peste 500 pagini tipărit prin grija Comitetului pentru Cultură și Artă al județului Hunedoara. Munca autorilor s-a bucurat de sprijinul sectorului din Cluj al Institutului de studii istorice și social politice de pe lângă C.C. al P.C.R. S-a realizat o culegere prin proporțiile ei indispensabilă istoricului creator de sinteze sau dornic să se documenteze pentru lucrări de interes local, cit și marelui public care vrea să se pună la curent cu faptele glorioase, de luptă ale detașamentelor muncitorești sub conducerea P.C.R. și ale altor organizații militante împotriva apropiirii capitaliștilor și a orînduirilor lor abuzive și nedrepte.

De aceea aprobăm întrutotul aprecierea făcută de Ioachim Moga, primul secretar al Comitetului județean Hunedoara al P.C.R. în cuvîntul introductiv că „Inițiativa alcătuirii și editorilor acestui volum de documente din istoria mișcării revoluționare, desfășurată pe teritoriul județului Hunedoara între anii 1920–1944, se înscrie fericit în șirul variatelor manifestări care preced sărbătorirea semicentenarului Partidului Comunist Român. Scoaterea la lumină și publicarea acestor documente constituie un fierbinte omagiu adus partidului, conducătorul cel mai strălucit al poporului nostru, celor care prin lupta și munca lor și-au adus contribuția la

obținerea înfăptuirilor cu care se mîndrește astăzi întregul nostru popor”.

Documentele provin din fondurile arhivistice păstrate în depozitele Filialei Arhivelor Statului din județul Hunedoara, cu sediul în Deva, din Arhiva C.C. al P.C.R. și din presa muncitorească: „Socialismul”, „Viața muncitoare”, „Nyomor”, „Keleli Ujság”, „Lumea nouă” și „Scnteia”. Din punctul de vedere al metodei materialul este prezentat cronologic, primul document poartă data 9 aprilie 1920, iar ultimul 11 septembrie 1944.

Volumul mai beneficiază de anexe constînd în adnotări, o listă a celor 57 ilustrații și un indice de nume. Cit privește cuprinsul, el este de fapt o listă a documentelor alcătuită după același principiu cu așezarea documentelor în volum.

Documentele selectate demonstrează convingător: amploarea și tăria luptei revoluționare a muncitorilor din județul Hunedoara în preajma și în timpul grevei generale din toamna anului 1920; accelerarea procesului de clarificare politică și ideologică în mișcarea socialistă, în rîndurile căreia se simte tot mai mult necesitatea transformării partidului socialist în partid comunist, consecvent apărător al intereselor celor asupriți; activitatea primelor organizații comuniste din Valea Jiului și din celelalte centre muncitorești de pe meleagurile hunedorene și preocuparea Comitetului Central al P.C.R., imediat după crearea sa, pentru întărirea lor și creșterea influenței în masele muncitoare; înfruntarea cu întregul aparat de represiune al claselor dominante pus să urmărească, să stăvilească și să dizolve orice activitate a organizațiilor Partidului Comunist, tineretului comunist și sindicatelor unitare.

Circularele, rapoartele, statutele, manifestele, memoriile, informative, articole din presa muncitorească, scrisorile etc. provenite de la organele P.C.R. sau organizațiile sale de la membrii săi de la alte organizații democratice și muncitorești ca și actele emenate de la procuratură, jandarmerie, poliție și tribunale reflectă întărirea combativității clasei muncitoare, capacitatea sa de organizare și

de informare în anii 1922—1928 și ai marilor bătălii de clasă conduse de comuniști în 1929, în toți anii crizei economice.

Într-o lucrare de asemenea proporții este firesc să găsim multe documente care vorbesc de lupta P.C.R. din a doua jumătate a deceniului patru pentru realizarea unității de acțiune a clasei muncitoare în vederea ducerii cu succes a luptei împotriva exploatarei capitaliste și a pericolului fascist.

Memoriile din acești ani cuprinzând revendicările muncitorilor pentru încheierea contractelor colective de muncă, ca și rapoartele trimise subinspectorului muncii oglindesc acțiunile întreprinse cu scopul de a impune condiții de viață mai bune pentru muncitori.

Nu puține sînt broșurile și manifestele ce arată acțiunile desfășurate de P.C.R. pentru întărirea organizațiilor sale locale între care s-au remarcat cele din Petroșani, Vulcan, Lupeni, Aninoasa, Deva.

Pentru a înțelege și mai bine eforturile partidului în vederea stringerii cu succes a rândurilor forțelor democratice din întreaga țară cu scopul de a duce în comun lupta pentru libertate, democrație, împotriva atentațiilor la independența și suveranitatea patriei și contra războiului, autorii au inclus documente care înscrisu activitatea desfășurată în acest sens din anul 1933 de Frontul Plugarilor condus de Petru Groza, de Uniunea Muncitorilor și Țăranilor Maghiari din România, de Blocul pentru Apărarea Libertăților Democratice și de Partidul Socialist.

Activitatea revoluționară a muncitorimii hunedorene constituie o contribuție de seamă la lupta generală dusă de poporul român împotriva dictaturii militaro-fasciste și a războiului hitlerist.

Informările privind activitatea comunistă, starea de spirit a muncitorilor mineri, chemările la lupta împotriva fascismului sînt mărturiile activității P.C.R. pentru pregătirea și îndeplinirea cu succes a *insurecției din august 1944*.

Citirea documentelor îndeamnă la comparații și caracterizări și de aceea te simți tentat să faci trimiteri. Nu ne-am propus însă o analiză largă a informației considerînd că oricine se va opri asupra acestui volum o poate fructifica coroborată cu alte lucrări pentru multe probleme ale istoriei noastre contemporane.

Evident volumul rod al unei munci asidue, dacă ne gîndim la investigația făcută într-un imens material documentar, este o realizare și referirile făcute mai sus îl recomandă.

Se impune totuși să dăm o privire critică metodei folosite de autori și editori în alcătuirea volumului. Volumul nu are un studiu introductiv din care cititorul să poată

afila pe larg valoroasa informație pe care documentele inserate o cuprind. Studiul ca și o notă asupra ediției, ar fi dezvăluit metoda și ar fi înlesnit mult munca cercetătorului.

În afară de nota de la p. 7 care explică că textele documentelor reproduse corespund întru totul cu originalul și că s-a intervenit cu unele mici operații ortografice numai în cazurile în care forme vechi de limbă afectau înțelegerea exactă a conținutului, alte elemente ce s-au ivit în munca autorilor nu aflăm. Pentru a le cunoaște sîntem nevoiți să răsfoim volumul. Rezumatele documentelor sînt mult prea succinte față de cerințele arhivistice și nu ne dau posibilitatea să distingem — datorită și tehnoredactării — dacă este vorba de prezentarea unui gen de acte sau de prezentarea conținutului documentului. Cităm numai cîteva exemple: doc. 9 (p. 14), doc. 10 (p. 15), doc. 11 (p. 18), doc. 26 (p. 53). De asemenea nu ne mulțumește simpla enunțare a unui titlu de articol dintr-un ziar doc. 71 (p. 156). Un articol dintr-un ziar sau revistă de îndată ce este cuprins într-o culegere de acest gen, devine documentul supus aceluiași norme arheografice ca și celelalte materiale documentare.

Poate n-ar fi fost lipsită de interes indicarea depozitului și pentru presă, o listă a fondurilor de arhivă cercetate și alte categorii de indici.

Am făcut cîteva considerații asupra aspectelor mai puțin reușite cu gîndul de a sugera într-o viitoare experiență, puncte de vedere pe care cercetătorii și editorii le pot lua în discuție spre folosul tuturor.

ȘT. HURMUZACHE

STUDII VÎLCENE, Rîmnicul Vîlcii, 1971, 224 p. + 1 h.

Cînd, la sfîrșitul anului trecut, cu prilejul întîlnirii noastre de la Cluj colegul de breaslă, Cornel Tamaș, directorul Filialei Arhivelor Statului din Rîmnicul Vîlcii, îmi mărturisise că lucrează, împreună cu un colectiv de cercetători harnici și hotărîți la pregătirea pentru tipar a unui volum de studii privind istoria acestui județ udat de apele Oltului, mi-am asociat dorința de reușită declarîndu-i că o atare întreprindere nu poate decît să entuziasmeze și să fie așteptată cu nerăbdare de orice prieten al culturii.

Adevărul este că volumul intitulat „Studii Vîlcene” apărut în cursul acestui an, cu un cuprins bogat însumînd comunicări de istorie, artă, etnografie și folclor sau prezentînd

o bibliografie și un atlas istoric reprezintă o reușită care depășește interesul local și pe care o dorim continuată.

Lucrarea editată de Muzeul memorial „Nicolae Bălcescu” de la Bălcești pe Topolog, ne întâmpină cu un „Cuvînt înainte” semnat de Gheorghe Tituleanu, Directorul general al Arhivelor Statului, care ne înștiințează că ea întrușchipează rezultatele muncii de cercetare a tezaurului arhivistic de către membrii cercului „Prietenii Istoriei” de pe lângă Filiala Arhivelor Statului județul Vâlcea.

Evident structura cuprinsului, anunțat succint cîteva rînduri mai sus, poartă în general pecetea preocupărilor celor peste 140 de cercetători, majoritatea localnici, care au studiat cu mîlgale momente din istoria plaiurilor vîlcene.

Seria comunicărilor de istorie începe cu aceea a profesorului universitar doctor docent Damian Bogdan de la Universitatea din București intitulată „O veche inscripție slavă” care supune atenției cercetătorilor ipoteza că textul slav incizat la o adîncime de 4,50 mm. pe piatra paralelipipedică de dimensiunile 2 m x 1,70 x 0,70 — descoperită lângă satul Titești din Tara Loviștei, datează din secolele XIII—XIV. Ideea autorului că descifrarea textelor în întregime ca și dublarea acestei munci de serioase cercetări arheologice poate duce la scrierea unor pagini necunoscute din trecutul patriei noastre ni se pare un îndemn spre studierea acestui caz rar, dacă nu chiar unic adresat specialiștilor de eruditul profesor.

În lumina noilor informații pe care le dau cele 96 de documente ale mănăstirii Cozia recent descoperite la Arhivele Statului din Vâlcea și a cercetării lor comparate cu Condițiile mănăstirii aflate la Arhivele Statului din București, Cornel Tamaș reușește să ilustreze prin noi fapte în comunicarea „Dreptul de proprietate al mănăstirii Cozia asupra „Uliții din Rimnic” Încercările mănăstirii Cozia, mare feudal, pentru mărirea domeniului său cu ajutorul unor falsuri parțiale. Odată cu analiza deosebirilor dintre actele originale și copiile falsificate parțial cu ajutorul cărora mănăstirea încerca să-și lărgească stăpînirile cu prilejul noilor întăriri domnești, autorul prezintă și motivele atitudinii unor domnitori ca Alexandru Mircea, Mihai Viteazul, Gavril Movilă sau Matei Basarab favorabile fie boierilor fie mănăstirii, fie orașenilor. Evident meritul acestei comunicări este rectificarea opiniei asupra celor două acte din 8 ianuarie 1392, și 25 iunie 1436 definite acum ca falsuri parțiale.

Studiul profesorului Petre Bardașul, „Din istoricul exploatarea forestieră de pe Valea Lotrului”, întemeiat pe un bogat material de arhivă inedit, are ca punct central dezvoltarea acestei ramuri a industriei românești din

zona Lotrului de la prima atestare documentară a unui joagăr (1819) pînă la mijlocul deceniului al cincilea al secolului nostru, formarea și creșterea detașamentului de muncitori forestieri și încadrarea lui în mișcarea generală revoluționară de după 1900 și în deosebi după crearea P.C.R. cu lupta căruia s-a identificat.

Studiul este o dovadă că arhivele locale reprezintă terenul foarte puțin lucrat. Documentele din cele șase fonduri arhivistice cercetate de autor conțin mărturii edificatoare atît pentru istoria economiei naționale, cît și pentru istoria luptelor sociale. Autorul aducînd contribuții în acest sens satisface un deziderat al literaturii noastre de specialitate acolo unde ea este încă săracă.

Cercetătorul activității „Ligii culturale” va găsi în arhivă întotdeauna niște piese necunoscute. Pe această linie se situează desigur și contribuția profesoarei Veronica Tamaș care relevă într-o succintă notă activitatea secțiunii Ligii de la Rimnicu Vâlcea pusă în slujba făuririi statului național unitar român între anii 1891—1918.

Informații concludente în privința formării personalității sculptorului C. Gh. Mihăilescu sînt date în articolul profesorului Dumitru Cureschianu. Ele sînt revelația unei sensibilități inspirate din viața populației orașului de munte în mijlocul căreia a trăit și a creat pînă în 1928, cînd pierrea prematur la vîrsta de 47 de ani și totodată sînt un rechizitoriu răscolitor la adresa unei orînduiri care sugruma talentul și orice avînt.

Pentru cercetătorul etnograf și folclorist șezătorile Boișoarei ca și bocetele din Tara Loviștei transmise în acest volum de profesorul Nicolae Ciurea-Genuneni ca și pentru cei ce doresc să cunoască istoria evoluției spirituale la români, reprezintă un material de studiu deosebit de prețios. Autorul unul dintre cercetătorii pasionați, destul de mulți la număr de la o vreme încoace ce și-au îndreptat atenția asupra acestei cărți de istorie vie, Tara Loviștei, constată cu justete că șezătorile, pentru a ne opri numai asupra lor, fac parte dintre manifestările, care în ciuda mutațiilor social-economice și culturale, își păstrează pe deplin actualitatea constituind o veritabilă scenă pentru desfășurarea teatrului popular, iar alături de căminele culturale și biblioteci un plăcut cadrul spiritual.

Considerăm că prin „șchița monografică”, cum își definește autorul lucrarea din acest volum, reușește să evidențieze valorile social-educative, valențele etice ale acestui obicei minunat.

Ar mai rămîne, în legătură cu acest volum să ne pronunțăm asupra primei contribuții la „Bibliografia presei vîlcene” realizată de Horia Nestorescu-Bălcești care adaugă și

indici-cronologic, tematic, toponimic și de nume, apoi la „Bibliografia selectivă din ziarul „Orizont” întocmită de profesorul Al. Stanciu și însoțită de un indice de autori precum și la „Atlasul istoric vâlcean” al profesorului Sergiu Purece.

Împărtășim de la început opinia că materialele menționate dau cu totul acestui volum caracterul de instrument de lucru.

Bibliografia presei vîlcene prin importanță depășește limitele unei munci de adunare și cercetare de ordin local. Criteriile de întocmire în limitele propuse, după modelul folosit de Academie, pot sluji oricărui alt bibliograf. Indicarea cotelor, a numerelor apărute, a locului de apariție, a listei colaboratorilor și a orientărilor politice acolo unde a fost cazul, înlesnesc mult o muncă de investigare. Nu putem cere decât continuarea acestei lucrări și să ne gîndim cit de folositoare ar fi astfel de bibliografii și pentru celelalte județe.

Harta și atlasul istoric cu indice geografic — bibliografic este pentru profesor și elev de utilitate indiscutabilă. După cîteva date care atestă vechimea localităților — neolitic, bronz, prima epocă a fierului, perioada dacică, epoca stăpînirii romane, cititorul este trimis și la lucrările de bază care tratează pe larg fiecare fapt istoric.

Nu putem încheia fără a remarca pe de o parte că unele lucrări sînt o invitație la studiu pentru definitivarea cercetărilor rămase într-un anumit punct, iar pe de altă parte că volumul prezintă unele scăderi care semnalate vor dispărea din lucrările ulterioare ale cercului prietenilor istoriei.

Mai întîi cititorul nu află ce categorii de materiale documentare au stat la temelia comunicărilor lui V. Tamaș și D. Cureschianu. Apoi în articolele lui C. Tamaș și Petre Barțașu ca și în textele altor autori sînt cîteva inconsecvențe care aparțin și autorilor și redactorului volumului și poate nu de puține ori colectivul care a contribuit la tipărirea lor. Ele sînt prezente îndeosebi la subsoluri în citarea autorilor, fondurilor de arhivă și în general în redarea tuturor elementelor din trimiteri, care ar putea deruta pe cititorul mai puțin avizat, dacă ținem seama de puterea de pătrundere a volumului.

Odată cu aprecierile asupra acestui volum urăm noi succese cercului de la Rîmniceu Vîlcea. Sîntem convinși că literatura noastră de specialitate care își sporește zestrea, nu va uita să identifice ca utilă noua apariție.

ȘT. HURMUZACHE

PHILIP C. BROOKE, RESEARCH IN ARCHIVES — THE USE OF UNPUBLISHED PRIMARY SOURCES (Cercetarea în arhive — Folosirea surselor primare nepublicate). „The University of Chicago Press”, Chicago, 1969, XI + 129 p.

Membru activ al Societății arhiviștilor americani, fost director al mării biblioteci Harry S. Truman, Philip C. Brooks este autor al unui număr important de materiale istorice și arhivistice. Dintre lucrările istorice cea mai cunoscută este „Diplomacy and Borderlands”, o monografie asupra tratatului din 1819 între S.U.A. și Spania. Lucrarea, a cărei prezentare o întreprindem în paginile de față, suplinește în literatura de specialitate un spațiu care se cere din ce în ce mai mult completat.

„Numeroase documente sunt publicate, editorii rezolvînd multe din problemele legate de critica textelor pe care ar trebui să le rezolve cercetătorii. Dar numai foarte puține din aceste documente originale pot fi publicate. Cercetătorul trebuie să le găsească, să înțeleagă caracteristicile lor și să fie capabil să le exploateze productiv” (p. 10).

Pornind de la această constatare, simțînd necesitatea unui manual asupra utilizării arhivelor, Philip C. Brooks a făcut apel, în sarcina pe care și-a asumat-o, la experiența sa îndelungată, de cea. 30 ani, ca arhivist și istoric. Lucrarea sa se adresează, deopotrivă, arhivistului și cercetătorului istoric. „Acest manual este scris pentru aceia care știu că întîi trebuie să identifice trecutul înainte de a-l putea nara sau judeca. Pentru că chiar lucrînd cu ipoteze, un cercetător cu probitate profesională trebuie să vadă toate sursele de informație pe care le poate consulta și să fie îndrumat de ele” (p. X).

Cercetătorul istoric care a datorie esențială studierea exhaustivă — în limite obiective — a informației pentru a cunoaște multiplele fațete ale adevărului. Care sînt etapele acestui proces de investigare istorică?

Alegerea subiectului de cercetat este o chestiune esențială. Laturile acestui opțiunii sînt multiple. Necesitățile generale ale procesului de cunoaștere istorică nu vin în ultimul rînd. Munca pe care o va exercita cercetătorul luni sau ani de zile trebuie să aibă un astfel de obiect înclît lucrul să fie plăcut și rezultatul fructuos. Un factor deosebit de important care trebuie luat în considerare în procesul alegerii subiectului îl constituie disponibilitatea de surse primare. Ar fi o greșeală a alege un subiect asupra căruia materialul se află într-o limbă pe care cercetătorul nu o cunoaște sau se află într-o zonă inaccesibilă ori se presupune că a dispărut. „În ce privește existența surselor utilizabile chestiunea sugerează dilema proverbială a oului și găinii.

Cineva nu poate să inițieze un studiu fără a ști disponibilitatea de surse dar nu poate determina acest lucru fără studiu preliminar. În acest fel devin esențiale ancheta, reflecția și explorarea de probă". (p. 15).

Etapa imediat următoare alegerii subiectului este studierea materialului edit. Numeroase lucrări de metodică a cercetării istorice sugerează fazele diferite ale acestui studiu de pregătire. Printre acestea Brooks enumeră: alcătuirea unei bibliografii-pilot, studiul preliminar propriu-zis, alcătuirea unei liste a problemelor care urmează a se lua în considerare. Faza cea mai importantă este aceea a studierii lucrărilor tipărite. Trebuie citite, în special, acele lucrări care te conduc la surse primare. „Consultarea cărților și articolelor este cel mai bun mijloc de a afla ce laturi ale dezvoltării istorice necesită abordate". (p. 17).

Acest aspect ridică problema unei cooperări armonioase și fructuoase între cercetători și bibliotecar. Dependența cercetătorului de materialele tipărite nu încetează nici o clipă. Folosirea permanentă a materialului edit este o necesitate căci „a lucra cu documente fără cărți în mână este același lucru cu a lucra în gol". (p. 19).

La o anumită treaptă a studierii materialului edit cercetătorul va trasa un plan preliminar stabilind natura problemelor pe care le va supune dezbaterii în lucrarea sa. Este ceea ce Brooks numește „identificarea necesităților". În ce este materializată această planificare inițială? În alcătuirea unor liste de nume de persoane, de locuri, de organizații, de evenimente, de întrebări și probleme. „Capacitatea și imaginația sînt esențiale în explorarea inițială ca de altfel și în etapele următoare ale studiului" (p. 20). Cercetătorul va trebui să-și pună întrebări de genul: care va fi fost cursul evenimentelor?; ce fel de documente vor fi fost create?; care va fi fost viața documentelor începînd cu crearea lor?; ce fel de materiale vor fi fost păstrate?; la ce fel de materiale se va fi renunțat?; etc., etc. Și mai ales va trebui să imagineze un răspuns adecvat.

Astfel, „înarmat" cercetătorul va trebui să consulte, înții de toate, instrumentele arhivistice de lucru (finding aids). Philip C. Brooks enumeră în rîndul acestora: ghidul, indexul, registrul, inventarul etc.¹.

¹. Cartea fiind destinată cercetătorilor și arhiviștilor americani, autorul vine în ajutorul acestora enumerînd principalele instrumente arhivistice de lucru aflate în uz în S.U.A. În cadrul acestora se remarcă: „A Guide to Manuscripts and Archives in the United States" editat de Philip M. Hamer în 1961, ghid care se ocupă de conținutul

O datorie esențială a cercetătorului este de a cunoaște ce fel de depozite arhivistice există, care este conținutul lor major. Necesitățile ulterioare de explorare vor fi în felul acesta mult ușurate, mai ales în ce privește durata studiului preliminar.

O dată cu pătrunderea cercetătorului în arhivă succesul întreprinderii sale depinde, în foarte mare măsură, de colaborarea cu arhivistul. Cercetătorul trebuie să înțeleagă responsabilitățile fundamentale ale arhivistului în ce privește protecția și integritatea documentelor. El trebuie să explice scopul și calificarea sa și ce dorește să vadă. Trebuie să respecte cu strictețe regulile de comportare în arhivă respectivă. Conlucrarea cercetător-arhivist este reciprocă. Arhivistul este dator a lua în considerare cu toată seriozitatea subiectul cercetătorului, să aducă în atenția acestuia toate documentele pendinte pe care le posedă în depozit. El îi va indica și alte surse posibile căci „nu există practic nici un subiect de cercetare majoră... care să poată fi studiat în mod adecvat într-un singur depozit de documente" (p. 45).

Este o datorie ce ține de integritatea profesională a istoricului, de legea căutării și dezvoltării adevărului aceea care comandă cercetătorului să supună studiului său fonduri de documente variate și nu numai pe acelea care confirmă propriile sale ipoteze. El nu trebuie să socotească niciodată cercetarea încheiată, definitivă, trebuie să fie pregătit în permanență să descopere ceva nou.

Cercetătorul, și cu atât mai mult, arhivistul trebuie să cunoască limitele impuse accesului la documente și utilizării acestora. Aceste limite sînt de două categorii: cele impuse de starea fizică a documentelor și cele impuse de conținutul lor. În prima categorie intră documentele vechi și rare care prin folosință îndelungată și frecventă pot deveni inutilizabile. Ele se pot studia cu ajutorul fotocoopiilor, microfilmelor etc. Folosirea documentelor din a doua categorie este limitată de faptul că prin conținutul lor devin utilizabile împotriva unor interese de stat sau particulare.

Toate documentele nepublicate au cîteva caracteristici comune. Cea mai semnificativă este originalitatea. Copiile existente și identificate trebuie studiate cu mare atenție în ce privește concordanța cu originalul. Scopul

a 1300 de depozite arhivistice; Național Catalog of Manuscript Collections sau NUCMC (pronunțat nucmuc) apărut în 6 volume între 1961–1966. Cîteva reviste de specialitate *Journal of American History*, *American Archivist*, *Newsletter*, sînt esențiale în procesul de țineră la curent cu noutățile în acest domeniu.

pentru care a fost creat documentul este o altă trăsătură care trebuie studiată. Credibilitatea unui material scade, de pildă, atunci când a fost confectionat urmărindu-se foloase imediate. Cantitatea de informație, întinderea părții oficiale, gradul în care documentul este făcut pentru necesități curente sau destinat posterității, elementele de scop adiacente trebuie înțelese la modul cel mai propriu. O altă particularitate, deseori plină de semnificații, și care trebuie notată de cercetător, este contextul de documente sau probleme în care se află sursa în cauză.

Fișarea, constituie o chestiune de importanță deosebită. În fișa respectivă trebuie inserată îndeajuns de multă informație pentru a nu se mai face, ulterior apel la memorie sau recercetare. „Una din cele mai grave erori pe care le săvârșesc cercetătorii este de a aborda o instituție arhivistică cu noțiunea preconceptuată că subiectul său este altul de precis înct fișează numai acele fărime de informații care-l includ” (p. 74). Ipotezele sale au nevoia imperioasă de a fi încercate, verificate și se întâmplă nu rareori, ca ceea ce inițial era socotit inutil să devină semnificativ. „Luarea de note implică conceptul mai larg al conștiinciozității și obiectivității cercetătorului” (p. 76).

O chestiune de importanță nodală este aceea a criticii externe a textului. „Primul pas al cercetătorului de folosirea documentelor este de a preciza de cine a fost scris, unde, când și în ce împrejurări; apoi el poate trece la studierea conținutului său” (p. 83). Determinarea paternității este vitală în înțelegerea celorlalte caracteristici ale unui document. Pentru perioada modernă și contemporană cind documente emanând de la diferite organizații, instituții etc. poartă deseori doar inițiale sau simboluri devine necesar, mai ales în astfel de cazuri, o cunoaștere amănunțită a istoriei administrative a organizației sau instituției respective, locul și funcția emitentului în cauză.

O problemă care intrigă pe istorici o constituie paternitatea unor documente, emanând de la înalți funcționari guvernamentali, alcătuirea cărora — deși în liniile principale aparțin fără dubiu semnatarului — trebuie să fi fost rodul muncii unor colective de elaborare. Autorul aduce în sprijinul acestei afirmații două „exemple izbitoroare”: cuvîntarea președintelui Truman la 12 martie 1947 referitoare la „ajutorul american” pentru Grecia și Turcia și planul lui George C. Marshall. Care persoane avînd „pasiunea anonimatului”, sau îndemnate de alte rațiuni nu se dezvăluie, vor fi participat la elaborarea acestor două documente?

Facultățile critice ale cercetătorului trebuie să fie folosite la maximum. Atît în dis-

tingerea unei copii de original cît și în identificarea unor documente false. Motivele pentru falsificarea lor pot fi de natură diversă. Brooks aduce un exemplu celebru de documente falsificate în scopul vînzării și publicării: pretinsa corespondență între Abraham Lincoln și Ann Rutledge vîndută spre publicare unei reviste în 1927. După ce scrisorile fuseseră autentificate de cîțiva experți și a început publicarea lor, din abundența unor referințe eronate s-a dedus falsul. Într-o carte de referință americană de la sfîrșitul secolului trecut „*Appleton's Cyclopaedia of American Biography*” apar 47 de biografii ale unor indivizi inventați de scriitorii în goană după cîștig și faimă.

Critica internă a documentului nu este analizată de autor decît tangențial.

Valoarea unor informații o socotește funcție variabilă în raport cu diferiți factori. De exemplu, studiind relațiile diplomatice dintre două țări într-o anumită perioadă și avînd la dispoziție rapoartele ambasadurilor cercetătorul trebuie să scoată valoarea informației în funcție de competența, înclinațiile etc., reprezentanților diplomați, calități sau defecte care lasă o amprentă vădită. Studiarea instrucțiunilor primite de aceștia, a contextului politic, compararea telegramelor unei perioade cu acelea ale altei perioade, ușurează procesul de evaluare a informațiilor.

Împărtășind punctul de vedere al unui cunoscut istoric american, Samuel E. Morison², autorul arată că îndatorirea esențială a cercetătorului istoric este de „a descrie evenimentul așa cum s-a întîmplat” cerință care presupune cu necesitate o înaltă onestitate intelectuală. Posterior ei se aliniază la părerea că misiunea istoricului este de a înțelege „moti; vele și obiectivele indivizilor și grupurilor ... și de a semnala greșelile ca și realizările” (p. 92).

Abundența documentelor din perioadele modernă și contemporană argumentează unele probleme ale cercetătorului și crează altele noi. În perioada contemporană folosirea tot mai masivă a documentelor (motive: existența unui număr mare de oameni ale căror acțiuni trebuie consemnate; epocă de conjurare a războaielor mondiale cu boom-urile și prăbușirile economice, cu mișcările politice și epocă a dezvoltării accelerate a științei; rolul crescînd al statului în viața de zi cu zi a societății; etc.) a făcut pe unii să o numească „epocă a hîrtilor” martoră a unui nou cult: papirolatria.

Tehnica în continuă schimbare, a modificat și căile de folosire a surselor, în sensul simpli-

² S.E. Morison expune punctul său de vedere în articolul *The Faith of a Historian* apărut în „*American Historical Review*” LVI (1951), p. 261—275.

fieării modalităților de utilizare. Tehnica a facilitat, de asemenea, procesul de publicare a documentelor. Publicarea pe microfilme este, din acest punct de vedere, unul din cele mai avantajoase procedee.

Procesul contemporan de creare a surselor istorice include o metodă utilizată de secole în scrierea istoriei dar care astăzi, datorită tehnicii, a căpătat valențe noi; istoria orală³. Aceste valențe noi se oglindesc în faptul că sursele istorice create prin chestionarea unor personalități care s-au aflat în miezul evenimentelor, pot fi la îndemina tuturor cercetătorilor. Ca atare, chestionarea acestora trebuie astfel făcută încât să acopere o arie mai largă decât curiozitatea unui singur cercetător. Un rezultat bun se dobândește atunci când cel care ia interviu a studiat, în întregime, problema în discuție și, mai ales, documente legate de persoana celui chestionat. Memoria acestuia poate fi fertilizată prin întrebări judicioase. Expunerea celui în cauză nu trebuie însă influențată, dirijată în aprecieri ci îndreptată spre un conținut cu caracter cât mai personal în concluzii, judecări de valoare etc.

Istoria orală, astfel creată, depinde de memoria unor persoane înaintate în vârstă și, în consecință, simțul critic al cercetătorului trebuie să acționeze cu o ascuțite deosebită. „Această chestionare informată este intenționată a îndepărta din produsele istoriei orale ceva din scepticismul pe care istoricii îl au, pe bună dreptate, în ce privește cuvintele unui om care, firește, uită” (p. 105).

Într-un subcapitol special, Philip C. Brooks se ocupă de raportul dintre automatizare și cercetarea istorică. Una din primele adaptări ale automatizării la cercetarea istorică a fost pregătirea indexurilor prin utilizarea fișelor perforate. Viitorului va aduce, fără îndoială, nenumărate noutăți în acest domeniu.

Masa uriașă de documente din deceniile recente a determinat o accentuare a folosirii metodei cantitative în domeniul istoriei. Studiile cantitative asupra caracteristicilor demografice, circumstanțelor economice, eşantioanelor de vot, caracteristicilor de grup, oferă posibilități pentru analiza pe bază de tehnică a prelucrării datelor. Dar această tehnică este utilizabilă numai acolo unde informațiile pot fi exprimate în termeni cantitativi. Autorului i se pare dificil a exprima în astfel de termeni rațiunile lucrurilor, ale reacțiilor individuale, schimbările în starea de spirit a conducătorilor, problemele ce se confruntă în cadrul pro-

cesului decizional sau nuanța contactului personal. Procedeele cantitative — este credința lui Brooks — nu pot elimina folosirea judecății de valoare, a imaginației inteligente. Ceea ce se câștigă prin aceste procedee nu constă în eliminarea factorilor subiectivi ci în minimalizarea rolului lor.

„Cercetarea — conchide Philip C. Brooks — reclamă capacitatea individuală pentru a se selecta nu numai fapte dar și nuanțe de semnificație, ascunzînd unor factori, motivări personale...” (p. 113). Studiul istoric este mai mult decât un exercițiu al minții — afirmă autorul — el este folosirea acesteia în scopul unei mai bune înțelegeri a civilizației umane. Fertilizarea minții în acest proces se face cu ajutorul documentelor, adevărate „bogății ale Indilor” dar „nici un corpus de documente nici un arhivist colaborator, nici o mașină de prelucrare a datelor nu înlocuiește munca sau îndrăgirea cercetătorului” (p. 113).

MIHAI IONESCU

ARCHIVUM REVUE INTERNATIONALE DES ARCHIVES publiée sous les auspices de L'UNESCO et du Conseil International des Archives, vol. XVIII, 1968, Paris, 1970, 238 p.

Volumul al XVIII-lea al Revistei Internaționale a Arhivelor — **ARCHIVUM** — apărut în 1970 este consacrat în întregime actelor celui de al XVIII-lea Congres Internațional al Arhivelor ce a avut loc la Madrid, între 3—7 septembrie 1968.

În volum sînt publicate discursurile pronunțate la deschiderea Congresului de Luis Sánchez Belda, director general al Arhivelor și Bibliotecilor din Spania, Etienne Sabbe, atunci arhivist general al Belgiei și Președintele Consiliului Internațional al Arhivelor, Alfred Wagner, delegat din partea UNESCO și José Luis Villar Palasi, ministrul educației și științelor din Spania. La Congres au participat 477 persoane, reprezentînd două organizații internaționale (ONU și UNESCO) și 42 țări, din care 25 europene, 6 din Africa, cîte 5 din America și Asia și 1 din Australia. A fost cel mai mare număr de participanți atins de un astfel de congres. În revistă se publică textele integrale ale rapoartelor prezentate de Congres și procesele verbale ale ședințelor. În prima ședință plenară s-au dezbătut două probleme:

Liberalizarea în materie de acces la arhive și politica de microfilmare, raport întocmit de Charles Kecskeméti și

³ Pentru atitudinea istoricului față de interviu semnalăm comunicarea prezentată la Congresul de științe istorice de la Moscova din 1970 de Louis de Jong, „The Historian and the Interview”, Moscova, 1970.

Raportul Comitetului de microfilmare al Consiliului Internațional al Arhivelor, prezentat de Albert H. Leisinger, Jr.

La cea de a doua ședință plenară, Leopold Sandri a prezentat un material tratând despre metodologia istoriei arhivelor, iar Elio Callifano a făcut o informare referitoare la salvarea și restaurarea patrimoniului arhivistic italian, sinistrat cu ocazia inundațiilor din 4 noiembrie 1966.

În fine, la cea de a treia ședință plenară Antonio Matilla Tascon a prezentat un raport despre arhivele curente ale administrației.

În afară de ședințele pleneare au avut loc ședințe pe secții. În prima secție aceia a arhivelor economice, s-au dezbătut raportul înțocmit de dr. D. Boer, tratând despre *arhivele marilor întreprinderi în sistemul de informatică automată* și raportul lui Dr. A. Zechel care s-a ocupat despre *dezvoltarea și situația actuală a arhivelor întreprinderilor în RFG.*

La secția care s-a ocupat cu probleme de restaurare, s-a dezbătut tema având ca subiect despre: *Tehnicele de restaurare a documentelor vechi.* Ședința a avut mai mult caracterul unui schimb de păreri între specialiști decât acela al unei sesiuni organizate. La dezbateri au participat și membrii delegației române care au comunicat unele rezultate obținute în materie de restaurare, de Arhivele Statului din țara noastră.

În cea de a treia secție, aceia de sigilografie, Yves Metman (Franța) a prezentat un raport despre activitatea Comitetului de Sigilografie, pe anii 1960–1968; Gunnar Scheffer (Suedia) a făcut o comunicare despre sigiliile administrative în Franța, Anglia, Suedia, Polonia și Saxa, iar Roger Ellis (Anglia) a prezentat o comunicare despre metoda de clasare a fișelor sigilografice. S-a prezentat un film realizat de Televiziunea din Scoția cu tema conservarea și restaurarea sigiliilor nemetalice. În continuare Yves Metman a ținut o conferință ilustrată cu numeroase diapozitive, despre *realismul moderat al gravurilor de sigilii gotice.*

Ca urmare a dezbaterilor temelor menționate mai sus, la Congres s-au formulat o serie de rezoluții, s-au făcut recomandări și s-au exprimat unele deziderate.

În materie de liberalizare în domeniul restricțiilor în ce privește accesul și termenul de consultabilitate, Congresul a recomandat ca administrațiile de arhive din diferite țări să procedeze la un studiu aprofundat al regulamentelor privitoare la consultabilitatea documentelor și să propună autorităților competente suprimarea oricărei restricții nejustificate în scopul adoptării regimului de acces la arhive, la necesitățile cercetării științifice. În acest sens s-a propus ca în țările unde exista un termen general, acesta să nu depășească pe cel de 30 de ani, cu restric-

țiile necesare și ca cel mai lung termen să nu treacă de 80 ani; ca unele materiale, în măsura posibilului, să fie date la cercetare înaintea expirării termenului general; ca derogări individuale să poată fi acordate pentru consultarea materialelor în mod normal rezervate; ca Arhivele să-și formuleze avizul atunci când decizia în această privință se ia de un organ superior și să se institue o procedură de recurs în caz de refuz.

S-a cerut ca pentru documentele de origine privată, păstrate în arhive publice să se aplice același regim ca și pentru cele publice, cu excepția celor strict confidentiale; dacă donatorul și-a rezervat dreptul de consultare numai pentru el și moștenitorul său direct, după moartea lor acest drept va fi transmis administrației de depozitare pentru a se evita „imobilizarea” documentelor.

S-a recomandat să se recunoască și să se aplice peste tot egalitate în drepturi între cercetătorii naționali și cei străini. S-a condamnat orice formă de discriminare care ar fi defavorabilă cercetătorilor străini și s-a recomandat înlăturarea principiului reciprocității, deoarece o astfel de practică atrage măsuri discriminatorii față de cercetătorii individuali și în nici un caz nu poate fi riguros și sistematic respectată.

S-a recomandat instituirea unui permis de cercetător valabil pentru toate Arhivele din țară, care ar putea fi adoptat și pe plan internațional.

În ce privește politica de microfilmare față de străinătate, s-a cerut abandonarea oricărei restricții *a priori*, iar cele care sînt socotite necesare să fie aplicate cu suplețe pentru a se putea răspunde la necesitățile cercetării științifice.

În acest sens s-a recomandat, ca Arhivele să admită că tema cercetării nu trebuie să aibă nici o influență în ce privește eliberarea microfilmelor și orice restricție stabilită în funcție de astfel de considerațiuni trebuie înlăturată.

Avînd în vedere că misiunea Arhivelor este de a servi știința și că în consecință trebuie să satisfacă toate cererile de microfilme justificate în mod științific chiar dacă este vorba de lucrări de mari proporții, se recomandă să se abandoneze opoziția doctrinală în ce privește microfilmarea seriilor sau fondurilor întregi și ca cererile de acest fel să fie satisfăcute dacă sînt motivate de necesități științifice.

Congresul a recomandat să se execute microfilme pentru universități pe baza unui contract de asociație în loc de comenzi comerciale obținute, ceea ce ar facilita coordonarea planurilor de microfilmare, anchetele în privința posibilităților de cercetare și stabilirea altor forme de cooperare.

Congresul și-a însușit recomandările grupului de lucru pentru liberalizarea în ce privește acordurile de schimb, acordurile de asistență tehnică, prețul microcopiilor și folosirea microfilmelor.

Pe baza raportului Comitetului de microfilmare s-au făcut următoarele recomandări:

Publicarea cu ajutorul microfilmului a unor serii documentare întregi constituind mijlocul cel mai eficient, cel mai rapid și mai economic pentru a permite accesul cel mai larg în Arhive, trebuie considerată ca o activitate arhivistică normală. Documentele filmate trebuie identificate și descrise pentru a face microfilmul utilizabil; în măsura posibilului, textele explicative trebuie editate și imprimate separat.

Toate țările care au stabilit liste de microfilme negative originale, liber consultabile sunt invitate să le publice și să le difuzeze în interesul cercetării științifice; se recomandă ca Arhivele care n-au întocmit asemenea liste să le întocmească și să le publice. Listele trebuie ținute la zi.

Cînd se fac comenzi de serii continue de documente, se recomandă ca Arhivele să păstreze negativele originale ale microfilmelor pentru seriile documentelor executate la comandă și să elibereze numai pozitive.

Arhivele cu activitate de microfilmare trebuie să observe cele mai bune norme științifice și tehnice pentru a asigura microfilmelor cea mai bună calitate arhivistică și condiții optime de conservare.

S-a recomandat să se țină seamă de progresele în domeniul reprografiei și în anumite cazuri să se folosească alte forme de microcopie, de ex. microfîșă.

Se recomandă constituirea unui grup restrîns de arhiviști avînd cunoștințe și practică în domeniul microfilmării care să con-

silieze și să ajute Arhivele ce doresc să înceapă o activitate de microfilmare. Acest grup ar trebui să scoată un buletin anume și să se ocupe de condițiile de păstrare a microfilmelor în țările tropicale.

S-a emis dezideratul ca Congresul Internațional al Arhivelor să încurajeze cu toate mijloacele posibile studiile de istorie a arhivelor.

De asemenea, s-a cerut ca Congresul Internațional al Arhivelor să creeze un grup de lucru internațional format din reprezentanți ai științelor istorice și arhivistice care să studieze problema arhivelor contemporane din punct de vedere al clasării și trierii. Acest comitet ar urma să se ocupe și de arhivele regionale și dacă este posibil de cele ale organizațiilor internaționale.

În ce privește arhivele economice s-a atras atenția asupra lor, trebuind să fie luate în considerație diferite tipuri (bancare, industriale, de asigurări etc.); s-a cerut să se asigure pregătirea profesională a personalului acestor arhive precum și o cooperare mai strînsă și mai regulată între Congresul Internațional al Arhivelor și asociațiile profesionale de arhiviști din întreprinderi și crearea unui comitet mixt pentru a acționa în acest domeniu.

În fine, Congresul a făcut unele recomandări în ce privește restaurarea și sigilografia

Ca și în alte dăți, Congresul Internațional al Arhivelor din 1968, prin problemele dezbătute, soluțiile, dezideratele și recomandările făcute în ce privește teoria și practica arhivistică a constituit o contribuție importantă în progresul arhivisticii și în ce privește dezvoltarea și întărirea colaborării internaționale în domeniul arhivelor.

M. FĂNESCU

LISTA DOCUMENTELOR PUBLICATE ÎN VOLUMUL XXXIII

	<u>Nr.</u>	<u>Pag.</u>
1. 1362 martie 22 (st. n.). Relatarea lui Guillaume de Saint-Avy, ajutor de portărel al judecătorului reprezentant al ducelui d'Orléans sau al locțiitorului acestuia adresată debitorului bunurilor materiale ale doamnei de Monpipeau, la cererea fratelui Philippe Evrast, administratorul spitalului din Saint-Jean din Ierusalim la Saint-Marc, pentru plata datoriilor religioase ale acestui spital.	2	323
2. 1437 august 2, Tirgoviște. Hrisov al voievodului Țării Românești, Vlad Dracul prin care întărește jupanului Ruteș, Coico, Novac și Strațimир satele : Dobrușa, Șerbănești, Manul, Cornești, Urbuești și Oncești.	3	475
3. 1569 ianuarie 21. Alexandru al II-lea Mircea întărește lui Vlaicul, mare vâtaf, ocină la Tămășești pe care a cumpărat-o de la Anca, fiica lui Dragoș, pentru 600 aspri gata și un bou.	4	569
4. 1574 mai 13. Alexandru al II-lea Mircea, voievod întărește lui Vlaicu ocină la Tămășești, cumpărată de la Badea cu 750 aspri, precum și un ogor de la Luca cel Bătrîn.	4	570
5. 1583 mai 22, București. Mihnea voievod întărește lui Bran, cu fiii săi, ocină la Ursești, cumpărată de la fratele său, Pătru, pentru un bou și 13 oi ; iar lui Pătru o vie pe care a cumpărat-o de la Oancea, pentru 160 aspri și un stup.	4	572
6. 1599 noiembrie 21, Alba Iulia. Mihai Viteazul domnul Țării Românești, consilier al majestății cesaro-regești locțiitor pentru Transilvania și a părților de dincolo, căpitan general al armatei confirmă că Petru Zurius, pas-torul și plebanul bisericii din Sighisoara decan al Capitlului din Kyzd, și-a achitat în aur bătut, 290 florini aur, în contul plății arendei de zeciuieli pe anul 1600 următor, pentru censul Sfintul Martin.	1	104
7. 1600 aprilie 29, Făgăraș. Mihai Viteazul voievodul Țării Românești, consi-lier al majestății cesaro-regești, locțiitor al Transilvaniei și a părților supuse lui de dincolo de Transilvania, căpitan general al armatei ia sub protecția sa pe Schwartz Ștefan, predicator în Rupea împreună cu toate bunurile sale.	1	104—105
8. 1600 august 3, Alba Iulia. Mihai Viteazul voievodul Țării Românești și al Moldovei, consilier al sacrei majestăți, locțiitor pentru Transilvania statorni-cește cuantumul ce se va percepe anual de la pastorii bisericilor săsești.	1	105—106
9. 1600 august 5, Alba Iulia. Mihai Viteazul, voievodul Țării Românești și al Moldovei, consilier și locțiitor pentru Transilvania confirmă dreptul de a se strînge dijma, din localitatea Vulcan de lângă Sighisoara, pe seama predica-torilor sași de aici.	1	106
10. 1628 (7136) aprilie 2, București. Alexandru Iliăș voievod întărește moșne-nilor din Risipiți, județul Mehedinți, satul cu același nume, la căpătul unui îndelungat proces cu neamul Buzeștilor.	1	108—112

	Nr.	Pag.
11. 1785 iunie 14, Reghin. Protopopul Danil-Pop al Cățeinei (jud. Cluj), roagă pe episcopul Ioan Bob de la Blaj să numească în acest scaun vacant pe fiul său Iosif solicitînd prioritate față de Pavel (Petr) Maior, întrucît tatăl acestuia n-avea nici un merit întru apărarea bisericii.	4	577
12. 1785 septembrie 3, Reghin. Protopopul interimar Danil Pop face cunoscut consistorului din Blaj că a numit ca preot în Iernuteni pe popa Simon în locul popii Onu care nu-și vede de biserică.	4	578
13. 1785 septembrie 9, Reghin. Protopopul Maior solicită episcopiei pentru cei doi nepoți ai săi Grigore și Gabriel Maior ce și-au făcut studiile la seminarul din Blaj, parohiile Radnafa și Apalina.	4	583
14. 1785 septembrie 29, Reghin. Petru Maior recomandă să fie menținut în parohie popa Onu, pe care îl vrea și poporul cît și proprietarul de pămînt Nagy Pál, popa Simon, susținut de Danil Pop urmînd să-și caute altă parohie.	4	579
15. 1785 decembrie 29, Reghin. Petru Maior solicită sfatul episcopului în rezolvarea unor cazuri de încălcarea canoanelor bisericești în eparhiile Gurghiu și Apalina.	4	580
16. 1786 martie 22, Reghin. Petru Maior, raportînd episcopului Bob că învățătorul Demetriu (Pop) a ocupat cu familia întreaga clădire destinată pentru școală pretinzînd că obșteea să închirieze alt local, fapt care a produs mari nemulțumiri între parohialnicii săi, consideră că ar fi bine să se găsească un preot sărac care s-ar mulțumi cu o cameră și s-ar ocupa atît cu cantoria cît și cu dascălia.	4	580
17. 1786 martie 22, Reghin. Maior raportează episcopiei Blajului că după moartea preotului Popa Petre, parohia Filipișul Mare devenind vacantă, a fost solicitată de popa Lupu din Apalina urmînd ca în locul acestuia să fie orînduit Popa Vasilica și faptul că biserica unită din Ripa de Jos, construită din lemn, e pe cale de a se ruina. În post-scriptum informează episcopia că gînerile defunctului Popa Petre, Popa Sandu, ar fi dorit de toți credincioșii din Filipișul Mare; chiar și ortodocșii în frunte cu nobilul Mihocea ar trece la unire dacă ar veni el.	4	581
18. 1786 iulie 10, Reghin. Petru Maior solicită avizul episcopiei pentru ca biserica sa să primească clopotul mănăstirii de la Capul Dealului ce a fost dăruită.	4	582
19. 1786 septembrie 16, Reghin. În cazul de adulter a doi preoți P. Maior recomandă pe baza canoanelor bisericii răsăritului, care numai în situații grave aplica pedeapsa maximă (caterisirea), ca episcopul să nu avizeze alte măsuri decît cele aplicate de el.	4	579
20. 1787 mai 10, Reghin. Petru Maior solicită sprijinul episcopiei în problema celor patru familii din Filipișul Mare rămase în ortodoxie și care, îndemnate de unii străini, cer să li se dea lor biserica sau să li se restituie banii cu care au participat la construirea ei.	4	583
21. 1794 septembrie 14, Newstatt. Scrisoarea generalului Michaud trimisă generalului de brigadă Schaal, comandantul diviziei a 8-a, prin care anunță că trebuie să participe la o ședință cu toți generalii de divizie precum și în legătură cu o mișcare de trupe a armatei Mosellei.	4	596
22. 1795 ianuarie 28, Guntersblum. Scrisoarea trimisă de generalul de divizie Bournier, șeful statului major, generalului de divizie Schaal aflat la Appenheim, în legătură cu operațiunile, ce trebuie să le întreprindă pe Rhin divizia de jandarmi ce va fi cantonată de Gernsheim.	4	596
23. 1795 februarie 3, Rastadt. Raport în legătură cu situația trupelor austriece aflate între Kehl și Philipsbourg anunțînd că au intrat în cantonament de iarnă, iar malul drept al Rinului este slab apărat ceea ce ar permite din partea francezilor foarte facilă victorie. Face cunoscut totodată unele mișcări de trupe conduse de generalul Condé.	4	598

	Nr.	Pag.
24. 1795 iunie 16, Vorms. Scrisoarea generalului Püchegru către generalul Schaal prin care confirmă primirea ordinului de a trimite 6000 de oameni pentru Armata Alpilor și-i solicită generalului Schaal să-i înlocuiască pe aceștia prin trupele vecine pentru asigurarea succesului atacului.	4	599
25. 1795 iulie 28, Bonn. Scrisoarea generalului Jourdan — comandantul șef al armatei Sambrei și Meusei adresată generalului de divizie Schaal în legătură cu trimiterea unui corp de 10.000 de soldați armatei Rinului și Mosellei.	4	599
26. 1795 septembrie 1, Neber-Ulm. Scrisoarea generalului de divizie Gurion St. Cyr adresată generalului Schaal prin care îl anunță că-i trimite o scrisoare a generalului Duvergne ce se referă la promptitudinea și severitatea măsurilor luate pentru stăgnarea dezordinii și la rezultatele unei inspecții.	4	601
27. 1795 octombrie 6, Walen. Scrisoarea generalului Kleber către generalul Schaal prin care se atestă primirea ordinului generalului șef Jourdan de a preda comanda trupelor de la Mayence pe cele două maluri ale Rinului și fixarea întâlnirii cu generalul Schaal pentru a-i da informații.	4	601
28. 1795 octombrie 17. Scrisoarea generalului Moreaux comandantul armatei Mosellei, trimisă generalului Schaal, în legătură cu indicațiile ce l-a dat generalului de brigadă Molary de a rămâne pe poziții pînă va primi ordin de la generalul Michaud. Amintește în același timp de situația precară în care se află armata Mosellei cu aprovizionarea.	4	602
29. 1795 octombrie 22, Coblenz. Scrisoarea generalului de divizie Marreau trimisă generalului Schaal aflat la Obermjelheim în legătură cu acțiunile trupelor de sub conducerea sa : ocuparea localității Oberweser în Bavaria, situația frontului ocupat de trupele sale ; acțiunile ce ar trebui întreprinse în scopul menținerii pozițiilor strategice cîștigate. Amintește totodată de activitatea de campanie a generalului Jourdan și a generalului Kleber.	4	603
30. 1796 august 16, Reghin. Petru Maior roagă pe episcopul I. Bob să intervină la Crăiescul Gubernium pentru a obliga pe ortodocșii din Teleac să ajute la construirea bisericii unite fiindcă și uniții au contribuit la a lor.	4	584
31. 1798 octombrie 27, Reghin. Protopopul Petru Maior solicită consistoriului blăjean aprobarea divorțului dintre Boar Todora și Oltean Onu.	4	584
32. 1800 octombrie 29, Tg. Mureș. Petru Maior este delegat de consistorul din Blaj să judece pricina de divorț dintre Man Maria din Săbad și Cioban Ion din Mureșeni. Procesul nu s-a putut dezbate din cauza absenței voite a ultimului.	4	585
33. 1801 ianuarie 7, Reghin. Petru Maior revine asupra cauzei de divorț dintre Man Maria și Cioban Ion recomandînd consistorului blăjean să se adreseze celui ortodox din Sibiu sau crăiescului Gubernium.	4	586
34. 1801 noiembrie 24, Bordeaux. Scrisoarea trimisă de generalul de brigadă Malet, cetățeanului Sauria, fost general de brigadă, inspector administrativ silvic în departamentul Jura în legătură cu o serie de chestiuni particulare : numirea lui în subdiviziunea Girondei aflat la Bordeaux, semnaleză scum-petea din oraș, precum și relațiile dintre armată și administrație.	4	604
35. 1803 iunie 11, Reghin. Sentința soborului protopopesc, prezidată de Petru Maior în procesul de divorț dintre Muntean Teodor din Măerău și Muntean Gața din Jabenita.	4	586
36. 1805 mai 20, Reghin. Petru Maior înaintează consistorului blăjean spre confirmare cauza de divorț dintre Boar Todora din Cașva și Oltean Onu din Gurghiu, proces dezbătut și în sinod protopopesc.	4	587

	Nr.	Pag.
37. 1805 noiembrie 9, Strasbourg. Ordinul mareșalului armatei Kellermann către generalul de divizie Schaal, primarul orașului Schlestatt, în legătură cu organizarea cohorții arondismentului din Barr la Schlestatt cu intrarea în activitate a companiei de vinători și de grenadierii precum și în legătură cu reîntoarcerea companiilor de trăgători.	4	605
38. 1806 octombrie 19, Meclemburg. Scrisoarea unui general maior adresată mareșalului Kellermann prin care îl roagă să-i trimită cât mai urgent itinerariul convoiului de obuze pe care l-a trimis la 12 octombrie din Mayence.	4	605
39. 1809 septembrie 29, Mayence, Scrisoarea ducelui de Valmy (generalul Kellermann) adresată generalului Schaal prin care confirmă primirea scrisorii din 29 septembrie și a actelor anexate, aprobă măsurile luate și cere judecarea vinovaților arestați la Mayence pentru restabilirea ordinii.	4	606
40. 1810 mai 2, Gurghiu. Baronul Bornémiszá comunică episcopiei Blajului hotărârea sa de a ridica o biserică de piatră în Ibănești în locul mănăstirii și a școlii de lângă ea de la Runcu, dăruită de el.	4	588
41. 1813 februarie 4, Paris. Circulară trimisă de ministrul de război, ducele de Faltre, generalului comandant al diviziei militare 26 aflate la Mayence, în legătură cu măsurile ce trebuie luate pentru asigurarea călătoriei curierilor guvernamentali.	4	606
42. 1820 februarie 9. Anaforaua boierilor divaniți către domn în care constatăndu-se pericolul pe care-l prezintă în răspîndirea bolilor contagioase dezgroparea obiectelor și a banilor fără anunțarea dregătorilor se propune pedepsirea celor vinovați.	2	285
43. 1820 martie 1. Hrisovul lui Mihai Grigorie Suțu voievod prin care aprobă măsurile propuse de anaforaua boierilor din 9 februarie 1820 poruncind să fie aduse la cunoștința generală prin publicații și să se consemneze și în condica criminalicească.	2	286
44. 1821 februarie 13. Inventarul bibliotecii lui Petru Maior.	4	590
45. 1822 aprilie 13, Buda. Francisc Ságbi, administratorul tipografiei din Buda raportează vice-archidiaconului Fr. Szajkovisz despre situația tipăririi lucrărilor lui P. Maior : „Istoria bisercii” și „Istoria Daciei” (Istoria pentru începutul românilor în Dachia), cît și despre alte lucrări rămase de la el în manuscris.	4	589
46. 1822. Dare de seamă de veniturile intrate — după lichidarea socotelilor (de la 1 iulie 1815) provenite din averea funciară a lui Manuc-bei și a celor provenite din polițe în timpul vieții acestuia — asupra administratorului averii sale Asvadur Avetov <1822>. Dare de seamă asupra sumei de capital dată de către defunctul Manuc bei lui Asvadur Avetov după lichidarea definitivă la Brașov a socotelilor vechi.	4	627
47. 1823 decembrie 4, Odesa. R. M. Voronțov răspunde lui Cristofor Vladimirovici Lazarev, în privința succesiunii defunctului Manuc bei Mirzaianț.	4	645
48. 1824 ianuarie 29, Odesa. R. M. Voronțov, anunță pe Cr. Iachimovici Lazarev că președintele nobilimii a ales ca tutori ai averii moștenitorilor minori ai lui Manuc bei pe moșierii Lanzo și Cazimir.	4	646
49. Post 1828 octombrie 19. Extras din dosarul consilierului de curte Asvadur Avetov.	4	646
50. 1829—1930. Manuscris al lui Apostol Asachi, secretar al curții domnești în care se expun date referitoare la domnia lui Grigore Dimitrie Ghica.	1	52
51. 1833 mai 31. Notă privitoare la costul tipăririi memorialului în limba franceză.	1	115

	Nr.	Pag.
52. 1863 decembrie 11/23, Viena. Copia scrisorii lui George Barițiu adresată profesorului universitar din Iași, Ștefan Emilian, referitoare la organizarea învățământului superior pentru românii din Transilvania.	2	326
53. 1883 iulie 3, Sibiu. Listă de numele persoanelor și instituțiilor cărora le-a fost trimis memorialul din 1882.	1	112—114
54. 1883 septembrie 3, Brașov. Listă de persoane și instituții cărora le-a fost trimis memorialul în ediție franceză.	1	114—115
55. 1884. Actul de naștere al lui Panait Istrati (din registrul de nașcuți pe anul 1884).	1	120
56. 1893 decembrie 22, Tg. Jiu. Memoriul lui V. Rola Piekarski adresat dr.-lui C. Istrati, inspector general în Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice privind activitatea științifică a institutorului Al. Ștefulescu din Tg. Jiu.	2	311
57. 1893 decembrie 23, Tîrgu-Jiu. Raportul revizorului școlilor din județul Gorj, E. Mavrodin către Ministerul Instrucțiunii Publice și al Cultelor privind cercetările istorice ale institutorului Al. Ștefulescu.	2	312
58. 1893. Inventarul colecției istorice și arheologice a Școlii primare de băieți din Tg. Jiu întocmit de Alexandru Ștefulescu.	2	313
59. 1894 ianuarie 27, București. Raportul dr.-lui C. Istrati către ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice (Take Ionescu) prin care propune publicarea monografiei despre mănăstirea Tismana, întocmită de Al. Ștefulescu, pe contul statului și acordarea medaliai Bene-Merenti, executorului ei.	2	314
60. 1895 septembrie 30, București. Scrisoarea lui B. P. Hasdeu către ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice prin care refuză să facă parte din juriul concursului pentru obținerea catedrei de istorie medie și modernă de la Facultatea de litere din București și recomandă pe N. Iorga ca cel mai serios concurent.	3	445
61. 1897 mai 20, Iași. Procesul verbal al Consiliului profesoral al Facultății de litere și filozofie din Iași prin care recomandă Ministerului Instrucțiunii Publice pe N. Iorga pentru a suplini catedra de limbă și literatură elină la Facultatea de litere și filozofie din București.	3	446
62. 1900 ianuarie 4, București. Scrisoarea lui N. Iorga către I. Marțian în legătură cu publicarea unor documente din arhiva orașului Bistrița.	3	447
63. 1904 ianuarie 18. Scrisoarea lui Nicolae Iorga către Ana Odobescu prin care solicită permisiunea studierii colecției familiei Odobescu în vederea publicării unui volum de documente.	3	447
64. 1904. Scrisoarea lui Nicolae Iorga către un proprietar de acte istorice prin care solicită permisiunea studierii acestora în vederea întocmirii unei istorii a românilor în limba germană.	3	448
65. 1907 octombrie 30, București. Scrisoarea lui N. Iorga adresată primarului orașului Iași prin care îl invită să participe la inaugurarea primei biblioteci populare din Iași, întemeiată de el și întreținută cu diurna sa de deputat.	3	449
66. 1912 aprilie 19, Scrisoarea lui N. Iorga către D. Tomescu în care caracterizează creația literară a lui Ion Adam, cu prilejul morții acestuia.	3	449
67. 1912 august 12, Vălenii de Munte. Scrisoarea lui N. Iorga adresată Primăriei orașului Botoșani, prin care dă lămuriri relative la stema orașului respectiv	3	452
68. 1918 februarie 19. Scrisoarea lui N. Iorga adresată regelui Ferdinand prin care îl atrage atenția asupra consecințelor încheierii păcii cu Germania.	3	454
69. 1918 noiembrie 8, București. Ordinul Ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice privind sărbătorirea la Iași a memoriei domnitorului Mihai Viteazul.	3	455

	Nr.	Pag.
70. 1920 noiembrie 2, București. Scrisoarea lui N. Iorga adresată administratorului Casei Școalelor prin care îl anunță că este de acord a tipări în românește „Istoria Românilor” publicată în limba germană, cu condiția ca aceasta să fie completată cu ideile emise de el în alte lucrări de sinteză.	3	455
71. 1921 iunie 2. Protestul delegaților arestați la 12 mai 1921 cu ocazia Congresului creării P.C.R. adresat Adunării Deputaților.	2	195
72. 1921 noiembrie 25. Scrisoarea lui N. Iorga către Ș. Făgețel cu privire la publicarea unui prospect în revista „Ramuri” cu ocazia preluării direcției acestei reviste de către el.	3	455
73. 1921. Manifest al Comitetului Central al Partidului Comunist din România, adresat muncitorilor, în care demască teroarea și samavolnicia guvernanților.	2	196
74. 1922 iunie 15, București. Scrisoarea prin care profesorul Dimitre Onciul recomandă pe Ilie Minea pentru a fi numit profesor titular la catedra vacantă de istoria românilor de la Universitatea din Iași.	4	567
75. 1922 iulie 27, Brașov. Cererea Partidului socialist din Ardeal și Banat, secția Țării Birsei, către Prefectura Poliției Brașov în vederea obținerii autorizației pentru adunarea generală din ziua de 30 iulie 1922.	2	197
76. 1922 august 29, Vălenii de Munte. Scrisoarea lui N. Iorga către președintele Ligii Culturale, secția Iași, privind sărbătorirea centenarului de la reinstalarea domniilor pămîntene.	3	456
77. 1933 octombrie 1, București. Ordinul Ministerului de Interne privind măsurile luate de P.C.R. de a trimite activiști care să facă propagandă comunistă în rîndul locuitorilor de la sate.	2	197
78. 1922. Cererea lui N. Iorga prin care solicită Ministerului Instrucțiunii Publice o subvenție pentru sucursala din Sibiu a Institutului sud-est-european.	3	456
79. 1923 iulie 2. Cererea lui N. Iorga prin care solicită Ministerului Instrucțiunii Publice o subvenție pentru secția ardeleană din Sibiu a Institutului sud-est-european.	3	457
80. 1923 iulie 26. Raport al Direcției Poliției și Siguranței generale către Ministerul de Justiție prin care solicită desființarea Comisiei legale a sindicatelor din Galați.	2	198
81. 1924 ianuarie 4, Paris. Scrisoarea lui N. Iorga către Ș. Făgețel referitoare la editarea unor lucrări ale sale.	3	458
82. 1924 februarie 20. Ordinul telegrafic al Ministerului de Interne cu privire la urmărirea și supravegherea delegaților participanți la Congresul III al P.C.R. din 1924.	2	198
83. 1924 februarie 22. Măsurile luate de autoritățile burghezo-moșierești pentru împiedicarea ținerii Congresului al III-lea al Partidului Comunist. Atestarea existenței organizațiilor P.C.R. pe teritoriul județului Botoșani.	2	199
84. 1924 (aprilie). Manifestul Sindicatelor Muncitorești din Focșani lansat cu prilejul zilei de 1 Mai 1924, în care se critică regimul burghezo-moșieresc din țară și sînt expuse revendicările imediate ale clasei muncitoare și ale oamenilor muncii în general.	2	200
85. 1924 iunie 26. Chemarea comitetului Cercului cultural muncitoresc de studii sociale din Focșani prin care invită pe cetățenii și pe muncitorii din oraș să participe la ședința literară a cercului.	?	202
86. 1924 noiembrie 29. Raportul serviciului administrativ al prefecturii județului Arad cu privire la răspîndirea de broșuri cu caracter revoluționar.	2	202

	Nr.	Pag.
87. 1924 decembrie 12. Raport către Ministerul de Interne despre intensificarea mișcării comuniste de pe Valea Mureșului.	2	203
88. 1926 mai 28, Scorțeni. Adresa preturii plășii Tazlăul Sărat către notariatul comunei Ardeani prin care se anunță că C. C. al P.C.R. a expediat organizațiilor muncitorești din țară instrucțiunile privind tactica comunistă în alegerile comunale și se cere luarea măsurilor corespunzătoare.	2	204
89. 1927 martie 4. Memoriul comisiei sindicatelor profesionale din Oradea conținând hotărârile luate în Adunarea generală a sindicatelor.	2	204
90. 1927 iunie 19. Manifestul electoral al Blocului Muncitoresc Țărănesc din județul Putna adresat țăranimii.	2	206
91. 1928 februarie 17, Vălenii de Munte. Cererea lui N. Iorga, președintele Universității populare din Vălenii de Munte prin care solicită Ministerului Cultelor și Artelor cumpărarea unui număr de bilete la șezătoarea organizată în scopul întreținerii cantinei și căminului de studenți	3	458
92. 1928 iunie 18. Cererea lui N. Iorga președintele Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor adresată ministrului Cultelor și Artelor în care roagă să fie sprijinit, prin participarea la loteria organizată de Ligă, pentru terminarea lucrărilor de construcție ale clădirii Așezămîntului.	3	459
93. 1928 septembrie 24. Memoriul de protest al muncitorilor de la Fabrica de zahăr și Rafinăria de petrol din Tg. Mureș împotriva procesului de la Cluj intentat celor 76 muncitori și intelectuali.	2	208
94. 1928 noiembrie 12, Iași, Memoriul delegaților sindicatelor muncitorești unitare din Iași adresat Ministerului Justiției prin care cer stingerea procesului de dizolvarea sindicatelor muncitorești unitare din capitală.	2	209
95. 1928 decembrie 8, Brașov. Ordinul prefecturii județului Brașov pentru interzicerea întrunirilor Blocului muncitoresc țăărănesc, secția Brașov.	2	207
96. 1929 aprilie 24, Brașov. Nota serviciului special de siguranță Brașov prin care relatează prefectului județului Brașov despre ședința clandestină din ziua de 20 aprilie 1929 a fruntașilor comuniști și foștilor membrii ai sindicatelor unitare din Brașov.	2	210
97. 1929 aprilie 26. Cererea lui N. Iorga, rectorul Universității din București prin care solicită Ministerului Cultelor și Artelor sprijin material pentru mobilarea camerei României din Catedrala învătămintului din Pittsburgh.	3	460
98. 1929 iunie 26. Protestul muncitorilor din Tg. Mureș adresat prefectului județului Tg. Mureș împotriva procesului de la Timișoara.	2	211
99. 1929 iulie 13. Telegrama avocatului Lucrețiu Pătrășcanu prin care cere Ministerului Justiției sprijin pentru a-și exercita drepturile legale în procesul deținuților comuniști.	2	213
100. 1929 iulie 25, Deva. Măsurile luate de Prefectura județului Hunedoara în vederea zădărnicităii manifestațiilor comuniste din 1 august 1929.	2	214
101. 1929 august 13, București, Adresa Comisiunii Monumentelor Istorice, al cărei președinte era N. Iorga prin care cere Primăriei Municipiului Iași să nu dea nici o autorizație de reparare a bisericilor monumente istorice fără avizul Comisiunii mai sus menționate.	3	461
102. 1929. Cererea lui N. Iorga adresată Ministerului Cultelor și Artelor prin care solicită o subvenție de 50.000 lei pentru mobilarea casei românești din Veneția.	3	462
103. 1930 februarie 18, București. Memoriul Uniunii muncitorilor din industria minieră către primul ministru, asupra situației minerilor din Valea Jiului, concedierile masive și nemulțumirea lor provocată de criza economică generală cu propuneri pentru remedierea ei.	2	215

104. 1930 iulie 24, Timișoara. Raport al șefului Poliției și Siguranței din Timișoara privind activitatea tineretului muncitor din Blocul Muncitoresc Țărănesc din Timișoara al Partidului Comunist și al Sindicatelor locale. 2 217
105. 1930 iulie 30, Iași. Scrisoarea lui N. Iorga adresată în calitate de președinte al Ligii Culturale și al Comisiei Monumentelor Istorice, Primăriei orașului Iași referitoare la conservarea monumentelor din orașul Iași. 3 462
106. 1931 februarie 21, Petroșani. Buletin informativ al legiunii de jandarmi Petroșani, despre problemele dezbătute de Congresul partidului comunist ce a avut loc în luna februarie 1931. 2 219
107. 1931 martie 20, Timișoara. Ordinul Directoratului VII ministerial către Chestura poliției cu privire la luarea de măsuri de siguranță împotriva muncitorilor șomeri socialiști și comuniști, care manifestau în fața primăriei orașului Timișoara, în timpul ședinței consiliului orașenesc. 2 218
108. 1931 mai 15, București. Circulara concepută de Președinția Consiliului de Miniștri, întocmită de N. Iorga, în calitate de președinte de consiliu, prin care cere urgentarea lucrărilor prevăzute în cursul anului 1931 în așa fel încât să se poată da de lucru în toată țara șomerilor. 3 463
109. 1931 iunie. Scrisoarea lui Nicolae Iorga către H. Mihalovits, președintele Eforiei bisericii grecești din Brașov prin care propune măsuri pentru asigurarea păstrării arhivei bibliotecii și obiectelor vechi cu valoare istorică aflate la susnumitul biserică. 3 463
110. 1932 februarie 22, Vulcan. Memoriul muncitorilor de la minele din Vulcan către Ministerul Muncii, Sănătății și Asigurărilor Sociale în care este expusă situația mizeră a muncitorilor mineri din Vulcan, rămași fără lucru după închiderea minelor. 2 220
111. 1932 aprilie 26. Comisariatul de poliție Petroșani raportează prim-procurorului județului Hunedoara modul cum muncitorii din Valea Jiului intenționează să serbeze ziua de 1 Mai. 2 221
112. 1933 februarie 16. Raportul parchetului general al Curții de Apel Tg. Mureș către Ministerul Justiției privind luarea măsurilor de prevenire și împiedicarea mișcării comuniste, precum și extinderea stării de asediu și în județul Mureș unde sînt centre industriale cu numeroși lucrători în mare parte comuniști. 2 221
113. 1933 septembrie 11. Memoriul lucrătorilor de la fabrica „Foresta”, fostă „Gustav Eichler” către Direcțiunea fabricii în care cer o serie de drepturi. 2 223
114. 1933. Statutul Uniunii Tineretului Muncitor și Intelectual din România găsit asupra organizației tineretului din Aninoasa — Valea Jiului. 2 223
115. 1934 iunie 9. Protestul muncitorilor și intelectualilor români din Tours (Franța) și împrejurimi adresat Ministerului Justiției prin care cer eliberarea tuturor deținuților politici din închisorile din țară. 2 226
116. 1934 noiembrie 25, Galați. Ordonanța Comandamentului diviziei a 21-a Infanterie referitoare la interzicerea organizațiilor comuniste. 2 227
117. 1934 decembrie 30, Sinaia. Scrisoarea lui N. Iorga adresată lui Savel Rădulescu, subsecretar de stat, ministru de externe, prin care roagă să aprobe un împrumut pentru cumpărarea unei părți din arhiva fanarioților deținută de un avocat din Atena, O. Sava Naji. 3 465
118. 1935 martie 30. Scrisoarea lui N. Iorga către Savel Rădulescu, ministru de externe, prin care solicită volumul apărut în Anglia din „Documente britanice asupra originilor războiului” care prezintă interes și pentru noi. 3 466
119. 1935 mai 29, București. Adresa Comisiei Monumentelor Istorice către Primăria Iași privind exproprierea terenului din jurul mănăstirii Golia din Iași 3 467

120. 1935 iulie 11. Ordin al Inspectoratului General al jandarmeriei către secții și posturi pentru descoperirea și împiedicarea acțiunilor organizate de muncitorii de la C.F.R. 2 229
121. 1935 septembrie 16, Telegramă referitoare la greva declarată de 107 mineri de la Reșița pentru nesatisfacerea revendicărilor. 2 230
122. 1935 septembrie 16. Telegramă referitoare la greva declarată de minerii din Doman pentru satisfacerea revendicărilor și mărirea salariilor 2 230
123. 1935 octombrie 23. Ordin al Inspectoratului regional de jandarmi Constanța către legiunea de jandarmi Ialomița pentru împiedicarea oricăror acțiuni comuniste. 2 231
124. 1935 noiembrie 30, București. Adresa Institutului Român de Bizantinologie semnată de N. Iorga, adresată lui Savel Rădulescu, ministru de externe, prin care roagă să se aprobe din partea ministrului suma de 150.000 lei sau 15.000 lei lunar pentru plata unor cursuri ținute de prof. Fr. Babinger de la Universitatea din Berlin privind istoria sud-estului-european și în special istoria românilor. 3 467
125. 1935 Tabel de sindicatele profesionale muncitorești afiliate la Confederația generală a muncii din România și a localităților cu secțiuni P.S.D.R. 2 231
126. 1936 ianuarie 12, Brașov. Apelul Uniunii muncitorilor și țăranilor maghiari (MADOS) Secția Brașov, adresat Comitetului local Brașov al Partidului Național Țărănesc pentru înfăptuirea Frontului popular democratic 2 241
127. 1936 mai 1, Hunedoara. Notă informativă despre activitatea Frontului Plugarilor din Județul Hunedoara. 2 242
128. 1936 noiembrie 13. Raportul Poliției de Siguranță Botoșani referitor la arestarea unor comuniști la care s-au găsit broșuri și manifeste ale P.C.R. 2 243
129. 1936 noiembrie 18, Craiova. Raportul Chesturii Poliției Craiova trimis Inspectoratului regional de poliție Craiova privitor la judecarea procesului studentului comunist Grigore Preoteasa și a Ofeliei Manole, de către Consiliul de război al Corpului I armată din Craiova, la 18 noiembrie 1936. 2 243
130. 1938 aprilie 1, București. Adresa Comisiei Monumentelor Istorice al cărei președinte era N. Iorga, către Epitropia Generală a Casei Spitalelor Sf. Spiridon din Iași pentru repararea schitului Măgura Oanei. 3 468
131. 1938 mai 9, București. Adresa Comisiei Monumentelor Istorice, al cărei președinte era N. Iorga, către Epitropia Spitalelor Sf. Spiridon Iași privind îngrijirea bisericilor monumente istorice. 3 469
132. 1938 iulie 2, Moldova Nouă. Proces-verbal încheiat de Secția de jandarmi Moldova Nouă cu ocazia grevei de la Minele din Cozia, izbucnită la 1 iulie 1938. 2 246
133. 1938 decembrie 5, București. Adresa Comisiei Monumentelor Istorice, al cărei președinte era N. Iorga, către primăria orașului Iași, pentru a dona „Muzeului Unirii” din Iași obiectele ce au aparținut lui A. I. Cuza. 3 469
134. 1938. Notă informativă transmisă de Prefectura poliției capitalei în legătură cu desfășurarea unei ședințe a Uniunii democratice la care au luat parte L. Pătrășcanu, Al. Mihăileanu și Ilie Pintilie. 2 246
135. 1939 martie 2. Proces-verbal cuprinzând efectivul muncitorilor de la Uzinele Ferdinand (Oțelul Roșu județul Caraș-Severin), care au declarat grevă în ziua de 2 martie 1939. 2 247
136. 1939 mai 20, Timișoara. Raportul Inspectoratului Muncii Timișoara către rezidentul regal al ținutului Timiș din care rezultă numărul mare al acțiunilor muncitorești la întreprinderile mari din Banat. 2 248

137. 1939 august 12, București. Adresa Comisiunii Monumentelor Istorice al cărei președinte era N. Iorga către Rezidența Regală a ținutului Prut, prin care o roagă să intervină spre a nu se închide drumul ce duce la Biscricia monument istoric – din satul Râpciune, județul Neamț. 3 170
138. 1939 octombrie 18, București. Adresa Comisiunii Monumentelor Istorice, al cărei președinte era N. Iorga prin care roagă rezidentul regal al ținutului Prut să ia măsurile necesare pentru transformarea imobilului mănăstirii Pîngărați din jud. Neamț, într-o școală practică pentru lucrări în lemn. 3 171
139. 1939 noiembrie 15, București, Adresa Comisiunii Monumentelor Istorice al cărei președinte era N. Iorga prin care invită rezidentul regal al ținutului Prut, ca să comunice prefecturilor din raza ținutului, că se interzice ridicarea și transportarea crucilor de piatră și a troițelor acestea fiind documente istorice care precizează locul unde s-a petrecut un eveniment. 3 173
140. 1940 mai 23. Raportul șefului de stat major al Diviziei I-a Infanterie către prefectul județului Arad asupra „creșterii neobișnuite a curentului comunist” în România și a programului de luptă adoptat de organizațiile comuniste. 2 249
141. 1940 iunie, Deva. Dare de seamă asupra stării de spirit a populației în legătură cu mișcarea comunistă din județul Hunedoara. 2 250
142. 1940 octombrie, Deva. Darea de seamă asupra stării de spirit a populației din județul Hunedoara din punct de vedere economic, social și politic, pe luna octombrie 1940. 2 251
143. 1940 Apel adresat muncitorilor pentru ajutorarea luptătorilor din închisori. 2 252
144. 1940. Manifestul comitetului local al P.C.R. în care este demascată politica antinațională a generalului Antonescu. 2 252
145. 1941 ianuarie 10, Reșița. Circulara Uzinelor și domeniilor Reșița prin care se iau măsuri împotriva răspîndirii manifestelor comuniste în uzină. 2 254
146. 1941 martie 5, 6. Adrese ale prefecturii județului Bacău și Fabricii Izvoranu privind acțiunile de sabotaj ale muncitorilor acestei fabrici. 2 251
147. 1941 decembrie 5, Brașov. Ordinul Inspecției ateliere C.F.R. Brașov, secția II-a prin care atrage atenția asupra unor acte de sabotaj săvîrșite de muncitorii depoului C.F.R. Brașov. 2 255
148. 1943 ianuarie 16. Scrisoarea de mulțumire adresată de Camil Petrescu, Veluriei Goga pentru aparatele procurate din care reiese totodată situația financiară a scriitorului. 1 121
149. 1943 ianuarie 16. Raportul Poliției orașului Calărași către Comisariatul de poliție Urziceni în legătură cu actele de sabotaj ale comuniștilor. 2 258
150. 1943 aprilie. Dare de seamă asupra stării de spirit a populației din județul Constanța. 2 258
151. 1943 august. Dare de seamă asupra stării de spirit a populației din județul Severin. 2 259
152. 1944 martie 19. Note informative ale Serviciului special de informații apărute în Buletinul de informații în legătură cu intensificarea acțiunilor de propagandă ale P.C.R. în rîndul muncitorilor de la C.F.R. 2 261
153. 1944 mai 2. Dare de seamă asupra stării de spirit a populației din județul Severin. 2 262
154. 1944 iulie. Manifestul Frontului Unic Muncitoresc adresat clasei muncitoare și poporului român pentru înfăptuirea unui Front Patriotic Național. 2 263
155. 1944, Tulcea. Manifestul Comitetului sindicatului unit pescăresc, secția Tulcea, prin care pescarii sînt îndemnați să constituie secțiuni și să aleagă comitete ale sindicatului pescăresc în fiecare comună. 2 262

REVISTA ARHIVELOR

ORGAN AL DIRECȚIEI GENERALE A ARHIVELOR STATULUI
DIN
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

Apare de patru ori pe an

Redacția: București, str. Arhivelor nr 2, Sectorul VI,

Telefon: 13.37.77

CUPRINSUL

STUDII ȘI COMUNICĂRI

FL. CONSTANTINIU	— Izvoarele privind relațiile agrare din Țara Românească în secolul al XVIII-lea. Unele considerații	515
D. IVĂNESCU, V. ISAC	— Date noi privind viața și activitatea lui Alexandru Ioan Cuza până la alegerea sa ca domnitor al Principatelor Unite	525
N. LEONĂCHESCU, P. LEONĂCHESCU	— Stroești — Argeș. File de cronică	539

PREZENTĂRI DE FONDURI ȘI COLECȚII

V. ȘOICULESCU	— Liga drepturilor și datorilor femeii	557
---------------	--	-----

PREȚUITORI AI ARHIVELOR

V. GROZAV	— I. Minea	561
-----------	----------------------	-----

DOCUMENTE

M. SOVEJA, TR. IO- NESCU—NIȘCOV	— Trei acte de cancelarie domnească inedite din a doua jumătate a secolului al XVI-lea	569
N. ALBU	— Date noi privitoare la viața și activitatea lui Petru Maior	575
N. UNȚANU, A. SLIVAT	— Documente inedite franceze în arhivele românești.	595
I. IONAȘCU	— Veniturile și cheltuielile Casei Manuc-bei în anii 1815—1818	609

GLOSAR

651

RECENZII ȘI PREZENTĂRI

— Ion Frățilă, Nicolae Wardegger, <i>Documente hunedorene din istoria mișcării revoluționare 1920—1944</i> , Deva, 1971 (ȘT. HURMUZACHE).	655
— <i>Studii vlcene</i> , Rimnicul Vilcei, 1971 (ȘT. HURMUZACHE).	656
— Philip C. Brooks, <i>Research in Archives — The Use of Unpublished Primary Sources</i> , Chicago, 1969 (M. IONESCU)	658
— „Archivum”, vol. XVIII, 1968, Paris, 1970 (M. FĂNESCU)	661
— LISTA DOCUMENTELOR	665

REVISTA ARHIVELOR

ORGANE DE LA DIRECTION GÉNÉRALE DES ARCHIVES D'ÉTAT
DE LA RÉPUBLIQUE SOCIALISTE DE ROUMANIE

Paraît quatre fois par an

La rédaction: Bucarest, rue Arhivelor nr. 2, VI-è. Téléphone:
13.37.77

SOMMAIRE

ETUDES ET COMMUNICATIONS

- FL. CONSTANFINIU — Les sources concernant les relations agraires de la Valachie
au XVIII-è siècle. Quelques considérations 515
- D. IVĂNESCU, V. ISAC — Données nouvelles sur la vie et l'activité de Alexandru
Ioan Cuza, jusqu'à son choix comme prince des Principautés Réunies 525
- N. LEONĂCHESCU,
P. LEONĂCHESCU — Stroești — Argeș Feuilles de chronique 539

PRÉSENTATIONS DE FONDS ET DE COLLECTIONS

- V. ȘOICULESCU — La ligue des droits et des devoirs de la femme. 557

ESTIMATEURS DES ARCHIVES

- V. GROZAV — I. Minea 561

DOCUMENTS

- M. SOVEJA,
TR. IONESCU-NIȘCOV — Trois actes de chancellerie princière inédits de la seconde
moitié du XVI-è siècle 569
- N. ALBU — Données nouvelles sur la vie et l'activité de Petru Maior 575
- N. UNTANU, A. SLIVAT — Documents inédits français dans les archives roumaines. 595
- I. IONAȘCU — Les revenus et les dépenses de la Maison Manuc-bey
pendant les années 1815—1818 609

GLOSSAIRE

651

COMPTES — RENDUS ET PRÉSENTATIONS

- Ion Frățilă, Nicolae Wardegger, *Documente hunedorene din istoria mișcării revoluționare
1920—1944* (Documents de la ville de Hunedoara sur l'histoire du mouvement révo-
lutionnaire 1920—1944), Deva. 1971 (ȘT. HURMUZACHE) 655
- *Studii Vîlcene* (Études de la ville de Vîlcea), Rîmnicul Vîlcii, 1971 (ȘT. HUR-
MUZACHE) 656
- Philip C. Brooks, *Research in Archives — The Use of Unpublished Primary Sources*,
Chicago, 1969, (M. IONESCU) 658
- „Archivum”, vol. XVIII, 1968, Paris, 1970 (M. FĂNESCU) 661
- LISTE DES DOCUMENTS 665

REVISTA ARHIVELOR

ORGAN OF THE GENERAL DIRECTION OF STATE ARCHIVES
FROM THE SOCIALIST REPUBLIC ROMANIA

Quarterly

Editorial Office: Bucharest, Str. Arhivelor nr. 2, Sector VI
Telephone: 13.37.77

CONTENTS

STUDIES AND COMMUNICATIONS

- FL. CONSTANTINIU — Sources concerning the agrarian relations in Wallachia in the 18th century. Some considerations 515
- D. IVĂNESCU, V. ISAC — New data concerning Alexandru Ioan Cuza's life and activity till his election as ruler of the United Principalities 525
- N. LEONĂCHESCU,
P. LEONĂCHESCU — Stroești — Argeș. Pages of chronicle 539

PRESENTATIONS OF FONDS AND COLLECTIONS

- V. ȘOICULESCU — The League of the Rights and Duties of Women. 557

ARCHIVE VALEURS

- V. GROZAV — I. Minea 561

DOCUMENTS

- M. SOVEJA, TR. ION-
NESCU-NIȘCOV — Three unpublished acts of Princely Chancery from the second half of the 16th century 569
- N. ALBU — New data concerning Petru Maior's life and activity. 575
- N. UNȚANU, A. SLIVAT — Unpublished French documents in Romanian archives. 595
- I. IONAȘCU — The revenues and expenses of Manuc-bey House between 1815—1818 609

- GLOSSARY 651

BOOK—REVIEWS AND PRESENTATIONS

- Ion Frățilă, Nicolae Wardegger, *Documente hunedorene din istoria mișcării revoluționare 1920—1944* (Documents from Hunedoara concerning the history of revolutionary movement 1920—1944), Deva, 1971 (ȘT. HURMUZACHE) 655
- *Studii Vilcene* (Studies as regards Vilcea District), Rimnicul Vilcii, 1971, (ȘT. HURMUZACHE) 656
- Philip C. Brooks, *Research in Archives — The Use of Unpublished Primary Sources*, Chicago, 1969 (M. IONESCU) 658
- „Archivum”, vol. XVIII, 1968, Paris, 1970 (M. FĂNESCU) 661
- LIST OF DOCUMENTS 665

REVISTA ARHIVELOR

ORGAN DER GENERALDIRECTION DER STAATSARCHIVE DER
SOZIALISTISCHEN REPUBLIK RUMANIEN

Erscheint viermal jährlich

Redaktion: Bukarest, str. Arhivelor nr. 2, Sector VI, Fernruf:
13.37.77

INHALT

STUDIEN UND MITTEILUNGEN

- FL. CONSTANTINIU — Quellen über Agrarverhältnisse in Muntenien im 18. Jh.
Betrachtungen 515
- D. IVĂNESCU, V. ISAC — Neue Angaben über Leben und Tätigkeit Alexandru Ioan
Cuzas bis zu seiner Wahl als Fürst der Vereinigten Für-
stentümer 525
- N. LEONĂCHESCU,
P. LEONĂCHESCU — Stroești — Argeș. Chronologische Darstellung 539

DARSTELLUNG VON BESTÄNDEN UND SAMMLUNGEN

- V. ȘOICULESCU — Die Liga für Frauenrechte — und Verpflichtungen . . . 557

ANERKENNENDE STIMMEN ZUM ARCHIV

- V. GROZAV — I. Minea 561

DOKUMENTE

- M. SOVEJA, TR.
IONESCU-NIȘCOV — Drei unveröffentlichte fürstliche Kanzleiakten aus der 2.
Hälfte des XVI. Jhs 569
- N. ALBU — Neue Angaben über Leben und Tätigkeit Petru Maior . . . 575
- N. UȚANU, A. SLIVAT — Unveröffentlichte französische Akten in den rumänischen
Archiven 595
- I. IONAȘCU — Einnahmen und Ausgaben des Hauses Manuc-bei in den
Jahren 1815—1818 609

GLOSSARIUM

651

REZENSIONEN UND DARSTELLUNGEN

- Ion Frățilă, Nicolae Wardegger, *Documente hunedorene din istoria mișcării revolu-
ționare 1920—1944*, (Schriftgut aus Hunedoara über die Geschichte der revolutionären
Bewegung 1920—1944), Deva, 1971 (Șt. HURMUZACHE) 655
- *Studii vîlcene* (Studien aus Vilcea), Rimnicul Vilcii, 1971 (Șt. HURMUZACHE). . . 656
- Philip C. Brooks, *Research in Archives — The Use of Unpublished, Primary Sources*
Chicago, 1969, (M. IONESCU) 658
- „Archivum”, vol. XVIII, 1968, Paris, 1970. (M. FĂNESCU) 661
- VERZEICHNIS DER DOCUMENTE 665

ОРГАН ГЛАВНОГО УПРАВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫХ
АРХИВОВ СРР.

Издаётся четыре раза в год.

Редакция: Бухарест, str. Arhivelor nr. 2 Sector VI

Телефон: 13.37.77

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ И СООБЩЕНИЯ

Ф. КОНСТАНТИНУ — Источники относительно земельных связей в Валахии в XVIII в. Некоторые соображения . . . 515

Д. ИВЭНЕСКУ,
В. ПСАК — Новые данные относительно жизни и деятельности
Александра Иоана Кузы до избрания его государем
Объединённых княжеств 525

Н. ЛЕОНЭКЕСКУ,
Н. ЛЕОНЭКЕСКУ — Строенцы-Арджеш. Страницы хроники 539

ОБЗОР АРХИВНЫХ ФОНДОВ И КОЛЛЕКЦИЙ

В. ШОЙКУЛЕСКУ — Лига прав и обязанностей женщины 557

ОЦЕНКИ АРХИВОВ

В. ГРОЗД — П. Мини 561

ДОКУМЕНТЫ

М. СОВЕЖА, Т.
ПОПЕСКУ-ПИШКОВ — Три неизвестных документа княжеской канцелярии
со второй половины XVI в. 569

Н. АЛБУ — Новые данные о жизни и деятельности Петру
Майора 575

Н. УНЦАНУ,
А. СЛИВЭЦ — Неизвестные французские документы в румынских
архивах 595

Н. ПОПАШКУ — Доходы и расходы дома Манук-беу в 1815—1818
годах 609

ГЛОСАРИЙ

651

РЕЦЕНЗИИ И ПРЕДСТАВЛЕНИЯ

Ион Фрэцилэ, Николае Вардгер, *Хунедорские документы из истории революцио-
нного движения 1920—1944 гг.*, Дева, 1971 (Ш. ХУРМУЗАКЕ) 655

Вылчанские этюды. Рышнику Вылчай, 1971 (Ш. ХУРМУЗАКЕ) 656

Филип К. Бруке, *The Use of Unpublished Primary Sources*, Chicago, 1969 (М.
ПОПЕСКУ) 658

„Archivum”, vol. XVIII, 1968, Paris 1970. (М. ФЭНЕСКУ) 661

СПИСОК ДОКУМЕНТОВ 665

Tehnoredactarea : MARIANA RĂDULESCU

Dat la cules :16 IX 1971 Bun de tipar 15.XII.1971
Tiraj 4.500 exemplare. Coli de tipar 10,5

Întreprinderea Poligrafică „Informația”
Str. Brezoianu nr. 23—25, București,
R. S. România, Comanda 2964

Hei Massmang n. b. v. t. v. s.

[Handwritten signature]

Planșa nr. 1

1702 (7210), februarie 20. Hrisovul lui Constantin Brîncoveanu vv. către Mitropolie prin care îi dă să ție satu Crășani. Original, pergament, pecete aplicată, ornamente de aur și tuș roșu și verde (Arh. St. Buc., fond M-rea Cernica, III/28).

Planșa nr. 2

1741 (7249). Hrisovul prin care Constantin Nicolae vv. domnul Țării Românești, întărește hotărîrea Divanului relativ la dajdia mănăstirilor și preoților, dajdia boierilor de neam, marii mazili și isprăvniceii, dajdia slujbașilor relativă la văcărit, pogonărit și la cei cu moșii. Original, pergament, chenar, titlu și iscălitura ornate în aur și culori. (Arh. St. Buc., colecția Suluri, nr. 17).

CĂTRE AUTORI

„Revista Arhivelor” publică studii și comunicări de teorie și practică arhivistică, de paleografie, diplomatică, sigilografie, heraldică, miniaturistică, numismatică, izvoare, instituții și alte științe auxiliare ale istoriei, studii și articole de istorie bazate pe materiale de arhivă, documente, prezentări de fonduri și colecții arhivistice, recenzii și prezentări de reviste și cărți de specialitate, cronici, note și informații bibliografice.

Autorii sînt rugați să trimită materiale în patru exemplare dactilografiate la două rînduri, cu trimiterile infrapaginale numerotate în continuare și cu un scurt rezumat.

Articolele nepublicate nu se restituie.

Autorii primesc gratuit 30 de exemplare „extrase” cu copertă comună.

